

VADOVAS

Europos teisės į teisingumą vadovas

COUNCIL OF EUROPE

© Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, 2016

Šio vadovo rankraštis baigtas rengti 2016 m. sausio mėn.

Jo atnaujinimai ateityje bus skelbiami Pagrindinių teisių agentūros internetinėje svetainėje fra.europa.eu ir Europos Žmogaus Teisių Teismo internetinės svetainės echr.coe.int teismo praktikos skyriuje („Case-Law“).

Leidžiama kopijuoti, išskyrus komerciniais tikslais, jeigu nurodomas šaltinis.

Europe Direct – tai paslauga, padėsianti Jums rasti atsakymus į klausimus apie Europos Sąjungą

Informacija teikiama nemokamai telefonu (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Informacija teikiama nemokamai, daugelis skambučių taip pat nemokami (nors kai kurie ryšio paslaugų teikėjai gali imti mokesį, taip pat gali reikėti mokėti, jeigu skambinsite taksofonu arba viešbučio telefonu).

Nuotraukų autorius (viršelio ir nugarėlės): © iStockphoto

Daug papildomos informacijos apie Europos Sąjungą yra internete. Ji prieinama per portalą Europa (<http://europa.eu>).

Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2016

Europos Taryba: ISBN 978-92-871-9879-2

FRA – print: ISBN 978-92-9491-143-8

doi:10.2811/098076

TK-04-15-940-LT-C

FRA – web: ISBN 978-92-9491-140-7

doi:10.2811/12723

TK-04-15-940-LT-N

Šis vadovas parengtas anglų kalba. Europos Taryba (ET) ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) neatsako už jo vertimų į kitas kalbas kokybę. Šiame vadove išreikštos nuomonės nebūtinai atitinka ET ir EŽTT nuomonę. Vadove yra pateikiamos nuorodos į kai kuriuos komentarus ir kitus vadovus. ET ir EŽTT neatsako už jų turinį ir jų įtraukimas į šį sąrašą, nereiškia jokio pritarimo šiems leidiniams. Daugiau leidinių išvardyta EŽTT interneto svetainės bibliotekos puslapiuose echr.coe.int.

Europos teisės į teisingumą vadovas

Pratarmė

Šį Europos teisės į teisingumą vadovą parengė Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) ir Europos Taryba, bendradarbiaudamos su Europos Žmogaus Teisių Teismo kanceliarija. Tai penktasis Europos teisės vadovas, parengtas bendradarbiaujant mūsų organizacijoms. Ankstesniuose vadovuose pagrindinis dėmesys buvo skiriamas Europos nediskriminavimo teisei, Europos prieglobsčio, sienų ir imigracijos teisei, Europos duomenų apsaugos teisei ir Europos teisei, susijusiai su vaiko teisėmis.

Atsižvelgdami į teigiamus atsiliepimus apie ankstesnius vadovus, nusprendėme kartu parengti vadovą dar viena labai aktuali tema – apie teisę į teisingumą. Teisė į teisingumą yra ne tik teisė savaime, bet ir įrankis, leidžiantis ir suteikiantis galių įgyvendinti kitas teises.

Šiame vadove apibendrinami pagrindiniai Europos teisės principai teisės į teisingumą srityje. Juo siekiama skleisti informaciją ir padėti gilinti žinias apie atitinkamus Europos Sąjungos ir Europos Tarybos teisės standartus, visų pirma nustatytus Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) praktikoje. Vadovas skirtas naudoti praktikoje teisėjams, prokurorams ir teisės specialistams, dalyvaujantiems nagrinėjant ginčus ES ir Europos Tarybos valstybėse narėse. Jis taip pat bus naudingas nevyriausybinėms organizacijoms ir kitiems subjektams, padedantiems nukentėjusiesiems siekti teisingumo.

Norėtume padėkoti Notingemo universiteto (Jungtinė Karalystė) Žmogaus teisių teisės centrui už jų indėlį. Taip pat esame dėkingi Europos Taryboje veikiančiai Europos veiksmingo teisingumo komisijai (CEPEJ) už dalyvavimą ankstyvajame šio vadovo rengimo etape ir Europos Komisijos Teisingumo GD už indėlį rengiant vadovo projektą. Galiausiai norėtume padėkoti Europos Sąjungos Teisingumo Teismo teisėjai Mariai Berger už vertingus komentarus paskutiniame vadovo rengimo etape.

Philippe Boillat

Žmogaus teisių ir teisinės valstybės
GD generalinis direktorius Europos
Taryba

Michael O’Flaherty

Europos Sąjungos pagrindinių
teisių agentūros direktorius

Turinys

PRATARMĖ	3
PERSPEKTYVI PRAKTIKA	8
SANTRUMPOS IR AKRONIMAI	9
KAIP NAUDOTIS ŠIUO VADOVU	11
1 KAS YRA TEISĖ Į TEISINGUMĄ?	15
Pagrindiniai aspektai	16
2 TEISINGAS IR VIEŠAS NAGRINĖJIMAS NEPRIKLAUSOMAME IR BEŠALIŠKAME TRIBUNOLE IR KITOSE INSTITUCIJOSE	23
2.1. Teisės į teisingumą įgyvendinimas per teismus	25
Pagrindiniai aspektai	25
2.1.1. Teisė kreiptis į teismą	25
2.1.2. Sąvoka „tribunolas“	30
2.2. Tribunolų nepriklausomumas ir bešališkumas	34
Pagrindiniai aspektai	34
2.3. Kas yra teisingas ir viešas bylos nagrinėjimas?	40
Pagrindiniai aspektai	40
2.3.1. Teisingas nagrinėjimas	40
2.3.2. Viešas nagrinėjimas	45
2.4. Kiti keliai į teisingumą	48
Pagrindiniai aspektai	48
2.4.1. Neteisminės institucijos	48
2.4.2. Alternatyvus ginčų sprendimas	50
3 TEISINĖ PAGALBA	57
3.1. Teisinė pagalba nebaudžiamajame procese	58
Pagrindiniai aspektai	58
3.1.1. Taikymo sritis	59
3.1.2. Finansų ir pagrįstumo testai	63
3.2. Teisinė pagalba baudžiamajame procese	66
Pagrindiniai aspektai	66
3.2.1. Taikymo sritis	66
3.2.2. Finansinių išteklių testas	67
3.2.3. Teisingumo interesų testas	68

4	TEISĖ GAUTI KONSULTACIJĄ, BŪTI GINAMAM IR ATSTOVAUJAMAM	73
4.1.	Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam nebaudžiamajame procese	75
	Pagrindiniai aspektai	75
4.1.1.	Taikymo sritis	75
4.1.2.	Praktinė ir veiksminga advokato pagalba	76
4.2.	Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam baudžiamosiose bylose	78
	Pagrindiniai aspektai	78
4.2.1.	Taikymo sritis	79
4.2.2.	Advokato pagalbos kokybė	83
4.2.3.	Pasirinkto gynėjo teikiama teisinė pagalba	85
4.2.4.	Pakankamas laikas ir galimybės pasirengti savo gynybai ...	86
4.2.5.	Atsisakymas	87
4.3.	Teisė atstovauti sau pačiam	89
	Pagrindiniai aspektai	89
5	TEISĖ Į VEIKSMINGĄ TEISINĖS GYNYBOS PRIEMONĘ	93
5.1.	Kas yra veiksminga teisinės gynybos priemonė?	95
	Pagrindiniai aspektai	95
5.1.1.	Materialiniai ir procedūriniai reikalavimai, keliami veiksmingoms teisinės gynybos priemonėms	96
5.1.2.	Institucijų reikalavimai dėl veiksmingų teisinės gynybos priemonių	102
5.2.	Konkrečių teisinės gynybos priemonių pavyzdžiai	104
	Pagrindiniai aspektai	105
5.2.1.	Kompensacija	105
5.2.2.	Tam tikro veiksmo atlikimas vykdant prievolę	110
5.2.3.	Įsakymai	111
6	BENDRIEJI TEISĖS Į TEISINGUMĄ APRIBOJIMAI	115
6.1.	Teisėtas tikslas ir proporcingumas	117
	Pagrindiniai aspektai	117
6.2.	Apribojimų prieš galutinį sprendimą ar nutartį pavyzdžiai	120
	Pagrindiniai aspektai	120
6.2.1.	Teismo mokesčiai	121
6.2.2.	Perteklinis formalizmas	123
6.2.3.	Kliūtys, susijusios su įrodymais	126

6.2.4.	Senaties terminai	129
6.2.5.	Imunitetas	131
6.3.	Delsimas vykdyti galutinius sprendimus	132
	Pagrindiniai aspektai	132
7	TEISĖS Į TEISINGUMĄ APRIBOJIMAI: PROCESO TRUKMĖ	137
7.1.	Proceso trukmės nustatymas	138
	Pagrindiniai aspektai	138
7.1.1.	Proceso trukmės nustatymas nebaudžiamajame procese ..	140
7.1.2.	Proceso trukmės nustatymas baudžiamajame procese	142
7.2.	Kriterijai, lemiantys proceso trukmės protingumą	143
	Pagrindiniai aspektai	143
7.2.1.	Bylos sudėtingumas	145
7.2.2.	Skundą pateikusios šalies elgesys	146
7.2.3.	Nacionalinės valdžios institucijų elgesys	147
7.2.4.	Kas gresia skundą pateikusiam asmeniui	149
7.3.	Teisinės gynybos priemonės ilgai trunkančio proceso atveju	151
8	TEISĖ Į TEISINGUMĄ PASIRINKTOSE TIKSLINĖSE SRITYSE	153
8.1.	Asmenys su negalia	156
	Pagrindiniai aspektai	156
8.1.1.	Teisė į teisingumą	157
8.1.2.	Veiknumas	160
8.2.	Nusikaltimo aukos	162
	Pagrindiniai aspektai	162
8.3.	Kaliniai ir sulaikyti bei suimti asmenys	168
	Pagrindiniai aspektai	168
8.3.1.	Teisė kreiptis į teismą ir advokatą	169
8.3.2.	Teisė apskusti laisvės atėmimą	171
8.3.3.	Kompensacija už neteisėtą laisvės suvaržymą	176
8.4.	Aplinkos apsaugos teisė	177
	Pagrindiniai aspektai	177
8.5.	E. teisingumas	182
	Pagrindiniai aspektai	182
	PAPILDOMA MEDŽIAGA	187
	TEISMŲ PRAKTIKA	197
	RODYKLĖ	205

Perspektyvi praktika

Teisingo bylos nagrinėjimo užtikrinimas per bendrą posėdį	41
Palankesnių galimybių siekti teisingumo sudarymas diskriminacijos atvejais	50
Mediacija šeimos bylose	51
Teisinės pagalbos teikimas pažeidžiamoms grupėms	59
Teisės į teisingumą įgyvendinimo užtikrinimas siūlant teisinę pagalbą internetu	65
Siūlomoms įvairių formų teisinės konsultacijos	75
Pagalba sau atstovaujančioms bylos šalims	90
Išlaidų mažinimas ir procedūrų paprastinimas	123
Teisės į teisingumą stiprinimas mažinant perteklinį formalizmą	126
Veiksmingas teismo sprendimų vykdymas	135
Greitesnis šeimos bylų nagrinėjimas	139
Proceso trukmės trumpinimas išklausant teismo paslaugomis besinaudojančius asmenis	149
Proceso pagreitinimas	150
Rekomendacijos policijai dėl pagalbos asmemins su negalia	157
Parama aukoms, turinčioms mokymosi sutrikimų	165
Kalinių, turinčių mokymosi sutrikimų, teisės į teisingumą stiprinimas	170
Aplinkosauginės demokratijos skatinimas praktikoje	179
Bausmės skyrimo vizualizacija: internetinė priemonė teisės į teisingumą įgyvendinimui supaprastinti	185

Santrumpos ir akronimai

AGS	Alternatyvus ginčų sprendimas
CCJE	Konsultacinė Europos teisėjų taryba
CEPEJ	Europos veiksmingo teisingumo komisija
EB	Europos Bendrija
e-CODEX	Ryšių palaikymas e. teisingumo srityje keičiantis duomenimis internetu
EGS	Elektroninis ginčų sprendimas
ES	Europos Sąjunga
e-SENS	Paprastų elektroninių Europos paslaugų tinklas
ESS	Europos Sąjungos sutartis
ESTT	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (iki 2009 m. gruodžio – Europos Teisingumo Teismas, ETT)
ET	Europos Taryba
ET SS	Europos Tarybos sutarčių serija
EVR	Europos vykdomasis raštas
EŽTK	Europos žmogaus teisių konvencija
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
FRA	Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra
JT	Jungtinės Tautos
JTNTK	Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija
NVO	Nevyriausybinių organizacija
NŽTI	Nacionalinė žmogaus teisių institucija
PAV	Poveikio aplinkai vertinimo direktyva
SESV	Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo
TPPTP	Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas
VŽTD	Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

Kaip naudotis šiuo vadovu

Šiame vadove apžvelgiami svarbiausi teisės į teisingumą Europoje aspektai ir konkrečiai nurodomos atitinkamos teisės, numatytos Europos Tarybos Europos žmogaus teisių konvencijoje (EŽTK), aiškinamos Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT), ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, aiškinamos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT).

Teisė į teisingumą nėra tik teisė savaime, ji suteikia galių asmenims įgyvendinti kitas teises. Šis vadovas yra plačios apimties – apima baudžiamąją ir civilinę teisę. Prieglobsčio prašytojų ir vaikų teisės į teisingumą analizė pateikiama FRA ir EŽTT parengtuose Europos teisės, susijusios su prieglobsčiu, sienomis, imigracija ir vaiko teisėmis, vadovuose, todėl į šį vadovą šios sritys neįtrauktos.

Šiuo vadovu, kaip įvadu į esminius klausimus, siekiama padėti praktikuojantiems teisininkams, kurių specializacija nėra teisės į teisingumą klausimai. Jis skirtas advokatams, teisėjams ir kitiems teisės specialistams, taip pat asmenims, dirbantiems su subjektais, užsiimančiais teisingumo vykdymo bei teisės į teisingumą klausimais, įskaitant nevyriausybinės organizacijas (NVO), dalyvaujančias bylinėjimo procesuose. Be to, šį vadovą galima naudoti teisiniams tyrimams ar viešos advokacijos tikslais. Vadovas sudarytas taip, kad specialistai galėtų tiesiogiai remtis konkrečiomis reikiamomis dalimis ar temomis – jo nebūtina skaityti viso. *Skirsnyje „Papildoma medžiaga“* išvardyta specializuota medžiaga, kuri gali būti įdomi asmenims, ieškantiems daugiau informacijos tam tikru klausimu.

Prie kiekvienos temos nurodyti atitinkami Europos Tarybos (ET) ir Europos Sąjungos (ES) teisės aktai. Pažymėtina, kad EŽTK ir ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtintos teisės į teisingumą nemaža dalimi viena kitą dubliuoja. Chartijoje aiškiai nurodyta, kad kai Chartijos teisės sutampa su EŽTK nurodytomis teisėmis, joms galioja tokia pati taikymo sritis ir prasmė. Todėl analizuojant Chartijoje numatytų teisių taikymo sritį ir taikymą, svarbia laikoma didelė dalis EŽTT praktikos. Taigi reikia daryti prielaidą, kad ES teisė atitinka EŽTT praktiką, jei aiškiai nenurodyta kitaip. Kai yra atitinkamos ESTT praktikos, remiamasi ir ja; tokiu atveju nurodomi alternatyvūs šaltiniai apie galimybę pasinaudoti teise į teisingumą ir, svarbiausia, parodoma, kaip šios dvi teisinės sistemos veikia lygiagrečiai. Daug cituojamų ESTT sprendimų buvo priimti vykdant pre-judicinio sprendimo procedūrą, inicijuotą nacionalinių teismų, kurie, norėdami išspręsti nacionaliniu lygmeniu nagrinėjamą ginčą, siekė sužinoti, kaip ESTT

aiškina atitinkamas ES teisės nuostatas. Prejudicinio sprendimo procedūroje ESTT funkcija yra išaiškinti ES teisės nuostatas ar nuspręsti dėl jų galiojimo. Tuomet nacionalinio teismo užduotis – laikantis ESTT išaiškinimo pritaikyti šią teisės nuostatą faktinei situacijai, dėl kurios vyksta vidaus procedūros. Siekiant išvengti painiavos, šiame vadove Europos Teisingumo Teismas (ETT) vadinamas Europos Sąjungos Teisingumo Teismu (ESTT) net tada, kai minimi sprendimai, priimti iki 2009 m. gruodžio.

Kiekvieno skyriaus pradžioje yra lentelė, kurioje išvardyti jame nagrinėjami klausimai. Lentelėje taip pat nurodytos taikomos teisės nuostatos ir išvardytos atitinkamos ESTT ir EŽTT bylos. Tai turėtų padėti naudotojams greitai rasti pagrindinę informaciją, susijusią su jų nagrinėjama situacija. Specialistai, kuriems aktuali tik ET teisė, gali apsiriboti vien su ET susijusios medžiagos apžvalga, o ES valstybių narių specialistai turėtų atkreipti dėmesį į abu stulpelius, nes valstybėms privalomos abi teisinės sistemos.

Be to, kiekvieno skirsnio pradžioje pateikti pagrindiniai punktai, kad būtų galima greitai ir patogiai apžvelgti temas.

Pagrindinės ET teisės nuostatos pristatomos langeliuose, paryškinant atrinktas EŽTT bylas, taip pat pagrindinio teksto nuorodose. Šios bylos apima naujausius pavyzdžius, iliustruojančius, kaip EŽTT taiko principus, įtvirtintus plačioje teismo praktikoje. Taip pat pateikiamos nuorodos į Europos Tarybos rekomendacijas ir ataskaitas, net jei jos nesukuria teisiškai privalomų pareigų.

ES teisė pristatoma ir langeliuose, kuriuose pažymėtos ESTT bylos, ir pagrindiniame tekste pateikiant nuorodas į atitinkamą pirminę ES teisę ir teisines priemones, tokias kaip direktyvos ir reglamentai. Panašiai atrinktos ir ESTT bylos, iliustruojančios naujausius teisės taikymo atvejus. Išnašose teisės specialistams pateikiama daugiau pavyzdžių. Be to, kai tai svarbu pagrindiniams analizuojamiems klausimams, pateikiamos nuorodos į teisiškai neprivalomus ES dokumentus.

Nors vadove pagrindinis dėmesys skiriamas teisei, jame pateikiama langelių, kuriuose pabrėžiama Europos Tarybos ir ES valstybių narių „perspektyvi praktika“. Šiose valstybėse teisingumo sistemos gali labai skirtis, tačiau perspektyvi praktika apima iniciatyvas, kurios gali stiprinti teisę į teisingumą trumpalaikėje ar ilgalaikėje perspektyvoje. Dažnai šių iniciatyvų tinkamumą ir efektyvumą dar reikia išbandyti, o norint visiškai suprasti jų vertę reikėtų atlikti tolesnį atitinkamų nacionalinių šaltinių tyrimą.

Šiame vadove didžiausias dėmesys skiriamas baudžiamajai ir civilinei teisei. Nors administracinė teisė nagrinėjama sąsajoje su aplinkos teise (žr. 8 skyrių), apskritai ji nepatenka į vadovo apimtį. Šis vadovas kalba apie tai, kaip teisė taikoma nacionaliniu lygmeniu, taigi jame neanalizuojami teisinio statuso ir priimtumo EŽTT ar ESTT klausimai, išskyrus atvejus, kai tai padeda suprasti konkrečias teises. Atitinkamai ir tarptautiniai dokumentai bei teismų praktika, ir nacionalinė teismų praktika minima tik tada, kai tai padeda suprasti pateiktus teiginius.

Vadovo pradžioje trumpai apibūdinama sąvoka „teisė į teisingumą“ ir aprašomos dviejų ET ir ES teisėje įtvirtintų teisinių sistemų funkcijos (1 skyrius). Jis sudarytas iš septynių savarankiškų skyrių, kuriuose aprašyti šie klausimai:

- teisingas ir viešas nepriklausomo ir bešališko tribunolo teisminis nagrinėjimas (įskaitant teisę kreiptis į teismus, teisės į teisingą ir viešą nagrinėjimą taikymo sritis ir alternatyvius kelius į teisingumą);
- teisinė pagalba (įskaitant „finansų ir pagrįstumo“ testus ir „teisingumo interesų“ testą baudžiamajame procese);
- teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujama (įskaitant teisinės pagalbos kokybę, teisę gauti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai, teisę atsisakyti atstovavimo);
- teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę (įskaitant jos esminius ir institucinius reikalavimus, taip pat esamų teisinės gynybos priemonių pavyzdžius);
- bendri teisės į teisingumą apribojimai (įskaitant leidžiamų suvaržymų pobūdį ir apribojimų pavyzdžius);
- teisės į teisingumą apribojimai: proceso trukmė (įskaitant kriterijus, pagal kuriuos nustatoma, kokia trukmė yra pagrįsta);
- teisė į teisingumą pasirinktose tikslinėse srityse (kurioms nustatyti tam tikri principai, įskaitant asmenis su negalia, nusikaltimų aukas, kalinius ir asmenis, sulaukytus ikiteisminio tyrimo metu, aplinkos teisę ir e. teisingumą).

1

Kas yra teisė į teisingumą?

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Teisė į teisingumą		
Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą)	Taikymo sritis	EŽTK 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą)
Pagrindinių teisių chartijos 51 straipsnis (taikymo sritis)		EŽTK 13 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę)
Pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 3 dalis (teisių ir principų taikymo sritis ir aiškinimas)		EŽTK 35 straipsnis (priimtumo sąlygos)
Europos Sąjungos Sutarties (ESS) 4 straipsnio 3 dalis		EŽTK 46 straipsnis (sprendimų privalomumas ir jų vykdymas)
ESS 19 straipsnis		

Šiame skyriuje pristatoma sąvoka „teisė į teisingumą“, remiantis pagrindiniais Europos žmogaus teisių standartais. Jame aprašomos Europos regiono sistemos, ginančios asmens teises, ir analizuojamas dėmesys, skiriamas asmens teisių apsaugai nacionaliniu lygmeniu. Skyriuje taip pat apibendrinamas teisės į teisingumą santykis Europos Sąjungos (ES) ir Europos Tarybos (ET) teisės nuostatose, o toliau pateiktoje **schemoje** vaizduojami pagrindiniai skirtumai.

Pagrindiniai aspektai

- Vadovaujantis tarptautine ir Europos žmogaus teisių teise, teisė į teisingumą sąvoka įpareigoja valstybes garantuoti kiekvieno asmens teisę kreiptis į teismą – arba, kai kuriomis aplinkybėmis, alternatyvias ginčų sprendimo institucijas, – siekiant apginti savo teises, paaiškėjus, kad jos buvo pažeistos. Taigi šiai teisei būdingas galių suteikimo pobūdis – ji padeda asmenims įgyvendinti kitas savo teises.
- Teisė į teisingumą apima daugybę pagrindinių žmogaus teisių, kaip antai EŽTK 6 straipsnyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje įtvirtinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir EŽTK 13 straipsnyje bei Chartijos 47 straipsnyje įtvirtinta teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę.
- ES pagrindinių teisių chartijoje numatytos teisės į teisingumą gali sutapti su EŽTK numatytais teisėmis, todėl aiškinant Chartiją yra svarbi EŽTT praktika.
- Nors skirtingos sistemos reguliuoja EŽTK ir ES pagrindinių teisių chartijos įgyvendinimą, abiejose pabrėžiama, kad teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę ir į teisingą bylos nagrinėjimą visų pirma turi būti įgyvendinama nacionaliniu lygmeniu.

Teisė į teisingumą suteikia asmenims galimybę apsaugoti nuo savo teisių pažeidimų, ištaisyti civilinės teisės pažeidimus, išlaikyti vykdamosios valdžios atskaitomybę ir apsiginti baudžiamajame procese. Tai svarbus teisės viršenybės elementas,¹ siejantis civilinę, baudžiamąją ir administracinę teisę. Teisė į teisingumą yra ir procesas, ir tikslas; tai viena iš svarbiausių asmenų, siekiančių pasinaudoti kitomis procesinėmis ir materialinėmis teisėmis, teisių.

Tarptautiniu lygmeniu JT Žmogaus teisių komitetas nuo pat įsteigimo skynė kelią tarp JT institucijų, aiškindamas sąvokas, susijusias su teise į teisingumą.² Teisė į teisingumą saugoma ir JT dokumentuose, kaip antai 1998 m. Orhuso konvencijoje dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais ir 2006 m. Neįgaliųjų teisių konvencijoje.

ES politikos lygmeniu teisė į teisingumą ES valstybėse narėse – visų pirma teisingumo sistemos veiksmingumas ir kokybė, teismų nepriklausomumas

1 Europos Taryba (2015), *Factsheet on guaranteeing equal access of women to justice*, Europos Taryba, Strasbūras.

2 Jungtinių Tautų (JT) Žmogaus teisių komitetas, Bendroji pastaba Nr. 32 (2007 m.).

ES – reguliariai vertinama pagal vadinamąją ES teisingumo rezultatų suvestinę.³ Ji iš esmės rengiama pagal CEPEJ, Europos Tarybos ekspertų komiteto, duomenis ir yra Europos Komisijos metinės augimo apžvalgos, dalis. Šioje apžvalgoje pateikiama informacija apie ES metinio politikos ciklo – Europos semestro, darančio didelę įtaką valstybių finansams, svarstymą.⁴

Europos žmogaus teisių teisėje teisės į teisingumą sąvoka yra įtvirtinta Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 6 ir 13 straipsniuose ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje, kurie garantuoja teisę į teisingą bylos nagrinėjimą ir veiksmingą teisinės gynybos priemonę, kaip ją atitinkamai aiškina Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT). Kaip minėta, šios teisės taip pat įtvirtintos tarptautiniuose dokumentuose, kaip antai Jungtinių Tautų (JT) tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (TPPTP) 2 straipsnio 3 dalyje ir 14 straipsnyje⁵ ir JT visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (VŽTD) 8 ir 10 straipsniuose.⁶ Esminiai šių teisių elementai apima veiksmingą teisę kreiptis į ginčų nagrinėjimo instituciją, teisę į teisingą procesą ir ginčo išsprendimą laiku, teisę į tinkamą žalos atlyginimą, taip pat į bendrą veiksmingumo ir efektyvumo principų taikymą vykdant teisingumą.⁷

EŽTK ir ES pagrindinių laisvių chartijoje numatytos teisės iš dalies sutampa. Vadovaujantis Chartijos 53 straipsniu, Chartijoje numatytos teisės, sutampančios su EŽTK teisėmis, turinio ir taikymo srities prasme aiškinamos taip pat, kaip EŽTK numatytos teisės. Su Chartija susijusiuose išaiškinimuose,⁸ kurie yra aiškinimo įrankis, padedantis suprasti jos turinį, tačiau nėra teisiškai privalomi, pateikiamos papildomos gairės šiuo klausimu. Tai, kad teisės iš dalies sutampa, reiškia, jog aiškinant ES pagrindinių teisių chartijoje numatytas teises dažnai yra svarbi EŽTT praktika. Tačiau, kaip reziumuojama toliau, EŽTK ir ESTT teisinės sistemos yra skirtingos ir tai gali turėti įtakos teisių apsaugai nacionaliniu lygmeniu.

3 Europos Komisija (2015), *2015 m. ES teisingumo rezultatų suvestinė*, COM(2015) 116 final, Briuselis, 2015 m. kovo 9 d.

4 Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) (2015), *Fundamental rights: challenges and achievements in 2014 – FRA Annual report*, Leidinių biuras, Liuksemburgas, ataskaitos įžanga, p. 14.

5 JT Generalinė Asamblėja (GA) (1966), *Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (TPPTP)*, 1966 m. gruodžio 16 d.

6 JT GA (1948), *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (VŽTD)*, 1948 m. gruodžio 10 d.

7 FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, Leidinių biuras, Liuksemburgas, p. 9.

8 ES (2012), *Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija*, 52 straipsnio 3 dalis, OL C 326, 2012. Taip pat žr. *Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai*, OL C 303/17, 2007.

Europos žmogaus teisių konvencija

ET sudaro 47 valstybės narės; visos jos yra prisijungusios prie 1953 m. įsigaliojusios EŽTK.⁹ Vadovaujantis EŽTK 1 straipsniu, susitariančios šalys privalo garantuoti EŽTK teises kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam asmeniui. Susitariančios šalys privalo užtikrinti, kad jų teisė ir praktika atitiktų EŽTK. Būtent joms tenka atsakomybė už EŽTK garantuojamų teisių ir laisvių įgyvendinimą, nors ir gali būti suteikta tam tikra „nuožiūros laisvė“, leidžianti aiškinimą, atitinkantį jų pačių teisės sistemą.

EŽTT atlieka priežiūros funkciją: jis užtikrina, kad susitariančios šalys laikytųsi savo įsipareigojimų, nagrinėdamos asmenų skundus dėl EŽTK pažeidimų.¹⁰ Pagal EŽTK 35 straipsnį asmenys turi įrodyti, kad jie pasinaudojo visomis vidaus teisinės gynybos priemonėmis, prieš EŽTT pradėdant svarstyti jų bylą.¹¹ Tai atspindi subsidiarumo principą, kuris reiškia, kad būtent nacionaliniai teismai privalo garantuoti ir saugoti žmogaus teises nacionaliniu lygmeniu.¹² Atitinkami teisės į teisingumą standartai, kurių privalo laikytis valstybės, aprašyti tolesniuose skyriuose.

EŽTK numatytos teisės ne visada ribojamos susitariančių šalių teritorijomis; išimtinėmis aplinkybėmis jos taikomos už valstybės ribų – tai yra situacijoms užsienyje, kuriose pareigūnai „veiksmingai kontroliuoja“ asmenis ir „įgyvendina savo įgaliojimus“ jų atžvilgiu.¹³

Vadovaujantis EŽTT 46 straipsniu, susitariančios šalys, dalyvaujančios EŽTT procese, privalo laikytis galutinio sprendimo.

ES pagrindinių teisių chartija

ES yra unikali teisinė sistema. ES teisė yra neatsiejama valstybių narių teisinės sistemos dalis.¹⁴ Ją sudaro pirminė teisė, nustatyta Sutartyse ir ES pagrindinių

9 Europos Taryba, *Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija*, CETS Nr. 5, 1950 m. Taip pat žr. Europos Taryba, *Europos socialinė chartija*, CETS Nr. 35, 1961 m. spalio 18 d., pagal kurią vykdoma socialinių ir ekonominių teisių stebėseną, ir Europos Taryba, *Europos socialinė chartija (pataisyta)*, CETS Nr. 163, 1996 m. gegužės 3 d.

10 Susitariančios šalys taip pat gali reikšti ieškinius viena kitai.

11 EŽTT, *Er ir kt. prieš Turkiją*, Nr. 23016/04, 2012 m. liepos 31 d., p. 57.

12 EŽTT, *Scordino prieš Italiją (Nr. 1)*, Nr. 36813/97, 2006 m. kovo 29 d., p. 140.

13 EŽTT, *Al-Skeini ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 55721/07, 2011 m. liepos 7 d., p. 133–137.

14 ESTT, *Flaminio Costa prieš E.N.E.L.*, C-6/64, 1964 m. liepos 15 d.

teisų chartijoje, antrinė teisė, kaip antai reglamentai, direktyvos ir sprendimai, taip pat neprivalomieji teisės aktai, pavyzdžiui, nuomonės ir rekomendacijos.¹⁵

ES teisė įgyvendinama ir vykdoma pirmiausia nacionaliniu lygmeniu. Europos Sąjungos sutarties (ESS) 4 straipsnio 3 dalyje reikalaujama, kad ES valstybės narės imtųsi reikiamų priemonių, siekdamos užtikrinti pareigų, atsirandančių pagal ES teisę, vykdymą. Tai lojalus bendradarbiavimo principas. Be to, ESS 19 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės narės numatytų teisų gynimo priemones, būtinas užtikrinant veiksmingą teisminę apsaugą ES teisei priklausančiose srityse.

Taigi svarbiausi ES teisės garantai yra nacionaliniai teismai, tačiau siekdami užtikrinti nuoseklų jos taikymą jie gali prašyti ESTT priimti sprendimą dėl klausimų, susijusių su teisės aiškinimu, pagal prejudicinio sprendimo procedūrą.¹⁶ Taip atsiranda dialogas tarp nacionalinių teismų ir ESTT. ESTT yra unikalios ES teisinės sistemos, kurioje numatyti aiškūs įsipareigojimai užtikrinant pagrindines teises, saugotojas. Asmenys gali kreiptis į teismą su prašymu panaikinti teisės aktą, siekiant peržiūrėti, ar ES teisės nuostatos (įskaitant klausimus, susijusius su pagrindinėmis teisėmis) yra teisėtos, tačiau tokių prašymų teikimo sąlygos yra ribotos. Paprastai asmenys turi įrodyti, kad atitinkamos nuostatos yra su jais „tiesiogiai ir konkrečiai susijusios“.¹⁷ ESTT nuomone, ši ES institucijų aktų teisminės kontrolės sistema yra visiškai baigtinė.¹⁸

Taigi pagal ES teisę asmenims svarbu pasinaudoti savo teisėmis nacionaliniuose teismuose. Iš pradžių Europos Bendrijų sutartyse nebuvo nuorodų į pagrindines teises. Bet pagrindinės teisės buvo nustatytos ESTT praktikoje kaip pagrindiniai ES teisės principai, kylantys iš EŽTK ir valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų.¹⁹ ESTT taikė šiuos principus peržiūredamas ES teisėkūros ir administracinių priemonių teisėtumą, taip pat valstybių narių įgyvendinant ES teisę priimtų priemonių suderinamumą. Su šiais bendraisiais principais susijusi teismų praktika yra svarbi svarstant teisę į teisingumą ir gali būti naudinga specialistams.

15 Sutartis dėl ES veikimo (SESV), 288 straipsnis, OL C 326, 2012.

16 Ten pat, 267 straipsnis.

17 SESV 263 straipsnio 4 dalis. Pavyzdys, vaizduojantis šios teisės srities sudėtingumą, pateiktas ESTT, *Inuit Tapiriit Kanatami ir kt. prieš Europos Parlamentą ir Europos Sąjungos Tarybą*, C-583/11 P, 2013 m. spalio 3 d.

18 Ten pat, pirmiausia p. 92.

19 ESS 6 straipsnio 3 dalis (anksčiau – 6 straipsnio 2 dalis).

Dabar pagrindinės teisės ir laisvės yra nurodytos **ES pagrindinių teisių chartijoje**, kuri tapo privaloma kaip ES pirminės teisės aktas 2009 m. gruodį.²⁰ Chartija apima ekonomines, socialines ir kultūrines teises. Kai kuriais atvejais Chartijoje minimi „principai“, o ne „teisės“ (pavyzdžiui, 23 straipsnyje nurodytas vyrų ir moterų lygybės principas). Vadovaujantis ES pagrindinių teisių chartija, kai nuostatos priskiriamos „principams“, nacionaliniai teismai gali naudotis jomis tik aiškindami ir sprendami dėl valstybės narės teisės akto, kuriuo įgyvendinamas ES teisės aktas, teisėtumo.²¹

Vadovaujantis 51 straipsniu, ES pagrindinių teisių chartija taikoma visoms be apribojimų ES institucijoms bei įstaigoms ir valstybėms narėms, „kai šios įgyvendina Sąjungos teisę“.²² Su Pagrindinių teisių chartija susijusiuose išaiškinimuose nurodyta, kad joje numatytos pareigos taikomos tik tada, kai valstybės narės veikia „ES teisės srityje“. ESTT patvirtino, kad „įgyvendina“ ir „[veikia] ES teisės srityje“ reiškia tą patį.²³ Tai apima situacijas, kai valstybės narės, pavyzdžiui, įgyvendina ES direktyvas ir reglamentus.²⁴ Tačiau visos 28 ES valstybės narės yra ir EŽTK susitariančios šalys. Tai reiškia, kad net jei ES pagrindinių teisių chartija netaikoma, gali būti taikoma EŽTK. Be to, vykstančios derybos dėl planuojamo Europos Sąjungos prisijungimo prie EŽTK gali turėti įtakos teisės į teisingumą padėčiai.²⁵

Teisės į teisingumą santykis pagal ET ir ES teisę

Schemoje apibendrinami teisės į teisingumą pagal ES ir ET teisę pagrindai. Joje pabrėžiami du pagrindiniai teisės į teisingumą komponentai – teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisė į veiksmingą teisinę gynybos priemonę – ir lyginama apsauga pagal ES pagrindinių teisių chartiją ir EŽTK. Į ją bus teikiamos nuorodos visame vadove.

20 **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija**, OL C326, 2012. Žr. ESS 6 straipsnio 1 dalį.

21 Žr. ES pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 5 dalį ir (ribotas) rekomendacijas, pateiktas dokumente *Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai*. Taip pat žr. ESTT, *Association de médiation sociale prieš Union locale des syndicats CGT ir kt.*, C-176/12, 2014 m. sausio 15 d., p. 45–49. Plg. su ESTT, *Küçükdeveci prieš Swedex GmbH & Co. KG*, C-555/07, 2010 m. sausio 19 d.

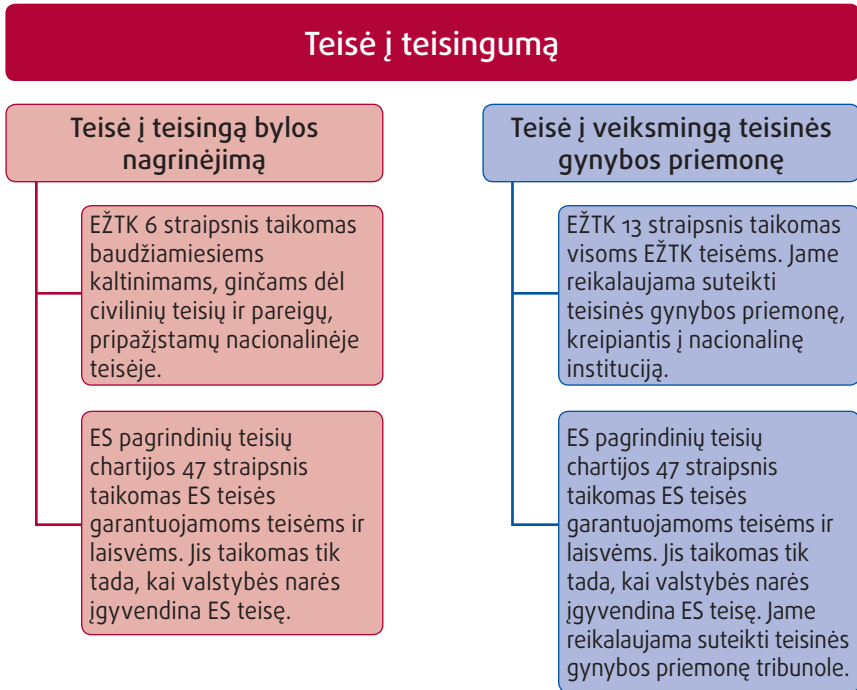
22 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 51 straipsnis.

23 ESTT, *Åklagaren prieš Hans Åkerberg Fransson*, C-617/10, 2013 m. gegužės 7 d., p. 17–21.

24 ESTT, *Cruciano Siragusa prieš Regione Sicilia - Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo*, C-206/13, 2014 m. kovo 6 d., p. 24–25.

25 Žr. ESTT nuomonę dėl siūlomo prisijungimo prie EŽTK, *Teismo nuomonė 2/13*, 2014 m. gruodžio 18 d.

Schema. Teisė į teisingumą pagal ES ir ET teisę

Kaip nurodyta schemeje, EŽTK 6 straipsnio taikymo sritis yra ribota. Jis taikomas tik atvejais, susijusiais su baudžiamaisiais kaltinimais, civilinėmis teisėmis ir pareigomis, pripažįstamomis pagal nacionalinę teisę (žr. [2.1 skirsnį](#)). ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio taikymas nėra ribotas, jis galioja visoms pagal ES teisę pripažįstamoms teisėms ir laisvėms, įskaitant ir tam tikras papildomas ekonomines, socialines ir kultūrines teises. Tačiau egzistuoja vienas svarbus skirtumas, susijęs su taikymu. EŽTK 6 straipsnis taikomas visoms situacijoms, atitinkančioms sąvoką „baudžiamieji kaltinimai ar civilinės teisės ir pareigos“. Chartijos 47 straipsnis taikomas tik tada, kai valstybės narės taiko ES teisę, pavyzdžiui, įgyvendina Direktyvą dėl prekybos žmonėmis prevencijos. Taigi jame numatyta ne tokia nuosekli apsaugos sistema.

EŽTK 13 straipsnyje numatytos teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę, kreipiantis į valstybės instituciją dėl galimų EŽTK teisių pažeidimų. Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę pagal ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnį taikoma visoms ES teisės garantuojamoms teisėms ir laisvėms: ji

neapsiriboja Chartijoje numatytų teisių pažeidimu. 47 straipsniu taip pat aiškiai garantuojama teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę „tribunole“ ir taip siūloma platesnė apsauga. Svarbu pažymėti, kad jei netaikoma ES pagrindinių teisių chartija, ES valstybėms narėms gali būti taikoma EŽTK, nes visos 28 valstybės narės yra EŽTK susitariančios šalys.

Nors sistemos yra atskiros, **ir ET, ir ES teisė** garantuoja teisę į veiksmingą teisinės gynybos priemonę ir teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, kurios visų pirma turi būti įgyvendinamos nacionaliniu lygmeniu, pagal šių dviejų sistemų atitinkamą taikymo sritį ir vadovaujantis atitinkamomis ESTT ir EŽTT nustatytomis taisyklėmis ir sąlygomis. Daug ES pagrindinių teisių chartijoje numatytų teisių yra apibūdinamos panašiai kaip EŽTK numatytos teisės. Chartijos 52 straipsnio 3 dalyje patvirtinta, kad tais atvejais, kai Chartijoje numatytos teisės sutampa su EŽTT numatytomis teisėmis, šių teisių reikšmė ir taikymo sritis yra vienodos, nors ir gali būti teikiama didesnė apsauga.²⁶ Tai reiškia, kad aiškinant Chartijoje numatytas teises, kai šios teisės sutampa, svarbi EŽTT praktika.

---

26 Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai, OL C 303/17, 2007.

2

Teisingas ir viešas nagrinėjimas nepriklausomame ir bešališkame tribunole ir kitose institucijose

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Nagrinėjimas tribunole		
<p>Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą)</p> <p>ESTT, <i>Antoine Boxus ir kt. prieš Région wallonne</i>, sujungtos bylos C-128/09, C-129/09, C-130/09, C-131/09, C 134/09 ir C-135/09, 2011 m. spalio 18 d.</p>	<p>Teismų prieinamumas</p>	<p>EŽTK 6 straipsnio 1 dalis</p> <p>EŽTK 7 protokolai</p> <p>EŽTT, <i>Golder prieš Jungtinę Karalystę</i>, Nr. 4451/70, 1975 m.</p>
<p>ESTT, <i>Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou v. Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou</i>, C-363/11, 2012 m.</p> <p>ESTT, <i>Valeri Hariev Belov prieš CHEZ Elektro Bulgaria AD ir kt. (dalyvaujant Bulgarijai ir Europos Komisijai)</i>, C-394/11, 2013 m.</p>	<p>Tribunolo sąvoka</p>	<p>EŽTT, <i>Julius Kloiber Schlachthof GmbH ir kt. prieš Austriją</i>, Nr. 21565/07 ir kt., 2013 m.</p>
Tribunolų nepriklausomumas ir bešališkumas		
<p>Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis</p> <p>ESTT, <i>Graham J. Wilson prieš Ordre des avocats du barreau de Luxembourg</i>, C-506/04, 2006 m.</p> <p>ESTT, <i>Chronopost SA ir La Poste prieš Union française de l'express (UFEX) ir kt.</i>, sujungtos bylos C-341/06 ir C-342/06, 2008 m.</p>	<p>Nepriklausomumas ir bešališkumas</p>	<p>EŽTK 6 straipsnio 1 dalis</p> <p>EŽTT, <i>Maktouf ir Damjanović prieš Bosniją ir Hercegoviną</i>, Nr. 2312/08 ir 34179/08, 2013 m.</p> <p>EŽTT, <i>Ibrahim Gürkan prieš Turkiją</i>, Nr. 10987/10, 2012 m.</p>

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Teisingas ir viešas nagrinėjimas tribunole		
Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (2012/13/ES) Direktyva dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese (2010/64/ES) Direktyva dėl teisės turėti advokatą (2013/48/ES)	Teisingas nagrinėjimas	EŽTK 6 straipsnio 1 dalis EŽTT, <i>Užukauskas prieš Lietuvą</i> , Nr. 16965/04, 2010 m.
Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis	Viešas nagrinėjimas	EŽTK 6 straipsnio 1 dalis EŽTT, <i>Khrabrova prieš Rusiją</i> , Nr. 18498/04, 2012 m.
Kiti keliai į teisingumą		
	Neteisminės institucijos	
ESTT, <i>Rosalba Alassini ir kt. prieš Telecom Italia SpA</i> , sujungtos bylos C-317/08, C-318/08, C-319/08 ir C-320/08, 2010 m. Mediacijos direktyva (2008/52/EB) Direktyva dėl alternatyvaus vartotojų ginčų sprendimo (2013/11/ES) Reglamentas dėl elektroninio vartotojų ginčų sprendimo (Nr. 524/2013) Nusikaltimų aukų direktyva (2012/29/ES)	Alternatyvus ginčų sprendimas	EŽTT, <i>Suda prieš Čekijos Respubliką</i> , Nr. 1643/06, 2010 m. ET konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos bei kovos su juo (Stambulo konvencija)

Šiame skyriuje apžvelgiama teisė kreiptis į teismą (kuris ir ET, ir ES teisėje įvardijamas kaip „tribunolas“), kylanti iš teisės į teisingą bylos nagrinėjimą. Jame taip pat tyrinėjama sąvokos „tribunolas“ apibrėžtis. Aptariami atitinkami reikalavimai, įskaitant pagrindinius teisės į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą nepriklausomame ir bešališkame tribunole aspektus. Taip pat svarstomi neteisminiai keliai į teisingumą, įskaitant neteismines institucijas ir alternatyvaus ginčų sprendimo metodus.

2.1. Teisės į teisingumą įgyvendinimas per teismus

Pagrindiniai aspektai

- EŽTK 6 straipsnyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje garantuojama teisė į teisingą bylos nagrinėjimą.
- EŽTT nustatė, kad teisė į teisingą bylos nagrinėjimą apima ir teisę kreiptis į teismą. 6 straipsnis taikomas baudžiamajam kaltinimui ir ginčams dėl civilinių teisių ir pareigų, pripažįstamų vidaus teisės aktuose.
- Chartijos 47 straipsnyje numatyta teisė kreiptis į teismą. Ji neapsiriboja baudžiamuoju kaltinimu ir civilinėmis teisėmis bei pareigomis; tačiau Chartija valstybės viduje taikoma tik tuo atveju, kai valstybės narės įgyvendina ES teisę ar nuo jos nukrypsta.
- Ir ET, ir ES vartoja sąvoką „tribunolas“, o ne „teismas“, tačiau šios sąvokos yra lygiavertės. Tribunolas turi vykdyti teismines funkcijas, jis turi galėti priimti privalomus sprendimus ir atitikti kitus EŽTT ir ESTT nustatytus kriterijus, įskaitant būti nepriklausomas ir bešališkas. EŽTT ir ESTT nustatė nuoseklius principus, pagal kuriuos nustatoma, ar institucija gali būti laikoma tribunolu.
- Teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti. Ji gali būti ribota, tačiau šie apribojimai negali kenkti teisės esmei.

2.1.1. Teisė kreiptis į teismą

Ir pagal ET, ir pagal ES teisę teisė kreiptis į teismą reiškia, kad teismai turėtų būti prieinami. Prieinamumas gali reikšti tam tikros jurisdikcijos teismų prieinamumą, aiškinimo prieinamumą, informacijos prieinamumą ir teismo sprendimų prieinamumą. Be to, jis gali būti susijęs su geografiniu teismo atokumu, jei teismo vieta trukdo pareiškėjams veiksmingai dalyvauti teismo procese²⁷ (taip pat žr. 8.1 skirsnį apie asmenis su negalia).

27 ESTT, *Nóra Baczó ir János István Vizsnyiczai prieš Raiffeisen Bank Zrt*, C-567/13, 2015 m. vasario 12 d., p. 56–57. Taip pat žr. ESTT, *Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León prieš Anuntis Segundamano España SL*, C-413/12, 2013 m. gruodžio 5 d., p. 41. Daugiau informacijos taip pat ieškokite šiuose šaltiniuose: Europos Taryba, Europos veiksmingo teisingumo komisija (CEPEJ) (2013), *Guidelines on the Creation of Judicial Maps to Support Access to Justice within a Quality Judicial System*, 2013 m. birželio 21 d.; Europos Taryba, CEPEJ (2014), *Guidelines on the organisation and accessibility of court premises*, 2014 m. gruodžio 12 d.; Europos Taryba, CEPEJ (2008), *Checklist for promoting the quality of justice and the court*, 2008 m. liepos 3 d., pvz., p. 19–25, įskaitant aiškinimą, informacijos prieinamumą, teismo sprendimų prieinamumą.

Teisė kreiptis į teismą yra svarbus teisės į teisingumą elementas, nes teismai užtikrina apsaugą nuo neteisėtos veiklos ir palaiko teisinę valstybę.²⁸ **Vadovaujantis ET teise**, EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje reikalaujama: „Kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad būtų per kuo trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismai“. Galimybė kreiptis į teismą yra numanomas teisės į teisingą bylos nagrinėjimą elementas, nes ji reiškia, kad ginčai turi būti sprendžiami teisme. Valstybės neprivalo įsteigti konkrečių rūšių teismų, pavyzdžiui, apeliacinių teismų. Tačiau jei susitaranti šalis įsteigia tokius teismus, jiems taikomas 6 straipsnis.²⁹

Pavyzdys. Byloje *Golder prieš Jungtinę Karalystę*³⁰ pareiškėjas buvo kalnys ir norėjo pareikšti ieškinį dėl šmeižto kalėjimo pareigūnui, apkaltinusiame jį dalyvavimu kalėjimo riaušėse. Pareiškėjui nebuvo duotas leidimas konsultuotis su advokatu ir tai, jo teigimu, trukdė pareikšti ieškinį.

EŽTT nurodė, kad 6 straipsnis numato procedūrinės garantijas besibylinėjantiems šalims. Tai neturėtų prasmės, jei šalys neturėtų galimybės kreiptis į teismą. Taigi teisė kreiptis į teismą yra numanomas teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, numatytos EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje, elementas.

Pagal EŽTK teisė turi būti „praktiškos ir veiksmingos“, o ne „teorinės ir įsivaizduojamos“.³¹ Kad teisė kreiptis į teismą būtų veiksminga, valstybės gali turėti teikti teisinę, vertimo ar kitą praktinę pagalbą, siekdamas suteikti asmenims galimybę pasinaudoti teismo procesu (žr. 3 skyrių apie teisinę pagalbą ir 4 skyrių apie teisę gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam).

Pagal EŽTK 6 straipsnį teisė kreiptis į teismą apsiriboja ginčiais dėl pareiškėjų pareiktų baudžiamųjų kaltinimų ar civilinių teisių bei pareigų. Abiem sąvokoms

28 EŽTT, *Béles ir kt. prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 47273/99, 2002 m. lapkričio 12 d.,

29 EŽTT, *Khalifaoui prieš Prancūziją*, Nr. 34791/97, 1999 m. gruodžio 14 d., p. 37.

30 EŽTT, *Golder prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d. Apie teisę kreiptis į teismą baudžiamosiose bylose žr., pvz., EŽTT, *Janosevic prieš Švediją*, Nr. 34619/97, 2002 m. liepos 23 d., p. 80.

31 EŽTT, *Artico prieš Italiją*, Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d., p. 33.

suteikiama savarankiška reikšmė, nepriklausomai nuo skirstymo į kategorijas nacionalinėse teisinėse sistemose.³²

Nustatant, ar egzistuoja „baudžiamasis kaltinimas“, reikia atsižvelgti į šiuos kriterijus:

- pažeidimo teisinį kvalifikavimą vidaus teisinėje sistemoje;
- pažeidimo pobūdį;
- galimą sankcijos pobūdį ir griežtumą.³³

Šie kriterijai yra alternatyvūs, neprivaloma tenkinti jų visų.³⁴ Tačiau jei negalima padaryti aiškios išvados nei dėl vieno kriterijaus, gali prireikti laikytis požiūrio, kad privaloma tenkinti juos visus.³⁵ Valstybės gali atskirti baudžiamąją, reguliavimo ir drausminę teisę, tačiau šis skirtumas negali pakenkti 6 straipsnio objektui ir tikslui.³⁶ Baudžiamosios sankcijos paprastai būna baudžiamojo pobūdžio.³⁷ Jei sankcija nepakankamai griežta, tai bet koku atveju nepanaikina pažeidimo „iš prigimties baudžiamojo pobūdžio“.³⁸ Prieš priimant sprendimą, turi būti taikomi atitinkami kriterijai.

Tam, kad būtų galima taikyti EŽTK 6 straipsnį nebaudžiamajame procese, turi būti kilęs ginčas dėl civilinės teisės ar pareigos, pripažįstamos nacionalinėje teisėje, nepriklausomai nuo to, ar ji saugoma pagal EŽTK. Ginčas turi būti tikras ir rimtas, o proceso rezultatai turi tiesiogiai nulemti atitinkamą teisę.³⁹ EŽTT nustatė, kad tam tikri teismo procesai nepatenka į civilinių teisių ir pareigų sritį, įskaitant nebaudžiamuosius procesus dėl mokesčių,⁴⁰ sprendimus dėl

32 Dėl baudžiamųjų kaltinimų žr. EŽTT, *Engel ir kt. prieš Nyderlandus*, Nr. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ir 5370/72, 1976 m. birželio 8 d., p. 81. Dėl baudžiamųjų kaltinimų žr. EŽTK, *König prieš Vokietiją*, Nr. 6232/73, 1978 m. birželio 28 d., p. 88–89.

33 EŽTT, *Engel ir kt. prieš Nyderlandus*, Nr. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ir 5370/72, 1976 m. birželio 8 d., p. 81–85.

34 EŽTT, *Ziliberg prieš Moldovą*, Nr. 61821/00, 2005 m. vasario 1 d., p. 31.

35 EŽTT, *Ezeh ir Connors prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 39665/98 ir 40086/98, 2003 m. spalio 9 d., p. 86.

36 EŽTT, *Weber prieš Šveicariją*, Nr. 11034/84, 1990 m. gegužės 22 d., p. 30.

37 EŽTT, *Öztürk prieš Vokietiją*, Nr. 8544/79, 1984 m. vasario 21 d., p. 53.

38 Ten pat, p. 54.

39 EŽTT, *Boulois prieš Liuksemburgą*, Nr. 37575/04, 2012 m. balandžio 3 d., p. 90.

40 EŽTT, *Ferrazzini prieš Italiją*, Nr. 44759/98, 2001 m. liepos 12 d., p. 29.

užsieniečių atvykimo, buvimo ir išsiuntimo⁴¹ ir procesus dėl teisės dalyvauti rinkimuose.⁴²

Teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti. Ji gali būti apribota. Pavyzdžiui, protingų terminų nustatymas gali skatinti tinkamą teisingumo vykdymą. Be to, reikalavimas mokėti teismo mokesčius gali padėti pašalinti nepagrįstus ieškinius ar būti pagrįstas dėl priežasčių, susijusių su biudžetu.⁴³ Tačiau apribojimai negali pakenkti „pačiai teisės esmei“.⁴⁴ Pavyzdžiui, proceso sustabdymu reikšmingam laikotarpiui galima pažeisti teisę kreiptis į teismą, nes taip neleidžiama asmeniui gauti ginčo sprendimo.⁴⁵ Leidžiami apribojimai aptarti toliau **6 skyriuje**.

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje teigiama: „Kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo bylą per kiek įmanoma trumpesnę laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas. Kiekvienas asmuo turi turėti galimybę gauti teisinę pagalbą, būti ginamas ir atstovaujamas.“⁴⁶ 47 straipsnis taikomas visoms teisėms ir laisvėms, išplaukiančioms iš ES teisės; su Chartija susiję išaiškinimai patvirtina, kad ji sutampa su EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje nurodytomis teisėmis, išskyrus 6 straipsnyje numatytus civilinių teisių ir pareigų apribojimus.⁴⁷ Todėl 47 straipsniu mažų mažiausiai užtikrinama EŽTK 6 straipsnyje įtvirtinta visų iš ES teisės kylančių teisių ir laisvių apsauga.⁴⁸ Šis aiškus ryšys reiškia, kad, išskyrus atvejus, kai nurodyta kitaip, ET teisėje minimos bylos bus svarbios ES teisėje. Tačiau, kaip minėta **1 skyriuje**, ES pagrindinių teisių chartija valstybių viduje taikoma tik tuomet, kai valstybės narės įgyvendina ES teisę arba nuo jos nukrypsta.⁴⁹

ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje įtvirtintas ES teisinis principas, kad valstybės narės privalo užtikrinti veiksmingą asmens teisių, kylančių iš

41 EŽTT, *Maaouia prieš Prancūziją*, Nr. 39652/98, 2000 m. spalio 5 d., p. 40.

42 EŽTT, *Pierre-Bloch prieš Prancūziją*, Nr. 24194/94, 1997 m. spalio 21 d., p. 49–52.

43 EŽTT, *Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8225/78, 1985 m. gegužės 28 d., p. 57.

44 Ten pat.

45 EŽTT, *Kutic prieš Kroatiją*, Nr. 48778/99, 2002 m. kovo 1 d., p. 25.

46 ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis taip pat svarbus paties ESTT siūlomai teisminei gynybai.

47 ESTT, *Trade Agency Ltd prieš Seramico Investments Ltd*, C-619/10, 2012 m. rugsėjo 6 d., p. 52.

48 ESTT, *Europese Gemeenschap prieš Otis NV ir kt.*, C-199/11, 2012 m. lapkričio 6 d., p. 47.

49 Dėl 6 straipsnio ribų žr., pvz., EŽTT, *Maaouia prieš Prancūziją*, Nr. 39652/98, 2000 m. spalio 5 d. Dėl 47 straipsnio taikymo srities žr. ESTT, *Thomas Pringle prieš Government of Ireland, Airija ir The Attorney General*, C-370/12, 2012 m. lapkričio 27 d., p. 178–182.

Sąjungos teisės (įskaitant Chartijoje numatytas teises), teisminę gynybą. Tai reiškia, kad teisė kreiptis į teismą galioja visais atvejais, susijusiais su ES teisės garantuojamomis teisėmis ir laisvėmis. Būtent ES valstybės narės privalo numatyti teisinių priemonių ir procedūrų sistemą, kuri užtikrintų, jog ES teisėje numatytos teisės būtų gerbiamos.⁵⁰ Nacionaliniai teisės aktai negali sumažinti veiksmingos teisminės šių teisių apsaugos.⁵¹

Pavyzdys. Byloje *Boxus prieš Région wallonne*⁵² Belgijos teismas iškėlė klausimą dėl Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos po to, kai Valonijos parlamento teisės aktu (dekretu), kurio peržiūrėjimo iš esmės procedūra nacionalinėje teisėje nebuvo nustatyta, buvo patvirtintas leidimas vykdyti projektą.

ESTT patvirtino, kad siekiant užtikrinti atskirų procedūrinių teisių teisminę apsaugą buvo reikalingi įgaliojimai atlikti teisės akto peržiūrą, net ir tuo atveju, kai tai nebuvo numatyta nacionalinėje teisėje.

Kaip ir pagal ET teisę, teisė kreiptis į teismą pagal ES teisę nėra absoliuti. Siekiant užtikrinti veiksmingą teisingumo vykdymą, ją gali riboti nacionalinės procedūros. Leidžiami apribojimai aptarti toliau [6 skyriuje](#).

Siekiant sudaryti palankesnes sąlygas kreiptis į teismą tarpvalstybiniais atvejais, priimti keli tarptautinės privatinės teisės pobūdžio ES antrinės teisės dokumentai, turintys padėti nustatyti, kurios valstybės narės teismai yra kompetentingi spręsti civilinės teisės ginčą. Šiuose dokumentuose reglamentuojama jurisdikcija, taikoma teisė ir teismo sprendimų pripažinimas bei vykdymas civilinės teisės srityje; kaip pavyzdį galima paminėti reglamentus dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose, su santuoka ir tėvų

50 ESTT, *Unibet (London) Ltd ir Unibet (International) Ltd prieš Justitiekanslern*, C-432/05, 2007 m. kovo 13 d., p. 37–42.

51 ESTT, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Bundesrepublik Deutschland*, C-279/09, 2010 m. gruodžio 22 d., p. 59.

52 ESTT, *Antoine Boxus ir kt. prieš Région wallonne*, sujungtos bylos C-128/09, C-129/09, C-130/09, C-131/09, C 134/09 ir C-135/09, 2011 m. spalio 18 d., p. 49–57.

pareigomis susijusiose bylose, taip pat pavaldėjimo bylose pripažinimo ir vykdymo (taip pat žr. 6.3 skirsni).⁵³

2.1.2. Sąvoka „tribunolas“

Ir ET, ir ES teisėje vartojama sąvoka „tribunolas“, o ne „teismas“. Žodžiui „tribunolas“ suteikiama savarankiška prasmė, o EŽTT ir ESTT, nustatydami, ar institucija gali būti laikoma tribunolu, laikėsi nuoseklių principų.

Pagal ET teisę tribunolui būdinga tai, kad jis atlieka teisminę funkciją.⁵⁴ Tai neturi būti „klasikinis“ teismas.⁵⁵ Tribunolas gali būti institucija, sukurta ribotam skaičiui konkrečių klausimų (pavyzdžiui, dėl kompensacijų) spręsti, jei ji suteikia tinkamas garantijas.⁵⁶

Pavyzdys. Byloje *Julius Kloiber Schlachthof GmbH ir kt. prieš Austriją*⁵⁷ įmonės pareiškėjos vykdė galvijų ir kiaulių skerdimo veiklą, už kurią turėjo mokėti žemės ūkio rinkodaros mokesčius Nacionalinei žemės ūkio rinkodaros valdybai (AMA). AMA duodavo mokėjimo nurodymus ir reikalavo papildomos rinkliavos už nesumokėtas sumas. Pareiškėjai tai apskundė ir paprašė žodinio nagrinėjimo. Federalinis ministras, kuris veikė kaip apeliacinė institucija, atmetė jų skundus, neorganizuodamas žodinio posėdžio. Pareiškėjai skundėsi, kad procese sprendimą priėmė ne tribunolas.

53 2000 m. gruodžio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose, OL L 12, 2001; 2012 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose (nauja redakcija), OL L 351, 2012 (Danija nedalyvauja); Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 650/2012 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pavaldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų pavaldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos pavaldėjimo pažymėjimo sukūrimo, OL L 201/107, 2012; 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, OL L 338/1, 2003; arba 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje, OL L 7/1, 2009.

54 EŽTT, *Belilos prieš Šveicariją*, Nr. 10328/83, 1988 m. balandžio 29 d., p. 64.

55 EŽTT, *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7819/77 ir 7878/77, 1984 m. birželio 28 d., p. 76.

56 EŽTT, *Lithgow ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ir 9405/81, 1986 m. liepos 8 d., p. 201.

57 EŽTT, *Julius Kloiber Schlachthof GmbH ir kt. prieš Austriją*, Nr. 21565/07, 21572/07, 21575/07 ir 21580/07, 2013 m. balandžio 4 d.

EŽTT pakartojo, jog tribunolą apibūdina jo teisminė funkcija, o tai reiškia, kad jis sprendžia savo kompetencijai priskirtus klausimus taikydamas teisės aktus, atlikęs procedūras nustatyta tvarka. Kiti reikalavimai – nepriklausomumas, bešališkumas, narių įgaliojimų trukmė ir procedūrinės garantijos; kai kurie iš jų nurodyti 6 straipsnio tekste. Teismas nusprendė, kad nei AMA, nei ministras negalėjo būti laikomi tribunolu ir kad buvo pažeista 6 straipsnio 1 dalis.

Tinkamos garantijos apima:

- kompetenciją priimti privalomus sprendimus;⁵⁸
- galėjimą spręsti savo kompetencijai priklausančius klausimus pagal teisės normas, vykdamas procedūras nustatyta tvarka;⁵⁹
- visos jurisdikcijos bylai turėjimą;⁶⁰
- nepriklausomumą ir bešališkumą (žr. 2.2 skirsnį).

Be to, tribunolai turi būti „įsteigti pagal įstatymą“. Tai reiškia, kad valstybės privalo išleisti konkrečius įstatymus, kuriais įsteigiami nacionaliniai teismai ir valdoma jų veikla. Tam reikia pastovumo, taigi ši sąvoka neapima institucijų, vykdančių teisminę funkciją pagal bylos šalių susitarimą. Tačiau sąvoka gali apimti instituciją, sukurtą ribotam skaičiui konkrečių klausimų spręsti, jei ji suteikia tinkamas garantijas.⁶¹ Jei administracinė institucija negali suteikti 6 straipsnio 1 dalyje nurodytų garantijų, turi būti suteikiama teisė skųsti šios institucijos sprendimą teisminei institucijai, suteikiančiai minėtas garantijas.⁶²

Institucija gali būti laikoma tribunolu, jei šalia teisminių funkcijų atlieka ir kitas funkcijas (pavyzdžiui, administracines, drausmines ar konsultacines), tačiau ji negali prisiimti ir teisminių, ir vykdomųjų funkcijų.⁶³ Be to, tribunoluose gali būti

58 EŽTT, *Bentham prieš Nyderlandus*, Nr. 8848/80, 1985 m. spalio 23 d., p. 40 ir 43.

59 EŽTT, *Sramek prieš Austriją*, Nr. 8790/79, 1984 m. spalio 22 d., p. 36.

60 EŽTT, *Galina Kostova prieš Bulgariją*, Nr. 36181/05, 2013 m. lapkričio 12 d., p. 59.

61 EŽTT, *Lithgow ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ir 9405/81, 1986 m. liepos 8 d., p. 201.

62 EŽTT, *Albert ir Le Compte prieš Belgiją*, Nr. 7299/75 ir 7496/76, 1983 m. vasario 10 d.

63 EŽTT, *Bentham prieš Nyderlandus*, Nr. 8848/80, 1985 m. spalio 23 d., p. 43.

teisėjų, kurie yra ne teisininkai, ar narių, kurie atlieka ne teismines funkcijas, jei jie laikosi nepriklausomumo ir bešališkumo reikalavimų.⁶⁴

Galiausiai tai, ar įstaiga laikoma tribunolu, nustatoma pagal bylos faktus. Sprendžiama pagal pirmiau nurodytus principus. Pavyzdžiui, tribunolo sąvoka neapima įstaigų, galinčių pateikti tik patariamąją nuomonę,⁶⁵ bet apima arbitražo įstaigas, sprendžiančias konkrečius klausimus su tinkamomis garantijomis.⁶⁶ Toliau šis klausimas nagrinėjamas 2.4 skyryje apie kitus kelius į teisingumą.

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje garantuojama teisė į teisingą nagrinėjimą tribunole. ESTT sąvokos „tribunolas“ prasmę aiškina sprendžiamas, ar konkrečiam subjektui leidžiama perduoti bylą ESTT, prašant priimti prejudicinį sprendimą, ką gali padaryti nacionaliniai teismai ir tribunolai (žr. 1 skyrių apie teisę į teisingumą).⁶⁷ Kad būtų laikoma tribunolu šiuo tikslu, bylą ESTT perduodanti institucija turi:

- būti įsteigta pagal įstatymą;
- būti nuolatinė;
- būti nepriklausoma ir bešališka (žr. toliau);
- vykdyti *inter partes* procedūrą;
- turėti privalomą jurisdikciją;
- taikyti teisės taisykles.⁶⁸

64 EŽTT, *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7819/77 ir 7878/77, 1984 m. birželio 28 d., p. 81. Dėl prisiekusiųjų dalyvavimo taip pat žr. EŽTT, *Ibrahim Gürkan prieš Turkiją*, Nr. 10987/10, 2012 m. liepos 3 d., p. 18.

65 EŽTT, *Bentham prieš Nyderlandus*, Nr. 8848/80, 1985 m. spalio 23 d.

66 EŽTT, *Lithgow ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ir 9405/81, 1986 m. liepos 8 d.

67 SESV 267 straipsnis. Taip pat žr. ESTT, *Informacinis pranešimas dėl nacionalinių teismų prašymų priimti prejudicinį sprendimą pateikimo*, 2009 m. gruodžio 5 d., C-297/01, OL C, 2009, p. 9 (kuriame patvirtinama, kad „teismo [tribunolo – kuri sąvoka tinkama, jei dokumente „tribunal“ vėrčiamas kaip „teismas“] sąvoką Teisingumo Teismas aiškina kaip savarankišką Sąjungos teisės sąvoką“).

68 ESTT, *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH prieš Bundesbaugesellschaft Berlin mbH*, C-54/96, 1997 m. rugsėjo 17 d., p. 23.

Procesas institucijoje turi vesti prie teismo pobūdžio sprendimų priėmimo.⁶⁹

Pavyzdys. Byloje *Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou v. Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou*⁷⁰ pareiškėjas (*Elegktiko Synedrio*, Graikijos auditorių teismas) iškėlė klausimą, ar nacionalinės taisyklės, pagal kurias viešojo sektoriaus darbuotojams leidžiama imti atostogas profesinės sąjungos reikalams, atitinka ES teisę. ESTT turėjo apsvarstyti, ar *Elegktiko Synedrio* buvo tribunolas SESV 267 straipsnio prasme.

ESTT nusprendė, kad tai nebuvo tribunolas, nes: i) institucija turėjo sąsają su ministerijomis, o tai reiškia, kad ji neveikė kaip trečioji šalis atitinkamų interesų atžvilgiu; ii) jos jurisdikcija apsiribojo *a priori* valstybės išlaidų auditu ir ji nebuvo kompetentinga priimti sprendimą; iii) jos sprendimas neįgijo *res judicata* galios (nebuvo galutinis), o procesas nevedė prie teismo pobūdžio sprendimo priėmimo; ir iv) atitinkamų lėšų gavėjas nebuvo proceso šalis auditorių teisme *Elegktiko Synedrio*.

Kaip ir ET teisėje, ES teisėje arbitražo institucijos paprastai nelaikomos tribunolais dėl proceso pasirenkamojo pobūdžio ir dėl to, kad jose nedalyvauja valdžios institucijos (žr. 2.4 skirsnį apie kitus kelius į teisingumą).⁷¹

Pavyzdys. Byloje *Valeri Harriev Belov prieš CHEZ Elektro Balgaria AD ir kt.* (dalyvaujant Bulgarijai ir Europos Komisijai)⁷² Bulgarijos apsaugos nuo diskriminacijos komisija (KZD) pateikė prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl įvairių ES teisės nuostatų, susijusių su diskriminacija ir vartotojų apsauga.

69 ESTT, *Camera di Commercio, Industria, Artigianato e Agricoltura (CCIAA) di Cosenza prieš Grillo Star Srl.*, C-443/09, 2012 m. balandžio 19 d., p. 20–21.

70 ESTT, *Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou v. Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou*, C-363/11, 2012 m. gruodžio 19 d., p. 19–31.

71 ESTT, *Guy Denuit ir Betty Cordenier prieš Transorient - Mosaïque Voyages et Culture SA.*, C-125/04, 2005 m. sausio 27 d., p. 13. Byla, kurioje tribunolu buvo laikoma arbitražo įstaiga, yra ESTT, *Merck Canada Inc. prieš Accord Healthcare Ltd ir kt.*, C-555/13, 2014 m. vasario 13 d., p. 18–25.

72 ESTT, *Valeri Harriev Belov prieš CHEZ Elektro Balgaria AD ir kt.* (dalyvaujant Bulgarijai ir Europos Komisijai), C-394/11, 2013 m. sausio 31 d., p. 26.

ESTT patvirtino, kad nacionalinė institucija gali būti klasifikuojama kaip SESV 267 straipsnyje numatytas teismas ar tribunolas, jei ji vykdo teismines funkcijas, tačiau jos negalima tokia pripažinti, kai ji vykdo kitas, pavyzdžiui, administracinio pobūdžio funkcijas. Atitinkamai reikėjo nustatyti, kokių konkrečių statusu veikė institucija, kreipdamasi į ESTT su prašymu priimti sprendimą. Šiuo atveju, atsižvelgdamas į įvairius veiksmus, teismas atmetė tvirtinimą, esą institucijoje vykęs procesas vedė prie teismo pobūdžio sprendimo priėmimo; tarp šių veiksmų buvo KZD kompetencija veikti savo iniciatyva ir platus tyrimo įgaliojimai; KZD įgaliojimai savo iniciatyva įtraukti į bylą asmenis; KZD galimybė būti atsakove teisme, jei jos sprendimas būtų apskūstas; ir KZD galimybė atšaukti savo sprendimus.

2.2. Tribunolų nepriklausomumas ir bešališkumas

Pagrindiniai aspektai

- Pagal ET ir ES teisę reikalaujama, kad tribunolai būtų nepriklausomi ir bešališki.
- Kad garantuotų neutralumą, ESTT ir EŽTT nustatė išsamias nepriklausomumo taisykles. Šiomis taisyklėmis reguliuojamas tribunolo narių skyrimas, jų veiklos trukmė ir išorinio spaudimo nebuvimo garantijos.
- Jei neįrodyta kitaip, daroma prielaida, kad tribunolas yra bešališkas. Šališkumas gali būti subjektyvus (dėl konkretaus teisėjo asmeninio šališkumo) arba objektyvus (susijęs su pasireiškiančiu šališkumu). Subjektyvų šališkumą įrodyti sunku.

Nepriklausomumas ir bešališkumas dažnai tiriama kartu ir yra glaudžiai susiję, todėl juos gali būti sunku atskirti.⁷³ Tačiau nepriklausomumas paprastai yra susijęs su tribunolo struktūra, o bešališkumas yra individuali sprendimo priėmimo charakteristika.⁷⁴

73 Pavyzdžiui, žr. EŽTT, *Findlay prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 22107/93, 1997 m. vasario 25 d., p. 73.

74 EŽTT, *Parlov-Tkalčić prieš Kroatiją*, Nr. 24810/06, 2009 m. gruodžio 22 d., p. 86–87.

Nepriklausomumas

Pagal ET teisę su 6 straipsniu susijusioje teismų praktikoje pateikiamos išsamios taisyklės dėl teismų nepriklausomumo, skirtos apsaugoti teismus nuo išorinio spaudimo ir garantuojančios neutralumą.⁷⁵ Šiomis taisyklėmis reguliuojamas tribunolo narių skyrimas, jų veiklos trukmė ir išorinio spaudimo nebuvimo garantijos.⁷⁶

Pavyzdys. Byloje *Maktouf and Damjanović prieš Bosniją ir Hercegoviną*⁷⁷ Bosnijos ir Hercegovinos teismas (Valstybės teismas) nuteisė abu pareiškėjus už karo nusikaltimus. Valstybės teismas buvo sudarytas iš tarptautinių bei šalies teisėjų ir turėjo teisę nagrinėti karo nusikaltimų bylas. Pirmasis pareiškėjas teigė, kad Valstybės teismas nebuvo nepriklausomas, nes du jo narius dvejų metų laikotarpiui, kurį galima atnaujinti, paskyrė Aukštojo atstovo biuras Bosnijoje ir Hercegovinoje.

EŽTT atmetė šį argumentą. Jis nerado priežasčių abejoti, kad Valstybės teismo tarptautiniai teisėjai buvo nepriklausomi nuo Bosnijos ir Hercegovinos politinių institucijų, nuo bylos šalių ir nuo Aukštojo atstovo institucijos. Jų paskyrimo motyvas buvo noras padidinti Valstybės teismo karo nusikaltimų kolegijų nepriklausomumą ir atkurti visuomenės pasitikėjimą teismų sistema. Tai, kad atitinkami teisėjai buvo laikinai komandiruoti iš profesionalių teisėjų tarpo iš atitinkamų jų šalių, buvo papildoma išorinio spaudimo nebuvimo garantija. EŽTK 6 straipsnis nebuvo pažeistas.

Teisėjus gali skirti vadovas, tačiau įstatymu turi būti užtikrinta, kad jie negaus nurodymų, kaip vykdyti savo pareigas.⁷⁸ Į galutinius, privalomus ir vykdytinius teismo sprendimus nesikišama.⁷⁹

75 Išsamesnę informaciją apie teisę į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą kompetentingame nepriklausomame ir bešališkame tribunole žr. JT Žmogaus teisių komitetas (ŽTK) (2007), *General Comment 32*, 2007 m. rugpjūčio 23 d., p. 19–23.

76 EŽTT, *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7819/77 ir 7878/77, 1984 m. birželio 28 d., p. 78.

77 EŽTT, *Maktouf ir Damjanović prieš Bosniją ir Hercegoviną*, Nr. 2312/08 ir 34179/08, 2013 m. liepos 18 d., p. 48–53.

78 EŽTT, *Beaumontin prieš Prancūziją*, Nr. 15287/89, 1994 m. lapkričio 24 d., p. 38.

79 EŽTT, *DRAFT - OVA a.s. prieš Slovakiją*, Nr. 72493/10, 2015 m. birželio 9 d., p. 80–86.

Prie nepriklausomumo prisideda ir teisėjų paskyrimo trukmė. Tribunolo nariai neprivalo būti paskirti visam gyvenimui. Svarbiausia, kadencijos trukmė turi būti stabili ir apsaugota nuo išorinio kišimosi. Tribunolo nariai turi būti bent jau apsaugoti nuo pašalinimo iš pareigų per savo kadenciją.⁸⁰ Tinkamų garantijų nebuvimas dėl pašalinimo panaikina tribunolo nepriklausomumą.⁸¹

Tai, ar tribunolas atrodo nepriklausomas, yra svarbi, bet ne lemiamą aplinkybę nustatant nepriklausomumo nebuvimą.⁸² Sprendžiant, ar yra pagrįsta prielaidis bûgštauti, kad tam tikras teismas nėra nepriklausomas ar bešališkas, bylos šalių nuomonė yra svarbi, bet ne lemiamą. Abejonės turi būti objektyviai pagrįstos.⁸³ Pavyzdžiui, kai du tarėjai, dalyvavę tribunolui svarstant prašymą peržiūrėti nuomos sutartį, buvo paskirti asociacijų, suinteresuotų, kad sutartis būtų tęsiama, pareiškėjo susirûpinimas dėl bešališkumo buvo pagrįstas.⁸⁴

ES teisėje nepriklausomumo reikalavimu tribunolas įpareigojamas veikti kaip sprendimą priimanči trečioji šalis, nepriklausomai nuo administracinių valdžios institucijų ir šalių.⁸⁵

Pavyzdys. Byloje *Graham J. Wilson prieš Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*⁸⁶ G. J. Wilson iškėlė bylą nacionaliniuose teismuose, teigdamas, kad Liuksemburgas, įtraukdamas kalbos reikalavimą, sudarė nesąžiningas kliûtis įgyvendinti Direktyvą 98/5/EB, skirtą padėti teisininkams verstis nuolatine advokato praktika kitoje valstybėje narėje nei ta, kurioje buvo įgyta kvalifikacija.⁸⁷ Buvo reikalaujama, kad advokatai dalyvautų

80 EŽTT, *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7819/77 ir 7878/77, 1984 m. birželio 28 d., p. 80.

81 EŽTT, *Henryk Urban ir Ryszard Urban prieš Lenkiją*, Nr. 23614/08, 2010 m. lapkričio 30 d., p. 49–53. Taip pat žr.: Europos Taryba, Konsultacinė Europos teisėjų taryba (CCJE) (2001), *Opinion N°1 on standards concerning the independence of the judiciary and the irremovability of judges*, 2001 m. lapkričio 23 d.

82 EŽTT, *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7819/77 ir 7878/77, 1984 m. birželio 28 d., p. 81.

83 EŽTT, *Fruni prieš Slovakiją*, Nr. 8014/07, 2011 m. birželio 21 d., p. 141.

84 EŽTT, *Langborger prieš Švediją*, Nr. 11179/84, 1989 m. birželio 22 d., p. 35.

85 ESTT, *Pierre Corbiau prieš Administration des contributions*, C-24/92, 1993 m. kovo 30 d., p. 15.

86 ESTT, *Graham J. Wilson prieš Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, C-506/04, 2006 m. rugsėjo 19 d., p. 47–53.

87 1998 m. vasario 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/5/EB, skirta padėti teisininkams verstis nuolatine advokato praktika kitoje valstybėje narėje nei ta, kurioje buvo įgyta kvalifikacija, OL L 77, 1998.

žodiniame posėdyje Advokatų taryboje. G. J. Wilson atsisakė dalyvauti, todėl Advokatų taryba atsisakė jį užregistruoti. Jis apskundė sprendimą Drausmės ir administraciniam komitetui, kuris buvo sudarytas tik iš Liuksemburgo pilietybę turinčių advokatų. Administracinis teismas kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą dėl to, ar teisės gynimo institucijos, šiuo atveju Drausmės ir administracinis komitetas, gali būti laikomos teisės gynimo priemone teisme ar tribunole pagal vidaus teisės nuostatas direktyvos 9 straipsnio prasmę.

ESTT nurodė, jog nepriklausomumas, kuris yra neatskiriamas nuo teisminės funkcijos, reiškia, kad valdžios institucijos, kuri priėmė ginčijamą sprendimą, atžvilgiu tribunolas turi elgtis kaip trečioji šalis. Nepriklausomumo sąvokai būdingi du kiti aspektai: i) tribunolo apsauga nuo išorinės įtakos ar spaudimo ir ii) „vidinis bešališkumas“, užtikrinantis vienodo požiūrio į bylos šalis laikymąsi.⁸⁸

Bešališkumas

Pagal ET teisę ir ES teisę bešališkumo sąvoka yra glaudžiai susijusi su nepriklausomumu. Pagal ją reikalaujama, kad sprendimų priėmėjas ginčus spręstų atvirai ir objektyviai.

Pavyzdys. Byloje *Ibrahim Gürkan prieš Turkiją*⁸⁹ karo baudžiamasis teismas skyrė pareiškėjui dviejų su puse mėnesių laisvės atėmimo bausmę už tyčinį nepaklusimą vadovui. Teismą sudarė teisinio išsilavinimo neturintis karininkas ir du karo teisėjai.

EŽTT nurodė, kad tarėjų dalyvavimas nebūtinai prieštaravo 6 straipsniui ir kad faktas, jog karininkas neturėjo teisinės kvalifikacijos, netrukė jam būti nepriklausomam ar bešališkam. Tačiau karininkas tebetarnavo armijoje ir

88 Apie išorinį spaudimą žr. ESTT, *Josef Köllensperger GmbH & Co. KG ir Atzwanger AG prieš Gemeindeverband Bezirkskrankenhaus Schwaz*, C-103/97, 1999 m. vasario 4 d., p. 21 (sąlygos, susijusios su narių pašalinimu, buvo pernelyg netikslios, kad garantuotų, jog nedaromas per didelis spaudimas). Apie vidaus bešališkumą žr. ESTT, *Katarina Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist*, C-407/98, 2000 m. liepos 6 d., p. 32 (objektyvi apsauga, numatyta valstybės konstitucijoje).

89 EŽTT, *Ibrahim Gürkan prieš Turkiją*, Nr. 10987/10, 2012 m. liepos 3 d., p. 19.

jam galiojo karinė disciplina. Jį paskyrė viršininkas, ir jis nesinaudojo tokio-
mis pačiomis konstitucinėmis garantijomis kaip du karo teisėjai. Taigi karo
baudžiamasis teismas negalėjo būti laikomas nepriklausomu ir bešališku.

Bešališkumui būdingi du elementai:

- subjektyvusis elementas, susijęs su konkretaus teisėjo asmeninėmis išankstinėmis nuostatomis ar šališkumu;
- objektyvusis elementas, susijęs su tokiais klausimais kaip šališkumo pasireiškimas.⁹⁰

Jei neįrodyta kitaip, daroma prielaida, kad tribunolas neturi išankstinio nusis-
tatymo.⁹¹ Kad būtų galima įrodyti subjektyvų šališkumą, būtina nustatyti
asmeninius konkretaus teisėjo įsitikinimus konkrečiu atveju, o tai labai sunku.
Subjektyvaus šališkumo pavyzdžiai gali būti priešiško arba teisėjo nepalan-
kumo apraiškos ar įrodymai, kad teisėjas dėl asmeninių priešasčių pasirūpino
bylos priskyrimu būtent jam.⁹² Taigi dauguma atvejų, kai buvo teigiama, jog
trūksta bešališkumo, remtasi objektyviu testu, kuriuo nustatoma, ar teisėjas
suteikė pakankamas garantijas, kad būtų pašalintos bet kokios pagrįstos abe-
jonės dėl bešališkumo.⁹³ Tarp objektyvaus bešališkumo pavyzdžių yra artimi
šeimoms ryšiai, egzistuojantys tarp priešingos šalies advokato ir teisėjo,⁹⁴ arba
profesiniai ryšiai tarp teisėjo ir kitos proceso šalies.⁹⁵ Būti objektyviai beša-
liškam taip pat reiškia suteikti garantijas, kurių pakaktų bet kokioms pagrįs-
toms abejonėms dėl bešališkumo pašalinti.⁹⁶ Pats faktas, kad teismas vykdo
dviejų rūšių funkcijas to paties sprendimo atžvilgiu (patariamąją ir teisminę),
gali sukelti abejonių dėl jo struktūrinio bešališkumo.⁹⁷ Be to, nustatyta, kad
valstybės pareigūno dalyvavimas teismo pasitarimuose taip pat pažeidžia

90 Taip pat žr. Europos Taryba, ESTT (2002), *Nuomonė Nr. 3 dėl teisėjų etikos ir atsakomybės*, 2002 m. lapkričio 19 d.

91 EŽTT, *Kyprianou prieš Kiprą*, Nr. 73797/01, 2005 m. gruodžio 15 d., p. 119.

92 EŽTT, *Morice prieš Prancūziją*, Nr. 29369/10, 2015 m. balandžio 23 d., p. 74.

93 Ten pat, p. 119. Taip pat žr. EŽTT, *Gautrin ir kt. prieš Prancūziją*, Nr. 21257/93, 1998 m. gegužės 20 d., p. 58.

94 EŽTT, *Micallef prieš Maltą*, Nr. 17056/06, 2009 m. spalio 15 d., p. 102.

95 EŽTT, *Pescador Valero prieš Ispaniją*, Nr. 62435/00, 2003 m. birželio 17 d., p. 27–28.

96 EŽTT, *Fey prieš Austriją*, Nr. 14396/88, 1993 m. vasario 24 d., p. 28.

97 EŽTT, *Procola prieš Liuksemburgą*, Nr. 14570/89, 1995 m. rugsėjo 28 d., p. 45. Plg. su EŽTT, *Kleyn ir kt. prieš Nyderlandus*, Nr. 39343/98, 39651/98, 43147/98 ir 46664/99, 2003 m. gegužės 6 d., p. 27.

6 straipsnį.⁹⁸ Procedūros, kurias vykdo teismai, svarstydami skundus dėl šališkumo, ir pačios turi būti bešališkos (pavyzdžiui, šališkumu kaltinami teisėjai neturėtų būti prašomi peržiūrėti prašymą iš esmės).⁹⁹

ES teisėje buvo nuosekliai laikomasi nusistovėjusios EŽTT praktikos, susijusios su dviem reikiama bešališkumo aspektais: subjektyvuoju ir objektyvuoju bešališkumu. Nepriklausomumas laikomas bešališkumo prielaida, o sudarant instituciją ir nustatant jos narių statusą yra būtinos tinkamos taisyklės.¹⁰⁰

Pavyzdys. Byloje *Chronopost SA ir La Poste prieš Union française de l'express*¹⁰¹ buvo teigiama, kad infrastruktūrinė parama buvo valstybės pagalba. Bylą du kartus svarstė pirmosios instancijos teismas (PIT), kurio teisėjų kolegijos sudėtis skyrėsi, tačiau dalyvavo tas pats teisėjas pranešėjas. Antrajame posėdyje PIT patvirtino savo pirmąją nutartį, t. y. kad tai buvo valstybės pagalba. Apeliantai teigė, jog antrasis PIT nebuvo bešališkas tribunolas, nes jame dalyvavo tas pats teisėjas pranešėjas, ir sprendimas buvo šališkas.

ESTT nustatytas bešališkumo testas buvo toks: i) tribunolo nariai turi būti subjektyviai bešališki, tai yra nė vienas jų negali rodyti šališkumo ar asmeninių išankstinių įsitikinimų (preziumuojama, kad asmuo yra bešališkas, jei nėra priešingų įrodymų); ir ii) tribunolas turi būti objektyviai bešališkas, suteikdamas tokias garantijas, kurių pakaktų bet kokioms su tuo susijusioms pagrįstoms abejonėms pašalinti. ESTT atmetė įtarimą dėl šališkumo. Faktai nerodė, kad kolegijos sudėtis buvo neteisėta.

98 EŽTT, *Martinie prieš Prancūziją*, Nr. 58675/00, 2006 m. balandžio 12 d., p. 53–55.

99 EŽTT, *A.K. prieš Lichtenšteiną*, Nr. 38191/12, 2015 m. liepos 9 d.

100 ESTT, *Graham J. Wilson prieš Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, C-506/04, 2006 m. rugsėjo 19 d., p. 53.

101 ESTT, *Chronopost SA ir La Poste prieš Union française de l'express (UFEX) ir kt.*, sujungtos bylos C-341/06 P ir C-342/06 P, 2008 m. liepos 1 d., p. 54.

2.3. Kas yra teisingas ir viešas bylos nagrinėjimas?

Pagrindiniai aspektai

- Teisė į teisingumą reikalauja procedūriškai teisingo ir viešo bylos nagrinėjimo.
- Teisė į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą yra įtvirtinta EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje. Be to, konkrečios apsaugos priemonės, užtikrinančios teisingą bylos nagrinėjimą baudžiamajame procese, numatytos EŽTK 6 straipsnio 2 ir 3 dalyse ir Chartijos 48 straipsnyje.
- Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą iš esmės apima teisę į procesinį šalių lygiateisiškumą, teisę į rungimosi principą ir teisę į motyvuotą sprendimą, taip pat teisę užtikrinti galutinio sprendimo vykdymą.
- Viešas bylos nagrinėjimas užtikrina teismų priežiūrą. Be to, pagal teisę į viešą bylos nagrinėjimą reikalaujama, kad asmuo turėtų teisę dalyvauti ir išgirsti įrodymus.

Pagal ET teisę EŽTK 6 straipsnyje numatyta teisė į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą galioja baudžiamųjų kaltinimų ir ginčų dėl civilinių teisių ir pareigų atžvilgiu (žr. [2.1 skirsnį](#)). **Pagal ES teisę** ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje numatyta teisė taikoma visuose procesuose, susijusiuose su teisėmis ir pareigomis, kylančiomis iš ES teisės.

Teismų praktika, susijusi su teise į teisingą bylos nagrinėjimą, yra plati. Šiame skirsnyje nagrinėjami keli pagrindiniai šios teisės bruožai, įskaitant teisę į procesinį šalių lygiateisiškumą, teisę į rungimosi principą ir teisę į motyvuotą sprendimą. Kaip minėta [1 skyriuje](#), EŽTT praktika yra svarbi Chartijoje numatytų teisių aiškinimui, kai šios teisės sutampa. Šiuo atžvilgiu ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis sutampa su EŽTK 6 straipsniu.

2.3.1. Teisingas nagrinėjimas

Pagal ET teisę tai, ar bylos nagrinėjimas laikomas teisingu, priklauso nuo visų bylos faktų, įskaitant asmens galimybę siekti teisingumo. Turi būti atsižvelgiama į proceso visumą (t. y. nuo bylos iškėlimo, įskaitant policijos apklausą baudžiamojame byloje, iki galutinio apeliacijos svarstymo).¹⁰² EŽTK 6 straipsnis

¹⁰² EŽTT, *Edwards prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 13071/87, 1992 m. gruodžio 16 d., p. 34.

taip pat taikomas sprendimų vykdymui, nes galiausiai, jei asmuo negali užtikrinti sprendimo įvykdymo proceso pabaigoje, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą praranda vertę.¹⁰³

Perspektyvi praktika

Teisingo bylos nagrinėjimo užtikrinimas per bendrą posėdį

Taraskone, Prancūzijoje, vaikų dalyvavimui stiprinti buvo išvystyta speciali praktika, vadinama bendru posėdžiu. Ji suteikia galimybę socialiniams darbuotojams civilinių bylų posėdžiuose, kuriuose dalyvauja teisėjai, prisijungti prie vaikų. Socialinio darbuotojo dalyvavimas padeda vaikui išreikšti savo nuomonę. Be to, taip sukuriamą vaikui palanki aplinka. Ši praktika taip pat užtikrina galimybę vertinti vaiko atsakymus iš dviejų pozicijų (teisėjo ir socialinio darbuotojo), todėl posėdžiai tampa teisingesni. Projektas buvo specialiai paminėtas skiriant 2012 m. Krištolinių teisingumo svarstyklių premiją.

Šaltinis: 2012 m. Krištolinių teisingumo svarstyklių apdovanojimas, kurį kartu organizavo Europos Taryba ir Europos Komisija.

Pagal ET ir ES teisę vienas iš esminių reikalavimų, susijusių su teise į teisingą bylos nagrinėjimą, yra šalių „procesinis lygiateisiškumas“. Procesinis šalių lygiateisiškumas reiškia, kad kiekviena šalis turi tinkamas galimybes pristatyti savo poziciją visoms šalims vienodai palankiomis sąlygomis. Skundai dėl procesinio šalių lygiateisiškumo „svarstomi atsižvelgiant į visą 6 straipsnio 1 dalį, nes šalių procesinio lygiateisiškumo principas yra tik vienas iš platesnės teisingo bylos nagrinėjimo, kuris taip pat apima pagrindinę teisę į rungimosi principu pagrįstą procesą, bruožų“.¹⁰⁴ ESTT šį principą apibrėžė panašiai.¹⁰⁵

Baudžiamajame procese procesinio šalių lygiateisiškumo principą užtikrina konkrečios gynybos teisės, nurodytos 6 straipsnio 3 dalies d punkte, tai yra teisė „[pačiam] apklausti kaltinimo liudytojus ar turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti ir kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams“. EŽTK 6 straipsnio 2 ir

103 EŽTT, *Hornsby prieš Graikiją*, Nr. 18357/91, 1997 m. kovo 19 d., p. 40. Taip pat žr. JT ŽTK (2005), Pranešimas Nr. 823/1998, *Czernin prieš Čekijos Respubliką*, 2005 m. kovo 29 d. Išvada (kurioje nustatyta, kad neveikimas ir nepagrįstas vėlavimas įvykdyti sprendimus pažeidžia TPPTP 14 straipsnį).

104 EŽTT, *Ruiz-Mateos prieš Ispaniją*, Nr. 12952/87, 1993 m. birželio 23 d., p. 63; taip pat žr. p. 63–68.

105 ESTT, *Europese Gemeenschap prieš Otis NV ir kt.*, C-199/11, 2012 m. lapkričio 6 d., p. 71.

3 dalyse ir ES pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnyje nurodytos ir kitos konkrečios garantijos, užtikrinančios teisingą bylos nagrinėjimą baudžiamosiose bylose. Tarp jų yra teisė būti tinkamai informuotam apie pateikiamo kaltinimo pobūdį ir pagrindą ir teisė turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai.

Pagal ES teisę teisė į teisingą bylos nagrinėjimą išsamiau aptariama antriniuose ES teisės aktuose. Pavyzdžiui, Direktyvoje 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese numatyta, kad valstybės narės privalo informuoti įtariamuosius arba kaltinamuosius apie jų teises, įskaitant teisę turėti advokatą ir teisę tylėti.¹⁰⁶ Pagal šią direktyvą įtariamieji arba kaltinamieji, kurie yra suimti arba sulaikyti, nedelsiant turi gauti raštišką pranešimą apie teises, įskaitant teisę susipažinti su bylos dokumentais, kuriuos turi kompetentingos institucijos (pavyzdžiui, įrodymais), ir teisę gauti skubią medicininę pagalbą. Ši direktyva yra ES veiksmų plano, skirto įtariamųjų ir kaltinamųjų procesinėms teisėms baudžiamajame procese stiprinti, dalis.¹⁰⁷ Veiksmų planas buvo priimtas siekiant stiprinti asmenų teises baudžiamajame procese ES, užtikrinti abipusį pasitikėjimą kitos šalies baudžiamojo teisingumo sistemomis ir skatinti ES valstybių narių teisminį bendradarbiavimą. Į veiksmų planą taip pat įtraukta Direktyva dėl teisės į vertimą žodžiu ir raštu baudžiamajame procese,¹⁰⁸ Direktyva dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms,¹⁰⁹ Komisijos rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese¹¹⁰ ir Komisijos rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose.¹¹¹ Taip pat yra Pasiūlymas išleisti direktyvą dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiesiems

106 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OL L 142, 2012.

107 2009 m. lapkričio 30 d. Tarybos rezoliucija dėl veiksmų plano, skirto įtariamųjų ar kaltinamųjų baudžiamuosiuose procesuose procesinėms teisėms stiprinti, OL C 295, 2009.

108 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL L 280, 2010.

109 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL L 294/1, 2013. Jungtinė Karalystė ir Airija nepasirinko taikyti šios direktyvos; be to, ji netaikoma Danijai.

110 Europos Komisija (2013), 2013 m. lapkričio 27 d. Rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese, OL C 378, 2013.

111 Europos Komisija (2013), 2013 m. lapkričio 27 d. Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose, OL 378, 2013.

ar kaltinamiems vaikams¹¹² ir Pasiūlymas išleisti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą dėl laikinosios teisinės pagalbos ir teisinės pagalbos vykdant Europos arešto orderio procedūrą.¹¹³

Ir ET, ir ES teisėje dar vienas esminis teisės į teisingą bylos nagrinėjimą elementas yra teisė į rungimosi principu pagrįstą procesą.¹¹⁴ Su šia teise susiję reikalavimai iš esmės yra tokie pat ir nebaudžiamosiose, ir baudžiamosiose bylose.¹¹⁵ Praktikoje teisė į rungimosi principu pagrįstą procesą apima:

- teisę susipažinti su visais prie bylos medžiagos pridėtais įrodymais, kurie gali turėti įtakos teismo sprendimui, ir juos komentuoti;¹¹⁶
- teisę turėti pakankamai laiko susipažinti su įrodymais teisme;¹¹⁷
- teisę teikti įrodymus.¹¹⁸

Teismai turi apsvarstyti, ar visas procesas atitiko teisės į rungimosi principu pagrįstą procesą reikalavimus.¹¹⁹

Pavyzdys. Byloje *Užukauskas prieš Lietuvą*¹²⁰ Lietuvos valdžios institucijos atšaukė pareiškėjo leidimą laikyti ir nešioti šaunamąjį ginklą, nes policijos įskaitoje buvo nurodyta informacija, kad jis kėlė grėsmę visuomenei. Buvo pareikalauta, kad jis priduotų savo ginklus policijai už užmokestį.

112 Europos Komisija (2013), Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiesiems ar kaltinamiems vaikams, COM(2013) 822.

113 Europos Komisija (2013), Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl laikinosios teisinės pagalbos įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir teisinės pagalbos vykdant Europos arešto orderio procedūrą, COM(2013) 824.

114 EŽTT, *Ruiz-Mateos prieš Ispaniją*, Nr. 12952/87, 1993 m. birželio 23 d., p. 63; ESTT, *ZZ prieš Secretary of State for the Home Department*, C-300/11, 2013 m. birželio 4 d., p. 55. Dėl baudžiamojo proceso žr. EŽTT, *Brandstetter prieš Austriją*, Nr. 11170/84, 12876/87 ir 13468/87, 1991 m., rugpjūčio 28 d., p. 66–67.

115 EŽTT, *Werner prieš Austriją*, Nr. 21835/93, 1997 m. lapkričio 24 d., p. 66.

116 EŽTT, *Vermeulen prieš Belgiją*, Nr. 19075/91, 1996 m. vasario 20 d., p. 33.

117 EŽTT, *Krčmář ir kt. prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 35376/97, 2000 m. kovo 3 d., p. 42.

118 EŽTT, *Clinique des Acacias ir kt. prieš Prancūziją*, Nr. 65399/01, 65406/01, 65405/01 ir 65407/01, 2005 m. spalio 13 d., p. 37.

119 EŽTT, *Rowe ir Davis prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 28901/95, 2000 m. vasario 16 d., p. 62.

120 EŽTT, *Užukauskas prieš Lietuvą*, Nr. 16965/04, 2010 m. liepos 6 d., p. 45–51.

Pareiškėjas pateikė skundą dėl įrašo su savo vardu operatyvinėje įskaitoje, tačiau skundas buvo atmestas remiantis policijos pateikta įslaptinta medžiaga. Pareiškėjui informacija nebuvo atskleista.

Minėti duomenys turėjo lemiamą įtaką pareiškėjo bylai, nes teisėjai turėjo svarstyti juos, siekdami nustatyti, ar jis dalyvavo baudžiamojoje veikloje. Policijos duomenys buvo vienintelis pareiškėjo tariamo pavojaus visuomenei įrodymas. Kadangi pareiškėjas negalėjo žinoti, kokie įrodymai prieš jį pateikti, ir neturėjo galimybės jį juos atsakyti (priešingai nei policija), sprendimo priėmimo procedūra neatitiko rungimusi pagrįsto proceso reikalavimų ir šalių procesinio lygiateisiškumo principo, be to, jame nebuvo tinkamų pareiškėjo interesų apsaugos priemonių. EŽTT nustatė, kad tai pažeidė EŽTK 6 straipsnį.

Kitas esminis teisės į teisingą bylos nagrinėjimą aspektas yra teisė į motyvuotą sprendimą.¹²¹ Motyvuotas sprendimas rodo, kad byla buvo išnagrinėta tinkamai, ir suteikia šalims galimybę tinkamai ir veiksmingai pateikti apeliaciją.¹²² Teismai neprivalo išsamiai atsakyti į kiekvieną argumentą, o pareiga nurodyti motyvus priklauso nuo sprendimo pobūdžio ir bylos aplinkybių.¹²³ Baudžiamajame procese prisiekusiųjų teismas privalo įtraukti pakankamai apsaugos priemonių, leidžiančių kaltinamajam suprasti, kodėl jis buvo pripažintas kaltu. Tai gali būti teisėjo rekomendacijos dėl teisinių klausimų ar įrodymų ir tikslūs, nedviprasmiški teisėjo klausimai prisiekusiesiems.¹²⁴

Civiliniame procese teismai privalo pakankamai motyvuoti savo sprendimus, kad asmenys galėtų veiksmingai juos apskųsti.¹²⁵ Apeliacinis teismas gali ištaisyti netinkamą žemesnės instancijos teismo argumentavimą. Iš esmės yra priimtina, jei apeliacinė instancija paprasčiausiai pritaria žemesnės instancijos sprendimo argumentams. Tačiau to nepakanka, kai pagrindinis skundo motyvas yra žemesnės instancijos teismo motyvacijos nepakankamumas.¹²⁶

121 Žr. Europos Taryba, ESTT (2008), *Nuomonė Nr. 11 dėl teismų sprendimų kokybės*, 2008 m. gruodžio 18 d.

122 EŽTT, *Hadjianastassiou prieš Graikiją*, Nr. 12945/87, 1992 m. gruodžio 16 d., p. 33. Plg. su EŽTT, *Jodko prieš Lietuvą*, Nr. 39350/98, 1999 m. rugsėjo 7 d., Apie ES teisę žr. ESTT, *Trade Agency Ltd prieš Seramico Investments Ltd*, C-619/10, 2012 m. rugsėjo 6 d., p. 53.

123 EŽTT, *García Ruiz prieš Ispaniją*, Nr. 30544/96, 1999 m. sausio 21 d., p. 26.

124 EŽTT, *Taxquet prieš Belgiją*, Nr. 926/05, 2010 m. lapkričio 16 d., p. 93–100.

125 EŽTT, *Suominen prieš Suomiją*, Nr. 37801/97, 2003 m. liepos 1 d., p. 36–38.

126 EŽTT, *Hirvisaari prieš Suomiją*, Nr. 49684/99, 2001 m. rugsėjo 27 d., p. 32.

Apeliacinės instancijos teismo nurodyti argumentai turi būti susiję su sprendimo klausimo esme ir turi tinkamai atspindėti šio teismo vaidmenį.¹²⁷

Teisė apskūsti

Pagal ET teisę, nors EŽTK 7 protokole (kuris yra privalomas tik susitariančioms šalims) konkrečiai nurodyta teisė apskūsti baudžiamosiose bylose,¹²⁸ EŽTK negarantuoja šios teisės civiliniame procese. Tačiau EŽTT patvirtino, kad jei civiliniame ar baudžiamajame procese numatyta apeliacinė procedūra, jai taikomas 6 straipsnis.¹²⁹ **ES teisėje** konkrečiai nenumatyta teisė apskūsti ES pagrindinių teisių chartijoje, tačiau aiškinant 47 straipsnį reikia atsižvelgti į EŽTT praktiką.

2.3.2. Viešas nagrinėjimas

Ir **ET**, ir **ES teisėje** teisės į teisingumą sąvoka apima ir teisę į viešą bylos nagrinėjimą. Tai padeda skatinti pasitikėjimą teismais, nes teisingumo vykdymas tampa matomas ir skaidrus.¹³⁰ Šiuo atžvilgiu ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis sutampa su EŽTK 6 straipsniu.

Numanoma teisės į viešą bylos nagrinėjimą dalis yra ir teisė į bylos nagrinėjimą žodžiu.¹³¹ Pavyzdžiui, baudžiamajame procese kaltinamasis paprastai turi turėti teisę dalyvauti bylos nagrinėjime pirmosios instancijos teisme.¹³² Teisė į bylos nagrinėjimą žodžiu yra svarbi, nes asmuo negali naudotis kitomis EŽTK 6 straipsnio 3 dalyje numatytais teisėmis, jei jis nedalyvauja bylos nagrinėjime. Tačiau kaltinamojo asmeninio dalyvavimo svarba svarstant bylą apeliacine tvarka nėra tokia esminė, kaip ją svarstant pirmos instancijos teismo posėdyje. Tai, kaip 6 straipsnis taikomas nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, priklauso nuo konkrečių atitinkamo proceso ypatybių; būtina atsižvelgti į proceso visumą vidaus teisės sistemoje ir apeliacinės instancijos teismo vaidmenį

127 EŽTT, *Hansen prieš Norvegiją*, Nr. 15319/09, 2014 m. spalio 2 d., p. 71 ir paskesni.

128 Europos Taryba, *EŽTK protokolai Nr. 7*, CETS Nr. 117, 1984 m., 2 straipsnis

129 Žr., pvz., EŽTT, *Monnell ir Morris prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9562/81 ir 9818/82, 1987 m. kovo 2 d., p. 54.

130 EŽTT, *Pretto prieš Italiją*, Nr. 7984/77, 1983 m. gruodžio 8 d., p. 21.

131 EŽTT, *Allan Jacobsson prieš Švediją*, Nr. 16970/90, 1998 m. vasario 19 d., p. 46. Taip pat žr. ESTT, *Stefano Melloni prieš Ministerio Fiscal*, C-399/11, 2013 m. vasario 26 d., p. 49.

132 EŽTT, *Tierce ir kt. prieš San Mariną*, Nr. 24954/94, 24971/94, 24972/94, 2000 m. liepos 25 d., p. 94; EŽTT, *Jussila prieš Suomiją*, Nr. 73053/01, 2006 m. lapkričio 23 d., p. 40.

jame.¹³³ Be to, teisė į bylos nagrinėjimą žodžiu nėra absoliuti ir, priklausomai nuo teismo sprendimų klausimų pobūdžio, kai kurios aplinkybės gali pateisinti, kad apsieinama be jos.¹³⁴ Pavyzdžiui, nagrinėjimas žodžiu gali būti nereikalingas, kai nesvarstomas patikimumo klausimas ar nėra ginčijamų faktų, dėl kurių reikia pristatyti įrodymus žodžiu arba atlikti kryžminę liudytojų apklausą.¹³⁵ Jei baudžiamoji byla svarstoma asmeniui nedalyvaujant (*in absentia*), ir kaltinamasis nežino apie procesą, apie jį sužinojus jam turi būti suteikta galimybė gauti iš teismo naują informaciją apie kaltinimų esmę. Be teismo posėdžio galima apsieiti, kai civiliniame procese svarstomi riboto pobūdžio teisiniai klausimai¹³⁶ arba kai procese nagrinėjami klausimai yra išimtinai teisiniai ar techniniai.¹³⁷ Tačiau iš esmės asmuo turi teisę į viešą bylos nagrinėjimą žodžiu pirmajame ir vieninteliam tribunele, nagrinėjančiame jo bylą.¹³⁸

EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje aiškiai numatyta, kad spaudos atstovams ar visuomenei gali būti neleidžiama dalyvauti procese:

- moralės, viešos tvarkos ar valstybės saugumo interesais demokratinėje visuomenėje;
- kai tai reikalinga dėl nepilnamečių ar bylos šalių privataus gyvenimo apsaugos arba
- kai viešumas pakenktų teisingumo interesams.

133 EŽTT, *Kremzow prieš Austriją*, Nr. 12350/86, 1993 m. rugsėjo 21 d., p. 58–59; EŽTT, *Hermi prieš Italiją* [GC], Nr. 18114/02, 2006 m. spalio 18 d., p. 60. Apie ES teisiamuosius posėdžius už akių taip pat žr. Europos Sąjungos Taryba (2009), 2009 m. vasario 26 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2009/299/TVR, iš dalies keičiantis Pamatinius sprendimus 2002/584/TVR, 2005/214/TVR, 2006/783/TVR, 2008/909/TVR ir 2008/947/TVR, ir stiprinantis asmenų procesines teises bei skatinantis tarpusavio pripažinimo principo taikymą sprendimams, priimtiems atitinkamam asmeniui asmeniškai nedalyvavus teisminiame nagrinėjime, OL L 81/24, 2009.

134 EŽTT, *Kremzow prieš Austriją*, Nr. 12350/86, 1993 m. rugsėjo 21 d., p. 59.

135 EŽTT, *Jussila prieš Suomiją*, Nr. 73053/01, 2006 m. lapkričio 23 d., p. 41–42 ir 47–48.

136 EŽTT, *Valová, Slezák and Slezák prieš Slovakiją*, Nr. 44925/98, 2004 m. birželio 1 d., p. 65–68.

137 EŽTT, *Koottummel prieš Austriją*, Nr. 49616/06, 2009 m. gruodžio 10 d., p. 19.

138 EŽTT, *Becker prieš Austriją*, Nr. 19844/08, 2015 m. birželio 11 d., p. 39.

Apribojimų taikymą pateisina ir poreikis užtikrinti profesinį konfidencialumą.¹³⁹ Vaikams suteikiama aiški apsauga ir dėl būtinybės juos apsaugoti gali būti daroma išimtis visai tokių procesų kategorijai.¹⁴⁰

Pavyzdys. Byloje *Khrabrova prieš Rusiją*¹⁴¹ pareiškėja dirbo mokytoja Maskvoje; 2002 m. vasarį ją atleido dėl pamokoje kilusio ginčo su mokiniu. Ji pareiškė mokyklai civilinį ieškinį: pareikalavo sumokėti kompensaciją ir grąžinti j pareigas, o vėliau pateikė skundą EŽTT ir nurodė, kad procesas buvo vykdomas nesąžiningai. Konkrečiai pareiškėja skundėsi, kad vidaus teisme buvo atsisakyta rengti viešą teismo posėdį dėl dalyvaujančių nepilnamečių interesų.

EŽTT nuomone, nacionalinio teismo nurodytos priežastys, dėl kurių jis nusprendė bylą nagrinėti uždaramame teismo posėdyje, buvo neaiškios. Kaip viena iš priežasčių buvo nurodyta, kad viešas bylos nagrinėjimas turėtų neigiamą poveikį neapibrėžtos nepilnamečių grupės ugdymui. Teismas nurodė, kad vidaus teismai turėjo nurodyti pakankamas priežastis, dėl kurių teisingumo vykdymas buvo paslėptas nuo visuomenės dėmesio, kuris yra gyvybiškai svarbi apsaugos priemonė nuo savivalės. Tačiau tai nebuvo tinkamai padaryta. Vėlesniame viešame teismo posėdyje apeliacinės instancijos teisme pažeidimas nebuvo ištaisytas, nes jame byla nebuvo nagrinėjama reikiama apimtimi; tai yra apeliacinės instancijos teisme nebuvo iš naujo atlikta liudytojų apklausa. Teismas nustatė, kad taip buvo pažeista teisė į viešą bylos nagrinėjimą, numatyta EŽTT 6 straipsnyje.

Teisės į viešą bylos nagrinėjimą galima atsisakyti; atsisakymas turi būti atliktas laisva valia, aiškiai ir neprieštarauti svarbiems visuomenės interesams. Pavyzdžiui, net jei kaltinamasis asmeniškai neatvyksta į teismo posėdį, pažeidimo nėra, jei kaltinamasis buvo informuotas apie posėdžio datą ir vietą arba jei kaltinamąjį gynė advokatas, kuriam jis suteikė atitinkamus įgaliojimus.¹⁴²

139 EŽTT, *Diennet prieš Prancūziją*, Nr. 18160/91, 1995 m. rugsėjo 26 d., p. 34–35.

140 EŽTT, *B. ir P. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 36337/97 ir 35974/97, 2001 m. balandžio 24 d., p. 37–38.

141 EŽTT, *Khrabrova prieš Rusiją*, Nr. 18498/04, 2012 m. spalio 2 d., p. 50–53.

142 EŽTT, *Håkansson ir Sturesson prieš Švediją*, Nr. 11855/85, 1990 m. vasario 21 d., p. 66; ESTT, *Stefano Melloni prieš Ministerio Fiscal*, C-399/11, 2013 m. vasario 26 d., p. 49.

2.4. Kiti keliai į teisingumą

Pagrindiniai aspektai

- Teisės į teisingumą mechanizmai gali būti vykdomi ir neteisminėse institucijose, tokiose kaip nacionalinės žmogaus teisių, lygių teisių, duomenų apsaugos ar ombudsmeno institucijos.
- Administracinės, neteisminės institucijos gali supaprastinti teisingumo siekimą, suteikdamos galimybę greičiau pasinaudoti teisinės gynybos priemonėmis ar siekti kolektyvinio žalos atlyginimo. Tačiau jos negali paminti asmens teisės kreiptis į teismą ir paprastai turi būti galimybė peržiūrėti jų sprendimus teisme.
- Alternatyvaus ginčų sprendimo (AGS) procedūros, tokios kaip mediacija ir arbitražas, yra teisingumo siekimo formaliais teisiniais keliais alternatyva.
- Jei pagal įstatymus šalyje privalo kreiptis į arbitražą, arbitražo teismas turi laikytis EŽTK 6 straipsnio ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio.
- ES skatina naudoti AGS su tokiais teisės aktais kaip ES mediacijos direktyva ir įvairios vartotojų apsaugos iniciatyvos.

2.4.1. Neteisminės institucijos

Daugybėje teismų sistemų darbo krūvis vis didėja ir kreiptis į teismą gali būti brangu. Laikantis platesnio požiūrio, teisė į teisingumą įgyvendinama ir neteisminėse institucijose, ir teismuose.¹⁴³ Tokios institucijos gali būti lygių teisių, administracinės ir neteisminės institucijos, nagrinėjančios diskriminacijos bylas, nacionalinės žmogaus teisių institucijos (NŽTI), ombudsmeno institucijos, duomenų apsaugos institucijos, darbo inspekcijos ir specializuoti tribunolai.¹⁴⁴ ES valstybės narės įsteigė kai kurias šias įstaigas, įgyvendindamos konkrečius ES teisinius reikalavimus, pavyzdžiui, rasinės bei etninės ir lyčių lygybės

143 FRA (2012), *Bringing rights to life: The fundamental rights landscape of the European Union*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

144 Žr. JT Generalinė Asamblėja (1993), *Rezoliucija A/RES/48/134 dėl nacionalinių žmogaus teisių sklaidos ir gynybos institucijų*, 1993 m. gruodžio 20 d. (*Paryžiaus principai*), priedas.

institucijos buvo įsteigtos pagal Rasinės lygybės direktyvą,¹⁴⁵ o nacionalinės duomenų apsaugos institucijos – pagal Duomenų apsaugos direktyvą.¹⁴⁶

Kvaziteisminės procedūros, vykdomos neteisminėse institucijose – dažnai mediacijos forma (žr. **2.4.2 skirsnį** apie alternatyvų ginčų sprendimą), pareiškėjams gali pasiūlyti greitesnių, mažiau formalių ir pigesnių alternatyvų. Tačiau dauguma neteisminių institucijų neturi kompetencijos priimti privalomus vykdyti sprendimus (išimtis gali būti duomenų apsaugos institucijos ir kai kurios lygių teisių institucijos), o jų įgaliojimai skirti kompensaciją paprastai būna riboti.

EŽTT yra nurodęs, kad pagal vidaus teisę neteisminė institucija gali būti laikoma teismu, jei ji aiškiai vykdo teismines funkcijas ir suteikia procesines garantijas, numatytas EŽTK 6 straipsnyje, tokias kaip bešališkumas ir nepriklausomumas (žr. **2.1.2 skirsnį**).¹⁴⁷ Jei taip nėra, neteisminės institucijos sprendimai turi būti peržiūrimi teisminėse institucijose, turinčiose visišką jurisdikciją ir atitinkančiose 6 straipsnio reikalavimus.¹⁴⁸

Administracinės, neteisminės institucijos taip pat gali supaprastinti teisingumo siekimą, suteikdamos galimybę siekti kolektyvinio žalos atlyginimo ar teikti kolektyvinius skundus. Tai leidžia skundo teikėjams suvienyti jėgas ir sujungti daug individualių pretenzijų dėl to paties atvejo į vieną bylą teisme.¹⁴⁹ Taip pat tai gali suteikti galimybę organizacijoms, pavyzdžiui, NVO, reikšti ieškinius fizinų asmenų vardu.

145 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (Rasinės lygybės direktyva), OL L 180, 2000.

146 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (Duomenų apsaugos direktyva), OL L 281, 1995.

147 EŽTT, *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą*, Nr. 21722/11, 2013 m. sausio 9 d., p. 88–91.

148 EŽTT, *Zumtobel prieš Austriją*, Nr. 12235/86, 1993 m. rugsėjo 21 d., p. 29–32.

149 Europos Komisija (2013), 2013 m. birželio 11 d. Rekomendacija dėl Sąjungos teisės aktuose įtvirtintų teisių pažeidimo atvejais taikytinų valstybių narių įpareigojamųjų ir kompensacinių kolektyvinio teisių gynimo mechanizmų bendrųjų principų, OL L 201, 2013. Taip pat žr. Europos Parlamentas, Vidaus politikos generalinis direktoratas (2011), *Overview of existing collective redress schemes in EU Member States*, Briuselis, 2011 m. liepa.

Perspektyvi praktika

Palankesnių galimybių siekti teisingumo sudarymas diskriminacijos atvejais

Italijoje lygių teisių apsaugos institucija, sprendžianti diskriminacijos dėl rasės ar etninės kilmės klausimus – Nacionalinė kovos su rasine diskriminacija tarnyba, bendradarbiaudama su vietos valdžia ir NVO, kai kuriose vietovėse įsteigė kovos su diskriminacija tarnybas ir centrus. Be to, patarėjai lygybės klausimais, sprendžiantys diskriminacijos dėl lyties klausimus, dirba nacionaliniu ir regioniniu lygmenimis; jie yra įgalioti priimti skundus, konsultuoti ir teikti mediacijos paslaugas. Šie patarėjai bendradarbiauja su darbo inspektorais, turinčiais įgaliojimus atlikti tyrimą ir nustatyti faktus diskriminacijos atvejais. Be to, jie turi teisinį statusą teismuose kolektyvinio poveikio bylose, kai negalima nustatyti konkretaus nukentėjusiojo.

Šaltinis: FRA (2012), „Access to justice in cases of discrimination in the EU – Steps to further equality“, p. 28.

2.4.2. Alternatyvus ginčų sprendimas

Alternatyvus ginčų sprendimas (AGS) yra ginčų sprendimo procedūros, pavyzdžiui, mediacija ir arbitražas, per kurias siūloma ginčą spręsti be teismo.¹⁵⁰ AGS procedūros didina teisingumo vykdymo efektyvumą, nes sumažina teismų darbo krūvį ir suteikia asmenims galimybę spręsti ginčus ekonomiškai.¹⁵¹ Jos gali būti naudingos ne tik dėl mažesnių išlaidų, bet ir dėl trumpesnio proceso ir mažesnio streso. AGS istorija ir taikymas įvairiose Europos šalyse skiriasi. AGS procedūras dažnai pasitelkia kai kurios neteisminės institucijos, nurodytos [2.4.1 skirsnyje](#).

150 Pavyzdžiui, žr. Europos Komisija (2011), *Konsultacijoms skirtas dokumentas dėl alternatyvaus ginčų sprendimo procedūros taikymo sprendžiant ginčus, susijusius su prekybos sandoriais ir praktika Europos Sąjungoje*, p. 6.

151 Europos Taryba, CEPEJ (2014), Ataskaita „*European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice*“, 6 skyrius, paminėtas EŽTT byloje, *Momčilović prieš Kroatiją*, Nr. 11239/11, 2015 m. kovo 26 d., p. 33.

Perspektyvi praktika

Mediacija šeimos bylose

Daugumoje šalių manoma, kad, užuot kreipusis į teismą, su šeimos santykiais susijusius ginčus naudinga spręsti mediacija. Kroatijoje tėvams, sprendžiantiems skyrybų ir globos klausimus, privaloma pamėginti ginčą išspręsti mediacija. Mediaciją vykdo socialinės gerovės centrų psichologai.

Mediacija kartais derinama su kitomis funkcijomis. Pavyzdžiui, Estijoje pagalbos vaikui specialistas padeda tėvams, vykdydamas mediaciją pirmuosiuose bylinėjimosi etapuose. Vokietijoje tėvams mediacijos pagalbą teikia vaiko patarėjas teisės klausimais.

Šaltinis: FRA (2015), „Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States“, p. 47.

ET teisėje mediacija civilinio proceso kontekste apibrėžiama kaip ginčo sprendimo procesas, per kurį šalys, padedamos mediatoriaus, derasi, siekdamos susitarti.¹⁵² Baudžiamojo proceso kontekste mediacija apibrėžiama kaip procesas, per kurį bešališkas mediatorius abiejų šalių sutikimu padeda nukentėjusiajam ir pažeidėjui aktyviai dalyvauti sprendžiant klausimus, kylančius dėl nusikaltimo.¹⁵³ Arbitraže būtinai privalo dalyvauti asmuo, pagal arbitražo susitarimą kviečiamas priimti teisiškai privalomą sprendimą ginče, kurį jam pateikė susitarimo šalys.¹⁵⁴ Pažymėtina, kad neprivalomas galutinio arbitražo sprendimo vykdymas gali lemti EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą.¹⁵⁵

152 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2002), *Recommendation Rec(2002)10 to member states on mediation in civil matters*, 2002 m. rugsėjo 18 d., 1 principas. Taip pat žr. Europos Tarybos Ministrų Komitetas (1998), *Recommendation, Rec(98)1 on family mediation*, 1998 m. sausio 21 d.; Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2001), *Recommendation Rec(2001)9 to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties*, 2001 m. rugsėjo 5 d.; Europos Taryba, CEPEJ (2007), *Analysis on assessment of the impact of Council of Europe recommendations concerning mediation*; Europos Taryba, CEPEJ (2007), *Guidelines for a better implementation of the existing recommendation on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties*.

153 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (1999), *Recommendation Rec(99)19 to member states on mediation in penal matters*, 1999 m. rugsėjo 15 d.

154 Europos Taryba, *Baudžiamosios teisės konvencijos papildomas protokolai*, CETS Nr. 191, 2003 m., 1 straipsnis jis nebuvo visuotinai ratifikuotas. Taip pat žr. JT, JT Tarptautinės prekybos teisės komisija (UNCITRAL) (1985), *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*, 1985 m. gruodžio 11 d. (su 2006 m. pakeitimais).

155 EŽTT, *Regent Company prieš Ukrainą*, Nr. 773/03, 2008 m. balandžio 3 d., p. 60.

Pavyzdys. Byloje *Suda prieš Čekijos Respubliką*¹⁵⁶ pareiškėjas buvo smulkiusis akcininkas akcinėje bendrovėje (C.). 2003 m. lapkritį bendrovės visuotinis susirinkimas balsų dauguma priėmė sprendimą nutraukti C. veiklą nelikviduojant, o jos turtą perduoti pagrindiniam akcininkui (E.). Smulkiems akcininkams, įskaitant pareiškėją, priklausančių akcijų išperkamoji vertė buvo nustatyta sutartyje. Sutarties arbitražo išlygoje buvo numatyta, kad bet koks išperkamosios vertės peržiūrėjimas bus nagrinėjamas arbitraže, o ne bendrosios jurisdikcijos teismo procese; arbitražo susitarimas buvo sudarytas tarp C. ir E. Pareiškėjas nacionaliniu lygmeniu inicijavo įvairias teismo procedūras, siekdamas, kad išperkamoji vertė būtų peržiūrėta ir pripažinta negaliojančia, tačiau visos jos buvo nesėkmingos.

EŽTT nurodė, jog susitarimas dėl ginčų sprendimo nebuvo pats savaime pakankamai nedviprasmiškas, kad būtų laikomas teisės kreiptis į tribunolą atsisakymu, ir jei šalis tektų kreiptis į arbitražą, tribunolas privalėtų laikytis 6 straipsnio. Teismas nustatė, kad buvo pažeista 6 straipsnio 1 dalis, nes arbitražo procedūra neatitiko dviejų pagrindinių reikalavimų: i) arbitražo išlyga suteikė įgaliojimus priimti sprendimą ribotos atsakomybės bendrovės sąraše esantiems arbitrams, o tai nebuvo pagal įstatymą įsteigtas arbitražo teismas; ir ii) arbitražo procedūroje nebuvo numatytas viešas bylos nagrinėjimas, o pareiškėjas šios teisės neatsisakė.

Pagal ES teisę mediacija apibūdinama kaip struktūrizuotas procesas, kuriame ginčo šalys, padedamos mediatoriaus, savanoriškai mėgina pasiekti susitarimą.¹⁵⁷ ES priėmė kelis dokumentus, skatindama AGS. Pavyzdžiui, ES mediacijos direktyvoje remiamas mediacijos taikymas tarptautiniuose ginčiuose, susijusiuose su tam tikrais civiliniais ir komerciniais klausimais.¹⁵⁸ Direktyva netaikoma pajamų, muitų ir administraciniams klausimams ir ginčams, susijusiems su valstybės atsakomybe; be to, ji netaikoma darbo ar šeimos teisės srityje, kai šalys pačios negali priimti sprendimo dėl teisių ir pareigų pagal galiojančius įstatymus, pavyzdžiui, dėl padėties klausimų. Ji neįpareigoja šalių naudotis mediacija: jos tikslas yra supaprastinti galimybę pasinaudoti AGS ir skatinti

156 EŽTT, *Suda prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 1643/06, 2010 m. spalio 28 d.

157 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų (Mediacijos direktyva), OL L 136, 2008, 3 straipsnis. Negalioja Danijai.

158 Ten pat. Pagal 2 straipsnio 1 dalį „tarptautinis ginčas“ – tai ginčas, kai bent vienos iš ginčo šalių nuolatinė arba įprastinė gyvenamoji vieta ar buveinė yra kitoje nei bet kurios kitos ginčo šalies valstybėje narėje tą dieną, kurią: i) šalys susitaria naudotis mediacija kilus ginčui; ii) teismas nurodo naudotis mediacija; arba iii) pagal nacionalinę teisę kyla pareiga naudotis mediacija.

taikiai spręsti ginčus, naudojantis mediacijos procedūromis.¹⁵⁹ Be to, direktyva siekiama užtikrinti subalansuotą mediacijos ir teismo proceso santykį ir patvirtinama, kad ginčo šalims negali būti trukdoma naudotis savo teisėmis kreiptis į teismines sistemas.¹⁶⁰

ES taip pat reglamentuoja AGS vartotojų apsaugos srityje.¹⁶¹ Direktyvoje ir reglamente dėl vartotojų ginčų taikant AGS reikalaujama, kad valstybės narės skatintų ir įdiegtų sistemas, leidžiančias greitai ir veiksmingai spręsti vartotojų ginčus.¹⁶² Direktyva siekiama užtikrinti, kad nacionaliniu lygmeniu būtų paskirtos valdžios institucijos, sudarančios ir stebinčios direktyvoje numatytus reikalavimus atitinkančių AGS paslaugų teikėjų sąrašą. Šie AGS paslaugų teikėjai privalo nuolat atnaujinti savo interneto svetaines ir siūlyti paslaugas neatlygintinai arba už nominalią kainą. Valstybės narės privalėjo perkelti direktyvą į nacionalinę teisę iki 2015 m. liepos.

Reglamente reikalaujama sukurti internetinį interaktyvų portalą (EGS platformą), kuriame būtų galima spręsti sutartinius ginčus ne teisme, pavyzdžiui, naudojantis e. mediacija. Reglamentas taikomas vartotojams ir komercinės veiklos subjektams, sprendžiantiems vidaus ir tarptautinius ginčus, ir tam tikriems komercinės veiklos subjektų skundams prieš vartotojus. Kai ES vartotojai savo ginčus perduoda spręsti internetu, šie ginčai perduodami nacionaliniams AGS paslaugų teikėjams, padėsiantiems juos išspręsti.¹⁶³ Valstybės narės privalo pasiūlyti elektroninio ginčų sprendimo (EGS) kontaktinius duomenis, kad padėtų išspręsti ginčus, pateiktus per EGS platformą. Prekiautojai internetu privalo informuoti klientus apie galimybę pasinaudoti AGS ir savo interneto svetainėje pateikti nuorodą į EGS platformą. Šis mechanizmas įsigalioja 2016 m. sausį. Kitos e. teisingumo iniciatyvos aptartos **8.5 skirsnyje**.

159 Ten pat, 1 straipsnis. Direktyvos poveikis aptartas Europos Parlamento leidinyje (2014). *„Rebooting“ the Mediation Directive: assessing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number of mediations in the EU*, Europos Sąjunga, Briuselis.

160 Ten pat, 5 straipsnio 2 dalis.

161 ES pagrindinių teisių chartijos 38 straipsnyje numatyta, kad „Sąjungos politika užtikrina aukštą vartotojų apsaugos lygį“.

162 Žr. 2013 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2013/11/ES dėl alternatyvaus vartotojų ginčų sprendimo, kuria iš dalies keičiami Reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2009/22/EB (Direktyva dėl vartotojų AGS), OL L 165, ir 2013 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (ES) Nr. 524/2013 dėl elektroninio vartotojų ginčų sprendimo, kuriuo iš dalies keičiami Reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2009/22/EB (Reglamentas dėl vartotojų EGS), OL L 165.

163 Žr. Reglamentą dėl vartotojų EGS.

Augantis mediacijos, kaip galimai ekonomiško ir greito mechanizmo, populiarumas paskatino kai kurias valstybes įdiegti privalomuosius mechanizmus. Toliau nurodytoje byloje aprašoma, kaip ESTT užtikrino, kad šie privalomieji mechanizmai atitiktų veiksmingos teisminės apsaugos principą.

Pavyzdys. Byloje *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA*¹⁶⁴ ESTT svarstė keturis sujungtus Iškijos magistratų teismo prašymus priimti prejudicinį sprendimą dėl straipsnių, kuriuose numatytas privalomas reikalavimas pamėginti tam tikrus ginčus išspręsti neteisminėmis priemonėmis prieš kreipiantis į nacionalinius teismus. Šie straipsniai buvo priimti perkeliant į nacionalinę teisę Direktyvą 2002/22/EB dėl universaliųjų paslaugų ir paslaugų gavėjų teisių, susijusių su elektroninių ryšių tinklais ir paslaugomis. Magistratų teismas ESTT paklausė, ar privaloma mediacija pagal veiksmingos teisminės apsaugos principą yra draudžiama.

ESTT nustatė, kad remiantis veiksmingos teisminės apsaugos principu privaloma mediacija nedraudžiama, jei tenkinami tam tikri reikalavimai: i) jei šioje procedūroje nėra priimamas abiem šalims privalomas sprendimas; ii) ji neturi sukelti esminio delsimo pateikti ieškinį teisme; iii) kol bandoma susitarti sustabdoma reikalavimų senatis; iv) nepatiriama sąnaudų arba šalys patiria tik nereikšmingų sąnaudų; v) elektroninis būdas nėra vienintelis, kuriuo galima naudotis minėta ginčų sprendimo procedūra; ir vi) yra galimybė išimtiniais atvejais nustatyti laikinąsias apsaugos priemones.

AGS mechanizmais galima naudotis ir baudžiamosios teisės srityje. Kaip naudotis mediacija baudžiamosiose bylose, nurodyta ET rekomendacijoje.¹⁶⁵ Prieš sutikdamos su mediacija, šalys turi būti išsamiai informuotos apie savo teises, mediacijos proceso pobūdį ir galimas sprendimo pasekmes.¹⁶⁶ Nei auka, nei pažeidėjas negali būti nesąžiningai skatinami sutikti su mediacija¹⁶⁷ – pavyzdžiui, verčiant prokurorui ar be teisinės konsultacijos. Tačiau baudžiamosiose bylose mediacija tinka ne visada. Pavyzdžiui, Europos Tarybos konvencijoje dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos bei kovos su juo

164 ESTT, *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA*, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m. kovo 18 d., p. 67.

165 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (1999), *Recommendation Rec(99)19 to member states on mediation in penal matters*, 1999 m. rugsėjo 15 d.

166 Ten pat, p. 10.

167 Ten pat, p. 11.

draudžiamas privalomas alternatyvus ginčų sprendimas, įskaitant mediaciją ir sutaikinimą, šioje srityje.¹⁶⁸

Pagal ES teisę Aukų teisių direktyvoje numatyta aukos teisė į apsaugos priemonės atkuriamojo teisingumo kontekste.¹⁶⁹ Nusikaltimo aukų teisės plačiau aptartos **8.2 skirsnyje**.

---

168 Europos Taryba, *Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos bei kovos su juo* (Stambulo konvencija), CETS Nr. 210, 2011.

169 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, OL L 315, 2012, 12 straipsnis. Žr. ESTT, *Baudžiamoji byla prieš Magatte Gueye ir Valentin Salmerón Sánchez*, sujungtos bylos C-483/09 ir C-1/10, 2011 m. rugsėjo 15 d., p. 74, ir ESTT, *Baudžiamoji byla prieš Emil Eredics ir Mária Vassné Sági*, C-205/09, 2010 m. spalio 21 d., p. 40. Taip pat žr. JT, Ekonomikos ir socialinių reikalų departamento moterų padėties gerinimo skyrius (DAW) (2009), *Handbook for Legislation on Violence against Women*, Jungtinės Tautos, Niujorkas.

3

Teisinė pagalba

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Teisinė pagalba nebaudžiamajame procese		
Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą) ESTT, <i>DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Bundesrepublik Deutschland</i> , C-279/09, 2010 m. Teisinės pagalbos direktyva (2002/8/EB) Reglamentas Nr. 604/2013, 27 straipsnio 5 ir 6 dalys	Taikymo sritis	EŽTK 6 straipsnio 1 dalis EŽTT, <i>Airey prieš Airiją</i> , Nr. 6289/73, 1979 m. Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo, CETS Nr. 92, 1977 m.
	Finansų ir pagrįstumo testai	EŽTT, <i>McVicar prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 46311/99, 2002 m.
Teisinė pagalba baudžiamajame procese		
Pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 2 dalis (nekalto prezumpcija ir teisė į gynybą)	Taikymo sritis	EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas
	Finansų testas	EŽTT, <i>Tsonyo Tsonnev prieš Bulgariją (Nr. 2)</i> , Nr. 2376/03, 2010 m. EŽTT, <i>Twalib prieš Graikiją</i> , Nr. 24294/94, 1998 m.
	Teisingumo interesų testas	EŽTT, <i>Zdravko Stanev prieš Bulgariją</i> , Nr. 32238/04, 2012 m.

Teisė gauti teisinę pagalbą yra svarbi teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, numatytos EŽTK 6 straipsnyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje, dalis. Teisė į teisinę pagalbą užtikrina galimybę veiksmingai siekti teisingumo tiems, kurie neturi pakankamai išteklių bylinėjimosi išlaidoms, pavyzdžiui, teismo mokesčiams ar teisinio atstovavimo išlaidoms, apmokėti (teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam analizuojama 4 skyriuje).

Pagal ET ir ES teisę teisinė pagalba neprivalo būti teikiama kokia nors konkrečia forma; valstybės gali laisvai nuspręsti, kaip vykdyti savo teisinius įsipareigojimus. Todėl teisinės pagalbos sistemos dažnai labai skiriasi.¹⁷⁰ Pavyzdžiui, teisinė pagalba gali būti teikiama nemokamai atstovaujant ar padedant advokatui ir (arba) atleidžiant nuo pareigos sumokėti bylinėjimosi išlaidas, įskaitant teismo mokesčius.¹⁷¹ Šios priemonės gali egzistuoti kartu su kitomis papildomomis paramos programomis, pavyzdžiui *pro bono* gynyba, teisinių konsultacijų centrais ar teisinių išlaidų draudimu, kurias gali finansuoti valstybė, vykdyti privatusis sektorius ar administruoti NVO.¹⁷² Šiame skyriuje teisinė pagalba nebaudžiamajame procese (3.1 skirsnis) ir baudžiamajame procese (3.2 skirsnis) aptarta atskirai, nes galiojančios teisės skiriasi.

3.1. Teisinė pagalba nebaudžiamajame procese

Pagrindiniai aspektai

- EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje garantuojama teisė į teisinę pagalbą civiliniame procese. Tai suteikia asmenims galimybę siekti teisingumo nepriklausomai nuo turimų finansinių išteklių.
- Teisinės pagalbos teikimo klausimas sprendžiamas atliekant finansų ir pagrįstumo patikrinimą. Valstybės gali nuspręsti, ar teisinės pagalbos teikimas atitinka teisingumo interesus, atsižvelgdamos į bylos svarbą asmeniui, bylos sudėtingumą ir asmens gebėjimą atstovauti sau.
- Pagal ET ir ES teisę teisinės pagalbos teikimas juridiniams asmenims (t. y. įmonėms) iš principo nėra neįmanomas, tačiau tai reikia vertinti atsižvelgiant į atitinkamas nacionalines taisykles ir atitinkamo juridinio asmens padėtį.

170 EŽTT, *Airey prieš Airiją*, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d., p. 26.

171 ESTT, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Bundesrepublik Deutschland*, C-279/09, 2010 m. gruodžio 22 d., p. 48.

172 FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, p. 47.

3.1.1. Taikymo sritis

Pagal ET ir ES teisę teisė kreiptis į teismą (išplaukianti iš teisės į teisingą bylos nagrinėjimą) turi galioti visiems fiziniams asmenims, nepriklausomai nuo jų finansinės padėties. Todėl valstybės privalo imtis priemonių ir užtikrinti galimybę pasinaudoti atitinkamomis procedūromis, pavyzdžiui, sukurdamos tinkamą teisinės pagalbos teikimo sistemą.¹⁷³ Be to, teisinė pagalba gali supaprastinti teisingumo vykdymą, nes neatstovaujami bylų dalyviai dažnai nežino procesinių taisyklių ir jiems reikia nemažai teismo pagalbos, o tai gali ištesti procesą.

Perspektyvi praktika

Teisinės pagalbos teikimas pažeidžiamoms grupėms

Siekdama užtikrinti nemokamą teisinę pagalbą Vengrijos romams, Teisingumo ir teisės įgyvendinimo ministerija nuo 2001 m. valdo kovos su romų diskriminavimu tinklo tarnybą (*Roma Anti-diskriminációs Ügyfélszolgálati Hálózat*). Advokatai, dalyvaujantys šiame tinkle, teikia nemokamą teisinę pagalbą (siūlo teisinės konsultacijas, rengia teisinius dokumentus, inicijuoja bylas ir atstovauja klientams teisme) bylose, kuriose jų klientų romų teisės buvo pažeistos dėl jų kilmės. Išlaidas, reikalingas šiam tinklui valdyti (advokatų mokesčius), ir bylų iškėlimo išlaidas apmoka ministerija.

Šaltinis: FRA (2011), „Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities“, p. 50.

Asmuo, dalyvaujantis procese teisme, gali veiksmingai įgyvendinti teisę kreiptis į teismą, jei procesinėse taisyklėse ir teismo nurodymuose pateikiamų paaiškinimų kartu su teisiniais patarimais ir pagalba pakanka, kad jis galėtų veiksmingai išdėstyti savo argumentus.¹⁷⁴ Tai, ką reikia užtikrinti siekiant įgyvendinti teisę veiksmingai kreiptis į teismą, priklauso nuo konkrečios bylos faktų (taip pat žr. 4.3 skirsnį apie teisę atstovauti sau pačiam).

Pagal ET teisę neprivaloma teikti teisinės pagalbos visose bylose, kuriose nagrinėjamos civilinės teisės ir pareigos¹⁷⁵ (žr. 2.1 skirsnį, kuriame apibrėžta

173 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (1978), *Resolution 78(8) on legal aid and advice*, 1978 m. kovo 2 d.

174 EŽTT, *A. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 35373/97, 2002 m. gruodžio 17 d., p. 97.

175 EŽTT, *Del Sol prieš Prancūziją*, Nr. 46800/99, 2002 m. vasario 26 d., p. 20.

ši sąvoka). Jeigu pareiškėjui neteikiama advokato pagalba, gali būti pažeistas EŽTK 6 straipsnis, jei ši pagalba būtina tam, kad būtų galima veiksmingai kreiptis į teismą, kai teisinis atstovavimas yra privalomas (taip būna įvairių rūšių bylose) arba kai byloje vykdomos procedūros yra ypač sudėtingos.¹⁷⁶ Teisines sistemose gali būti numatytos atrankos procedūros, skirtos nustatyti, ar bus suteikta teisinė pagalba civilinėse bylose, tačiau jos negali veikti nepagrįstai ar neproporcingai ar pažeisti teisės kreiptis į teismą esmę. Pavyzdžiui, atsisakymas teikti teisinę pagalbą remiantis pagrindu, kad skundas pateikimo momentu neatrodo pagrįstas, gali kai kuriomis aplinkybėmis pažeisti pačią pareiškėjo teisės į tribunolą esmę.¹⁷⁷

Pavyzdys. Byloje *Airey prieš Airiją*¹⁷⁸ pareiškėja siekė įforminti gyvenimą skyrium nuo savo vyro, tačiau negalėjo gauti teismo sprendimo, nes be teisinės pagalbos neįstengė pasisamdyti advokato.

EŽTT patvirtino, kad nors EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje aiškiai nenumatyta teisinė pagalba civiliniame procese, valstybėms gali būti privaloma ją teikti, kai advokato pagalba būtina siekiant užtikrinti veiksmingą teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą. Tai negalioja visoms byloms, susijusioms su civilinėmis teisėmis ir pareigomis. Daug priklauso nuo konkrečių kiekvienos bylos aplinkybių. Šiuo atveju svarbūs veiksniai, pagrindžiantys teisinės pagalbos poreikį, buvo proceso ir teisės klausimų sudėtingumas, būtinybė nustatyti faktus, naudojantis eksperto pateiktais įrodymais ir liudytojų apklausa, ir su santuoka susijusio ginčo, keliančio emocinę reakciją, pobūdis. Teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnis.

Pagal ET teisę teisinės pagalbos teikimas juridiniams asmenims (pavyzdžiui, įmonėms) iš principo nėra neįmanomas, tačiau tai reikia vertinti atsižvelgiant į atitinkamas nacionalines taisykles ir atitinkamos įmonės padėtį. EŽTT pažymėjo, kad šiuo klausimu trūksta valstybių „sutarimo ar netgi bendros tendencijos“.¹⁷⁹ Teisinės pagalbos sistema, kuria gali naudotis tik pelno nesiekiantys juridiniai asmenys, nepažeidžia teisės kreiptis į teismą, jei yra objektyvus ir

176 EŽTT, *P., C. ir S. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 56547/00, 2002 m. liepos 16 d., p. 88–91.

177 EŽTT, *Aerts prieš Belgiją*, Nr. 25357/94, 1998 m. liepos 30 d. Priėmus šį sprendimą, Belgija pakeitė įstatymą, susiaurindama atsisakymo galimybę tik akivaizdžiai nepagrįstiems prašymams.

178 EŽTT, *Airey prieš Airiją*, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d., p. 26.

179 EŽTT, *Granos Organicos Nacionales S.A. prieš Vokietiją*, Nr. 19508/07, 2012 m. kovo 22 d., p. 47 ir 53.

pagrįstas apribojimo pateisinimas (pavyzdžiui, kadangi pelno siekiančios įmonės gali atimti teises išlaidas iš mokesčių įsipareigojimų).¹⁸⁰

Be to, pagal ET teisę Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo leidžia žmonėms, gyvenantiems vienoje iš valstybių narių, teikti prašymus dėl teisinės pagalbos civilinėse, komercinėse ar administracinėse bylose kitoje susitariančioje šalyje.¹⁸¹

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje numatyta, kad asmenys, neturintys pakankamai lėšų, turi gauti nemokamą teisinę pagalbą, jei to reikia siekiant užtikrinti teisę į veiksmingą teisingumą. 47 straipsnis galioja procesams, susijusiems su visomis teisėmis ir pareigomis, atsirandančiomis pagal ES teisę. Su Chartija susijusiuose išaiškinimuose patvirtinama, kad nemokama teisinė pagalba turi būti teikiama, „kai jos nesant neįmanoma užtikrinti veiksmingos teisinės gynybos priemonės“.¹⁸² ES pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 3 dalies paaiškinimai taip pat patvirtina, kad 47 straipsnis atitinka EŽTK 6 straipsnį. Šis aiškus ryšys reiškia, kad bylos, paminėtos prie ET teisės, yra svarbios ES teisei (žr. **1 skyrių**).¹⁸³

Būtent nacionaliniai teismai privalo nustatyti, ar konkrečios teisinės pagalbos teikimo sąlygos laikomos nesąžiningais teisės kreiptis į teismą apribojimais.¹⁸⁴ Apribojimai negali „neproporcingai ir netoleruotinai suvaržyti“ pačios teisės (taip pat žr. **6 skyrių** apie teisėtus suvaržymus).¹⁸⁵

Pavyzdys. Byloje *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Bundesrepublik Deutschland*¹⁸⁶ DEB, energijų tiekianti įmonė, ketino pareikšti ieškinį Vokietijos valstybei dėl vėlavimo įgyvendinti dvi

180 EŽTT, *VP Diffusion Sarl prieš Prancūziją*, Nr. 14565/04, 2008 m. rugpjūčio 26 d.

181 Europos Taryba, *Europos sutartis dėl teisinės pagalbos prašymų perdavimo*, CETS Nr. 92, 1977 m.

182 Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai, OL C 303/17, 2007.

183 ES pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 3 dalis. Taip pat žr. ESTT, *Trade Agency Ltd prieš Seramico Investments Ltd*, C-619/10, 2012 m. rugsėjo 6 d., p. 52.

184 ESTT, *GREP GmbH prieš Freistaat Bayern*, C-156/12, 2012 m. birželio 13 d.

185 Apie gynybos teisių suvaržymus žr. ESTT, *Texdata Software GmbH*, C-418/11, 2013 m. rugsėjo 26 d., p. 84. Taip pat žr. ES pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 1 dalį.

186 ESTT, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Bundesrepublik Deutschland*, C-279/09, 2010 m. gruodžio 22 d., p. 52–54 ir 62.

direktyvas, dėl kurio ji teigė patyrusi finansinių nuostolių.¹⁸⁷ Įmonė nurodė, kad dėl šių nuostolių jai pritrūko lėšų proceso kodekse numatytiems mokesčiams teismui ir advokatui sumokėti. Buvo reikalaujama, kad bylos šalys pasirūpintų teisiniu atstovavimu, tačiau teisinė pagalba juridiniams asmenims buvo prieinama „tik išimtinėmis aplinkybėmis“. Vokietijos teismas perdavė šį klausimą spręsti ESTT.

ESTT apsvarstė EŽTT praktiką. Jis pažymėjo, kad teikti teisinę pagalbą juridiniams asmenims nėra iš principo neįmanoma, tačiau tai reikia vertinti atsižvelgiant į galiojančias taisykles ir įmonės padėtį. Vertindami pagalbos prašymus, nacionaliniai teismai privalo atsižvelgti į: i) bylos dalyką; ii) tai, ar prašytojas turi pagrįstą galimybę laimėti bylą; iii) tai, kokią svarbą jam turi byla; iv) taikytinos teisės ir proceso sudėtingumą; v) tai, ar šis prašytojas turi galimybę veiksmingai atstovauti sau; ir vi) tai, ar teismo išlaidos, kurios turi būti sumokėtos iš anksto, gali sudaryti neįveikiamą kliūtį kreiptis į teismą. Kalbant konkrečiai apie juridinius asmenis, teismai gali atsižvelgti į: i) nagrinėjamo juridinio asmens teisinę formą ir tai, ar jis siekia pelno; ii) jo dalininkų ar akcininkų finansinį pajėgumą; ir iii) tų dalininkų ir akcininkų galimybę gauti reikiamą sumą ieškiniui teisme pareikšti. Vadovaujantis ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje įtvirtintu veiksmingos teisminės apsaugos principu, juridiniams asmenims nėra neįmanoma gauti teisinę pagalbą.

Pagal ES teisę konkreti antrinė teisė sukuria teisinės pagalbos tarptautinėse civilinėse bylose standartus.¹⁸⁸ Pavyzdžiui, Direktyvoje dėl teisinės pagalbos numatytas principas, kad asmenys, neturintys pakankamai išteklių ginti savo įstatymuose numatytas teises, turi teisę gauti tinkamą teisinę pagalbą.¹⁸⁹ Joje nurodyta, kokios paslaugos turi būti suteiktos, kad teisinė pagalba būtų lai-

187 1998 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/30/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, OL L 204, 1998, ir 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 98/30/EB, OL L 176, 2003.

188 Taip pat žr. 2005 m. rugpjūčio 26 d. Komisijos sprendimą 2005/630/EB, nustatantį teisinės pagalbos prašymų perdavimo formą pagal Tarybos direktyvą 2003/8/EB, OL L 225, 2005, ir 2004 m. lapkričio 9 d. Komisijos sprendimą 2004/844/EB, nustatantį teisinės pagalbos prašymo formą pagal Tarybos direktyvą 2003/8/EB, numatančią teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles (pranešta dokumentu Nr. K(2004) 4285), OL L 365, 2004.

189 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2002/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles, OL L 026, 2003.

koma tinkama: pavyzdžiui, galimybė gauti ikiteisminę konsultaciją, advokato pagalba ir atstovavimas teisme, atleidimas nuo bylinėjimosi išlaidų (ar pagalba jas apmokant), įskaitant išlaidas, susijusias su bylos tarptautiniu pobūdžiu. ES teisėje taip pat numatytos konkrečios nuostatos dėl advokato pagalbos ir nemokamos teisinės pagalbos, susijusios su prieglobsčiu.¹⁹⁰ Pagal veiksmingos teisminės apsaugos principą iš valstybių narių reikalaujama užtikrinti, kad ES dokumentuose numatyti tikslai būtų pasiekti.

3.1.2. Finansų ir pagrįstumo testai

Apie finansinių išteklių testą EŽTT yra pasakęs, kad 6 straipsnio 1 dalis nepažeidžiama, jeigu pareiškėjas nepatenka į teisinės pagalbos sistemą dėl to, kad jo pajamos viršija finansinius kriterijus, ir jei iš esmės nepažeidžiama teisė kreiptis į teismą.¹⁹¹

Valstybės neprivalo leisti valstybės lėšų, kad užtikrintų asmens, kuriam teikiama pagalba, ir priešingos šalies procesinį lygiateisiškumą, „tol, kol kiekvienai šaliai sudaromos tinkamos galimybės pateikti savo argumentus tokiomis sąlygomis, kurios vienai šaliai nėra reikšmingai nepalankesnės nei kitai“.¹⁹²

Atsisakyti teikti teisinę pagalbą dėl bylos esmės – dėl nepakankamos sėkmės tikimybės ar dėl to, kad ieškinys nerimtas ar nepagrįstas (pavyzdžiui, kai ieškinys reiškiamas tik tam, kad sukeltų susierzinimą), taip pat gali būti teisėta.¹⁹³ Siekiant išvengti savivalės, teisinėje sistemoje turėtų būti nustatytas sąžiningas bylų, kuriose yra tikimybė pasinaudoti teisine pagalba, atrankos

190 2005 m. gruodžio 1 d. Tarybos direktyvos 2005/85/EB, nustatančios būtiniausias reikalavimus dėl pabėgėlio statuso suteikimo ir panaikinimo tvarkos valstybėse narėse (Direktyva dėl prieglobsčio procedūrų), OL L 326, 2005, 10 ir 15 straipsniai; 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos (nauja Direktyvos dėl procedūrų redakcija), OL L 180, 2013, 8, 12, 20 ir 21 straipsniai; ir 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliiečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikto tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai (nauja redakcija), OL L 180/31, 2013, 27 straipsnio 5 ir 6 dalys. Taip pat žr. FRA (2014), *Europos prieglobsčio, sienų ir imigracijos teisės vadovas*, Leidinių biuras, Liuksemburgas, p. 113–114.

191 EŽTT, *Glaser prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 32346/96, 2000 m. rugsėjo 19 d., p. 99. Taip pat žr. EŽTT, *Santambrogio prieš Italiją*, Nr. 61945/00, 2004 m. rugsėjo 21 d., p. 58 (už atstovavimą sumokėjo pareiškėjo šeima).

192 EŽTT, *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d., p. 62.

193 EŽTT, *Staroszczyk prieš Lenkiją*, Nr. 59519/00, 2007 m. kovo 22 d., p. 129. Taip pat žr. EŽTT, *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d., p. 62.

mechanizmas.¹⁹⁴ Būtent valstybės privalo nusistatyti EŽTK atitinkančią sistemą.¹⁹⁵ 6 straipsnio 1 dalis gali būti pažeista, nepriėmus formalaus sprendimo dėl teisinės pagalbos prašymo.¹⁹⁶

Pagal ET ir ES teisę tai, ar dėl teisingumo interesų reikia teikti teisinę pagalbą asmeniui, lemia tokie veiksniai:

- bylos svarba asmeniui;
- bylos sudėtingumas;
- asmens gebėjimas atstovauti sau.

Pavyzdžiui, teisinės pagalbos poreikį gali lemti procedūrų, teisinių ar faktinių klausimų sudėtingumas byloje. Teisinės pagalbos taip pat gali reikėti, jei jos neteikiant pažeidžiama pareiškėjo teisės kreiptis į teismą „pati esmė“ (žr. 4.1.2 skirsnį apie praktinę ir veiksmingą advokato pagalbą).¹⁹⁷ Be to, EŽTT atsižvelgia į įstatymuose numatytus teisinio atstovavimo reikalavimus.¹⁹⁸

Svarbios kiekvienos konkrečios bylos aplinkybės. Svarbiausia yra patikrinti, ar asmuo „galėtų tinkamai ir deramai pateikti savo argumentus be advokato pagalbos“.¹⁹⁹ Pavyzdžiui, byloje, susijusioje su asmeniui itin svarbiais klausimais (tokiais kaip bendravimas su savo vaikais), teisinė pagalba gali būti reikalinga, ypač jei asmuo yra pažeidžiamas (pavyzdžiui, turi psichinės sveikatos problemų).²⁰⁰ Teisinė pagalba taip pat gali būti privaloma sudėtingose byloje, kuriose turi nuolat atstovauti patyręs advokatas.²⁰¹ EŽTK 6 straipsnis gali būti pažeistas ir dėl didelių šalims prieinamos advokato pagalbos skirtumų (pavyzdžiui, kai fiziniai asmenys tesiasi su tarptautinėmis korporacijomis).²⁰²

194 EŽTT, *Gnahoré prieš Prancūziją*, Nr. 40031/98, 2000 m. rugsėjo 19 d., p. 41.

195 EŽTT, *Siałkowska prieš Lenkiją*, Nr. 8932/05, 2007 m. kovo 22 d., p. 107.

196 EŽTT, *A.B. prieš Slovakiją*, Nr. 41784/98, 2003 m. kovo 4 d., p. 61–63.

197 EŽTT, *Miroslaw Orzechowski prieš Lenkiją*, Nr. 13526/07, 2009 m. sausio 13 d., p. 22.

198 EŽTT, *Airey prieš Airiją*, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d., p. 26.

199 EŽTT, *McVicar prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 46311/99, 2002 m. gegužės 7 d.,

200 EŽTT, *Nenov prieš Bulgariją*, Nr. 33738/02, 2009 m. liepos 16 d., p. 52.

201 EŽTT, *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d., p. 69.

202 Ten pat.

Pavyzdys. Byloje *McVicar prieš Jungtinę Karalystę*²⁰³ pareiškėjas išleido straipsnį, kuriame buvo rašoma, kad garsus sportininkas vartojo rezultatus gerinančius vaistus. Sportininkas pareiškė ieškinį dėl šmeižto. Pareiškėjas, kuriam niekas neatstovavo, pralaimėjo bylą ir jam buvo priteistos bylinėjimosi išlaidos. Jis pateikė skundą EŽTT ir skundėsi, kad negavo teisinės pagalbos, tad buvo pažeista jo teisė kreiptis į teismą. Kadangi pareiškėjas buvo atsakovas, teisinės pagalbos klausimas buvo susijęs su proceso sąžiningumu.

EŽTT nusprendė, kad tai, ar reikalingas teisinis atstovavimas, priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių ir ypač nuo to, ar asmuo galėtų tinkamai ir deramai pateikti savo argumentus be advokato pagalbos. Šioje byloje atsakovui buvo taikomi tokie patys principai kaip ir *Airey prieš Airiją* byloje. Ieškinį dėl šmeižto Aukščiausiam teisme pareiškė palyginti turtingas ir garsus fizinis asmuo. Pareiškėjas turėjo kviesti liudytojus ir nagrinėti įrodymus teismo procese, trukusiame ilgiau nei dvi savaites. Kita vertus, jis buvo išsilavinęs ir patyręs žurnalistas, kuris būtų sugebėjęs įtikinamai suformuluoti argumentus teisme. Tokiomis aplinkybėmis teismas nustatė, kad EŽTK 6 straipsnio 1 dalis nebuvo pažeista.

Perspektyvi praktika

Teisės į teisingumą įgyvendinimo užtikrinimas siūlant teisinę pagalbą internetu

Ispanijos advokatūros bendroji taryba Ispanijoje sėkmingai įdiegė sistemą, kuri pareiškėjams suteikė galimybę per vieną interneto prieigos tašką prašyti suteikti teisinę pagalbą teismo išlaidoms padengti ir skirti advokatą. Taip pareiškėjai išvengia būtinybės rinkti įvairius dokumentus savo prašymams pagrįsti ir gerokai sutrumpėja prašymų tvarkymo laikas.

Šaltinis: 2014 m. Krištolinių teisingumo svarstyklių apdovanojimas, kurį kartu organizavo Europos Taryba ir Europos Komisija.

203 EŽTT, *McVicar prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 46311/99, 2002 m. gegužės 7 d., p. 48–53.

3.2. Teisinė pagalba baudžiamajame procese

Pagrindiniai aspektai

- Teisė į advokato pagalbą baudžiamosiose bylose garantuojama pagal EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktą ir ES pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 2 dalį.
- Teisinės pagalbos klausimas sprendžiamas atlikus finansinių išteklių ir pagrįstumo (teisingumo interesų) testą.
- Fiziniai asmenys turi įrodyti, kad jiems nepakanka lėšų. „Pakankamų lėšų“ apibrėžtis neegzistuoja. Lėšų trūkumo įrodinėjimo pareiga tenka kaltinamajam arba įtariamajam.
- Atliekant „teisingumo interesų“ testą, vertinamas pažeidimo rimtumas ir galimos bausmės griežtumas, bylos sudėtingumas ir kaltinamojo asmeninė padėtis. Kai kyla grėsmė laisvei, pagal teisingumo interesus reikia, kad asmuo būtų atstovaujamas.

3.2.1. Taikymo sritis

Pagal ET teisę aiški teisė į teisinę pagalbą baudžiamajame procese nurodyta EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte. Jame numatyta, kad kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo (kaltinimo nusikaltimo padarymu sąvokos reikšmė nurodyta [2.1 skirsnyje](#)) turi teisę į nemokamą teisinę pagalbą, jei jis neturi pakankamai „lėšų“ gynėjui atsilyginti (finansų ar išteklių testas), kai tai reikalinga „teisingumo interesams“ (teisingumo interesų testas). Teisė turėti advokatą baudžiamajame procese galioja per visą procesą nuo policijos apklausos iki apeliacijos (žr. [4.2.1 skirsnį](#) apie teisės į advokato pagalbą taikymo sritį).²⁰⁴

EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte taip pat nustatyta teisė būti ginamam pasirinkto gynėjo. Ši teisė gali būti apribota, jei to reikia dėl teisingumo interesų (žr. [4.2.3 skirsnį](#) apie pasirinkto advokato pagalbą). Tai reiškia, kad absoliuti teisė pasirinkti valstybės paskirtą advokatą, teikiantį teisinę pagalbą, neegzistuoja. Asmuo, prašantis pakeisti teisinę pagalbą teikiantį advokatą, privalo pateikti įrodymus, kad jo advokatas neveikė tinkamai.²⁰⁵ Tarp priimtinių advokato

²⁰⁴ EŽTT, *Salduz prieš Turkiją*, Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d.

²⁰⁵ EŽTT, *Lagerblom prieš Švediją*, Nr. 26891/95, 2003 m. sausio 14 d., p. 60.

pasirinkimo apribojimų gali būti reikalavimas, kad specializuotame procese atstovautų atitinkamos srities specialistas.²⁰⁶

Pagal ES teisę, be ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu saugomų teisių, 48 straipsnio 2 dalimi užtikrinama teisė į gynybą kiekvienam, kuris kaltinamas padaręs nusikaltimą. Su Chartija susiję paaiškinimai patvirtina, kad 48 straipsnio 2 dalis reiškia tą patį, ką EŽTK 6 straipsnio 3 dalis.²⁰⁷ Taigi aiškinant 48 straipsnį aktuali toliau apžvelgta EŽTT praktika. Kalbant apie ES antrinę teisę, Europos Sąjungos Taryba sutiko teisės aktuose stiprinti procesines įtariamųjų ir kaltinamųjų teises baudžiamajame procese.²⁰⁸ Vienas iš tokių teisės aktų – *Pasiūlymas dėl direktyvos dėl laikinosios teisinės pagalbos įtariamiesiems arba kaltinamiesiems, kurių laisvė apribota, ir teisinės pagalbos vykdant Europos arešto orderio procedūrą*.²⁰⁹ Ši direktyva įpareigojė ES valstybes nares nedelsiant teikti laikiną teisinę pagalbą asmenims, kurių laisvė apribota – ir prieš apklausą. Laikina pagalba būtų taikoma iki priimant sprendimą dėl tinkamumo teisei pagalbai gauti. Be to, Komisija išleido rekomendaciją dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese.²¹⁰ Joje pateikiami neįpareigojantys nurodymai dėl finansinio ir tinkamumo testų, teisinės pagalbos kokybės ir efektyvumo.

3.2.2. Finansinių išteklių testas

EŽTT nepateikė sąvokos „pakankami ištekliai“ apibrėžties. Ar kaltinamojo finansinė padėtis pagrindžia teisinės pagalbos teikimą, nustatoma atsižvelgiant į kiekvienos bylos aplinkybes. Lėšų trūkumo įrodinėjimo pareiga tenka kaltinamajam arba įtariamajam.²¹¹ Tačiau to nebūtina įrodyti be jokių abejonių.²¹² Būtina atsižvelgti į visus įrodymus, įskaitant įrodymus apie pareiškėjo statusą

206 P vz., EŽTT, *Meftah ir kt. prieš Prancūziją*, Nr. 32911/96, 35237/97 ir 34595/97, 2002 m. liepos 26 d., p. 47.

207 Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai, OL C 303/17, 2007.

208 *Stokholmo programa*, OL C 115, 2010.

209 Žr. Europos Komisija (2013), *Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms*, COM(2013) 824 final, Briuselis.

210 Žr. Europos Komisija, 2013 m. lapkričio 27 d. *Rekomendacija dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisės į teisinę pagalbą baudžiamajame procese*, OL C 378, 2013.

211 EŽTT, *Croissant prieš Vokietiją*, Nr. 13611/88, 1992 m. rugsėjo 25 d., p. 37.

212 EŽTT, *Pakelli prieš Vokietiją*, Nr. 8398/78, 1983 m. balandžio 25 d., p. 34.

(pavyzdžiui, ar jis buvo kuriam laikui sulaikytas), asmens pateiktą informaciją ir pareiškėjui prieštaraujančius įrodymus.²¹³

Šį klausimą turi išspręsti nacionaliniai teismai. Jie privalo įvertinti įrodymus pagal 6 straipsnio 1 dalies reikalavimus.²¹⁴

Pavyzdys. Byloje *Tsonyo Tsonev prieš Bulgariją (Nr. 2)*²¹⁵ pareiškėjas buvo nuteistas už kūno sužalojimą ir įsilaužimą. Jam buvo skirta 18 mėnesių įkalinimo bausmė. Pareiškėjas pareikalavo skirti jam gynėją apeliacijai Aukščiausiąjame kasaciniame teisme pateikti, tačiau buvo atsisakyta tai padaryti, nenurodant konkrečių priežasčių. Pareiškėjas skundėsi, kad taip buvo pažeistos jo teisės į teisingą bylos nagrinėjimą.

EŽTT pažymėjo, kad buvo sunku įvertinti, ar pareiškėjui trūko lėšų susimokėti už advokato pagalbą. Tačiau jis nustatė, jog tam tikri požymiai rodė, kad buvo būtent taip: pirma, pareiškėjui buvo skirtas advokatas pirmiau vykusiame procese, antra, pareiškėjas aiškiai pareiškė, kad neišgali pasisamdyti gynėjo. Teismas nustatė, jog atsižvelgiant į tai, kad nebuvo aiškių priešingai liudijančių požymių, pareiškėjui iš tiesų nepakako lėšų susimokėti už teisinį atstovavimą. Taigi jis padarė išvadą, kad buvo pažeistos EŽTK 6 straipsnio 1 ir 3 dalys.

Pavyzdys. Byloje *Twalib prieš Graikiją*²¹⁶ pareiškėjas trejus metus praleido įkalinimo įstaigoje, o apeliacinės instancijos teisme jam atstovavo teismo paskirtas gynėjas ir humanitarinė organizacija. Šios aplinkybės aiškiai rodė, kad jam nepakako lėšų susimokėti už advokato pagalbą. Valstybė, pareiškėjui nesuteikusi teisinės pagalbos teikiant apeliaciją Kasaciniam teismui, pažeidė jo teises, užtikrinamas EŽTK 6 straipsniu.

3.2.3. Teisingumo interesų testas

Nustatant, ar pagal „teisingumo interesų“ (pagrįstumo) testą būtina teikti teisinę pagalbą, atsižvelgiama į tris veiksnius, tai yra:

²¹³ Ten pat.

²¹⁴ EŽTT, *R. D. prieš Lenkiją*, Nr. 29692/96 ir 34612/97, 2001 m. gruodžio 18 d., p. 45.

²¹⁵ EŽTT, *Tsonyo Tsonev prieš Bulgariją (Nr. 2)*, Nr. 2376/03, 2010 m. sausio 14 d.

²¹⁶ EŽTT, *Twalib prieš Graikiją*, Nr. 24294/94, 1998 m. birželio 9 d., p. 51.

- pažeidimo rimtumą ir galimos baudmės griežtumą;
- bylos sudėtingumą;
- kaltinamojo socialinę ir asmeninę padėtį.²¹⁷

Būtina atsižvelgti į visus tris veiksnius, tačiau nebūtinai jie visi turi būti išpildyti; teisinės pagalbos teikimą gali pateisinti bet kuris iš jų.

Pavyzdys. Byloje *Zdravko Stanev prieš Bulgariją*²¹⁸ pareiškėjas buvo bedarbis. Pareiškėjas skundėsi, kad jam buvo atsisakyta teikti teisinę pagalbą baudžiamojoje byloje už dokumentų suklastojimą civilinėje byloje. Jis buvo nuteistas už šį pažeidimą ir jam buvo skirta 250 EUR bauda. Be to, jis privalėjo atlyginti 8 000 EUR žalą.

EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjui iš pradžių grėsė įkalinimo baudmė; nors ji nebuvo skirta, atsižvelgiant į jo finansinę padėtį, priteista žala buvo didelė. Pareiškėjas buvo įgijęs universitetinį išsilavinimą, tačiau niekada nesimokė teisės. Procesas nebuvo paties sudėtingiausio lygio, tačiau jame buvo svarstomi klausimai, susiję su įrodymų priimtimumo taisyklėmis, procesinėmis taisyklėmis ir tyčios reikšme. Be to, nusikalstama veika, kuria pareiškėjas buvo kaltinamas, buvo susijusi aukštesniųjų teismo atstovų skundimu ir kėlė klausimų dėl viso Bulgarijos teismo proceso sąžiningumo. Kvalifikuotas advokatas be abejonės būtų galėjęs atsakyti į kaltinimą aiškiau ir veiksmingiau atremti prokuroro teikiamus argumentus. Galiausiai teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas.

Asmeninės kaltinamojo arba įtariamojo aplinkybės yra svarbios. Teisingumo interesų testas rodo, kad nemokamos advokato pagalbos gali reikėti asmenims, kurie laikomi pažeidžiamais, pavyzdžiui, vaikams, asmenims, turintiems psichikos sveikatos problemų, ir pabėgėliams.²¹⁹ Jei „procesas sukėlė aiškius padarinius pareiškėjui“, o byla yra sudėtinga, teisinę pagalbą reikėtų suteikti.²²⁰ Net jei pareiškėjai yra išsilavinę žmonės, kurie gali suprasti procesą, svarbus

217 EŽTT, *Quaranta prieš Šveicariją*, Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d.

218 EŽTT, *Zdravko Stanev prieš Bulgariją*, Nr. 32238/04, 2012 m. lapkričio 6 d., p. 40.

219 EŽTT, *Quaranta prieš Šveicariją*, Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d., p. 32–36.

220 EŽTT, *Pham Hoang prieš Prancūziją*, Nr. 13191/87, 1992 m. rugsėjo 25 d., p. 40–41.

klausimas, ar jie gali faktiškai gintis be advokato.²²¹ Pareiškėjai neprivalo įrodyti, kad teisinės pagalbos nebuvimas padarė „faktinę žalą“ jų gynybai; jiems pakanka įrodyti, kad „konkrečiomis aplinkybėmis tikėtina“, jog advokatas būtų padėjęs.²²²

Kai kyla grėsmė asmens laisvei, teisingumo interesai iš esmės reikalauja, kad asmuo būtų atstovaujamas.²²³ Ši pareiga kyla netgi tuo atveju, kai yra tik galimybė taikyti laisvės atėmimo bausmę.²²⁴

Baudžiamojo proceso apeliacinėje stadijoje atliekant teisingumo interesų testą, atsižvelgiama į šiuos veiksnius:

- proceso pobūdį;
- neatstovaujamo apelianto galimybę pateikti konkretų teisinį argumentą;
- žemesnės instancijos teismų nuosprendžio griežtumą.

Kai svarstant apeliaciją kyla svarbių teisės klausimų, nemokama advokato pagalba yra reikalinga.²²⁵ Kai paaiškėja, jog apeliacijoje keliamas sudėtingas ir svarbus klausimas, dėl teisingumo interesų reikia, kad pareiškėjui būtų teikiama teisinė pagalba.²²⁶ Tačiau EŽTT nurodė, kad teisingumo interesų principas nereikalauja automatiškai suteikti teisinę pagalbą nuteistajam, kuris nori pateikti apeliaciją po teisingo bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme pagal EŽTK 6 straipsnį, jei nėra objektyvios sėkmės tikimybės.²²⁷

Galiausiai pažymėtina, jog pats advokato pagalbos teikimas nereiškia, kad ji bus veiksminga. Pavyzdžiui, paskirtas advokatas gali susirgti ar neįvykdyti

221 EŽTT, *Zdravko Stanev prieš Bulgariją*, Nr. 32238/04, 2012 m. lapkričio 6 d., p. 40.

222 EŽTT, *Artico prieš Italiją*, Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d., p. 34–35.

223 EŽTT, *Benham prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 19380/92, 1996 m. birželio 10 d., p. 61.

224 Žr., pvz., EŽTT, *Quaranta prieš Šveicariją*, Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d., p. 33; EŽTT, *Perks ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 ir 28456/95, 1999 m. spalio 12 d.

225 EŽTT, *Pakelli prieš Vokietiją*, Nr. 8398/78, 1983 m. balandžio 25 d., p. 36–38.

226 EŽTT, *Granger prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 11932/86, 1990 m. kovo 28 d., p. 47.

227 EŽTT, *Monnell ir Morris prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 9562/81 ir 9818/82, 1987 m. kovo 2 d., p. 67.

savo pareigų.²²⁸ Valstybė negali būti laikoma atsakinga už kiekvieną teisei pagalbai teikti paskirto advokato trūkumą. Tačiau jei nemokamą teisinę pagalbą teikiantys advokatai nesuteikia praktinės ir veiksmingos gynybos, 6 straipsnis gali būti pažeistas.²²⁹ Tai toliau svarstoma 4 skyriuje, kuriame rašoma apie teisę gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam.

---

228 EŽTT, *Artico prieš Italiją*, Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d.

229 EŽTT, *Czekalla prieš Portugaliją*, Nr. 38830/97, 2002 m. spalio 10 d., p. 63–66.

4

Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam nebaudžiamajame procese		
Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis (teisė į veiksmingą gynybą) ir 48 straipsnio 2 dalis (nekalto prezumpcija ir teisė į gynybą)	Taikymo sritis	EŽTK 6 straipsnio 1 dalis ir 6 straipsnio 3 dalies b ir c punktai
	„Praktinė ir veiksminga“ galimybė kreiptis į teismą	EŽTT, <i>Bertuzzi prieš Prancūziją</i> , Nr. 36378/97, 2003 m. EŽTT, <i>Anghel prieš Italiją</i> , Nr. 5968/09, 2013 m.
Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam baudžiamosiose bylose		
Direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui	Taikymo sritis	EŽTT, <i>Salduz prieš Turkiją</i> , Nr. 36391/02, 2008 m.
Direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui, 3 straipsnio 3 dalies b punktas	Advokato pagalbos kokybė	EŽTT, <i>Aras prieš Turkiją</i> (Nr. 2), Nr. 15065/07, 2014 m.
	Pasirinkto gynėjo teikiama teisinė pagalba	EŽTT, <i>Lagerblom prieš Švediją</i> , Nr. 26891/95, 2003 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
<p>Pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 2 dalis</p> <p>Direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui, 3 straipsnio 1 dalis, 3 straipsnio 3 dalies a punktas ir 4 straipsnis</p> <p>Direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese</p> <p>Direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, 2 straipsnio 2 dalis</p>	<p>Pakankamas laikas ir galimybės pasirengti savo gynybai</p>	<p>EŽTK 6 straipsnio 3 dalies b punktas</p> <p>EŽTT, <i>Lanz prieš Austriją</i>, Nr. 24430/94, 2002 m.</p>
<p>Direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą, 9 straipsnis</p>	<p>Atsisakymas</p>	<p>EŽTT, <i>Pishchalnikov prieš Rusiją</i>, Nr. 7025/04, 2009 m.</p>
<p>Teisė atstovauti sau pačiam</p>		
	<p>Taikymo sritis</p>	<p>EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktas</p> <p>EŽTT, <i>Galstyan prieš Armėniją</i>, Nr. 26986/03, 2007 m.</p>

Šiame skyriuje apibendrinama **ET ir ES teisė** dėl teisės gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam nebaudžiamajame procese (4.1 skirsnis) ir baudžiamajame procese (4.2 skirsnis).²³⁰ Šios teisės taikymo sritis svarstoma kartu su veiksmingumo reikalavimu, keliamu advokato teikiamai pagalbai. Be to, baudžiamojo proceso kontekste analizuojamos ir kitos papildomos ir susijusios teisės, pavyzdžiui, teisė būti ginamam pasirinkto gynėjo (4.2.3 skirsnis) ir teisė gauti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai (4.2.4 skirsnis). Šiame skyriuje taip pat rašoma apie aplinkybes, kuriomis galima atsisakyti teisės į advokato pagalbą (4.2.5 skirsnis) ir teisės atstovauti sau pačiam taikymo sritis (4.3 skirsnis).

²³⁰ Apie teisinę pagalbą vykdant prieglobsčio ir grąžinimo procedūras žr. FRA (2014), *Europos prieglobsčio, sienų ir imigracijos teisės vadovas*, p. 113–114. Apie vaikų teisę turėti advokatą baudžiamajame ir alternatyviajame (neteisiniame) procese žr. FRA (2015), *Handbook of European law relating to the rights of the child*, Leidinių biuras, Liuksemburgas, p. 195–218.

4.1. Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam nebaudžiamajame procese

Pagrindiniai aspektai

- EŽTK 6 straipsnyje aiškiai garantuojama teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam baudžiamajame procese, tačiau ši teisė nenumatoma nebaudžiamajame procese. ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje ši teisė aiškiai numatyta situacijose, kuriose valstybės narės įgyvendina ES teisę arba nuo jos nukrypsta.
- Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam nebaudžiamajame procese nėra absoliuti; jai gali būti taikomai pagrįsti apribojimai. Ar asmuo turi būti atstovaujamas nebaudžiamajame procese, priklauso nuo konkrečių kiekvienos bylos aplinkybių – ypač nuo bylos pobūdžio ir pareiškėjo biografijos faktų, patirties ir emocinės reakcijos lygio.

4.1.1. Taikymo sritis

Perspektyvi praktika

Siūlomos įvairių formų teisinės konsultacijos

„Wikivorce“ suteikia nemokamas konsultacijas ir pagalbą daugiau nei 50 000 žmonių per metus, tai reiškia, kad ji padeda vienos iš trejų skyrybų Jungtinėje Karalystėje. Tai didžiausia internetinė skyrybų pagalbos bendruomenė pasaulyje, vienijanti daugiau nei 100 000 narių. „Wikivorce“ yra apdovanojimų gavusi socialinė įmonė, prižiūrima savanorių, remiama vyriausybės ir finansuojama labdaros lėšomis. Ji teikia įvairios formos teisinės paslaugas, įskaitant diskusijas forume, nemokamus patarimus apie skyrybas, mediaciją, finansus, bendravimą su vaikais ir jų gyvenamąją vietą, nemokamas rekomendacijas dėl savarankiškai vykdomo skyrybų proceso, nemokamas ekspertų konsultacijas telefono pagalbos linija, veikiančia septynias dienas per savaitę, pokalbių svetaines, kuriose teikiama skubi pagalba.

Žr. www.wikivorce.com/divorce, paminėtą Smith, R. (2014), „Digital delivery of legal services to people on low incomes“, Teisinio švietimo fondas.

Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujama padeda asmenims užsitikrinti teisingą bylos nagrinėjimą ir įgyvendinti savo teises. Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą nebaudžiamajame procese apima teisę kreiptis į teismą (žr. **2.1.1 skirsnį**). Kad būtų užtikrinamas teisių kreiptis į teismą ir teisingą bylos nagrinėjimą įgyvendinimas, asmenys gali reikalauti, o valstybė – privalėti suteikti teisinį atstovavimą ar teisinę pagalbą.²³¹

Pagal ET teisę ginčiuose, susijusiuose su „civilinėmis teisėmis ar pareigomis“ (apibrėžtuose **2.1 skirsnyje**), šie reikalavimai atsiranda pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį.²³² Jie gali atsirasti bet kuriuo metu, kai taikomas 6 straipsnis – nuo bylos iškėlimo iki sprendimo įvykdymo. Nors 6 straipsnis negarantuoja teisės teikti apeliaciją, jis taikomas ir apeliaciniame procese, jei toks egzistuoja.²³³ Tai reiškia, kad teisė į teisinę pagalbą galioja ir apeliaciniame procese.

Pagal ES teisę teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujama baudžiamajame procese yra aiškiai nurodyta ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje. Be to, ESTT praktikoje ši teisė pripažįstama bendroju ES teisės principu.²³⁴ Ryšys tarp EŽTK 6 straipsnio ir Chartijos 47 straipsnio plačiau aptartas **1 skyriuje** pateiktoje **scheme**.

Pagal ET teisę ir ES teisę ši teisė nėra absoliuti ir jai gali būti taikomi pagrįsti apribojimai (žr. **6 skyrių**).

4.1.2. Praktinė ir veiksminga advokato pagalba

Pagal ET teisę remiantis 6 straipsnio 1 dalimi valstybės gali būti įpareigtos teikti advokato pagalbą, kad būtų užtikrinta veiksminga teisė kreiptis į teismą. Tad advokato teikiama pagalba ir nemokama teisinė pagalba EŽTT praktikoje yra glaudžiai susijusios.²³⁵ Tai, ar pagal 6 straipsnį reikalaujama, kad asmuo būtų atstovaujamas advokato nebaudžiamajame procese, priklauso nuo konkrečių kiekvienos bylos aplinkybių.²³⁶ Visų pirma, teismas turi patikrinti, ar

231 EŽTT, *Airey prieš Airiją*, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d., p. 26.

232 EŽTT, *Ringeisen prieš Austriją*, Nr. 2614/65, 1971 m. liepos 16 d., p. 94.

233 EŽTT, *T. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 24724/94, 1999 m. gruodžio 16 d. ir *V. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 24888/94, 1999 m. gruodžio 16 d.

234 ESTT, *Ordre des barreaux francophones et germanophone ir kt. prieš Conseil des ministres*, C-305/05, 2007 m. birželio 26 d., p. 31.

235 EŽTT, *Airey prieš Airiją*, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d., p. 26.

236 EŽTT, *Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d., p. 61.

asmuo galėtų tinkamai ir deramai pateikti savo argumentus be advokato pagalbos.²³⁷ Teismui svarstant advokato pagalbos klausimus, svarbūs veiksniai yra bylos pobūdis, taip pat pareiškėjo biografijos faktai, patirtis ir emocinės reakcijos lygis.²³⁸

Pavyzdys. Byloje *Bertuzzi prieš Prancūziją*²³⁹ pareiškėjui buvo skirta teisinė pagalba, kad jis galėtų pareikšti ieškinį advokatui dėl žalos atlyginimo. Tačiau visi trys bylai priskirti advokatai siekė nusišalinti dėl asmeninių ryšių su advokatu, kurį pareiškėjas ketino paduoti į teismą.

EŽTT nustatė, kad teismas, kuris leido pareiškėjui atstovauti sau pačiam byloje prieš teisės specialistą, nesuteikė jam galimybės kreiptis į teismą sąlygomis, kurios užtikrintų veiksmingą savo teisių įgyvendinimą, ir tai prieštaravo EŽTK 6 straipsnio 1 daliai.

Valstybės turi kruopščiai užtikrinti galimybę „tikrai ir veiksmingai“ naudotis 6 straipsnyje numatytais teisėmis.²⁴⁰

Pavyzdys. Byloje *Anghel prieš Italiją*²⁴¹ pareiškėjas, vadovaudamasis Hagos konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų, prašė Rumunijos teisingumo ministro padėti jam užtikrinti sūnaus, kurį motina buvo pasiėmusi į Italiją, grąžinimą. Atsižvelgdamas į tai, prokuroras pradėjo grąžinimo procedūras Italijos teisme, bet šis nustatė, kad vaikas nebuvo išvežtas neteisėtai. Pareiškėjas norėjo apskųsti nutartį, tačiau jam kelis kartus buvo suteikta neišsami arba klaidinanti informacija apie apeliacijos procedūrą, taigi jis to nepadarė per nustatytą terminą.

EŽTT vienbalsiai nusprendė, kad 6 straipsnis buvo pažeistas. Italijos valdžios institucijos vėlavo pateikti tinkamą ir teisingą informaciją, o pareiškėjui nebuvo praktiškai ir veiksmingai atstovaujama, todėl buvo pažeista pareiškėjo teisė kreiptis į teismą.

237 EŽTT, *McVicar prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 46311/99, 2002 m. gegužės 7 d., p. 48.

238 Ten pat, p. 49–52.

239 EŽTT, *Bertuzzi prieš Prancūziją*, Nr. 36378/97, 2003 m. vasario 13 d., p. 31.

240 EŽTT, *Staroszczyk prieš Lenkiją*, Nr. 59519/00, 2007 m. kovo 22 d., p. 128.

241 EŽTT, *Anghel prieš Italiją*, Nr. 5968/09, 2013 m. birželio 25 d., p. 64.

Pagal ES teisę ESTT svarstė teisę pasirinkti advokatą direktyvos, susijusios su teisinių išlaidų draudimu, kontekste, tačiau nepasisakė dėl pagrindinių teisių irneaptarė 47 straipsnio taikymo srities.²⁴² Tačiau prieš priimant ES pagrindinių teisių chartiją ESTT nustatė, kad teisė į teisinį atstovavimą ir privilegijuotas advokatų ir klientų korespondencijos pobūdis yra esminė ES teisinės sistemos dalis, ir turi būti užtikrinama nuo pradinio – tyrimo – etapo.²⁴³ Be to, kaip pažymėta, 47 straipsnio taikymo srities aiškinimui yra svarbi EŽTT praktika (žr. [schemą 1 skyriuje](#)).

4.2. Teisė gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam baudžiamosiose bylose

Pagrindiniai aspektai

- EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte ir ES pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 2 dalyje aiškiai užtikrinama teisė į advokato pagalbą baudžiamosiose bylose.
- EŽTK 6 straipsnio 3 dalies b punkte numatyta teisė gauti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai. Tai glaudžiai siejasi su 6 straipsnio 3 dalies c punktu, nes pakankamai laiko ir galimybių reikalaujama tam, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į advokato pagalbą.
- Teisė į advokato pagalbą galioja per visą procesą – nuo policijos apklausos iki apeliacijos pabaigos. Ypač svarbi yra galimybė turėti advokatą ankstyvosiose proceso stadijose.
- Ši teisė gali būti apribota, su sąlyga, kad apribojimai nepakenks teisės esmei.
- Pagal teisę į advokato pagalbą reikalaujama veiksmingai atstovauti asmeniui, o ne tik jam paprasčiausiai skirti advokatą.
- Teisės atsisakymas turi būti: i) atliktas nedviprasmiškai; ii) užtikrintas jo svarbą atitinkančiomis apsaugos priemonėmis; iii) savanoriškas ir iv) atliktas sąmoningai ir protingai. Be to, būtina įrodyti, kad kaltinamasis galėjo pagrįstai numatyti savo elgesio pasekmes.

242 Žr. ESTT, *Jan Sneller prieš DAS Nederlandse Rechtsbijstand Verzekeringsmaatschappij NV*, C-442/12, 2013 m. lapkričio 7 d., dėl 1987 m. birželio 22 d. Direktyvos 87/344/EEB dėl įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su teisinių išlaidų draudimu, derinimo, OL L 185, 1987, 4 straipsnio 1 dalies.

243 ESTT, *Hoehst AG prieš Europos Bendrijų Komisija*, sujungtos bylos C-46/87 ir C-227/88, 1989 m. rugsėjo 21 d., p. 15.

4.2.1. Taikymo sritis

Pagal ET teisę EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkte numatyta, kad kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo turi teisę „gintis pats arba padedamas savo paties pasirinkto gynėjo“ (kaltinimo nusikaltimo padarymu sąvoka pateikta 2.1 skirsnyje). Taigi asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi pasirinkti, ar gintis pačiam, ar būti atstovaujamaam advokato. Tačiau teisingumo interesais teisė atstovauti sau pačiam gali būti apribota (žr. 4.3 skirsnj). Teisė į advokato pagalbą taip pat gali būti susijusi su teise į nemokamą teisinę pagalbą (žr. 3.2.1 skirsnj) apie teisinę pagalbą baudžiamajame procese) ir teise gauti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai, numatyta EŽTK 6 straipsnio 3 dalies b punkte. Paprastai tariant, advokato pagalba negali būti veiksminga, jei kaltinamajam trūksta laiko ir galimybių tinkamai paruošti savo bylos argumentaciją (žr. 4.2.4 skirsnj).²⁴⁴

Valstybės turi teisę savo nuožiūra pasirinkti, kaip užtikrinti advokato pagalbą savo teisinėse sistemose.²⁴⁵ Advokato pagalba gali būti teikiama daugybe formų, pavyzdžiui, tai gali būti konsultavimas per apklausą, atstovavimas teisme, apeliacijų rengimas. Tačiau teisė galioja per visą procesą.²⁴⁶ Teisė turėti advokatą ypač svarbi ankstyvuosiuose baudžiamojo proceso etapuose, nes dėl kaltinamojo ar įtariamojo tylėjimo gali būti padarytos nepalankios išvados.²⁴⁷ Teisė turėti advokatą ankstyvuosiuose proceso etapuose taip pat apima teisę asmeniškai konsultuotis su advokatu prieš apklausą.²⁴⁸

Pavyzdys. Byloje *Salduz prieš Turkiją*²⁴⁹ pareiškėjas buvo nuteistas už dalyvavimą neteisėtoje demonstracijoje, kurioje buvo reikiama parama neteisėtai organizacijai PKK (Kurdistano darbuotojų partijai). Jis negalėjo kreiptis į advokatą ir, būdamas policijos areštiniėje, per apklausą kai kuriais pareiškimais pripažino kaltę; vėliau atsisakė šių pareiškimų. Nacionalinis teismas jį nuteisė remdamasis pradiniais pareiškimais.

244 EŽTT, *Goddi prieš Italiją*, Nr. 8966/80, 1984 m. balandžio 9 d., p. 31.

245 EŽTT, *Quaranta prieš Šveicariją*, Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d., p. 30.

246 EŽTT, *Salduz prieš Turkiją*, Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d.; taip pat žr. EŽTT, *Yevgeniy Petrenko prieš Ukrainą*, Nr. 55749/08, 2015 m. sausio 29 d., p. 89.

247 EŽTT, *John Murray prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 18731/91, 1996 m. vasario 8 d., p. 66.

248 EŽTT, *A.T. prieš Liuksemburgą*, Nr. 30460/13, 2015 m. balandžio 9 d., p. 86.

249 EŽTT, *Salduz prieš Turkiją*, Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d., p. 54–62.

EŽTT patvirtino, jog siekiant, kad teisė į teisingą bylos nagrinėjimą išliktų „praktiška ir veiksminga“, galimybė kreiptis į advokatą turėjo būti suteikta nuo pat pirmosios policijos apklausos. Teismas pažymėjo, kad įtariamieji yra ypač pažeidžiami apklausos etape, o surinkti įrodymai gali lemti jų bylos baigtį. Anksti kreipiantis į advokatą, apsaugoma privilegija neduoti parodymų prieš save ir tai yra pagrindinė apsaugos nuo netinkamo elgesio priemonė. Bet kokia šios teisės išimtis turi būti aiškiai apibrėžta ir ribotos trukmės. Net kai atsiranda įtinkamų priežasčių, apribojimai negali pažeisti kaltinamojo teisių. Negalėjimas konsultuotis su advokatu būnant policijos areštiniėje padarė negrįžtamą poveikį pareiškėjo teisėms į gynybą, taigi buvo pažeistas 6 straipsnio 3 dalies c punktas ir 6 straipsnio 1 dalis.

Teisė turėti advokatą turi būti veiksminga ir praktiška. Pavyzdžiui, asmenys, sulaikyti policijos, turi būti formaliai supažindinti su savo teisėmis į gynybą, įskaitant teisę į nemokamą advokato pagalbą tam tikromis sąlygomis, tačiau policija taip pat privalo suteikti jiems praktines priemones, kuriomis naudodamiesi jie galėtų susisiekti ir bendrauti su savo gynėju (taip pat žr. 4.2.4 skirsnį). Kai įstatymai sistemingai trukdo policijos sulaikytiems asmenims, kaltinamiems padarius nusikaltimą, kreiptis advokato pagalbos, pažeidžiamas 6 straipsnis, net jei nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo tyli.²⁵⁰ Teisės į advokato pagalbą suvaržymų teisėtumas pradiniuose policijos apklausų etapuose turėtų būti svarstomas atsižvelgiant į jų bendrą poveikį teisei į teisingą bylos nagrinėjimą.²⁵¹

Taip pat gali būti apribota teisė konfidencialiai kalbėtis su advokatu, tačiau apribojimai turi būti tvirtai pagrįsti.²⁵² Tai ypač svarbi teisės į advokato pagalbą dalis – be galimybės duoti ir gauti konfidencialius nurodymus ši teisė praranda didelę dalį savo naudos.²⁵³ EŽTT nuosekliai tvirtina, jog būtinos „svarios priežastys“ nepaisyti šios teisės, pavyzdžiui, pareiškėjo bendravimo su advokatu stebėjimą galima pateisinti įtarimais, kad pareiškėjas yra gaujos narys, ir pagrįsti, kad to reikia norint sulaikyti kitus gaujos narius.²⁵⁴

250 EŽTT, *Dayanan prieš Turkiją*, Nr. 7377/03, 2009 m. spalio 13 d., p. 33.

251 EŽTT, *Pishchalnikov prieš Rusiją*, Nr. 7025/04, 2009 m. rugsėjo 24 d., p. 67.

252 EŽTT, *Sakhnovskiy prieš Rusiją*, Nr. 21272/03, 2010 m. lapkričio 2 d., p. 97.

253 EŽTT, *S. prieš Šveicariją*, Nr. 12629/87 ir 13965/88, 1991 m. lapkričio 28 d., p. 48. Taip pat žr. EŽTT, *Brennan prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 39846/98, 2001 m. spalio 16 d., p. 58–63.

254 EŽTT, *George Kempers prieš Austriją*, Nr. 21842/93. Komisijos ataskaita, priimta 1998 m. sausio 14 d.

Pavyzdys. Byloje *Lanz prieš Austriją*²⁵⁵ pareiškėjas buvo areštuotas ir laikinai sulaikytas dėl įtarimų sukčiavimu. Pareiškėjo bendravimas su advokatu kardomojo kalnimo laikotarpiu buvo stebimas dėl pavojaus, kad jis gali paveikti liudytojus ar pašalinti dar nekonfiskuotus dokumentus. Pareiškėjas skundėsi, kad tai pažeidė jo teises į gynybą.

EŽTT nustatė, kad buvo pažeisti EŽTK 6 straipsnio 3 dalies b ir c punktai. Teisė bendrauti su gynybos advokatu negirdint tretiesiems asmenims yra esminė teisingo bylos nagrinėjimo demokratinėje visuomenėje dalis. Jei advokatas negali pasitarti su klientu, advokato pagalba tampa kur kas mažiau naudinga ir neveiksminga. Bylą tiriančio teisėjo vykdytas stebėjimas buvo rimtas kaltinamojo gynybos teisių suvaržymas ir jam pateisinti reikėjo labai rimtų priežasčių.

Pagal ES teisę teisė į advokato pagalbą baudžiamajame procese yra numatyta ES pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 2 dalyje. Tai užtikrina kiekvieno asmens, kuriam pateikti kaltinimai, gynybos teisių apsaugą. Kaip ir pagal ET teisę, pagal ES teisę ši teisė nėra absoliuti. Tačiau ji pripažinta vienu iš pagrindinių teisingo bylos nagrinėjimo elementų;²⁵⁶ paskirtiems advokatams būtina suteikti pakankamai laiko ir galimybių parengti kliento gynybą (žr. 4.2.4 skirsnį).

Pavyzdys. Byloje *Ordre des barreaux francophones et germanophone ir kt. prieš Conseil des ministres*²⁵⁷ ESTT pažymėjo, kad advokatai negalėjo deramai vykdyti savo užduoties patarti, ginti ir atstovauti savo klientams, jei jie privalėjo bendradarbiauti su valdžios institucijomis, perduodami joms informaciją, gautą teikiant atitinkamas teises konsultacijas.

Teisė į advokato pagalbą baudžiamajame procese yra įtvirtinta ir antrinėje ES teisėje: Direktyvoje dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui

255 EŽTT, *Lanz prieš Austriją*, Nr. 24430/94, 2002 m. sausio 31 d., p. 50–52.

256 ESTT, *Dieter Krombach prieš André Bamperski*, C-7/98, 2000 m. kovo 28 d., p. 39.

257 ESTT, *Ordre des barreaux francophones et germanophone ir kt. prieš Conseil des ministres*, C-305/05, 2007 m. birželio 26 d., p. 32.

ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms,²⁵⁸ kuriomis EŽTT taip pat rėmėsi.²⁵⁹ Jos tikslas – nustatyti minimaliąsias taisykles dėl įtariamųjų arba kaltinamųjų teisių vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms. Direktyva taikoma įtariamiesiems arba kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui nuo „nuo to momento, kai valstybės narės kompetentingos valdžios institucijos oficialiu pranešimu arba kitu būdu jiems buvo pranešta, kad jie įtariamai arba kaltinami padarę nusikalstamą veiką“ iki „proceso pabaigos“ (t. y. iki bus galutinai išspręstas klausimas, ar įtariamasis arba kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, įskaitant, baudmės skyrimą ir sprendimą dėl apeliacinio skundo).²⁶⁰ Ši direktyva taip pat galioja asmenims, kurie nėra įtariamieji, tačiau tampa įtariamaisiais apklausos metu.²⁶¹ Tačiau asmenims, kurių laisvė nebuvo apribota, galioja kitokie apsaugos standartai; nors jie gali laisvai susisiekti su advokatu ar gauti jo pagalbą savo iniciatyva, valstybės narės neprivalo „imtis aktyvių veiksmų“ siekdamos užtikrinti, kad jiems padėtų advokatas.²⁶² Direktyvoje taip pat numatyta apsauga Europos arešto orderio procedūrų metu.²⁶³ Joje nenumatyta apsauga nedidelių pažeidimų atveju.²⁶⁴

Pagal ES ir ET teisę teisė gauti advokato pagalbą yra ypač svarbi pažeidžiamiesiems įtariamiesiems ar kaltinamiesiems, pavyzdžiui, asmenims su negalia, migrantams ir vaikams.²⁶⁵ Valstybės privalo imtis papildomų priemonių, kad jie galėtų geriau suprasti procesą ir veiksmingai jame dalyvauti – jei reikia, padedami vertėjo, advokato, socialinio darbuotojo ar draugo, suprasti „bendrą esmę“ to, kas sakoma.²⁶⁶ Be to, jie turi galėti paaiškinti savo įvykių versiją advokatui. Valstybės privalo kiek įmanoma sumažinti baimės jausmą ir

258 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL L 294/1, 2013. Jungtinė Karalystė ir Airija nepasirinko taikyti šios direktyvos; be to, ji netaikoma Danijai.

259 EŽTT, *A.T. prieš Liuksemburgą*, Nr. 30460/13, 2015 m. balandžio 9 d., p. 38.

260 Direktyvos 2013/48/ES 2 straipsnio 1 dalis.

261 Ten pat, 2 straipsnio 3 dalis.

262 Direktyva 2013/48/ES, 27 konstatuojamoji dalis.

263 Ten pat, 10 straipsnis.

264 Ten pat, 2 straipsnio 4 dalis.

265 Žr. FRA (2015), *Child friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*. Taip pat žr. FRA (2015), *Handbook on European law relating to the rights of the child*, p. 195–218.

266 EŽTT, *S.C. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 60958/00, 2004 m. birželio 15 d., p. 29.

užtikrinti, kad vaikai turėtų platų supratimą apie tyrimo pobūdį ir tai, kas yra svarbu. Jos privalo pasirūpinti, kad vaikai ir kiti pažeidžiami asmenys būtų informuoti apie teisę į advokato pagalbą (taip pat žr. 8.1 skirsnį apie asmenis su negalia).²⁶⁷ Teisme kaltinamieji turi galėti suprasti, ką sako prokuroro liudytojai, ir nurodyti teiginius, su kuriais jie nesutinka.²⁶⁸

ES direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams projekte numatytas privalomas advokato skyrimas baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams.²⁶⁹ Be to, Europos Komisija išleido *Rekomendaciją dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose*, kurioje rekomenduojama, kad asmuo, kuris negali suprasti ir sekti proceso, negalėtų atsisakyti teisės į advokatą (žr. 4.2.5 skirsnį dėl atsisakymo).²⁷⁰

4.2.2. Advokato pagalbos kokybė

Teisė į advokato pagalbą yra teisė į veiksmingą pagalbą ir atstovavimą.²⁷¹ Advokato, neturinčio galimybės įsikišti siekiant užtikrinti kaltinamojo ar įtariamojo asmens teisių apsaugą, dalyvavimas neduoda kaltinamajam arba įtariamajam naudos.²⁷²

Pavyzdys. Byloje *Aras prieš Turkiją (Nr. 2)*²⁷³ pareiškėjas buvo areštuotas įtariant dėl sukčiavimo sunkinančiomis aplinkybėmis. Policija jį apklausė be advokato ir jis pateikė pareiškimą, susijusį su savo nusikaltimu. Pareiškėjas buvo atvedintas pas prokurorą ir, nedalyvaujant advokatui, pakartojo

267 EŽTT, *Panovits prieš Kiprą*, Nr. 4268/04, 2008 m. gruodžio 11 d., p. 67. Apie neįgaliuosius taip pat žr. EŽTK 5 straipsnio 4 dalyje ir EŽTT, *Megyeri prieš Vokietiją*, Nr. 13770/88, 1992 m. gegužės 12 d., p. 27.

268 EŽTT, *S.C. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 60958/00, 2004 m. birželio 15 d., p. 29.

269 Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams, COM(2013) 822/2, 6 straipsnis.

270 Europos Komisija (2013), 2013 m. lapkričio 27 d. Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose, OL C 378, 2013.

271 EŽTT, *Imbrioscia prieš Šveicariją*, Nr. 13972/88, 1993 m. lapkričio 24 d., p. 43.

272 EŽTT, *Aras prieš Turkiją (Nr. 2)*, Nr. 15065/07, 2014 m. lapkričio 18 d., p. 40.

273 Ten pat.

policijai pateikta pareiškimą. Kai pareiškėjas buvo atvesdintas pas tyrimą atliekantį teisėją, šis leido pareiškėjo advokatui įeiti į posėdžių salę, tačiau neleido jam kalbėti ar patarti pareiškėjui.

EŽTT nurodė, jog vien advokato dalyvavimo nepakanka tam, kad 6 straipsnio 3 dalies c punkte numatyta teisė būtų veiksminga. Pareiškėjui turėjo būti suteikta galimybė turėti advokatą nuo pirmosios apklausos. Pasyvus pareiškėjo advokato dalyvavimas posėdžių salėje negali būti laikomas pakankamu pagal EŽKT standartus.

Pagal ET teisę tai, kaip vykdyti gynybą, iš esmės priklauso nuo kaltinamojo arba įtariamojo ir jo advokato, tačiau jei atitinkamos valdžios institucijos įspėjamos apie advokato „akivaizdžius trūkumus“, jos turi imtis veiksmų.²⁷⁴ Ši pareiga atsiranda tik tada, kai yra „akivaizdžiai“ veiksmingai neatstovaujama arba į tai „pakankamai aiškiai atkreipiamas [valstybės] dėmesys“.²⁷⁵ Pavyzdžiui, jei apeliacija laikoma nepriimtina dėl advokato neveikimo, tai gali pažeisti teisę į praktišką ir veiksmingą gynybą.²⁷⁶ 6 straipsnio 3 dalies c punkto pažeidimas gali būti konstatuotas tik dėl trūkumų, priskirtinų valdžios institucijoms.²⁷⁷ Pavyzdžiui, valstybės atsakomybė gali kilti, kai ji žino, jog advokatas neveikė kaltinamojo naudai.²⁷⁸ Tačiau net rimti trūkumai, susiję su proceso sąžiningumu, gali nebūti laikomi pažeidimu, jei pareiškėjas šio klausimo nekelti teikdamas apeliaciją.²⁷⁹

Pagal ES teisę Direktyvoje dėl teisės turėti advokatą yra patvirtinta, jog įtariamasis ar kaltinamasis turi teisę, kad „atvyktų ir veiksmingai dalyvautų“ jo advokatas.²⁸⁰ Advokato dalyvavimas privalo atitikti „nacionalinės teisės procedūras, jei tokiomis procedūromis nedaromas poveikis veiksmingam naudojimuisi atitinkama teise ir tos teisės esmei“.²⁸¹

274 EŽTT, *Daud prieš Portugaliją*, Nr. 22600/93, 1998 m. balandžio 21 d., p. 42.

275 EŽTT, *Imbrioscia prieš Šveicariją*, Nr. 13972/88, 1993 m. lapkričio 24 d., p. 41.

276 EŽTT, *Czekalla prieš Portugaliją*, Nr. 38830/97, 2002 m. spalio 10 d., p. 63–65; EŽTT, *Vamvakas prieš Graikiją (Nr. 2)*, Nr. 2870/11, 2015 m. balandžio 9 d., p. 39–43.

277 EŽTT, *Tripodi prieš Italiją*, Nr. 13743/88, 1994 m. vasario 22 d., p. 30.

278 EŽTT, *Artico prieš Italiją*, Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d., p. 33.

279 EŽTT, *Twalib prieš Graikiją*, Nr. 24294/94, 1998 m. birželio 9 d.

280 Direktyva 2013/48/ES, 3 straipsnio 3 dalies b punktas.

281 Ten pat.

4.2.3. Pasirinkto gynėjo teikiama teisinė pagalba

Nepaisant pasitikėjimo tarp advokato ir kliento svarbos, teisė turėti pasirinktą advokatą nėra absoliuti. Jai būtinai galioja taisyklės, susijusios su nemokama teisine pagalba, nes valstybė kontroliuoja advokato teisinės pagalbos gavimo kriterijus ir finansavimą (taip pat žr. 3 skyrių apie teisinę pagalbą).²⁸² Šiai teisei gali būti taikomi apribojimai, nustatyti profesiniu reguliavimu; pavyzdžiui, skirtinguose jurisdikcijos lygiuose gali būti reikalaujama skirtinga kvalifikacija.

Pavyzdys. Byloje *Lagerblom prieš Švediją*²⁸³ pareiškėjas, kuris buvo iš Suomijos, prašė pakeisti advokatą, teikiantį jam nemokamą teisinę pagalbą. Jis norėjo advokato, kalbančio suomiškai. Nacionalinis teismas atmetė šį prašymą. Pareiškėjas teigė, kad tai buvo EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punkto pažeidimas.

EŽTT pažymėjo, jog 6 straipsnio 3 dalies c punktas suteikia kaltinamajam teisę būti ginamam „savo pasirinkto“ gynėjo, tačiau ši teisė negali būti laikoma absoliučia. Skirdami gynybos advokatą, teismai privalo atsižvelgti į kaltinamojo pageidavimus, tačiau šių pageidavimų gali būti nepaisoma, kai yra tinkamas ir pakankamas pagrindai laikyti, kad tai būtina teisingumo interesais. Pareiškėjas pakankamai gerai mokėjo švedų kalbą, kad galėtų bendrauti su savo advokatu, ir galėjo veiksmingai dalyvauti teismo procese. Teismai turėjo teisę nesuteikti jam pasirinkto advokato. EŽTK 6 straipsnis nebuvo pažeistas.

Kai pareikšti rimti ir sudėtingi kaltinimai, teisingumo interesais gali reikėti skirti būtent profesionalų advokatą, o ne gynėją, kuris nėra specialistas.²⁸⁴ Be to, advokatų tam tikros srities specialistų dalyvavimo poreikį gali pagrįsti konkretus proceso pobūdis.²⁸⁵

282 EŽTT, *Croissant prieš Vokietiją*, Nr. 13611/88, 1992 m. rugsėjo 25 d., p. 29.

283 EŽTT, *Lagerblom prieš Švediją*, Nr. 26891/95, 2003 m. sausio 14 d.

284 EŽTT, *Mayzit prieš Rusiją*, Nr. 63378/00, 2005 m. sausio 20 d., p. 70–71.

285 EŽTT, *Meftah ir kt. prieš Prancūziją*, Nr. 32911/96, 35237/97 ir 34595/97, 2002 m. liepos 26 d., p. 47.

4.2.4. Pakankamas laikas ir galimybės pasirengti savo gynybai

Pagal ET teisę ir ES teisę kaltinamasis ar įtariamasis turi teisę gauti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai. Taip yra todėl, kad galimybę advokatui veiksmingai teikti teisinę pagalbą gali lemti aplinkybės, kuriomis jis gali susitikti ar bendrauti su klientu. Ši teisė yra numatyta EŽTK 6 straipsnio 3 dalies b punkte ir įtraukta tarp teisių į gynybą, numatytų ES pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 2 dalyje.

Pagal ET teisę teisė į veiksmingą pagalbą reiškia, kad turi būti prieinama byla.²⁸⁶ Byla – tai visi dokumentai, naudingi nustatant atitinkamas teisinės charakteristikas.

Ar laikas ir galimybės yra tinkamos, vertinama atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes.²⁸⁷ Būtina pasiekti pusiausvyrą tarp protingos proceso trukmės užtikrinimo (žr. **7 skyrių** apie proceso trukmę) ir pakankamo laiko savo gynybai vykdyti ir parengti suteikimo. Klausimas, į kurį reikia atsakyti, – ar tam tikri trukdžiai lėmė teisės į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidimą.²⁸⁸ Pavyzdžiui, jei asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, neturi laiko pasitarti su advokatu, gali būti pažeistas 6 straipsnio 3 dalies b punktas, nes asmeniui, kaltinamam nusikaltimo padarymu, be to negalima veiksmingai padėti.²⁸⁹

Pagal ES teisę keliose direktyvose numatytos konkrečios pareigos ES valstybėms narėms (žr. **2.3.1 skirsnį** apie teisę į teisingą bylos nagrinėjimą).²⁹⁰ Pavyzdžiui, Direktyvos dėl teisės turėti advokatą 3 straipsnio 1 dalyje reikalaujama, kad teisės turėti advokatą suteikimo laikas ir būdas leistų atitinkamiems asmenims pasinaudoti savo gynybos teisėmis praktiškai ir veiksmingai. 3 straipsnio 3 dalimi įtariamiesiems ar kaltinamiesiems suteikiama teisė asmeniškai susitikti ir bendrauti su jiems atstovaujančiu advokatu. 3 straipsnio 4 dalyje

286 EŽTT, *Dayanan prieš Turkiją*, Nr. 7377/03, 2009 m. spalio 13 d.

287 EŽTT, *Iglin prieš Ukrainą*, Nr. 39908/05, 2012 m. sausio 12 d., p. 65.

288 EŽTT, *Öcalan prieš Turkiją*, Nr. 46221/99, 2005 m. gegužės 12 d., p. 148.

289 EŽTT, *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7819/77 ir 7878/77, 1984 m. birželio 28 d., p. 99.

290 2013 m. spalio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui ir Europos arešto orderio vykdymo procedūroms ir dėl teisės reikalauti, kad po laisvės atėmimo būtų informuota trečioji šalis, ir teisės susisiekti su trečiaisiais asmenimis ir konsulinėmis įstaigomis laisvės atėmimo metu, OL L 294/1, 2013. Jungtinė Karalystė ir Airija nepasirinko taikyti šios direktyvos; be to, ji netaikoma Danijai.

reikalaujama, kad ES valstybės narės suteiktų bendro pobūdžio informacijos, kad įtariamiesiems arba kaltinamiesiems būtų sudarytos palankesnės sąlygos gauti advokatą.

Be to, Direktyvoje dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese numatytos pareigos informuoti įtariamuosius ir kaltinamuosius apie jų teises baudžiamajame procese, įskaitant, pavyzdžiui, teisę susipažinti su bylos medžiaga, kad būtų galima pasirengti gynybai.²⁹¹

Galiausiai Direktyvos dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese 2 straipsnio 2 dalimi reikalaujama užtikrinti, kad įtariamųjų ar kaltinamųjų ir jų gynėjo bendravimas, tiesiogiai susijęs su bet kokia proceso metu atlikta apklausa ar posėdžiu arba su skundo įteikimu ar kitais procesiniais reikalavimais, būtų verčiamas žodžiu.²⁹²

4.2.5. Atsisakymas

Teisė į advokato pagalbą yra tokia svarbi, kad kaltinamasis ar įtariamasis atsisakyti jos gali tik ribotomis aplinkybėmis.²⁹³ EŽTT griežtai apribojo atsisakymą ir pabrėžė apsaugos priemonių užtikrinimo svarbą.

Pavyzdys. Byloje *Pishchalnikov prieš Rusiją*²⁹⁴ pareiškėjas buvo areštuotas dėl įtarimų apiplėšimu sunkinančiomis aplinkybėmis. Jis buvo apklaustas be advokato ir prisipažino dalyvavęs nusikalstamoje veikoje. Tolesnėse procedūrose jis atsisakė advokato pagalbos. Tada jam buvo skirtas gynėjas, teikęs teisinę pagalbą. Per apklausą dalyvaujant advokatui pareiškėjas atsiėmė savo pareiškimus. Jis buvo nuteistas už įvairius pažeidimus remiantis teiginiais, pateiktais arešto laikotarpiu.

EŽTT pažymėjo, kad kaltinamasis, kuris neturi advokato, turi mažesnę tikimybę būti informuotas apie savo teises; taigi mažesnė tikimybė, kad jo teisės bus gerbiamos. Tačiau asmenys gali atsisakyti teisės į teisingą

291 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese, OL L 142, 2012.

292 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL L 280, 2010.

293 EŽTT, *A.T. prieš Liuksemburgą*, Nr. 30460/13, 2015 m. balandžio 9 d., p. 59. Ši byla buvo susijusi su Direktyva dėl teisės turėti advokatą.

294 EŽTT, *Pishchalnikov prieš Rusiją*, Nr. 7025/04, 2009 m. rugsėjo 24 d., p. 77-78.

bylos nagrinėjimą teikiamų garantijų savo laisva valia, išreikšta aiškiai arba numanomai. Kad apsaugos priemonės būtų veiksmingos, atsisakymui keliami šie reikalavimai: i) jis turi būti pateiktas vienareikšmiškai; ii) turi būti taikomos atsargumo priemonės, atitinkančios jo svarbą; iii) atsisakymas turi būti savanoriškas; iv) juo turi būti sąmoningai ir protingai atsakyta atitinkamos teisės; ir v) jei jis numanomas iš kaltinamojo elgesio, būtina įrodyti, kad kaltinamasis galėjo protingai numatyti savo elgesio pasekmes.

Šiuo atveju teismas nurodė, jog nėra tikėtina, kad pareiškėjas galėjo protingai įvertinti apklausos be advokato pagalbos pasekmes. Jis nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnis, nes galiojančio teisės atsisakymo nebuvo.

Negalima daryti išvados, kad įtariamasis ar kaltinamasis atsisakė šios teisės, jei jis nedavė tinkamo pavedimo advokatui.²⁹⁵ Be to, negalima daryti išvados, kad pateiktas galiojantis atsisakymas, jei asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, atsako į tyrėjo klausimus po to, kai jam primenama apie teisę tylėti.²⁹⁶ Būtina imtis protingų priemonių siekiant užtikrinti, kad kaltinamasis ar įtariamasis visiškai supranta savo gynybos teises ir gali įvertinti savo atsisakymo pasekmes, kiek tai įmanoma toje situacijoje.²⁹⁷ Be to, gali būti pažeistas 6 straipsnio 3 dalies c punktas, jei asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, negali be vertėjo pagalbos protingai įvertinti apklausos be advokato pagalbos pasekmes.²⁹⁸ Valstybės privalo imtis papildomų priemonių, kad apsaugotų pažeidžiamų įtariamųjų arba kaltinamųjų, pavyzdžiui, asmenų su negalia ir vaikų, teises – pavyzdžiui, pasirūpindamos trečiųjų asmenų pagalba šiems asmenims (žr. 8 skyrių).²⁹⁹

295 EŽTT, *Sakhnovskiy prieš Rusiją*, Nr. 21272/03, 2010 m. lapkričio 2 d., p. 89–93.

296 EŽTT, *Pishchalnikov prieš Rusiją*, Nr. 7025/04, 2009 m. rugsėjo 24 d., p. 79.

297 EŽTT, *Panovits prieš Kiprą*, Nr. 4268/04, 2008 m. gruodžio 11 d., p. 68.

298 EŽTT, *Şaman prieš Turkiją*, Nr. 35292/05, 2011 m. balandžio 5 d., p. 35.

299 EŽTT, *Panovits prieš Kiprą*, Nr. 4268/04, 2008 m. gruodžio 11 d., p. 67–68. Taip pat žr. Europos Komisija (2013), *Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams*, COM(2013) 822/2; Europos Komisija (2013), 2013 m. lapkričio 27 d. Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose, OL C 378, 2013; ir FRA (2015), *Child friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*.

Pagal ES teisę Direktyvos dėl teisės turėti advokatą vykstant baudžiamajam procesui 9 straipsnyje nurodytos galiojančio atsisakymo sąlygos:

- (i) įtariamajam arba kaltinamajam raštu arba žodžiu paprasta ir lengvai suprantama kalba suteikta pakankamai aiški informacija apie atitinkamos teisės turinį ir galimas jos atsisakymo pasekmes;
- (ii) teisės atsisakoma savanoriškai ir nedviprasmiškai;
- (iii) atsisakymas užfiksuojamas ES valstybės narės teisės aktais nustatyta tvarka.³⁰⁰

Tačiau būtina pažymėti, kad pagal direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams projektą vaikai negali atsisakyti teisės į advokatą.³⁰¹ Be to, Europos Komisijos Rekomendacijoje dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose, rekomenduojama, kad pažeidžiamiems asmenims atsisakyti teisės į advokatą neturėtų būti galima.³⁰²

4.3. Teisė atstovauti sau pačiam

Pagrindiniai aspektai

- Baudžiamajame ir nebaudžiamajame procese asmuo gali atstovauti sau pačiam, išskyrus atvejus, kai dėl teisingumo interesų reikia kitaip – pavyzdžiui, kai reikia apsaugoti kaltinamojo arba įtariamojo teises ar kai atstovavimas būtinas tam, kad teisingumas būtų vykdomas veiksmingai.
- Įvertinti, ar teisingumo interesais reikia privalomai skirti advokatą, privalo nacionaliniai teismai.

300 Žr. Direktyvą 2013/48/ES.

301 Europos Komisija (2013), Pasiūlymas dėl Direktyvos dėl procesinių garantijų baudžiamosiose bylose įtariamiems ar kaltinamiems vaikams, 6 straipsnis.

302 Europos Komisija (2013), Rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose, p. 11.

Perspektyvi praktika

Pagalba sau atstovaujantiems bylos šalims

Jungtinėje Karalystėje bylos šalims, dalyvaujantiems teismo procese ir neatstovaujantiems advokato, padeda Asmeninės paramos skyrius (angl. *Personal Support Unit*, PSU). PSU siūlo išmokytus savanorius, kurie teikia nemokamą pagalbą žmonėms, dalyvaujantiems procese ir neatstovaujantiems advokato civiliniuose ir šeimos teismuose ir tribunoluose Anglijoje ir Velse. PSU teikia praktinius paaiškinimus, kas vyksta teisme, gali padėti užpildyti dokumentus ar palydėti asmenis į teismą, be to, teikia emocinę ir moralinę pagalbą. Jie neužsiima asmenų gynyba ir neteikia jiems teisinio atstovavimo posėdžiuose paslaugų. Tačiau jie gali padėti asmenims susisiekti su kitomis institucijomis, teikiančiomis šias teises paslaugas.

Šaltinis: <https://www.thepsu.org/>.

Buvo pažymėta, kad asmenys turi teisę būti atstovaujami nebaudžiamosiose bylose, jei to reikia siekiant užtikrinti teisę praktiškai ir veiksmingai kreiptis į teismą. EŽTK 6 straipsnio 3 dalies c punktu asmeniui, kaltinamam nusikaltimo padarymu, suteikiama teisė dalyvauti baudžiamajame procese per atstovą ar atstovaujant sau pačiam.

Atstovauti sau pačiam leidžiama, jei dėl teisingumo interesų nereikalaujama kitaip – pavyzdžiui, reikia apsaugoti kaltinamojo arba įtariamojo teises arba atstovavimas būtinas tam, kad teisingumas būtų vykdomas veiksmingai. Pavyzdžiui, kai kurie nacionaliniai teisės aktai reikalauja, kad kaltinamieji būtų atstovaujami tik tam tikrose proceso stadijose arba apeliacinės instancijos teisme.

Teisė atstovauti sau pačiam nebaudžiamajame procese nėra absoliuti.³⁰³ Įvertinti, ar dėl teisingumo interesų advokatą reikia skirti privalomai, turi nacionalinės institucijos.³⁰⁴

Apribojimai gali būti taikomi, pavyzdžiui, siekiant išvengti teismo salės orumo pažeidimų, apsaugoti pažeidžiamus liudytojus nuo traumų ir neleisti

303 EŽTT, *Philis prieš Graikiją*, Nr. 16598/90, 1992 m. liepos 1 d. Taip pat žr. ESTT, *Stefano Melloni prieš Ministerio Fiscal*, C-399/11, 2013 m. vasario 26 d., p. 49–52.

304 EŽTT, *Correia de Matos prieš Portugaliją*, Nr. 48188/99, 2001 m. lapkričio 15 d. Taip pat žr. EŽTT, *Croissant prieš Vokietiją*, Nr. 13611/88, 1992 m. rugsėjo 25 d.

įtariamiesiems arba kaltinamiesiems nuolat trukdyti procesui.³⁰⁵ Diskrecija reikia naudotis proporcingai, o apribojimus taikyti atsargiai.³⁰⁶

Pavyzdys. Byloje *Galstyan prieš Armėniją*³⁰⁷ pareiškėjas buvo areštuotas, supažindintas su teisėmis ir aiškiai atsisakė advokato.

EŽTT pažymėjo, kad 6 straipsnio 3 dalies c punktu kaltinamajam suteikiama teisė pasirinkti gintis „pačiam ar <...> pasirinkto gynėjo“. Taigi, atstovauti sau pačiam leidžiama, jei siekiant apsaugoti teisingumo interesus nereikalaujama kitaip. Nebuvo įrodymų, kad pareiškėjas atstovauti sau pačiam būtų pasirinkęs dėl grasinimo ar fizinio smurto ar kad būtų buvęs apgaule paskatintas atsisakyti advokato. Pareiškėjas pats atsisakė advokato; taigi valstybė negalėjo būti laikoma atsakinga už tai, kad jam nebuvo atstovaujama. EŽTK 6 straipsnis nebuvo pažeistas.

Jei kaltinamasis ar įtariamasis sąmoningai atsisako savo teisės į advokato pagalbą, kaltinamasis ar įtariamasis privalo elgtis rūpestingai, pavyzdžiui, gauti teismo sprendimo kopiją, jei jos reikia apeliacijai.³⁰⁸

305 Ten pat, p. 12–13.

306 Ten pat, p. 18.

307 EŽTT, *Galstyan prieš Armėniją*, Nr. 26986/03, 2007 m. lapkričio 15 d., p. 91.

308 EŽTT, *Melin prieš Prancūziją*, Nr. 12914/87, 1993 m. birželio 22 d., p. 25.

5

Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę

ES

Nagrinėjami klausimai

ET

Kas yra veiksminga teisinės gynybos priemonė?

Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą) ESTT, <i>Inuit Tapiriit Kanatami ir kt. prieš Europos Parlamentą ir Europos Sąjungos Tarybą</i> , C-583/11 P, 2013 m. ESTT, <i>Sofiane Fahas prieš Europos Sąjungos Tarybą</i> , T-49/07, 2010 m.	Materialiniai reikalavimai	EŽTK 13 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę) EŽTT, <i>McFarlane prieš Airiją</i> , Nr. 31333/06, 2010 m. EŽTT, <i>Rotaru prieš Rumuniją</i> , Nr. 28341/95, 2000 m. EŽTT, <i>Yarashonen prieš Turkiją</i> , Nr. 72710/11, 2014 m.
ESTT, <i>Brahim Samba Diouf prieš Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i> , C-69/10, 2011 m.	Instituciniai reikalavimai	EŽTT, <i>Ramirez Sanchez prieš Prancūziją</i> , Nr. 59450/00, 2006 m.

Konkrečių teisinės gynybos priemonių pavyzdžiai

ESTT, <i>Andrea Francovich ir Danila Bonifaci ir kt. prieš Italijos Respubliką</i> , sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, 1991 m. Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB), 15 straipsnis	Kompensacija	EŽTT, <i>Ananyev ir kt. prieš Rusiją</i> , Nr. 42525/07 ir 60800/08, 2012 m.
ESTT, <i>Weber ir Putz</i> , sujungtos bylos C-65/09 ir C-87/09, 2011 m. Vartojimo prekių pardavimo direktyva (1999/44/EB), 3 straipsnio 2 ir 3 dalys Kelionių paketų direktyva (90/314/EEB), 4 straipsnio 6 ir 7 dalys	Tam tikro veiksmo atlikimas vykdamant prievolę	

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 1 dalis (taikymo sritis) <i>ESTT, UPC Telekabel Wien GmbH, C-314/12, 2014 m.</i>	Įsakymai	EŽTK 10 straipsnis (saviraiškos laisvė) <i>EŽTT, Brosa prieš Vokietiją, Nr. 5709/09, 2014 m.</i>

Šiame skyriuje, kaip ir kitose vadovo dalyse, didžiausias dėmesys skiriamas vidaus teisinės gynybos priemonėms, o ne teisei kreiptis į EŽTT ir ESTT ir teisinės gynybos priemonėms, susijusioms su šiais teismais. Visų pirma šiame skyriuje aptariami procedūriniai ir institucijų reikalavimai, keliama veiksmingoms teisinės gynybos priemonėms. Tada pateikiama konkrečių teisinės gynybos priemonių pavyzdžių. Veiksmingai kompensuoti teisių pažeidimus gali daug įvairių teisinės gynybos priemonių. Šiame skyriuje aptartos teisinės gynybos priemonės (kompensavimas, tam tikro veiksmo atlikimas vykdam prievolę ir teismo įsakymai) nurodytos kaip pavyzdžiai, tai nėra baigtinis jų sąrašas.

5.1. Kas yra veiksminga teisinės gynybos priemonė?

Pagrindiniai aspektai

- EŽTK 13 straipsniu ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu garantuojama teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę. Ši teisė yra esminė teisės į teisingumą sudedamoji dalis. Ji suteikia asmenims galimybę reikalauti, kad būtų kompensuojami jų teisių pažeidimai. Skirtingiems pažeidimams kompensuoti gali būti naudojamos skirtingos teisinės gynybos priemonės.
- Sąvoka „teisinės gynybos priemonė“ neapibrėžta nei EŽTK, nei ES pagrindinių teisių chartijoje. Svarbus reikalavimas – kad teisinės gynybos priemonė būtų praktiškai ir teisiškai veiksminga. Nekeliama jokių reikalavimų dėl teisinės gynybos priemonės formos ir valstybės šiuo atžvilgiu turi šiokią tokią diskreciją. Sprendžiant, kas yra veiksminga, svarstoma teisinės gynybos priemonių visuma (jos visos).
- EŽTK 13 straipsnio ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio taikymo sritys skiriasi. 13 straipsnyje numatyta, kad asmuo turi teisę reikalauti „pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone kreipdamasis į valstybės instituciją“ dėl EŽTK numatytų teisių pažeidimų.
- Pagal ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnį reikalaujama veiksmingos teisių, kylančių pagal ES teisę, teisminės apsaugos. Jis grindžiamas EŽTK 13 straipsniu, tačiau teikia platesnę apsaugą. 47 straipsnyje numatyta teisė į teisinės gynybos priemonę teisme. Šis straipsnis taikomas visoms teisėms ir laisvėms, numatytoms ES teisės aktuose. Neapsiribojama vien Chartijoje numatytomis teisėmis.
- Pagal ES teisę teisinės gynybos priemonės taip pat turi atitikti lygiavertiškumo principą. Tai reiškia, kad sąlygos, susijusios su reikalavimais, kylančiais iš ES teisės, negali būti mažiau palankios nei tos, kurios susijusios su panašiomis bylois pagal nacionalinę teisę.

Kad teisinės gynybos priemonė būtų veiksminga, ji turi atitikti konkrečius materialinius, procedūrinius ir institucijų reikalavimus, nurodytus [5.1.1](#) ir [5.1.2 skirsniuose](#). Pažymėtina, kad reikalavimai pagal ET ir ES teisę šiek tiek skiriasi.

5.1.1. Materialiniai ir procedūriniai reikalavimai, keliami veiksmingoms teisinės gynybos priemonėms

Asmenys turi teisę į pažeistų žmogaus teisių atkūrimą. Tai reiškia, kad jie turi galėti gauti teisinės gynybos priemones. Skirtingiems pažeidimams gali būti taikomos skirtingos teisinės gynybos priemonės (žr. 5.2 skirsinį).

Sąvoka „teisinės gynybos priemonė“ neapibrėžta nei ET, nei ES teisėje. Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę yra numatyta EŽTK 13 straipsnyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje. Ji taip pat numatyta kai kuriuose tarptautiniuose dokumentuose, pavyzdžiui, VŽTD 8 straipsnyje ir TPPTP 2 straipsnio 3 dalyje.³⁰⁹

Pagal ET teisę EŽTK 13 straipsnyje numatyta apsauga asmenims, norintiems pateikti skundą dėl konvencijoje numatytų savo teisių pažeidimo. 13 straipsnyje numatyta: „Kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, nustatytos šioje Konvencijoje, yra pažeistos, turi teisę pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone kreipdamasis į valstybės instituciją nepriklausomai nuo to, ar tą pažeidimą asmenys padarė eidami savo oficialias pareigas“.

Pavyzdys. Byloje *Rotaru prieš Rumuniją*³¹⁰ pareiškėjas pateikė skundą dėl to, kad Rumunijos žvalgybos tarnyba naudojo neteisingą slapta surinktą asmeninę informaciją apie jo teistumą už įžeidžiamą elgesį, susijusį su jo, studento, komunistų laikais parašytais laiškais. Pareiškėjas negalėjo siekti, kad būtų priimta nutartis dėl šios informacijos pakeitimo ar sunaikinimo, todėl jis teigė, jog buvo pažeistas 13 straipsnis.

EŽTT patvirtino, kad 13 straipsniu garantuojamas teisinės gynybos priemonių, kuriomis galima įgyvendinti EŽTK numatytas teises ir laisves, prieinamumas nacionaliniu lygmeniu ir nurodoma, kad šios priemonės turi

309 Atkreipkite dėmesį, kad TPPTP 2 straipsnio 3 dalies b punkte numatyta, jog teisė į teisinės gynybos priemonę turi būti „nustatyt[a] valstybės teisinėje sistemoje numatytos kompetentingos teisminės, administracinės ar įstatymų leidžiamosios institucijos arba kitos kompetentingos institucijos“. Specialios sulaikytųjų apsaugos priemonės taip pat numatytos EŽTK 5 straipsnio 4 dalyje, kuria garantuojama *habeas corpus* teisė. Taip pat žr. ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnį ir TPPTP 9 straipsnio 4 dalį.

310 EŽTT, *Rotaru prieš Rumuniją*, Nr. 28341/95, 2000 m. gegužės 4 d., p. 67.

būti veiksmingos praktiškai ir teisiškai. Tuo metu Rumunijoje nebuvo tokių teisinės gynybos priemonių, kuriomis galėtų pasinaudoti pareiškėjas, ir tai prieštaravo EŽTK 13 straipsniui.

13 straipsniu asmenims suteikiama galimybė pasinaudoti teisinės gynybos priemone kreipiantis į nacionalines valdžios institucijas dėl to, kad pažeista viena ar kelios jų teisės, numatytos EŽTK.³¹¹ Taigi 13 straipsnis yra susijęs su ieškiniais dėl esminių EŽTK nuostatų pažeidimų. Jis įtvirtina EŽTK 35 straipsnį, kuriuo reikalaujama, kad asmenys išnaudotų vidaus teisinės gynybos priemones prieš kreipdamiesi į EŽTT, ir suteikia papildomą garantiją, užtikrinančią saugomas teises, pirmiausia ir svarbiausia, nacionaliniu lygmeniu.³¹²

Pagal ES teisę Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje nurodyta: „Kiekvienas asmuo, kurio teisės ir laisvės, garantuojamos Sąjungos teisės, yra pažeistos, turi teisę į veiksmingą jų gynybą teisme šiame straipsnyje nustatytais sąlygomis“. Dabar Chartija yra pirminės ES teisės dalis, tačiau 47 straipsnis taip pat atspindi egzistuojančią ES praktiką, kuri gali pateikti naudingų precedentų.³¹³ Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę jau seniai tapo esminiu ES teisinės sistemos, pagrįstos teisės viršenybe, elementu.³¹⁴ Be to, ESTT pabrėžė, kad veiksminga teisinė apsauga, numatyta ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje ir EŽTK 6 ir 13 straipsniuose, yra glaudžiai susijusios.

Pavyzdys. Byloje *Sofiane Fahas prieš Europos Sąjungos Tarybą*³¹⁵ pareiškėjas, Alžyro pilietis, gyvenantis Vokietijoje, siekė panaikinti kelis Tarybos sprendimus dėl ribojančių priemonių, skirtų kovai su terorizmu.

ESTT pakartojo, kad „veiksmingos teisminės apsaugos principas yra bendrasis Bendrijos teisės principas, kylantis iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, įtvirtintas EŽTK 6 ir 13 straipsniuose ir dar kartą patvirtintas Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje“.

311 EŽTT, *Klass ir kt. prieš Vokietiją*, Nr. 5029/71, 1978 m. rugsėjo 6 d., p. 64.

312 EŽTT, *Kudla prieš Lenkiją*, Nr. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d., p. 152.

313 ESTT, *Yassin Abdullah Kadi ir Al Barakaat International Foundation prieš Europos Sąjungos Tarybą ir Europos Bendrijų Komisiją*, C-402/05 P ir C-415/05 P, 2008 m. rugsėjo 3 d., p. 335.

314 ESTT, *Parti écologiste „Les Verts“ prieš Europos Parlamentą*, C-294/83, 1986 m. balandžio 23 d.; ESTT, *Unión de Pequeños Agricultores prieš Europos Sąjungos Tarybą*, C-50/00 P, 2002 m. liepos 25 d.; ESTT, *Marguerite Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, C-222/84, 1986 m. gegužės 15 d.

315 ESTT, *Sofiane Fahas prieš Europos Sąjungos Tarybą*, T-49/07, 2010 m. gruodžio 7 d.

Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai patvirtina, kad teisė į teisinės gynybos priemonę, numatyta 47 straipsnyje, „grindžiama EŽTK 13 straipsniu“. Aiškinant teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę reikšmę, svarbi EŽTT praktika. Tačiau tarp Chartijos 47 straipsnio ir EŽTK 6 straipsnio atitinkamų taikymo sričių egzistuoja svarbūs skirtumai (žr. [schemą 1 skyriuje](#)).

Pagal ET teisę ir ES teisę nei ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu, nei EŽTK 13 straipsniu nereikalaujama siūlyti jokios konkrečios teisinės gynybos priemonės formos. Svarbiausias reikalavimas – kad teisinės gynybos priemonė būtų „veiksminga praktiškai ir teisiškai“.³¹⁶ Teisinės gynybos priemonės veiksmingumas nepriklauso nuo palankių rezultatų tikimybės.³¹⁷ Kokia teisinės gynybos priemonė reikalinga, priklauso nuo kiekvienos bylos aplinkybių.

ET teisėje sukurti tam tikri principai, pagal kuriuos vertinamas veiksmingumas. Pavyzdžiui, veiksminga teisinės gynybos priemonė turi:

- būti prieinama;
- suteikti galimybes gauti pareiškėjo skunduose nurodytos žalos atlyginimą;
- suteikti pagrįstą galimybę laimėti.³¹⁸

Pavyzdys. Byloje *McFarlane prieš Airiją*³¹⁹ pareiškėjas buvo areštuotas paleidus jį iš kalėjimo Šiaurės Airijoje 1998 m. Jam buvo pateikti kaltinimai dėl pažeidimų, padarytų Airijos Respublikoje 1983 m., ir jis buvo paleistas už užstatą. Pareiškėjas pateikė du prašymus sustabdyti baudžiamąjį persekiojimą, remdamasis tuo, kad jo teisė į teisingą bylos nagrinėjimą buvo nepataisomai pažeista, nes buvo prarasti pradiniai įrodymai su pirštų atspaudais, ir buvo delsiama. Abu prašymai buvo atmesti. Pareiškėjas 2008 m. birželį buvo išteisintas.

316 EŽTT, *M.S.S. prieš Belgiją ir Graikiją*, Nr. 30696/09, 2011 m. sausio 21 d., p. 288.

317 EŽTT, *Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 13134/87, 1993 m. kovo 25 d., p. 40.

318 EŽTT, *Vuckovic ir kt. prieš Serbiją*, Nr. 17153/11 ir 29, kitos bylos, 2014 m. kovo 25 d., p. 71 ir 74.

319 EŽTT, *McFarlane prieš Airiją*, Nr. 31333/06, 2010 m. rugsėjo 10 d.

EŽTT abejojo pasiūlytos teisinės gynybos priemonės veiksmingumu (byla dėl žalos už konstitucinės teisės pažeidimą) dėl šių priežasčių: i) buvo visiškai neaišku, ar siūloma konstitucinė teisinė gynybos priemonė yra prieinama, nes nors teoriškai ji egzistavo beveik 25 metus, ja niekada nebuvo pasinaudota; ii) sprendžiant pagal bylos faktus, siūloma teisinė gynybos priemonė galėjo būti neprieinama dėl galimo teismo imuniteto; ir iii) procedūra būtų buvusi sudėtinga, sukėlusį delsimą ir pareikalavusį išlaidų. Todėl teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 13 straipsnis, taikomas kartu su 6 straipsnio 1 dalimi (proceso trukmė).

Pagal ES teisę ESTT pripažino valstybių narių pareigą suteikti teisinę gynybos priemones, siekiant užtikrinti veiksmingą teisminę Sąjungos teisėje numatytų teisių apsaugą. Tai pagrįsta veiksmingumo ir lygiavertiškumo principais. Pagal veiksmingumo principą reikalaujama, kad vidaus teisėje nebūtų neįmanoma ar pernelyg sunku įgyvendinti ES teisėje numatytas teises.³²⁰ Pagal lygiavertiškumo principą reikalaujama, kad sąlygos iškelti bylas pagal ES teisę nebūtų mažiau palankios nei sąlygos iškelti panašias bylas šalies viduje.

Taigi pagal ES teisę valstybės narės yra teisiškai įpareigosios nustatyti teisinę pagalbos priemonių sistemas ir procedūras, kad užtikrintų ES teisėje garantuojamą teisę į veiksmingą teisminę apsaugą.³²¹ To negali paneigti nacionalinės teisės nuostatos ar teismo praktika, kenkianti ES teisės veiksmingumui.³²² Ar nacionalinė nuostata atitinka veiksmingumo principą, turi būti „analizuojama remiantis nuostatos vaidmeniu procedūroje, jos pažanga ir ypatingomis savybėmis, vertinamomis kaip visuma, įvairiose nacionalinėse instancijose“.³²³

320 ESTT, *Rewe-Zentralfinanz eG ir Rewe-Zentral AG prieš Landwirtschaftskammer für das Saarland*, C-33/76, 1976 m. gruodžio 16 d. Naujesni pavyzdžiai – ESTT, *Mohamed Aziz prieš Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*, C-415/11, 2013 m. kovo 14 d., p. 50, ir ESTT, *Unicaja Banco SA prieš José Hidalgo Rueda ir kt., Caixabank SA prieš Manuel María Rueda, Ledesma ir kt., Caixabank SA prieš José Labella Crespo ir kt., Caixabank SA prieš Alberto Galán Luna ir kt.*, sujungtos bylos C-482/13, C-484/13, C-485/13, C-487/13, 2015 m. sausio 21 d.

321 ESS, 4 straipsnio 3 dalis ir 19 straipsnis. Žr. ESTT, *Unión de Pequeños Agricultores prieš Europos Sąjungos Tarybą*, C-50/00 P, 2002 m. liepos 25 d., p. 39–41. Taip pat žr. ESTT, *Evropaiki Dynamiki – Proigmena Systimata Tilepikoinonion Pliroforikis kai Tilematikis AE prieš European Investment Bank (EIB)*, T-461/08, 2011 m. rugsėjo 20 d., p. 46.

322 ESTT, *The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.*, C-213/89, 1990 m. birželio 19 d., p. 20.

323 ESTT, *Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS prieš Belgijos valstybę*, C-312/93, 1995 m. gruodžio 14 d., p. 14. Naujesnė byla – ESTT, *Hristo Byankov prieš Glaven sekretar na Ministerstvo na vatreshnite raboti*, C-249/11, 2012 m. spalio 4 d., p. 75.

Nustatant, ar trūksta veiksmingos apsaugos, turi būti atsižvelgiama į šalių poziciją ir bylos aplinkybes.³²⁴

Pavyzdys. Byloje *Inuit Tapiriit Kanatami ir kt. prieš Parlamentą ir Tarybą*³²⁵ ESTT svarstė ruonių medžiotojų, kurie siekė apskusti reglamentą, draudžiantį parduoti ruonių produktus ES vidaus rinkoje, teisę pareikšti ieškinį (*locus standi*).

ESTT peržiūrėjo ES teisminės apsaugos sistemą. Jis nurodė, kad ES sutartys nesukūrė naujų teisinės gynybos priemonių nacionaliniuose teismuose, ir kad jei šis klausimas nebuvo reguliuojamas ES taisyklėmis, būtent kiekvienos valstybės narės vidaus teisinėje sistemoje turėjo būti nuspręsta, kokios procedūrinės taisyklės numato veiksmus, siekiant teisių apsaugos. Valstybės narės turi tinkamai atsižvelgti į veiksmingumo ir lygiateisiškumo principus, nustatydamos šias taisykles. ESTT nustatė, kad ruonių medžiotojai neturėjo teisės tiesiogiai pareikšti ieškinį dėl panaikinimo.

Ginamos teisės pobūdis turi reikšmės tam, kokią teisinės gynybos priemonę valstybė privalo suteikti.³²⁶ Pavyzdžiui, **pagal ET teisę** pažeidus EŽTK 2 straipsnį iš esmės turėtų būti galima gauti kompensaciją už turtinę ir neturtinę žalą. Turtinė žala – tai nuostoliai, kuriuos galima tiksliai apskaičiuoti. Neturtinės žalos – pavyzdžiui, kančių ir skausmo – tiksliai apskaičiuoti negalima. Vertinant, ar teisinės gynybos priemonė užtikrina veiksmingą žalos atlyginimą, galima atsižvelgti į vidaus teisėje numatytą teisinės gynybos priemonių visumą.³²⁷ Kai siekiama teisinės gynybos priemonės dėl EŽTK teisės, kuri yra ir „civilinė teisė“ 6 straipsnio prasme, pažeidimo, taikomos platesnės ir griežtesnės 6 straipsnio 1 dalyje numatytos apsaugos priemonės.³²⁸

324 ESTT, *Juan Carlos Sánchez Morcillo ir María del Carmen Abril García prieš Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, C-169/14, 2014 m. liepos 17 d., p. 43–51.

325 ESTT, *Inuit Tapiriit Kanatami ir kt. prieš Europos Parlamentą ir Europos Sąjungos Tarybą*, C-583/11 P, 2013 m. spalio 3 d., p. 102–103.

326 Žr. EŽTT, *Budayeva ir kt. prieš Rusiją*, Nr. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ir 15343/02, 2008 m. kovo 20 d., p. 191.

327 EŽTT, *De Souza Ribeiro prieš Prancūziją*, Nr. 22689/07, 2012 m. gruodžio 13 d., p. 79.

328 EŽTT, *Kudła prieš Lenkiją*, Nr. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d., p. 146.

Valstybėms gali reikėti pateikti įrodymų, kad veiksminga teisinės gynybos priemonė egzistuoja – pavyzdžiui, nurodant panašias bylas, kuriose teisinės gynybos priemonė buvo sėkmingai panaudota.³²⁹

Pavyzdys. Byloje *Yarashonen prieš Turkiją*³³⁰ čečėnų kilmės Rusijos pilietis pabėgo iš Turkijos po to, kai Rusijos saugumo pajėgos tariamai nužudė jo brolių. Vėliau jis grįžo ir buvo areštuotas už neteisėtą atvykimą. Pareiškėjas buvo sulaikytas, nepaisant to, kad pateikė prieglobsčio prašymą, ir negavo medicininės priežiūros. Vėliau jo prieglobsčio prašymas buvo patenkintas. Pareiškėjas pateikė skundą dėl neteisėto sulaikymo, sulaikymo sąlygų ir 13 straipsnyje numatytos veiksmingos teisinės gynybos priemonės, kuria naudojantis būtų galima pašalinti EŽTK 3 straipsnio pažeidimą, nebuvimo šalyje.

EŽTT nusprendė, kad galimybė pareiškėjui pateikti skundą, naudojantis bendruoju teisminės peržiūros procesu, nebuvo pakankama. Vyriausybė negalėjo nurodyti nė vieno sprendimo, rodančio, kad sulaikytas imigrantas, gindamas savo teises, galėjo naudotis šiomis bendrosios peržiūros procedūromis. Be tokių įrodymų nebuvo pakankamai aiškiai nustatyta, ar bendrosios teisinės gynybos priemonės gali veiksmingai užtikrinti prevenciją ir (arba) kompensuoti padarytą žalą. Teismas nustatė, kad buvo pažeisti EŽTK 13 ir 3 straipsniai.

Valstybė gali taikyti pagrįstus teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę apribojimus, kad užtikrintų tinkamą teisingumo vykdymą (pavyzdžiui, žr. **6.2.2 skirsnį** apie senaties terminus).³³¹ Abejonės dėl naujai įstatymų įtvirtintos teisinės gynybos priemonės veiksmingo veikimo neturėtų užkirsti kelio asmeniui pamėginti ja pasinaudoti.³³² Europos Taryba rekomendavo valstybėms kuriant naujas teisinės gynybos priemones prireikus numatyti, kad šios priemonės, skirtos sisteminiams ar struktūrinėms problemoms spręsti, būtų taikomos atgaline data.³³³

329 Ten pat, p. 159.

330 EŽTT, *Yarashonen prieš Turkiją*, Nr. 72710/11, 2014 m. birželio 24 d., p. 63–66.

331 Žr. EŽTT, *Stubbings ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 22083/93 ir 22095/93, 1996 m. spalio 22 d.

332 EŽTT, *Krasuski prieš Lenkiją*, Nr. 61444/00, 2005 m. birželio 14 d., p. 71.

333 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2010), *Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*, 2010 m. vasario 24 d., p. 11.

5.1.2. Institucijų reikalavimai dėl veiksmingų teisinės gynybos priemonių

Pagal ET teisę EŽTK 13 straipsnyje numatyta teisė pasinaudoti teisinės gynybos priemone „[kreipiantis] į valstybės instituciją“. Tai nebūtinai turi būti teisminė institucija, tačiau yra priimta, kad teisminės teisinės gynybos priemonės suteikia tvirtas nepriklausomumo, prieinamumo aukoms ir šeimoms ir teismo sprendimų įgyvendinamumo garantijas, atitinkančias 13 straipsnio reikalavimus (žr. **2.4.1 skirsnį**, kuriame aptartos neteisminės institucijos apskritai).³³⁴

Vertinant, ar institucija gali suteikti veiksmingą teisinės gynybos priemonę, būtina atsižvelgti į bylos faktus, atitinkamos teisės pobūdį ir atitinkamos institucijos galias bei teikiamas garantijas.³³⁵

Pavyzdys. Byloje *Ramirez Sanchez prieš Prancūziją*³³⁶ pareiškėjas buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos už teroristines atakas Prancūzijoje. Jis aštuonerius metus ir du mėnesius buvo kalinamas vienutėje, tariamai dėl pavojingumo, poreikio palaikyti tvarką ir saugumą kalėjime ir mėginimo pabėgti tikimybės. Pareiškėjas kreipėsi į administracinį teismą dėl sprendimo kalinti jį vienutėje panaikinimo. Teismas atmetė prašymą, nurodęs, kad tai buvo vidinė priemonė ir tuo metu klausimo dėl jos taikymo nebuvo galima perduoti administraciniams teismams.

EŽTT padarė išvadą, kad kadangi Prancūzijos teisėje nebuvo teisinės gynybos priemonės, suteikiančios galimybę pareiškėjui apskųsti sprendimą pratęsti jo kalinimą vienutėje, buvo pažeistas 13 straipsnis, o ne 3 straipsnis. Teismas pažymėjo, kad atsižvelgiant į rimtas kalinimo vienutėje pasekmes buvo svarbu turėti veiksmingą teisinės gynybos priemonę teismo institucijoje.

Nacionalinės institucijos, nurodytos EŽTK 13 straipsnyje, turi atitikti tam tikrus kriterijus. Institucija turi būti nepriklausoma. Pavyzdžiui, kai policijos viršininkas turėjo teisę savo nuožiūra spręsti, ar perduoti bylas tirti policijos skundų

334 EŽTT, *Z ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 29392/95, 2001 m. gegužės 10 d., p. 110.

335 EŽTT, *Kudła prieš Lenkiją*, Nr. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d., p. 157. Naujesnė byla – EŽTT, *Ališić ir kt. prieš Bosniją ir Hercegoviną, Kroatiją, Serbiją, Slovėniją ir buvusiąją Jugoslavijos Respubliką Makedoniją*, Nr. 60642/08, 2014 m. liepos 16 d. p. 131–136.

336 EŽTT, *Ramirez Sanchez prieš Prancūziją*, Nr. 59450/00, 2006 m. liepos 4 d.

institucijai (nepriklausomai įstaigai), buvo nesilaikoma reikiamų nepriklausomumo standartų.³³⁷ Taip pat svarbi kompetencija priimti privalomus sprendimus. Gali būti laikoma, kad šios kompetencijos neturinti institucija negali užtikrinti veiksmingos teisinės gynybos priemonės, Ypatingai jei taip pat trūksta ir procedūrinių apsaugos priemonių, tokių kaip teisinis atstovavimas ar sprendimo atskleidimas.³³⁸ Teisinės gynybos priemonės, kuri visiškai priklauso nuo politinės veiksmų laisvės, nepakanka.³³⁹

Pagal ES teisę, kaip minėta 5.1.2 skirsnyje, ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu asmenims suteikiama teisė siekti veiksmingos teisinės gynybos priemonės kreipiantis į tribunalą. Sąvokos „tribunolas“ reikšmė aptarta 2.1 skirsnyje. Tribunolas privalo atitikti griežtus reikalavimus: jis turi būti įsteigtas pagal įstatymą, būti nuolatinis, nepriklausomas ir bešališkas, turėti *inter partes* procedūrą, privalomą jurisdikciją ir taikyti teisės viršenybės principą.³⁴⁰ Tačiau teisė reikalauti veiksmingos teisinės gynybos priemonės kreipiantis į tribunalą nėra beribė.

Pavyzdys. Byloje *Brahim Samba Diouf prieš Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*³⁴¹ B. S. Diouf pateikė prašymą dėl prieglobsčio Liuksemburge, teigdamas, kad pabėgo iš vergijos Mauritanijoje ir jį persekiojo buvęs darbdavys. Prašymas buvo išnagrinėtas skubos tvarka, atmetas kaip nepagrįstas ir nuspręsta pareiškėją išsiųsti. Pareiškėjas reikalavo panaikinti Administracinio teismo sprendimą. Šis teismas kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Jis klausė, ar dėl pareigos suteikti veiksmingą teisinę gynybos priemonę neleidžiama pagal nacionalinius įstatymus uždrausti apeliaciją.

337 EŽTT, *Khan prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 35394/97, 2000 m. gegužės 12 d., p. 47.

338 EŽTT, *Chahal prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d., p. 154.

339 Tokios teisinės gynybos priemonės pavyzdys – nacionalinio saugumo sekretorės skundas dėl įsakymo dėl kalinių susirašinėjimo kontrolės. Žr. EŽTT, *Silver ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 ir 7136/75, 1983 m. kovo 25 d., p. 116.

340 ESTT, *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH prieš Bundesbaugesellschaft Berlin mbH*, C-54/96, 1997 m. rugsėjo 17 d., p. 23.

341 ESTT, *Brahim Samba Diouf prieš Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*, C-69/10, 2011 m. liepos 28 d., p. 69.

ESTT nurodė, kad turi būti įtvirtinta teisinės gynybos priemonė teisminėje institucijoje, tačiau veiksmingos teisminės apsaugos principas neįpareigoja nustatyti teisės į procesą keliuose instancijose. Preliminarus sprendimas išnagrinėti prašymą dėl tarptautinės apsaugos skubos tvarka neprivalėjo būti teisminės peržiūros dalykas, jei šį sprendimą buvo galima peržiūrėti galutinai svarstant galutinį esminį sprendimą suteikti apsaugą arba jos nesuteikti.

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu nedraudžiama tam tikros rūšies bylas (pavyzdžiui, bylas, susijusias su žemės ūkio pagalba) pavesti spręsti vienos rūšies teismui, su sąlyga, kad naudotis šiomis teisėmis nėra pernelyg sudėtinga (pavyzdžiui, dėl proceso trukmės).³⁴²

5.2. Konkrečių teisinės gynybos priemonių pavyzdžiai

Šiame skyriuje rašoma apie kelias teisinės gynybos priemonių rūšis, tačiau šis sąrašas negalutinis. Tarp kitų pavyzdžių yra restitucija (pareiga grąžinti tai, kas paimta, pinigais ar natūra) ar teisinės gynybos priemonės, susijusios su pašalinimu iš valstybės (stabdomojo poveikio teisinės gynybos priemonė, užkertanti kelią žmogaus teisių pažeidimui, kuris gali būti padarytas pašalinant asmenį iš atitinkamos šalies jurisdikcijos). Šie pavyzdžiai susiję su konkrečiomis materialinėmis teisėmis, kaip antai teisė į nuosavybę, ar konkrečiomis politikos sritimis, kaip antai prieglobstis ir imigracija, taigi jie nėra šio skyriaus dėmesio objektas. Teisinės gynybos priemonės, susijusios su delsimu įvykdyti teismo sprendimus, aptartos [5.2.1 skirsnyje](#), o teisinės gynybos priemonės, susijusios su ilga proceso trukme – [7.3 skirsnyje](#).

342 ESTT, *ET Agroconsulting-04-Velko Stoyanov prieš Izpalnitelen direktor na Darzhaven fond Zemedelie - Razplashatatelna agentsia*, C-93/12, 2013 m. birželio 27 d., p. 56–61.

Pagrindiniai aspektai

- Kompensacija: kompensacinės teisinės gynybos priemonės ne visada padeda tinkamai atlyginti žalą – pavyzdžiui, gali būti geriau vykdyti pagreitintas procedūras. ESTT sukūrė principus, pagal kuriuos nustatoma valstybės atsakomybė už žalos atlyginimą. Su žala susijusių nuostatų taip pat yra tam tikrose ES direktyvose dėl diskriminacijos, pavyzdžiui, Rasinės lygybės direktyvos 15 straipsnyje.
- Tam tikro veiksmo atlikimas vykdant prievolę: Europos teisinėse sistemose yra ryškių skirtumų, susijusių su tam tikro veiksmo atlikimu vykdant prievolę. ES teisėje numatytos konkrečiam sektoriui skirtos nuostatos, susijusios su tam tikro veiksmo atlikimu vykdant prievolę, neleidžia veikti savo nuožiūra.
- Įsakymai: EŽTT ir ESTT pažymėjo konkuruojančių teisių pusiausvyros ir bet kokio draudimo pobūdžio ir proporcingumo svarbą svarstant įsakymo klausimą. Kai kurios teisės gali būti apribotos tik tuo atveju, jei tenkinami konkretūs kriterijai.

5.2.1. Kompensacija

Kompensacija yra viena iš teisių pažeidimu padarytos žalos atlyginimo formų. **Pagal ET teisę** EŽTK pažeidimų atveju kompensacinių teisinės gynybos priemonių paprastai pakanka, tačiau šios teisinės gynybos priemonės veiksmingos ne visose situacijose. Pavyzdžiui, kai pažeidimas yra susijęs su sulaikymo sąlygomis, o pareiškėjas tebėra kalėjime, žalos atlyginimo gali nepakakti.³⁴³ Be to, kompensacinės teisinės gynybos priemonės sprendimo nevykdymo atveju (žr. **6.3 skirsnį**) gali būti tinkamos, tik jei jos atitinka tam tikras sąlygas:

- ieškinyis išnagrinėjamas per protingą terminą;
- kompensacija sumokama nedelsiant;
- procedūra atitinka EŽTK 6 straipsnį;
- bylos šalys nepatiria pernelyg didelės išlaidų naštos;
- kompensacijos lygis nėra nepagrįstas, palyginti su EŽTT panašiose bylose priteistomis sumomis.

343 EŽTT, *Torreggiani ir kt. prieš Italiją*, Nr. 43517/09, 2013 m. sausio 8 d., p. 96.

Pavyzdys. Byloje *Burdov prieš Rusiją* (Nr. 2)³⁴⁴ pareiškėjui teismo sprendimais buvo priteista pašalpa už darbą vykdant avarijos šalinimo darbus Černobylyje. Kai kurie sprendimai liko neįvykdyti daugybę metų. Ankstesnėje byloje EŽTT nustatė, kad pažeistas EŽTK 6 straipsnis ir 1 protokolo 1 straipsnis. Teismas savo iniciatyva nusprendė ištirti šį klausimą pagal 13 straipsnį, pažymėjęs, kad bylų dėl teismo sprendimų nevykdymo skaičius didėja.

Teismas patvirtino, kad bylose dėl teismo sprendimų nevykdymo pačios vertingiausios buvo valstybės vidaus priemonės, skirtos užtikrinti, kad teismų sprendimai būtų vykdomi laiku. Tačiau valstybės galėjo pasirinkti taikyti grynai kompensacinę teisinės gynybos priemonę, jei ji atitiko tam tikrus reikalavimus: ieškinys buvo išnagrinėtas per protingą terminą, kompensacija buvo mokama nedelsiant, procesinės taisyklės atitiko 6 straipsniu garantuojamus principus, bylos šalys nepatyrė pernelyg didelės išlaidų naštos ir kompensacijos suma nebuvo nepagrįsta, palyginti su kitais atvejais teismo priteistomis sumomis. Yra stipri prielaida, kurią visgi galima paneigti, kad per ilgas procesas padaro nepiniginę žalą.

Šiuo atveju EŽTT nustatė, kad pažeistas EŽTK 13 straipsnis, nes dėl ilgo teismo sprendimų nevykdymo pareiškėjas negalėjo pasinaudoti jokiais teisinės gynybos priemonėmis.

Be to, EŽTT nurodė pagrindinius kriterijus, pagal kuriuos tikrinamas kompensacinės teisinės gynybos priemonės veiksmingumas itin ilgo teismo proceso atžvilgiu (žr. 7.3 skirsnį).³⁴⁵ Jei kompensacija laikoma teisinės gynybos priemone, teismai privalo vengti nereikalingo formalizmo, ypač vertindami žalos įrodymus.³⁴⁶ Procesinės taisyklės, kuriomis reguliuojamas ieškinio dėl kompensacijos svarstymas, turi atitikti sąžiningumo principą, įtvirtintą EŽTK 6 straipsnyje. Tai apima ir reikalavimą bylą išnagrinėti per protingą terminą, taip pat reikalavimą, kad taisyklės, kuriomis reguliuojamos išlaidos, neužkrautų pernelyg didelės naštos bylos šalims.

344 EŽTT, *Burdov prieš Rusiją* (Nr. 2), Nr. 33509/04, 2009 m. sausio 15 d., p. 98–100.

345 EŽTT, *Yuriy Nikolayevich Ivanov prieš Ukrainą*, Nr. 40450/04, 2009 m. spalio 15 d., p. 65.

346 EŽTT, *Radkov prieš Bulgariją* (Nr. 2), Nr. 18382/05, 2011 m. vasario 10 d., p. 38–40.

Pavyzdys. Byloje *Ananyev ir kt. prieš Rusiją*³⁴⁷ buvo nagrinėjamos pareiškėjo sulaikymo sąlygos įvairiuose tardymo izoliatoriuose nuo 2005 iki 2008 m.

EŽTT nustatė, kad buvo pažeisti EŽTK 3 straipsnis (nežmoniško ir žeminančio elgesio draudimas) ir 13 straipsnis. Dėl teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę EŽTT patvirtino, kad valstybės privalo nustatyti veiksmingas vidines prevencines ir kompensacines teisinės gynybos priemones. Be to, teismas pažymėjo, kad bet kuris asmuo, su kuriuo buvo elgiamasi pažeidžiant 3 straipsnį, turėtų gauti piniginę kompensaciją ir kad ieškovams tenkanti įrodinėjimo našta neturi būti perteklinė.

Nesugebėjimas suteikti priteistą kompensaciją gali būti laikomas pareiškėjo teisės netrukdomam naudotis savo nuosavybe, numatytos EŽTK 1 protokolo 1 straipsnyje, pažeidimu.³⁴⁸ Bylose, kuriose nagrinėjamas turto atėmimas, bet kuris asmuo, iš kurio atimtas turtas, iš esmės gali gauti kompensaciją, „pagrįstai susijusią su jo verte“, net jei pagal „teisėtus visuomenės intereso tikslus gali būti reikalaujama mažiau, nei kompensuoti visą turto rinkos vertę“.³⁴⁹

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijoje nėra nuostatų, aiškiai įpareigojančių valstybes nares mokėti kompensacijas už ES teisėje numatytų teisių pažeidimus. Tačiau asmenys gali remtis savo teisėmis, numatytomis ES teisės aktuose, nacionaliniuose teismuose, o valstybės narės tam tikromis aplinkybėmis gali būti atsakingos už patirtą žalą.³⁵⁰

Pavyzdys. Byloje *Francovich ir Bonifaci prieš Italiją*³⁵¹ pagal Apsaugos nuo nemokumo direktyvą 80/987/EB ieškovas A. Francovich ir ieškovė D. Bonifaci (ir 33 jų kolegos) turėjo gauti skolą iš savo darbdavių, pradėjusių likvidacijos procedūras. Direktyva turėjo būti įgyvendinta iki 1983 m., tačiau Italija to nepadarė; praėjus penkeriems metams darbuotojams nebuvo

347 EŽTT, *Ananyev ir kt. prieš Rusiją*, Nr. 42525/07 ir 60800/08, 2012 m. sausio 10 d.

348 EŽTT *Kirilova ir kt. prieš Bulgariją*, Nr. 42908/98, 44038/98, 44816/98 ir 7319/02, 2005 m. birželio 9 d., p. 123–124.

349 EŽTT, *Pincová ir Pinc prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 36548/97, 2002 m. lapkričio 5 d., p. 53.

350 ESTT, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos prieš Nyderlandų vidaus pajamų tarnybą*, C-26/62, 1963 m. vasario 5 d.

351 ESTT, *Andrea Francovich ir Danila Bonifaci ir kt. prieš Italijos Respubliką*, sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, 1991 m. lapkričio 19 d.

nieko sumokėta. Įmonės likvidatoriai jiems pranešė, kad neliko pinigų. Darbuotojai pareiškė ieškinį valstybei ir teigė, kad valstybė turi kompensuoti nuostolius, kuriuos jie patyrė dėl to, kad direktyva nebuvo įgyvendinta.

ESTT patvirtino, kad EEB sutartis (kuri tuo metu galiojo) sukūrė savo teisinę sistemą, kurią privalėjo taikyti valstybių narių teismai. Be to, pagal Bendrijos teisės aktus atsirado teisių, nes Sutartyje buvo aiškiai numatytos ir apibrėžtos pareigos asmenims, valstybėms narėms ir Bendrijos institucijoms. Principas, pagal kurį valstybės narės turi atsakyti už nuostolius ir žalą, padarytą asmenims dėl ES teisės pažeidimų, už kuriuos valstybės gali būti laikomos atsakingomis, buvo „neatsiejamas nuo Sutarties sistemos“.

Valstybių atsakomybė kyla joms pažeidus ES Sutartis³⁵² ar nesivadovaujant ESTT praktika.³⁵³ Be to, valstybių narių atsakomybė gali atsirasti, kai tarp asmenų kyla ginčas, kurio dalykas yra ES teisės aktuose numatytos teisės.³⁵⁴

Neįgyvendinus direktyvos gali kilti valstybės atsakomybė už žalą. Kad kiltų atsakomybė:

- direktyvoje turi būti suteiktos teisės asmenims;
- teisės turi būti aiškiai apibrėžtos;
- turi būti priežastinis ryšys tarp to, kad valstybės narės neįgyvendino direktyvos, ir patirtų nuostolių.

Šis principas imtas taikyti ir situacijoms, kuriose valstybės narės nepakeitė nacionalinių teisės aktų ar netinkamai įgyvendino direktyvą. Be to, jis buvo išplėstas taip, kad apimtų ES teisės pažeidimus, kuriuos padarė bet kuri valdžios institucija (įskaitant teisminę).³⁵⁵ Tačiau tokiais atvejais taip pat būtina

352 ESTT, *Brasserie du Pêcheur SA prieš Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.*, sujungtos bylos C-46/93 ir C-48/93, 1996 m. kovo 5 d., p. 34.

353 Taip pat žr. ESTT, *Gerhard Köbler prieš Republik Österreich*, C-224/01, 2003 m. rugsėjo 30 d., p. 56.

354 ESTT, *Courage Ltd prieš Bernard Crehan ir Bernard Crehan prieš Courage Ltd ir kt.*, C-453/99, 2001 m. rugsėjo 20 d.

355 ESTT, *Brasserie du Pêcheur SA prieš Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.*, sujungtos bylos C-46/93 ir C-48/93, 1996 m. kovo 5 d., p. 34.

įrodyti, kad buvo padarytas pakankamai rimtas teisės pažeidimas. Sprendžiant, ar „pažeidimas buvo pakankamai rimtas“, atsižvelgiama į šiuos veiksnius:

- pažeistos taisyklės aiškumą ir tikslumą;
- taisykle valstybei narei suteiktą teisę veikti savo nuožiūra;
- ar pažeidimas buvo tyčinis;
- ar pažeidimas buvo atleistinas;
- kiek prie pažeidimo galėjo prisidėti ES institucijos pozicija;
- kiek valstybė narė priėmė ar išlaikė ES teisei prieštaraujancias nacionalines priemones.³⁵⁶

Su žala susijusių nuostatų taip pat yra tam tikrose ES direktyvose dėl diskriminacijos, pavyzdžiui, Rasinės lygybės direktyvos 15 straipsnyje.³⁵⁷ Priimamos finansinės priemonės turi būti tinkamos ir suteikti galimybę atlyginti patirtus nuostolius ir žalą.³⁵⁸ Be to, teisinės gynybos priemonės neveiksmingumą gali lemti nustatytas maksimalus mokėtinos kompensacijos dydis.³⁵⁹ Teisinės gynybos priemonių požiūriu turi būti laikomasi lygiavertiškumo principo.³⁶⁰

356 ESTT, *Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.*, sujungtos bylos C-46/93 ir C-48/93, 1996 m. kovo 5 d., p. 56. Taip pat žr. ESTT, *Gerhard Köbler prieš Republik Österreich*, C-224/01, 2003 m. spalio 30 d., p. 59.

357 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (Rasinės lygybės direktyva), OL L 180, 2000.

358 ESTT, *M. Helen Marshall prieš Southampton ir South-West Hampshire Area Health Authority*, C-271/91, 1993 m. rugpjūčio 2 d., p. 26.

359 ESTT, *Nils Draehmpaehl prieš Urania Immobilienservice OHG*, C-180/95, 1997 m. balandžio 22 d., p. 43.

360 ESTT, *Shirley Preston ir kt. prieš Wolverhampton Healthcare NHS Trust ir kt. ir Dorothy Fletcher ir kt. prieš Midland Bank plc*, C-78/98, 2000 m. gegužės 16 d., p. 55.

5.2.2. Tam tikro veiksmo atlikimas vykdant prievolę

Atliekant tam tikrą veiksmą vykdant prievolę, įgyvendinamos sutarties sąlygos ir sutarties šaliai suteikiama galimybė gauti tai, dėl ko ji sudarė sutartį, leidžiant užimti tokią padėtį, kokiaje ji būtų buvusi, jei sutartis būtų sudaryta. Europos teisinėse sistemose yra ryškių skirtumų, susijusių su tam tikro veiksmo atlikimu vykdant prievolę.³⁶¹

Pagal ET teisę tam tikro veiksmo atlikimo vykdant prievolę principas nėra specialiai pripažįstamas.

Tačiau **ES teisėje** nediskrecinės pareigos, susijusios su tam tikro veiksmo atlikimu vykdant prievolę, yra nustatytos konkrečiam sektoriui. Pavyzdžiui, žr. Direktyvos 1999/44/EB (Vartojimo prekių pardavimo direktyva) 3 straipsnio 2 ir 3 dalis ir Direktyvos 90/314/EEB (Kelionių paketų direktyva) 4 straipsnio 6 ir 7 dalis.³⁶²

Pavyzdys. Byloje *Weber ir Putz*³⁶³ Vokietijos teismas prašė ESTT priimti prejudicinį sprendimą dėl to, ar pagal Direktyvos 1999/44/EB 3 straipsnį reikalaujama, kad pardavėjai padengtų sutarties sąlygų neatitinkančių prekių išvežimo ir pakeitimo naujomis prekėmis išlaidas.

ESTT patvirtino, jog pagal direktyvą reikalaujama, kad pardavėjai nemokamai sutaisytų ar pakeistų prekes, išskyrus atvejus, kai tai neįmanoma ar neproporcinga.

Be to, ESTT patvirtino, kad pardavėjas negali pareikšti finansinio ieškinio dėl pareigos užtikrinti prekių atitiktį sutarčiai. Pavyzdžiui, pardavėjas negali

361 Visos Europos pareiškime dėl privatinės teisės principų pateiktos tam tikros gairės: Europos civilinio kodekso tyrimo grupė ir EB privatinės teisės tyrimo grupė (2009), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*.

362 Pavyzdžiui, 1999 m. gegužės 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB dėl vartojimo prekių pardavimo ir susijusių garantijų tam tikrų aspektų, OL L 171, 1999, ir 1990 m. birželio 13 d. Direktyva 90/314/EEB dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų, OL L 158, 1990.

363 ESTT, *Gebr. Weber GmbH prieš Jürgen Wittmer ir Ingrid Putz prieš Medianess Electronics GmbH*, sujungtos bylos C-65/09 ir C-87/09, 2011 m. birželio 16 d.

reikalauti, kad vartotojas sumokėtų kompensaciją už trūkumų turinčių prekių naudojimą iki jas pakeičiant.³⁶⁴

5.2.3. Įsakymai

Įsakymas yra teismo nutartis, kuria reikalaujama, kad asmuo ką nors padarytų ar liautųsi ką nors daryti. Ir **ET teisėje**, ir **ES teisėje** teismo įsakymai leidžiami įvairiomis aplinkybėmis. Jie gali būti skirti asmenų teisėms apsaugoti, tačiau kartu gali apriboti kitų teises. Tai reiškia, kad juos reikia rūpestingai subalansuoti, užtikrinant proporcingumą ir sąžiningumą.³⁶⁵

Pagal ET teisę įsakymų klausimas dažnai svarstomas teisės į saviraiškos laisvę, kuri garantuojama EŽTK 10 straipsniu, kontekste.³⁶⁶ Tokiose bylose teismas yra ne kartą nurodęs, kad 10 straipsniu nedraudžiama numatyti išankstinius suvaržymus publikavimui ar uždrausti platinti publikaciją.³⁶⁷ Tačiau kadangi tokie suvaržymai kelia pavojų demokratinei visuomenei, šiuos suvaržymus būtina itin atidžiai išnagrinėti. Kaip ir kitose bylose, kuriose nagrinėjamas asmens saviraiškos laisvės pažeidimo klausimas, EŽTT užduotis yra nustatyti, ar konkrečiu atveju suvaržymas buvo numatytas įstatymuose, siekiant teisėto tikslo,³⁶⁸ ir ar jis buvo proporcingas.

Kiek tai susiję su išankstiniu informavimu, EŽTK nereikalauja, kad spauda iš anksto praneštų apie numatomas publikacijas tiems, apie kuriuos jose rašoma. Tokiu reikalavimu, kuris suteiktų galimybę asmenims reikalauti įsakymo, draudžiančio skelbti publikaciją, atsižvelgiant į jų teisę į privatų gyvenimą, būtų rizikuojama neigiamai paveikti saviraiškos laisvę.³⁶⁹

364 ESTT, *Quelle AG prieš Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände*, C-404/06, 2008 m. balandžio 17 d., p. 41–43.

365 ESTT, *Scarlet Extended SA prieš Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)*, C-70/10, 2011 m. lapkričio 24 d., p. 49.

366 Pareiškimuose, pateiktuose EŽTT dėl išsiuntimo iš valstybės ar ekstradicijos sustabdymo, EŽTT gali taikyti laikinąją apsaugos priemonę ir pareikalauti, kad valstybė sustabdytų pareiškėjo išsiuntimą iš valstybės ar ekstradiciją tol, kol teismas nagrinėja pareiškėjo prašymą. Žr., pvz., EŽTT, *Abdollahi prieš Turkiją*, Nr. 23980/08, 2009 m. lapkričio 3 d.

367 Žr., pvz., EŽTT, *Éditions Plon prieš Prancūziją*, Nr. 58148/00, 2004 m. rugpjūčio 18 d.

368 Tarp tikslų yra šie: nacionalinio saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės saugumo interesai, viešosios tvarkos pažeidimų ar nusikaltimų prevencija, sveikatos ar dorovės apsauga, kitų asmenų reputacijos ar teisių apsauga, konfidencialios informacijos atskleidimo prevencija, teisminės valdžios įgaliojimų ir bešališkumo išlaikymas.

369 EŽTT, *Mosley prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 48009/08, 2011 m. gegužės 10 d., p. 132.

Pavyzdys. Byloje *Brosa prieš Vokietiją*³⁷⁰ pareiškėjas skundėsi, kad įsakymas, kuriuo buvo suvaržytas lankstinuko, kuriame teigiama, kad kandidatas vietos rinkimuose „dengė“ neonacių organizaciją, platinimas, pažeidė jo teisę į saviraiškos laisvę, numatytą EŽTK 10 straipsnyje.

Lankstinukas buvo platinamas rengiantis rinkimams ir jame buvo išreikštas pareiškėjo požiūris į kandidato tinkamumą tarnybai. Kadangi jis buvo politinio pobūdžio ir susijęs su viešojo intereso klausimu, buvo mažai erdvės apriboti pareiškėjo saviraiškos laisvę. Pareiškėjo nuomonė turėjo faktinio pagrindo, tačiau nacionalinis teismas reikalavo „įtikinamų įrodymų“ – neproporcingai aukšto faktinių įrodymų lygio. Nacionalinis teismas neužtikrino sąžiningos susijusių interesų pusiausvyros ir nenustatė, jog egzistuoūt neatidėliotinas socialinis poreikis apsaugoti asmenines kandidato teises labiau nei saviraiškos laisvės teisę. Taigi EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 10 straipsnis.

Pagal ES teisę teisė į saviraiškos laisvę užtikrinama ES pagrindinių teisių chartijos 11 straipsniu. Chartijos 52 straipsnio 1 dalyje nustatyti leistini Chartijoje garantuojamų teisių apribojimai ir numatyta, kad jie turi:

- būti numatyti įstatymo;
- nekeisti šių teisių ir laisvių esmės;
- būti proporcingi;
- būti būtini;
- tikrai atitikti ES pripažintus bendrus interesus arba būti reikalingi kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

370 EŽTT, *Brosa prieš Vokietiją*, Nr. 5709/09, 2014 m. balandžio 17 d.

Pavyzdys. Byloje *UPC Telekabel Wien GmbH prieš Constantin Film*³⁷¹ filmų prodiusavimo įmonė mėgino sustabdyti savo filmų transliavimą negavus leidimų vienoje interneto svetainėje. Interneto paslaugų tiekėjas (IPT) atsisakė užblokuoti šią svetainę, taigi įmonė pareikalavo taikyti teismo įsakymą.

ESTT suderino autorių teisių turėtojų interesus ir IPT laisvę užsiimti verslu. Perkeldamos direktyvą, valstybės narės privalo garantuoti, kad jos aiškinimas užtikrintų sąžiningą taikomų pagrindinių ES teisinėje sistemoje saugomų teisių pusiausvyrą. Valstybės narės privalo aiškinti savo nacionalinius įstatymus taip, kad jie atitiktų direktyvą ir pagrindines teises. Įsakymu apribojama laisvė užsiimti verslu, tačiau šiuo atveju „pati laisvės esmė“ nebuvo pažeista.

³⁷¹ ESTT, *UPC Telekabel Wien GmbH prieš Constantin Film Verleih GmbH ir Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH*, C-314/12, 2014 m. kovo 27 d., p. 46–51.

6

Bendrieji teisės į teisingumą apribojimai

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Teisėtas tikslas ir proporcingumas		
<p>Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą)</p> <p>Pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnis (nekaltumo prezumpcija ir teisė į gynybą)</p> <p>Pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 1 dalis (taikymo sritis)</p> <p>ESTT, <i>Rosalba Alassini ir kt. prieš Telecom Italia SpA</i>, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m.</p>	<p>Leidžiami apribojimai</p>	<p>EŽTK 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą)</p> <p>EŽTK 13 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę)</p> <p>EŽTT, <i>Harrison Mckee prieš Vengriją</i>, Nr. 22840/07, 2014 m.</p>
Apribojimų prieš galutinį sprendimą ar nutartį pavyzdžiai		
<p>ESTT, <i>Europos Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę</i>, C-530/11, 2014 m.</p>	<p>Teismo mokesčiai</p>	<p>EŽTT, <i>Stankov prieš Bulgariją</i>, Nr. 68490/01, 2007 m.</p>
	<p>Perteklinis formalizmas</p>	<p>EŽTT, <i>Poirot prieš Prancūziją</i>, Nr. 29938/07, 2011 m.</p> <p>EŽTT, <i>Maširevič prieš Serbiją</i>, Nr. 30671/08, 2014 m.</p>

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
<p>ESTT, <i>Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH</i>, C-415/10, 2012 m.</p> <p>Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB), 8 straipsnis</p> <p>Direktyva, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis (2004/113/EB), 9 straipsnis</p> <p>Lyčių lygybės direktyva (2006/54/EB), 18 straipsnis</p> <p>Užimtumo pagrindų direktyva (2000/78/EB), 10 straipsnis</p>	Kliūtys, susijusios su įrodymais	EŽTT, <i>Klouvi prieš Prancūziją</i> , Nr. 30754/03, 2011 m.
<p>ESTT, <i>Beef NV prieš Belgische Staat ir Frans Bosschaert prieš Belgische Staat ir kt.</i>, sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, 2011 m.</p>	Senaties terminai	EŽTT, <i>Bogdel prieš Lietuvą</i> , Nr. 41248/06, 2013 m.
	Imunitetas	EŽTT, <i>C.G.I.L. ir Cofferati (Nr. 2) prieš Italiją</i> , Nr. 2/08, 2010 m.

Delsimas vykdyti galutinius sprendimus

<p>ESS 4 straipsnio 3 dalis ir 19 straipsnis</p> <p>Europos vykdomasis raštas (Reglamentas (EB) Nr. 805/2004)</p> <p>Briuselio reglamentas (Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 44/2001)</p> <p>Reglamentas Nr. 1215/2012</p> <p>Reglamentas Nr. 650/2012/ES</p> <p>Tarybos reglamentas Nr. 2201/2003</p> <p>Tarybos reglamentas Nr. 4/2009</p>		<p>EŽTT, <i>Yuriy Nikolayevich Ivanov prieš Ukrainą</i>, Nr. 40450/04, 2009 m.</p> <p>EŽTT, <i>Burdov prieš Rusiją (Nr. 2)</i>, Nr. 33509/04, 2009 m.</p>
--	--	---

Šiame skyriuje aprašomos teisės nuostatos, susijusios su teisės į teisingumą apribojimais (savaržymais); jos svarbios ir visoms kitoms šiame vadove aptartoms teisėms. Savaržymai leidžiami, jei tikslas, dėl kurio jie nustatomi, teisėtas, jei jie yra proporcingi ir nepažeidžia pačios teisės esmės. **6.2 skirsnyje** pateikti įprastų ET ir ES taikomų apribojimų pavyzdžiai. Šių apribojimų sąrašas yra tik pavyzdinis, jis neišsamus. Apribojimai apima teismo išlaidas, perteklinį

formalizmą, kliūtis, susijusias su įrodymais, senaties terminus ir imunitetą. Paskutinėje dalyje (6.3 skirsnyje) kaip dar viena teisės į teisingumą apribojimo forma nagrinėjamas delsimas vykdyti teismo sprendimus. Be to, jame apžvelgiami ES teisiniai mechanizmai, kuriais siekiama supaprastinti teismo sprendimų vykdymą ES, pavyzdžiui, Europos vykdomasis raštas.³⁷²

6.1. Teisėtas tikslas ir proporcingumas

Pagrindiniai aspektai

- Apribojimai leidžiami tik tuo atveju, jei jie turi teisėtą tikslą ir yra proporcingi. Jie negali pakenkti pačiai teisės esmei.
- Teisėtų tikslų pavyzdžiai – tinkamas teisingumo vykdymas (pavyzdžiui, teismo išlaidų nustatymas) ir žodžio laisvės apsauga.
- Pagal proporcingumo principą reikalaujama užtikrinti tinkamą pusiausvyrą tarp siekiamo tikslo ir naudojamų priemonių.

EŽTK 6 ir 13 straipsniuose ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 ir 48 straipsniuose numatytos teisės nėra absoliučios, jas tam tikromis aplinkybėmis galima apriboti. Be to, pagal nukrypti leidžiančias nuostatas, numatytas tarptautiniuose žmogaus teisių standartuose, valstybės gali laikinai pakoreguoti kai kurias savo pareigas išimtinėmis aplinkybėmis – pavyzdžiui, esant nepaprastai padėčiai, keliančiai grėsmę tautos gyvavimui (žr., pavyzdžiui, EŽTK 15 straipsnį).

Pagal ET teisę vertindamas apribojimo teisėtumą EŽTT atsižvelgia į teisės į teisingumą kaip demokratinio principo svarbą.³⁷³ Teisėtas apribojimas privalo:

- turėti teisėtą tikslą;
- būti proporcingas;
- užtikrinti, kad nebūtų pažeista pati teisės esmė.

³⁷² 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 805/2004, sukuriantis neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą, OL L 143, 2004. Negalioja Danijai.

³⁷³ EŽTT, *Kijewska prieš Lenkiją*, Nr. 73002/01, 2007 m. rugsėjo 6 d., p. 64.

EŽTK 6 straipsnyje sąvoka „teisėtas tikslas“ neapibrėžta, tačiau EŽTT praktikoje yra tokių teisėtų tikslų pavyzdžių. Tarp jų – teisės kreiptis į teismą apribojimas, siekiant apsaugoti asmenų, atsakingų už pacientų priežiūrą, nesąžiningą gąsdinimą teismais,³⁷⁴ užtikrinti tinkamą teisingumo vykdymą,³⁷⁵ apsaugoti parlamentarų žodžio laisvę ir išlaikyti atskirtą teisminę ir teisės aktų leidybos valdžią.³⁷⁶

Proporcingumas yra pagrindinis principas EŽTT praktikoje. Pagal jį reikalaujama nustatyti tinkamą pusiausvyrą tarp teisėtų valstybės tikslų ir priemonių, kurių ji imasi šiems tikslams pasiekti. Be to, pagal proporcingumo principą reikalaujama tinkamos asmeninių teisių ir viešųjų interesų pusiausvyros.³⁷⁷ Kuo žymesnis teisės pažeidimas, tuo išsamesnis turi būti pagrindimas.³⁷⁸ Pavyzdžiui, reikalavimas būti suimtam prieš apeliacijos svarstymą buvo laikoma neproporcingu teisės kreiptis į teismą pažeidimu.³⁷⁹ Valstybei tenka pareiga įrodyti, kad teisės apribojimas yra proporcingas, ir ji turi įvertinti galimybę naudotis mažiausiai intervencine priemone.³⁸⁰

Pavyzdys. Byloje *Harrison Mckee prieš Vengriją*³⁸¹ pareiškėjas, atstovaujamas advokato, pradėjo civilinį procesą prieš prokurorą, teigdamas, kad laiške, išsiųstame baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu, apie jį buvo pateikta melaginga informacija. Budapešto apygardos teismas nustatė, kad buvo pažeista pareiškėjo teisė į reputaciją, tačiau atmetė reikalavimą sumokėti kompensaciją ir nurodė, kad jis buvo perteklinis ir kad pareiškėjas negalėjo įrodyti, jog patyrė faktinę žalą. Pareiškėjui buvo nurodyta sumokėti maždaug 2 900 EUR teismo mokesčių. Pareiškėjas pateikė apeliaciją Budapešto apeliaciniam teismui. Šis paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo pareiškėjas buvo įpareigotas sumokėti teismo mokesčius, apskaičiuotus pagal atmestų reikalavimų procentinę dalį.

374 EŽTT, *Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8225/78, 1985 m. gegužės 28 d., p. 57.

375 EŽTT, *Harrison Mckee prieš Vengriją*, Nr. 22840/07, 2014 m. birželio 3 d.

376 EŽTT, *A. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 35373/97, 2002 m. gruodžio 17 d., p. 77.

377 Liudytojų apsaugos ir teisės į gynybą pusiausvyros pavyzdys – EŽTT, *Van Mechelen ir kt. prieš Nyderlandus*, Nr. 21363/93, 21364/93, 21427/93 ir 22056/93, 1997 m. balandžio 23 d., p. 59–65.

378 Ten pat, p. 60.

379 EŽTT, *Papon prieš Prancūziją (Nr. 2)*, Nr. 54210/00, 2002 m. liepos 25 d., p. 100.

380 EŽTT, *Saint-Paul Luxembourg S.A. prieš Liuksemburgą*, Nr. 26419/10, 2013 m. balandžio 18 d., p. 44.

381 EŽTT, *Harrison Mckee prieš Vengriją*, Nr. 22840/07, 2014 m. birželio 3 d.

EŽTT pakartojo, kad teisė kreiptis į teismą nėra absoliuti ir gali būti apribota. Apribojimai negali suvaržyti ar sumažinti asmens galimybių kreiptis tiek, kad būtų pažeista pati teisės esmė. Šiuo atveju teismas neturėjo priešasčių abejoti, kad pareiškėjas, padedamas advokato, galėjo nustatyti, koks būtų buvęs „pagrįstas“ reikalavimas, taigi buvo galima numatyti, kokia teismo mokesčių suma būtų mokėtina nesėkmingos bylos baigties atveju. Teismo mokesčių priteisimo tikslai buvo suderinami su tinkamu teisingumo vykdymu, o proceso metu buvo naudojamos tinkamos apsaugos priemonės, skirtos užtikrinti, kad šis reikalavimas nesudarytų neproporcingos finansinės naštos sąžiningiems ieškovams. Teismas nustatė, kad EŽTT 6 straipsnis nebuvo pažeistas.

Panašaus požiūrio laikomasi ir vadovaujantis **ES teise**. Apribojimai turi būti proporcingi ir nepažeisti teisės esmės. Tai reiškia, kad apribojimai negali viršyti ko, kas tinkama ir būtina siekiant užtikrinti „ES pripažintus bendrus interesus“ ar apsaugoti kitų teisės ir laisvės.³⁸² Valstybė turėtų naudotis kuo mažiau sunkumų sudarančia priemone.³⁸³

Pavyzdys. Byloje *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA*³⁸⁴ ESTT svarstė keturis sujungtus prašymus priimti prejudicinį sprendimą, kuriuos pateikė *Giudice di Pace di Ischia* dėl išlygų, pagal kurias mėginimas išspręsti ginčą be teismo buvo būtina sąlyga, kad tam tikri ginčai būtų priimti nacionaliniuose teismuose. Šios išlygos buvo priimtos perkeliant į nacionalinę teisę 2002 m. kovo 7 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2002/22/EB dėl universaliųjų paslaugų ir paslaugų gavėjų teisių, susijusių su elektroninių ryšių tinklais ir paslaugomis.

382 Su ES pagrindinių teisių chartija susiję **išaiškinimai** patvirtina, kad „nuoroda į Sąjungos pripažįstamus bendrus interesus apima tiek Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnyje minimus tikslus, tiek ir konkrečiomis Sutarčių nuostatomis, pvz., Europos Sąjungos sutarties 4 straipsnio 1 dalimi, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 35 straipsnio 3 dalimi ir šios Sutarties 36 ir 346 straipsniais, ginamus kitus interesus“. ESTT, *Volker und Markus Schecke GbR ir Hartmut Eifert prieš Land Hessen*, C-92/09 ir C-93/09, 2010 m. lapkričio 9 d., p. 74.

383 Pvz., dėl baudų žr. *Ute Reindl prieš Bezirkshauptmannschaft Innsbruck*, C-443/13, 2014 m. lapkričio 13 d., p. 40.

384 ESTT, *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA*, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m. kovo 18 d., p. 63–65.

ESTT patvirtino, kad dauguma pagrindinių teisių nesudaro „absoliučių prerogatyvų“ ir gali būti apribotos. Jis rėmėsi EŽTT praktika ir pabrėžė, kad apribojimai turi atitikti bendrojo intereso tikslus. Jie negali būti neproporcingi ar pažeisti pačią garantuojamos teisės esmę. Nagrinėjamų nacionalinės teisės nuostatų tikslai – greičiau ir pigiau spręsti ginčus ir sumažinti našta teismo sistemai – buvo teisėti, o numatytas privalomas neteisminis ginčų sprendimas remiantis faktais neatrodė neproporcingas atsižvelgiant į siekiamus tikslus.

6.2. Apribojimų prieš galutinį sprendimą ar nutartį pavyzdžiai

Pagrindiniai aspektai

- Teismo mokesčiai ir išlaidos gali būti laikomi neteisėtais teisės į teisingumą apribojimais, jei jie yra pernelyg dideli, nes gali atimti iš asmenų galimybę kreiptis į teismą. Mokesčių tinkamumas priklauso nuo kiekvienos bylos faktų, įskaitant pareiškėjo turimas lėšas.
- Perteklinis formalizmas (griežtas procesinių taisyklių aiškinimas) gali atimti iš pareiškėjų teisę kreiptis į teismą.
- Dideli reikalavimai dėl įrodymų gali tapti kliūtimi siekti teisingumo. Faktinės ar teisinės prezumpcijos (pavyzdžiui, diskriminavimo prezumpcija) gali padėti asmenims jų bylose.
- Senaties terminai turi būti proporcingi ir nustatyti teisėtais tikslais – pavyzdžiui, siekiant tinkamai vykdyti teisingumą ar užkirsti kelią neteisingumui, susijusiam su senais reikalavimais.
- Imunitetas gali būti leistinas, jei jis nustatytas teisėtais tikslais – pavyzdžiui, siekiant apsaugoti parlamentarų teisę kalbėti ar valstybės pareigūnus, vykdančius savo pareigas.

Šiame skirsnyje nagrinėjami kai kurie suvaržymai, dėl kurių buvo priimti EŽTT ar ESTT sprendimai. Kai kurias kliūtis galima apibrėžti kaip faktines aplinkybes – pavyzdžiui, delsimas ar perteklinis formalizmas, tačiau kitos kliūtys kyla iš teisinių nuostatų – pavyzdžiui, senaties terminai, imunitetas ir kliūtys, susijusios su įrodymais. Tai nėra išsamus sąrašas. Kitos kliūtys gali būti teisinė padėtis

(žr. 8.4 skirsnį, kuriame aptarta aplinkosaugos teisė) ir pernelyg ilga proceso trukmė (žr. 7 skyrių).³⁸⁵

6.2.1. Teismo mokesčiai

Teismo mokesčiai gali padėti veiksmingai vykdyti teisingumą (pavyzdžiui, atgrasydami teisėmis piktnaudžiaujančias bylos šalis ar sumažindami administracines išlaidas), tačiau taip pat gali suvaržyti teisę į teisingumą. Pertekliniai teismo mokesčiai, neleidžiantys bylos šalims pareikšti civilinio ieškinio, gali būti laikomi EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimu.³⁸⁶

Pagal ET teisę ir ES teisę teismo mokesčiai nėra automatiškai nesuderinami su EŽTK 6 straipsnio 1 dalimi ar ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu. Tačiau jei teismo mokesčiai yra pernelyg dideli, tai gali pažeisti asmenų teisę kreiptis į teismą.³⁸⁷ Pavyzdžiui, EŽTT nustatė, kad mokesčiai, maždaug keturis kartus viršijantys pareiškėjo mėnesines pajamas, buvo neproporcingi.³⁸⁸

Pavyzdys. Byloje *Stankov prieš Bulgariją*³⁸⁹ pareiškėjas sėkmingai pareiškė ieškinį valstybei dėl neteisėto sulaikymo ir jam buvo priteistas žalos atlyginimas. Tačiau buvo pareikalauta, kad jis sumokėtų teismo mokesčių, siekiantį beveik 90 % kompensacijos, priteistos iš valstybės. Dėl to pareiškėjas praktiškai prarado savo kompensaciją, nors Bulgarijos teismai vienaieškimiškai nustatė, kad jis turėjo teisę ją gauti.

EŽTT pažymėjo, kad bylose prieš valstybę dėl žalos atlyginimo turėtų būti vengiama taisyklėmis, kuriomis reguliuojamos teisinės išlaidos, užkrauti pernelyg didelę našta bylos šalims. Išlaidos neturėtų būti per didelės ar sukurti nepagrįstą teisės kreiptis į teismą apribojimą. Nors teismo mokesčių taikymas neprieštaravo geram teisingumo vykdymui, santykinai didelis ir visiškai nelankstus teismo mokesčių tarifas šiuo atveju neproporcingai apribojo pareiškėjo teisę kreiptis į teismą. Nebuvo taikomi jokie procesiniai

385 FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, p. 38.

386 EŽTT, *Kreuz prieš Lenkiją*, Nr. 28249/95, 2001 m. birželio 19 d., p. 61–67.

387 EŽTT, *Perdigão prieš Portugaliją*, Nr. 24768/06, 2010 m. lapkričio 16 d., p. 74. Taip pat žr. Jungtinių Tautų (JT) Žmogaus teisių komitetas (ŽTK) (2008), Pranešimas Nr. 1514/2006, *Casanovas prieš Prancūziją*, 2008 m. spalio 28 d. išvada, p. 11.3.

388 EŽTT, *Kijewska prieš Lenkiją*, Nr. 73002/01, 2007 m. rugsėjo 6 d., p. 47.

389 EŽTT, *Stankov prieš Bulgariją*, Nr. 68490/01, 2007 m. liepos 12 d.

sprendimai, naudojami kitose valstybėse, kaip antai teismo mokesčių mažinimas ar atsisakymas bylose prieš valstybę dėl žalos atlyginimo arba teisės nustatyti išlaidų dydį suteikimas teismams. Teismas nustatė, kad buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis.

Pagal ES teisę išlaidų klausimas buvo svarstomas atsižvelgiant į direktyvoje, kuria įgyvendinama Orhuso konvencija, nustatytus reikalavimus, susijusius su teise į teisingumą (žr. **8.4 skirsnį** apie aplinkosaugos teisę).³⁹⁰

Pavyzdys. Byloje *Europos Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę*³⁹¹ grupė aplinkosaugos NVO pareiškė ieškinį Europos Komisijai. Jos teigė, kad asmenys ir pilietinės visuomenės grupės negalėjo bylinėtis JK teismuose dėl „neleistinai brangaus“ bylinėjimosi, o būtent dėl taisyklės „pralaimėjęs moka“, kurioje numatoma, kad bylą pralaimėjęs šalis privalo apmokėti laimėjusios šalies išlaidas. Pareiškėjų teigimu, tai pažeidžia nuostatas, susijusias su teise į teisingumą (direktyvos, kuria įgyvendinama Orhuso konvencija, 3 straipsnio 7 dalį ir 4 straipsnio 4 dalį), pagal kurias, be kita ko, draudžiama padaryti peržiūros procedūras „neleistinai brangias“. Europos Komisija perdavė bylą ESTT.

ESTT svarstė, ką reiškė direktyvoje įtvirtinta sąvoka „neleistinai brangi“. Tam reikėjo atlikti objektyvų ir subjektyvų vertinimą. Išlaidos negali būti „objektyviai nepagrįstos“, tačiau taip pat jos negali viršyti atitinkamo asmens finansinių išteklių. Vertinant, kas yra subjektyviai pagrįsta, būtina atsižvelgti į daugelį veiksnių, įskaitant šiuos: i) ar yra pagrįsta galimybė laimėti bylą; ii) kas gresia ieškovui ir aplinkos apsaugai; ir iii) teisės ir atitinkamos procedūros sudėtingumą. Šis vertinimas pirmojoje ir apeliacinėje instancijose nesiskiria. JK neperkėlė direktyvos tinkamai.

Nustatant, ar asmuo visgi gali pasinaudoti teise kreiptis į teismą, mokesčiai turi būti vertinami atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, įskaitant asmens

390 JT, Europos ekonominė komisija (UNECE) (1998), *Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimančius sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais*, 1998 m. birželio 25 d.

391 ESTT, *Europos Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę*, C-530/11, 2014 m. vasario 13 d. Taip pat žr. ESTT, *The Queen, prašant David Edwards ir Lilian Pallikaropoulos prieš Environment Agency ir kt.*, C-260/11, 2013 m. balandžio 11 d.

pajėgumą sumokėti.³⁹² Atsisakius kompensuoti laimėjusios šalies išlaidas ši teisė gali būti pažeista.³⁹³ Valstybės privalo užtikrinti, kad poreikis finansuoti teisingumo vykdymą nepaneigtų teisės kreiptis į teismą. Nacionaliniuose įstatymuose dažnai būna numatyta galimybė prašyti skirti teisinę pagalbą, kad nebūtų teisinių išlaidų (žr. **3 skyrių** apie teisinę pagalbą). Taip pat gali padėti supaprastintos procedūros; jos gali būti panašaus pobūdžio kaip Europos reikalavimų dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūra, aptarta **8.5 skirsnyje**, ir dažnai būna ne tokios brangios, be to, greitesnės.

Perspektyvi praktika

Išlaidų mažinimas ir procedūrų paprastinimas

Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje ir Velse) vyriausybė pristatė sprendimą, supaprastinusį ilgas ir brangias mažos vertės ieškinių reiškimo procedūras: „Pinių išieškojimas internetu“ (*Money Claim Online* – MCOL). Ieškinio suma turi būti mažesnė nei 100 000 GBP ir jis turi būti reiškiamas asmeniui Anglijoje ar Velse.

Šaltinis: Europos taryba, CEPEJ (2014), Ataskaita „European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice“, p. 260. Taip pat žr. www.gov.uk/make-money-claim-online ir www.inbrief.co.uk/preparing-for-trial/problems-with-small-claims.htm.

6.2.2. Perteklinis formalizmas

Perteklinis formalizmas reiškia ypač griežtą procesinių taisyklių aiškinimą, pažeidžiantį pareiškėjų teisę kreiptis į teismą. Tai gali būti griežtas terminų, procesinių taisyklių ir įrodymų aiškinimas.

Pavyzdys. Byloje *Poirot prieš Prancūziją*³⁹⁴ pareiškėja, moteris su negalia, pateikė baudžiamąjį skundą dėl seksualinio prievartavimo ir išžaginimo pagyvenusių žmonių globos namuose. 2002 m. buvo pradėtas tyrimas dėl šių įtarimų. 2006 m. tyrimą atliekantis teisėjas pakeitė kaltinimus ir paliko tik seksualinį prievartavimą ir perdavė kaltinamojo bylą nagrinėti vietos baudžiamajam teismui. Pareiškėja apskundė nutartį, kuria jos nuro-

392 Taip pat žr. EŽTT, *Tolstoy Miloslavsky prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 18139/91, 1995 m. liepos 13 d., p. 61–67 (kur reikalavimas sumokėti nemažą užstatą už kitos šalies teisinės išlaidas laikomas pagrįstu, nes apeliacija nebuvo laikoma pagrįsta).

393 EŽTT, *Stankiewicz prieš Lenkiją*, Nr. 46917/99, 2006 m. balandžio 6 d., p. 60 ir 75.

394 EŽTT, *Poirot prieš Prancūziją*, Nr. 29938/07, 2011 m. gruodžio 15 d., p. 46.

dyta veika buvo perkvalifikuota ir byla perduota vietos teismui, nes, jos manymu, pažeidimai buvo pakankamai rimti, kad juos nagrinėtų *Cour d'Assise*. Jos skundas buvo atmestas. Sprendime buvo nurodyta, kad jos pranešime apie skundą nebuvo aiškiai nurodytas skundo pagrindas. Pareiškėja apskundė šį sprendimą teisės klausimais, tačiau nesėkmingai. Vėliau kaltinamasis buvo išteisintas. Pareiškėja teigė, kad atmetus jos skundą buvo pažeista jos teisė kreiptis į teismą.

EŽTT pažymėjo, jog pagal Baudžiamojo proceso kodeksą formaliai nereikalaujama, kad pareiškėja aiškiai nurodytų skundo pagrindus. Buvo svarbi tik ta kodekso nuostata, kuri leido pareiškėjai apskusti tyrimą atliekančio teisėjo nutartį perduoti bylą. Teismas sutiko, kad geriausiai nacionalinius teisės aktus galėjo aiškinti būtent nacionalinės institucijos. Tačiau teisminės institucijos atitinkamas procesines taisykles taikė pernelyg formaliai ir taip pažeidė pareiškėjos teisę kreiptis į teismą. Taigi teismas nustatė, kad buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis.

Svarstant formalizmo klausimą, svarbus gali būti teismo vaidmuo ir alternatyvūs žalos atlyginimo būdai, kuriais gali naudotis pareiškėjas. Pavyzdžiui, kai teismas turi unikalų vaidmenį peržiūrėti administracinius sprendimus, veikdamas kaip pirmos ir paskutinės instancijos teismas, jo procedūros neturėtų būti pernelyg formalios, nes tai atimtų iš asmenų žalos atlyginimo galimybes.³⁹⁵

Konstitucinis teismas, ypač griežtai aiškindamas procesines taisykles, gali pažeisti pareiškėjų teisę kreiptis į teismą.³⁹⁶ Pavyzdžiui, jei procesinė taisyklė – kaip antai senaties terminas – taikoma taip, kad neleidžia iš esmės nagrinėti pareiškėjo veiksmų, tai pažeidžia teisę kreiptis į teismą.³⁹⁷

Pavyzdys. Byloje *Maširević prieš Serbiją*³⁹⁸ pareiškėjas, užsiimantis advokato praktika, pareiškė civilinį ieškinį savivaldybės teismui ir reikalavo, kad draudimo bendrovė jam sumokėtų už paslaugas, suteiktas pagal sutartį dėl mokesčio už teisinę paslaugas. Teismas iš pradžių priteisė mokesį, tačiau

395 Žr., pvz., EŽTT, *Sotiris and Nikos Koutras ATTEE prieš Graikiją*, Nr. 39442/98, 2000 m. lapkričio 16 d., p. 22, ir EŽTT, *Shulgin prieš Ukrainą*, Nr. 29912/05, 2011 m. gruodžio 8 d., p. 65.

396 EŽTT, *Bėleš ir kt. prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 47273/99, 2002 m. lapkričio 12 d., p. 69.

397 EŽTT, *Miragall Escolano ir kt. prieš Ispaniją*, Nr. 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 ir 41509/98, 2000 m. gegužės 25 d., p. 33 ir 36.

398 EŽTT, *Maširević prieš Serbiją*, Nr. 30671/08, 2014 m. vasario 11 d.

draudimo bendrovei pareiškus priešiškinį panaikino nutartį ir pripažino sutartį niekine. Apeliacinis teismas paliko galioti šį sprendimą ir pareiškėjas pateikė skundą dėl teisinių klausimų Aukščiausiam Teismui. Aukščiausiasis Teismas skundą atmetė ir nurodė, kad pareiškėjas neturėjo teisės jo pareikšti, nes Serbijos civilinio proceso įstatymo 84 straipsnyje nurodyta, jog skundą dėl teisės klausimų gali teikti tik advokatas, o ne pats ieškovas. Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad vadovaujantis minėtu įstatymu bylos šalys negalėjo pačios pateikti skundo dėl teisės klausimų, net jei jos pačios užsiėmė advokato veikla.

EŽTT nustatė, kad toks ypač griežtas proceso taisyklių aiškinimas pažeidžia teisę kreiptis į teismą. Teismas nurodė, kad tokiais atvejais kaip šis jo vaidmuo buvo nuspręsti, ar atitinkamos proceso taisyklės yra skirtos tinkamam teisingumo vykdymui ir teisinio tikrumo principui užtikrinti. Toks Aukščiausiojo Teismo taisyklės aiškinimas neatitiko šių tikslų ir pažeidė pareiškėjo teisę į pilną skundo išnagrinėjimą iš esmės. Todėl teismas nustatė, kad buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis.

Perteklinis formalizmas taip pat gali pasireikšti, kai teismas didžiausią dėmesį skiria faktinių aplinkybių (kaip antai nelegaliai gyvenančio pareiškėjo statusui) svarstymui, tinkamai to nesubalansuodamas su pareiškėjo pagrindinėmis teisėmis (pavyzdžiui, teise į šeimos gyvenimą, numatytą 8 straipsnyje).³⁹⁹ Rūpestingas savęs vertinimas gali padėti teismams išvengti praktikos, kuri gali pažeisti teisę į teisingumą.

³⁹⁹ EŽTT, *Rodrigues Da Silva ir Hoogkamer prieš Nyderlandus*, Nr. 50435/99, 2006 m. sausio 31 d., p. 44.

Perspektyvi praktika

Teisės į teisingumą stiprinimas mažinant perteklinį formalizmą

2010 m. Jambolo administracinis teismas (Bulgarija) gavo Krištolinių teisingumo svarstyklių apdovanojimą už pastangas aiškiai ir atvirai teikti informaciją apie savo paslaugas, siekiant skatinti pasitikėjimą teismo procesu. Teismas įgyvendino veiksmų planą, skirtą piliečiams ir žiniasklaidai; jis reikalauja, kad teismo darbuotojai su piliečiais bendrautų paprasta kalba. Buvo atlikta ir kitų veiksmų, pavyzdžiui, priimta „Klientų chartija“ – rašytinis teismo įsipareigojimas pristatyti savo paslaugas suprantamai, atvirai ir tiksliai. Tokios priemonės gali pagerinti asmens galimybes įgyvendinti teisę kreiptis į teismą, nes jos padeda supaprastinti pernelyg sudėtingos formos bendravimą. Apklausa patvirtina, kad visuomenė ėmė kur kas geriau suvokti teismo veiklą.

Šaltinis: 2010 m. Krištolinių teisingumo svarstyklių apdovanojimas, kurį kartu organizavo Europos Taryba ir Europos Komisija.

6.2.3. Kliūtys, susijusios su įrodymais

Kad asmenys iš teismo gautų tinkamą žalos atlyginimą, jie privalo pateikti pakankamus įrodymus, pagrindžiančius jų argumentus. Jei įrodymams keliama reikalavimai pernelyg dideli, bylos teisme gali būti pasmerktos nesėkmei ir asmeninės teisės gali būti neįgyvendinamos praktikoje.⁴⁰⁰

Kai kuriais atvejais kliūtis, susijusias su įrodymais, galima sumažinti nustatant konkrečius reikalavimus dėl to, kuri šalis turi įrodyti konkrečias bylos dalis (įrodinėjimo naštos reikalavimus). Pavyzdžiui, baudžiamosiose bylose įrodinėjimo našta tenka prokurorui. Todėl prokuroras privalo įrodyti argumentus, pateikiamus prieš asmenį, kaltinamą nusikaltimo padarymu. Tai susiję su nekaltumo prezumpcija, numatyta EŽTK 6 straipsnio 2 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 48 straipsnio 1 dalyje. Priešinga įrodinėjimo našta gali pažeisti nekaltumo prezumpciją.

Tačiau tam tikrais konkrečiais ir retais atvejais **pagal ET teisę** įrodinėjimo našta gali būti perkelta gynybai. Vertinant, ar priešinga įrodinėjimo našta yra

400 FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, p. 62.

priimtina, reikia atsižvelgti į tai, kas gresia ir kokios gynybos teisių apsaugos priemonės egzistuoja.⁴⁰¹

Pavyzdys. Byloje *Klouvi prieš Prancūziją*⁴⁰² pareiškėja 1994 m. pateikė baudžiamąjį skundą prieš buvusį tiesioginį vadovą P. – kaltino jį išžaginiu ir seksualiniu priekabiavimu. 1998 m. tyrimą atliekantis teisėjas nusprendė, kad byla nebus keliama, nes nepakako įrodymų. O P. pradėjo baudžiamąjį procesą prieš pareiškėją už piktybinį persekiojimą. Pareiškėjai buvo skirta lygtinė laisvės atėmimo bausmė ir ji buvo įpareigota atlyginti žalą. Jos skundas buvo atmestas. Pareiškėja skundėsi, kad buvo pažeista nekaltumo prezumpcija.

EŽTT pripažino, kad teisinės prezumpcijos naudojamos kiekvienos šalies vidaus teisės sistemoje. Tačiau šiuo atveju sprendimas buvo priimtas griežtai taikant baudžiamąjį kodeksą – visų pirma buvo nuspręsta, jog jei bylos nebuvo galima iškelti, tai būtinai reišė, kad pareiškėjos kaltinimai buvo melagingi, o antra, kadangi pareiškėja skundėsi dėl pakartotinio žaginimo ir seksualinio priekabiavimo, ji turėjo žinoti, kad jos teiginiai neteisingi, ir taip vykdė tyčinį piktybinį persekiojimą. Daromos prezumpcijos reišė, kad ji neturėjo priemonių apsiginti nuo kaltinimų piktybinio persekiojimu. Taip buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 2 dalis.

Tam tikromis aplinkybėmis gali būti daromos kitos faktinės prielaidos. Pavyzdžiui, bylose, susijusiose su EŽTK 3 straipsniu (kankinimas ar nežmoniškas ir žeminantis elgesys), kuriose atitinkamus įvykius kontroliuoja valstybė (pavyzdžiui, kalėjime), įrodinėjimo našta gali tekti valstybei. Tai reiškia, kad valdžios institucijos privalo pateikti pakankamą ir įtikinamą paaiškinimą dėl žalos, patirtos sulaikymo metu.⁴⁰³

Europos Sąjungoje Europos Komisijos pasiūlymu dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos siekiama stiprinti tam tikrus nekaltumo prezumpcijos ES aspektus.⁴⁰⁴ Šio kompromisinio teksto projekto 5 straipsnyje patvirtinama

401 EŽTT, *Salabiaku prieš Prancūziją*, Nr. 10519/83, 10519/83, 1988 m. gruodžio 6 d.

402 EŽTT, *Klouvi prieš Prancūziją*, Nr. 30754/03, 2011 m. birželio 30 d.

403 EŽTT, *Gurgurov prieš Moldovą*, Nr. 7045/08, 2009 m. birželio 16 d., p. 56.

404 Europos Komisija (2013), *Pasiūlymas dėl direktyvos, kuria siekiama užtikrinti tam tikrus nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvautinagrėnėjant baudžiamąją bylą teisme elementus*, COM(2013) 821 final, Briuselis, 2013 m. lapkričio 27 d., 5 straipsnio 2 dalis.

nekaltumo prezumpcija, reikalaujant iš valstybių narių užtikrinti, kad našta nustatant įtariamųjų ir kaltinamųjų kaltę tektų baudžiamąjį persekiojimą vykdančioms institucijoms.⁴⁰⁵

Be to, **pagal ES teisę** dabar taikomas specialus režimas asmenims, mėginantiems įrodyti diskriminaciją, kurie tradiciškai susidurdavo su ypač sudėtingomis įrodinėjimo kliūtimis.⁴⁰⁶ Pagal ES teisę pareiškėjui įrodžius pradinius bylos faktus preziumuojama, jog jis buvo diskriminuojamas, ir atsakovas privalo įrodyti, kad diskriminacijos nebuvo. Įrodinėjimo naštos perkėlimas dabar įtvirtintas ES teisės aktuose, kuriais reglamentuojamas diskriminavimo draudimas, kaip antai Rasinės lygybės direktyvoje ir Lyčių lygybės direktyvoje.⁴⁰⁷ Šios direktyvos yra išimties įprastiems reikalavimams pareiškėjui įrodyti visas savo keliamos bylos dalis.

Pavyzdys. Byloje *Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH*⁴⁰⁸ Rusijos pilietė kreipėsi dėl „patyrusio programinės įrangos kūrėjo“ darbo vietos. Jos prašymas buvo atmestas. Netrukus ta pati įmonė išspausdino antrą tokio pat turinio skelbimą. Antras pareiškėjos prašymas irgi buvo atmestas. Ji teigė, kad tapo diskriminacijos dėl lyties, amžiaus ir etninės kilmės auka. Pareiškėja išklė bylą ir pareikalavo kompensacijos dėl diskriminacijos įdarbinant ir savo bylos atskleidimo. Ieškinys buvo atmestas, kaip ir apeliacija, kuria ji apskundė tą sprendimą. Tada pareiškėja pateikė skundą Federaliniam darbo bylų teismui. Šis kreipėsi į ESTT su klausimu, ar pareiškėja galėjo reikalauti teisės į informaciją remdamasi keliomis direktyvomis.

ESTT pažymėjo, kad asmenys, kurie laiko save diskriminuojamais, iš pradžių turi įrodyti faktines aplinkybes, pagal kurias diskriminacija būtų preziumuojama. Tik nustačius šiuos faktus atsakovas turi įrodyti, kad

405 Žr. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13471-2015-INIT/en/pdf>.

406 ESTT, *Dr. Pamela Mary Enderby prieš Frenchay Health Authority ir Secretary of State for Health*, C-127/92, 1993 m. spalio 27 d. Taip pat žr. FRA (2011), *Europos nediskriminavimo teisės vadovas*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

407 Įrodinėjimo naštos perkėlimas įtvirtintas šiomis ES teisės nuostatomis: Rasinės lygybės direktyvos 8 straipsniu, Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis, 9 straipsniu, Lyčių lygybės direktyvos 18 straipsniu ir Užimtumo pagrindų direktyvos 10 straipsniu.

408 ESTT, *Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH*, C-415/10, 2012 m. balandžio 19 d. Taip pat žr. ESTT, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia*, C-83/14, 2015 m. liepos 16 d.

diskriminacijos nebuvo. ESTT nustatė, kad atsakovo atsisakymas atskleisti informaciją galėjo trukdyti pareiškėjai įrodyti pradinius faktus. Klausimą pateikęs teismas privalėjo užtikrinti, kad šis atsisakymas netrukdytų pareiškėjai įrodyti savo teiginių.

6.2.4. Senaties terminai

Senaties terminai – tai terminai, per kuriuos šalis privalo pareikšti ieškinį ar pranešti apie ieškinį kitai šaliai. Pagrįstų terminų ir procesinių taisyklių ieškiniams pareikšti nustatymas gali skatinti gerą teisingumo vykdymą, nes taip užtikrinamas teisinis tikrumas ir baigtinumas, o potencialūs atsakovai apsaugomi nuo senų ieškinių, nuo kurių sunku gintis dėl praėjusio laiko.⁴⁰⁹ **Pagal ET teisę ir ES teisę** senaties terminas iš esmės nepažeidžia nei EŽTK 6 straipsnio 1 dalies, nei ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio.

Pagal ET teisę, nors senaties terminai yra įprasta nacionalinių teisės sistemų ypatybė ir tarnauja keliems svarbiems tikslams, kad jie būtų teisėti, jais turi būti siekiama teisėtų tikslų ir jie turi būti proporcingi šiems tikslams.⁴¹⁰

Pavyzdys. Byloje *Bogdel prieš Lietuvą*⁴¹¹ pareiškėjai paveldėjo žemės sklypą, nupirtą iš valstybės. Praėjus dešimčiai metų, teismas nustatė, kad pradinis pardavimas buvo neteisėtas ir kad žemė turi būti neatlygintinai grąžinta vyriausybei. Pareiškėjai sprendimą apskundė; apeliacinis teismas nustatė, kad turi būti kompensuota suma, kadaise sumokėta už žemę, tačiau nuosavybė buvo atimta. Pareiškėjai teigė, kad valstybės pretenzijos į žemę neturėjo būti priimtose dėl senaties.

EŽTT pakartojo, kad senaties terminai „yra būdingas susitariančių valstybių vidaus teisinių sistemų bruožas“. Jie užtikrina teisinį tikrumą, apsaugo potencialius atsakovus ir užkerta kelią neteisėybei, kuri galėtų atsirasti, jei teismai dėl įvykių, įvykusių praeityje, turėtų spręsti remdamiesi įrodymais, kurie jau nepatikimi ar neišsamūs. Šiuo atveju pareiškėjai EŽTT argumentavo, kad valstybinėms institucijoms ir privatiems subjektams taikant skirtingas taisykles, kuriomis reguliuojama senaties terminų pradžia, jie buvo

409 EŽTT, *MPP Golub prieš Ukrainą*, Nr. 6778/05, 2005 m. spalio 18 d.

410 EŽTT, *Stubbings ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 22083/93 ir 22095/93, 1996 m. spalio 22 d., p. 50–56.

411 EŽTT, *Bogdel prieš Lietuvą*, Nr. 41248/06, 2013 m. lapkričio 26 d.

diskriminuojami. Tačiau pareiškėjai nekėlė šio klausimo nacionaliniuose teismuose. Tačiau netgi tokiomis aplinkybėmis EŽTT padarė išvadą, kad šio skirtumo rezultatas buvo suderinamas su pareiškėjo teise kreiptis į teismą ir kad EŽTK 6 straipsnio 1 dalis nebuvo pažeista.

Panašiai ir **pagal ES teisę** ieškinio pareiškimo nacionaliniame teisme senaties terminai nebūtinai yra neteisėti.⁴¹²

Pavyzdys. Byloje *Q-Beef ir kt.*⁴¹³ 2007 m. balandžio 2 d. pareiškėjai pareiškė ieškinį Belgijos valstybei ir pareikalavo kompensuoti įmokas, sumokėtas nuo 1993 m. sausio iki 1998 m. balandžio. Prejudicinį klausimą pateikusių teismo teigimu, penkerių metų senaties terminas, taikomas pareiškėjo reikalavimui, buvo pasibaigęs.

ESTT nusprendė, kad atsižvelgiant į veiksmingumo principą, siekiant teisinio tikrumo tikslų, pagrįstų senaties terminų ieškiniui pareikšti nustatymas neprieštaravo ES teisei. Šie senaties terminai turi būti tokie, kad pasinaudoti ES teisėje numatytais teisėmis netaptų praktiškai neįmanoma ar pernelyg sunku.

Be to, ES teisėje numatyti senaties terminai negali būti mažiau palankūs nei terminai, nustatyti panašioms ieškiniams nacionaliniuose teismuose.⁴¹⁴ Keliuose ES antrinės teisės dokumentuose numatytos konkrečios taisyklės, galiojančios šiame kontekste; pavyzdžiui, Mediacijos direktyva (žr. **2.4.2 skirsnį**) valstybės įpareigojamos užtikrinti, kad senaties terminai nebūtų skaičiuojami, kol ginčas sprendžiamas mediacijos būdu.⁴¹⁵

412 ESTT, *Edilizia Industriale Siderurgica Srl (Edis) prieš Ministero delle Finanze*, C-231/96, 1998 m. rugsėjo 15 d., p. 34–36.

413 ESTT, *Q-Beef NV prieš Belgische Staat ir Frans Bosschaert prieš Belgische Staat ir kt.*, sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, 2011 m. rugsėjo 8 d.

414 ESTT, *Rosalba Palmisani prieš Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)*, C-261/95, 1997 m. liepos 10 d., p. 27–28.

415 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų (Mediacijos direktyva), OL L 136, 2008, 8 straipsnis.

6.2.5. Imunitetas

Imunitetas yra labai specifinė kliūčių nagrinėti bylą rūšis. Be to, valstybės gali nustatyti imunitetą, siekdamos užkirsti kelią reikšti ieškinius. Teisinis imunitetas yra atleidimas nuo visų ar kai kurių teisinio proceso dalių – pavyzdžiui, teisinių prievolių, baudų ar baudžiamojo persekiojimo.⁴¹⁶ Kai kurios imuniteto rūšys yra skirtos prievolėms, kylančioms iš tarptautinės viešosios teisės, vykdyti. Tai, pavyzdžiui, valstybės imunitetas ar diplomatinis imunitetas. Kitos gali būti suteiktos valstybės vidaus lygmeniu – pavyzdžiui, siekiant apsaugoti valstybės tarnautojus nuo atsakomybės už sprendimus, priimtus einant oficialias pareigas, ar apsaugoti parlamentarų žodžio laisvę.

Parlamentaro imunitetas gali būti suderinamas su 6 straipsniu, jei juo siekiama teisėtų tikslų apsaugoti žodžio laisvę parlamente ar išlaikyti įstatymų leidybos ir teisminės valdžios atskyrimą.⁴¹⁷ Imunitetą pagrįsti lengviau, jei jis artimai susijęs su parlamentaro veikla.⁴¹⁸

Pavyzdys. Byloje *C.G.I.L. ir Cofferati (Nr. 2) prieš Italiją*⁴¹⁹ pareiškėjai buvo Italijos profsąjungų federacija ir jos generalinis sekretorius. 2002 m. Raudonosios brigados nužudė Darbo ministerijos patarėją. Vykstant debatams parlamente, buvo minimas tariamas ryšys tarp terorizmo ir profsąjungos kampanijų. Parlamento narys išsakė savo kaltinimus spaudai. Pareiškėjai pareiškė jam ieškinį ir pareikalavo atlyginti žalą, teigdami, kad savo teiginiais jis sugadino jiems reputaciją. Deputatų rūmai pareiškė, kad jo teiginiais buvo taikomas parlamentaro imunitetas. Pareiškėjai skundėsi, kad tai pažeidė jų teisę kreiptis į teismą.

EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnis. Parlamentaro imunitetas buvo nusistovėjusi praktika, skirta parlamentarų žodžio laisvei apsaugoti. Pareiškėjų teisės buvo suvaržytos teisėtais tikslais, tačiau šis suvaržymas nebuvo proporcingas. Griežtai kalbant, minėti pareiškimai nebuvo susiję su parlamentaro pareigų vykdymu. Valdžios institucijos neužtikrino tinkamos Bendrijos interesų ir reikalavimo apsaugoti pagrindines asmens teises pusiausvyros.

416 Kloth, M. (2010), *Immunities and the right of access to the court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Leidenas, Martinus Nijhoff Publishers, p. 1.

417 EŽTT, *A. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 35373/97, 2002 m. gruodžio 17 d., p. 75–77.

418 EŽTT, *Cordova prieš Italiją (Nr. 2)*, Nr. 45649/99, 2003 m. sausio 30 d., p. 64.

419 EŽTT, *C.G.I.L. ir Cofferati (Nr. 2) prieš Italiją*, Nr. 2/08, 2010 m. balandžio 6 d., p. 44.

Laikoma, kad valstybės (ar suvereno) imunitetu siekiama teisėto tikslo, kuris pateisina teisės kreiptis į teismą apribojimus, nes tai yra tarptautinėje teisėje pripažintas principas, skatinantis abipusę valstybių pagarbą ir gerus santykius.⁴²⁰ Valstybės imunitetas gali galioti net ir tada, kai bylos susijusios su kaltinimu kankinimais. Tačiau EŽTT pažymėjo, kad atsižvelgiant į esamą tarptautinės teisės raidą šioje srityje šį klausimą valstybės turi nuolat peržiūrėti.⁴²¹

Kitų rūšių imunitetu gali būti apriojamos asmens galimybės vykdyti teises procedūras, kuriomis ginčijami valstybės tarnautojų teiginiai ir išvados. Tokie apribojimai gali būti priimtini, jei jais siekiama teisėto tikslo – pavyzdžiui, veiksmingos tyrimo eigos.⁴²² Tačiau turi būti proporcingumo ryšys tarp priemonių, kuriomis naudojamosi, ir siekiamo teisėto tikslo.⁴²³

6.3. Delsimas vykdyti galutinius sprendimus

Pagrindiniai aspektai

- Teisė kreiptis į teismą apima teisę reikalauti, kad teismo sprendimas būtų įvykdytas. Sprendimo nevykdymas gali nepagrįstai trukdyti įgyvendinti teisę į teisingumą ir pažeisti EŽTK 13 straipsnį.
- EŽTT praktikoje išskirti keli kriterijai, pagal kuriuos nustatoma, ar delsiama pagrįstai, kaip antai vykdymo proceso sudėtingumas, pareiškėjo ir kompetentingų institucijų elgesys, teismo priteista suma ir sprendimo pobūdis.
- Pagal ES teisę nevykdant sprendimo pažeidžiamos valstybių narių prievolės, numatytos ESS 4 straipsnio 3 dalyje ir 19 straipsnyje ir ES pagrindinių teisių chartijoje. Kol kas ESTT (dar) nėra sprendęs šio klausimo pagal 47 straipsnį.

420 EŽTT, *Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 35763/97, 2001 m. lapkričio 21 d., p. 56.

421 EŽTT, *Jones ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 34356/06 ir 40528/06, 2014 m. sausio 14 d., p. 215.

422 EŽTT, *Fayed prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 17101/90, 1994 m. rugsėjo 21 d., p. 70.

423 Ten pat, p. 75–82.

Teismo sprendimo nevykdymas apriboja teisę į teisingumą. Jis gali pakenkti pagrindinių teisių apsaugai ir atimti iš asmenų teisę į veiksmingą teisminę apsaugą. Kartu teismo sprendimų nevykdymas kenkia teisės viršenybei.⁴²⁴

Pagal ET teisę teisė kreiptis į teismą apima teisę reikalauti, kad teismo sprendimas būtų nedelsiant įvykdytas. Taigi nacionalinių teismo sprendimų nevykdymas patenka į EŽTK 6 straipsnio taikymo sritį.⁴²⁵ Pažeidimu gali būti laikomas ir delsimas įvykdyti sprendimą.⁴²⁶ Valstybės privalo užtikrinti, kad galutiniai ir privalomi teismo sprendimai būtų vykdomi. Jei galima teigti, kad už delsimą įvykdyti teismo sprendimą ar jo nevykdymą atsako valstybė, tai yra pagrindas pareikšti ieškinį pagal EŽTK 13 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Ivanov prieš Ukrainą*⁴²⁷ pareiškėjas pateikė skundą dėl sprendimų nevykdymo jo naudai ir veiksmingos teisinės gynybos priemonės nebuvimo nacionaliniu lygmeniu.

EŽTT patvirtino, kad valstybė atsako už galutinių sprendimų vykdymą, jei valdžios institucijos gali kontroliuoti veiksmus, trukdančius juos įvykdyti visa apimtimi ir laiku. Teismas peržiūrėjo sprendimų vykdymą pagal 6 straipsnį ir nustatė, kad delsimo pagrįstumas turi būti vertinamas pagal šiuos veiksnius: i) vykdymo proceso sudėtingumą; ii) pareiškėjo ir kompetentingų institucijų elgesį; ir iii) teismo priteistą sumą ar sprendimo pobūdį. Teismas nustatė, kad buvo pažeisti EŽTK 6 ir 13 straipsniai.

Negalima reikalauti, kad asmuo, laimėjęs bylą prieš valstybę, pradėtų procesą dėl sprendimo vykdymo, kad juo pasinaudotų.⁴²⁸ Veikti privalo valstybė. Val-

424 Europos Taryba, ESTT (2010), *Nuomonė Nr. 13 (2010 m.) dėl teisėjų vaidmens vykdam teismų sprendimus*, Strasbūras, p. 7; Europos Taryba, CEPEJ (2007), *Enforcement of court decisions in Europe, CEPEJ Studies No. 8*, Strasbūras; CEPEJ (2010), *Access to justice in Europe*, Strasbūras; Europos Taryba, CEPEJ (2008), *Checklist for promoting the quality of justice and the court*, Strasbūras, pvz., p. 16.

425 EŽTT, *Hornsby prieš Graikiją*, Nr. 18357/91, 1997 m. kovo 19 d., p. 40. Taip pat žr. JT Žmogaus teisių komitetas (ŽTK) (2005), Pranešimas Nr. 823/1998, *Czernin prieš Čekijos Respubliką*, 2005 m. kovo 29 d. išvada (neveikimu ir nepagrįstu vėlavimu vykdyti sprendimus pažeidžiamas TPPTP 14 straipsnis).

426 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2003), *Recommendation Rec(2003)17 to member states on enforcement*, 2003 m. rugsėjo 9 d. Taip pat žr. Europos Taryba, CEPEJ (2009), *Guidelines for a better implementation of the existing Council of Europe Recommendation on enforcement*.

427 EŽTT, *Yuriy Nikolayevich Ivanov prieš Ukrainą*, Nr. 40450/04, 2009 m. spalio 15 d., p. 53–57.

428 EŽTT, *Scordino prieš Italiją (Nr. 1)*, Nr. 36813/97, 2006 m. kovo 29 d., p. 198.

džios institucija negali remtis išteklių trūkumu, teisindamasi, kodėl nesumokėta teismo sprendimu skirta bauda.⁴²⁹ Be to, jei sumokama vėlai ir po priverstinio vykdymo procedūrų, tai nėra tinkamas žalos atlyginimas.⁴³⁰ EŽTT nurodė, kad atvejais, susijusiais su teismo sprendimų nevykdymu, pačios vertingiausios yra nacionalinės priemonės, skirtos teismo sprendimų įvykdymui laiku užtikrinti. Tačiau valstybės gali pasirinkti taikyti grynai kompensacinę teisinę gynybos priemonę, jei ji atitinka tam tikrus reikalavimus (kompensacija kaip teisinė gynybos priemonė nevykdymo atveju plačiau aptarta **5.2.1 skirsnyje**).

Pagal ES teisę Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis taikomas visoms teisėms, numatytoms ES teisės aktuose, ir suteikia asmenims teisę į veiksmingą teisminę šių teisių apsaugą. Pagal ES teisę nevykdant sprendimo pažeidžiamos valstybių narių pareigos, numatytos ESS 4 straipsnio 3 dalyje ir 19 straipsnyje (žr. **1 skyrių**) ir ES pagrindinių teisių chartiją. Kol kas ESTT (dar) nėra sprendęs šio klausimo pagal 47 straipsnį.

Spręsdama bendresnius klausimus, susijusius su teismo sprendimų vykdymu, ES priėmė antrinius teisės aktus, kuriais reglamentuojama teismo sprendimų tarptautinio pripažinimo ir vykdymo tvarka. Pavyzdžiui:⁴³¹

- Kai reikia vykdyti neginčytinus civilinių ar komercinių bylų sprendimus kitose ES valstybėse narėse, galima naudotis Europos vykdomuoju raštu (EVR).⁴³² Neginčytinas reiškia, kad atsakovas sutiko su reikalavimu, kad teismas patvirtino taikos sutartį arba kad atsakovas neatvyko gintis nuo ieškinio. Asmenys gali gauti vykdymo deklaracijas. Tada EVR siunčiamas atitinkamos ES valstybės narės vykdymo institucijai. Yra aiškiai numatytų išimčių, pavyzdžiui, bylos dėl testamentų ar paveldėjimo arba šeimos turto.

429 EŽTT, *Sacaleanu prieš Rumuniją*, Nr. 73970/01, 2005 m. rugsėjo 6 d.

430 EŽTT, *Karahalios prieš Graikiją*, Nr. 62503/00, 2003 m. gruodžio 11 d., p. 23.

431 Kiti pavyzdžiai – tai Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 650/2012/ES dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo pažymėjimo sukūrimo, OL L 201/107; 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, OL L 338/1; ir 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje, OL L 7/1.

432 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 805/2004, sukuriantis neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą, OL L 143, 2004. Negalioja Danijai.

- Jei EVR negalima naudoti, asmenys gali siekti priverstinio sprendimų vykdymo, naudodamiesi 2001 m. reglamentu „Briuselis I“.⁴³³ Išimtis daroma arbitražo, bankroto ir šeimos byloms. 2015 m. sausio 10 d. įsigaliojo naujos redakcijos reglamentas „Briuselis I“, pakeitęs 2001 m. reglamentą „Briuselis I“.⁴³⁴ Tačiau byloms, iškeltoms iki minėtos datos, vis dar galioja Briuselio reglamentas.

Perspektyvi praktika

Veiksmingas teismo sprendimų vykdymas

Švedijoje skolas išieško Švedijos išieškojimo tarnyba (SEA). Kreditorius kreipiasi dėl išieškojimo. Jei pridėti visi reikiami dokumentai, SEA praneša skolininkui apie skolą ir suteikia jam dviejų savaičių terminą skoloms sumokėti arba prieštaravimui pareikšti. Jei skolininkas nesumoka, gali būti pradėtas išieškojimas. SEA ieško turto, kurį galima būtų areštuoti ir iš jo apmokėti skolas (pavyzdžiui, per žemės registrą, įmonių registrą ir mokesčių sąskaitas). Skolininkas privalo suteikti informaciją apie savo turtą ir gali būti apie jį apklausiamas. Trečiosios šalys privalo pateikti informaciją apie skolininkui priklausantį, tačiau trečiųjų šalių žinioje esantį turtą. SEA įvertina informaciją ir areštuoja turtą, iš kurio galima išieškoti skolą, padarant kuo mažesnę žalą skolininkui. Jei areštuojami pinigai banko sąskaitoje, pinigai pervedami SEA per kelias dienas ir paskirstomi kreditoriumi.

Šaltinis: Švedijos išieškojimo tarnyba.

- 433 2001 m. gruodžio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose, OL L 12, 2001. Šios nuostatos buvo imtos taikyti Danijai 2006 m. balandžio 27 d. Tarybos sprendimu 2006/325/EB dėl Europos bendrijos ir Danijos Karalystės susitarimo dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo sudarymo (2006/325/EB), OL 120, 2006. Taip pat žr. 2007 m. spalio 30 d. Konvenciją dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo (*Lugano konvencija*), OL L 339, 2007, kurią pasirašė ES, Danija, Islandija, Norvegija ir Šveicarija.
- 434 2012 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose (nauja redakcija), OL L 351, 2012. Danija nedalyvauja.

7

Teisės į teisingumą apribojimai: proceso trukmė

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Proceso trukmė		
Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą)	Proceso trukmės nustatymas	EŽTK 6 straipsnio 1 dalis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą)
Pagrindinių teisių chartijos 41 straipsnis (teisė į gerą administravimą)	Nebaudžiamasis procesas	EŽTT, <i>Oršuš ir kt. prieš Kroatiją</i> , Nr. 15766/03, 2010 m.
	Baudžiamasis procesas	EŽTT, <i>Malkov prieš Estiją</i> , Nr. 31407/07, 2010 m.
Proceso trukmės pagrįstumas		
ESTT, <i>Ufficio IVA di Piacenza prieš Belvedere Costruzioni Srl.</i> , C-500/10, 2012 m.	Kriterijai, pagal kuriuos nustatomas pagrįstumas	EŽTT, <i>Starokadomskiy prieš Rusiją</i> (Nr. 2), Nr. 27455/06, 2014 m.
	Bylos sudėtingumas	EŽTT, <i>Matoń prieš Lenkiją</i> , Nr. 30279/07, 2009 m.
	Pareiškėjo elgesys	EŽTT, <i>Veliyev prieš Rusiją</i> , Nr. 24202/05, 2010 m.
	Vidaus valdžios institucijų elgesys	EŽTT, <i>Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. ir kt. prieš Portugaliją</i> , Nr. 56637/10 ir kt., 2014 m.
	Teisės, kuriai kyla pavojus, svarba	EŽTT, <i>Mikulić prieš Kroatiją</i> , Nr. 53176/99, 2002 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Teisinės gynybos priemonės per ilgo proceso atveju		
ESTT, <i>Groupe Gascogne SA prieš Europos Komisiją</i> , C-58/12 P, 2013 m.		EŽTT, <i>Scordino prieš Italiją</i> (Nr. 1), Nr. 36813/97, 2006 m.

Teismo proceso užbaigimas per protingą terminą yra pagrindinė žmogaus teisė ir nebaudžiamajame, ir baudžiamajame procese. Šiame skyriuje išsamiai aprašomos ET ir ES teisės nuostatos, susijusios su proceso trukmės nustatymu ir vertinimu, ar jo trukmė protinga. 7.3 skirsnyje apžvelgtos teisinės gynybos priemonės, kuriomis galima naudotis per ilgo proceso atveju.

7.1. Proceso trukmės nustatymas

Pagrindiniai aspektai

- Teisė į procesą per protingą terminą yra užtikrinta ir EŽTK 6 straipsnyje, ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje.
- Svarstant, ar procesas baigtas per protingą terminą, atsižvelgiama į bendrą proceso trukmę.
- Nebaudžiamosiose bylose šis terminas paprastai prasideda nuo bylos iškėlimo tribu-nole momento.
- Baudžiamosiose bylose šis terminas paprastai prasideda nuo momento, kai asme-niui pareiškiami kaltinimai. Tai yra nuo momento, kai tai „smarkiai paveikia“ asmens padėtį.
- Ir baudžiamosiose, ir nebaudžiamosiose bylose šis laikas baigiasi, kai sprendimas tampa galutinis (jo nebegalima skųsti).

Perspektyvi praktika

Greitesnis šeimos bylų nagrinėjimas

Šeimos reikalų teismai ir Berlyno advokatūra Vokietijoje, Berlyne sėkmingai įgyvendino bendrą projektą, skirtą teisminėms procedūroms, susijusioms su šeimos bylomis, pagreitinti. Projekto objektas – proceso trukmė ir, pavyzdžiui, galimas tėvų konfliktas. Juo diegiamas nuoseklus daugiadisciplinis specialistų (advokatų, socialinių darbuotojų ir teisėjų) požiūris bei bendros intervencijos, siekiant padėti tėvams savarankiškai nustatyti ir tenkinti savo vaikų poreikius ir veiksmingiau išspręsti ginčą.

Šaltinis: 2014 m. Krištolinių teisingumo svarstyklių apdovanojimas, kurį kartu organizavo Europos Taryba ir Europos Komisija.

Teisė į procesą per protingą terminą yra numatyta ir EŽTK 6 straipsnyje, ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje. Nepaisant šios teisės svarbos, per ilgą proceso trukmę yra dažniausia problema, nurodoma EŽTT teikiamuose prašymuose.⁴³⁵

Reikalavimas, kad procesas baigtųsi per protingą terminą, „galioja visoms teismo proceso šalims, o jo tikslas – apsaugoti jas nuo per ilgos proceso trukmės“.⁴³⁶ Per ilgą proceso trukmę gali pakenkti teisės viršenybės užtikrinimui ir trukdyti įgyvendinti teisę į teisingumą. Delsimas gauti ir vykdyti sprendimus gali sudaryti procesines kliūtis teisės į teisingumą įgyvendinimui (žr. **6.3 skirsnį**). Valstybės privalo organizuoti savo teisinės sistemas taip, kad teismai galėtų laikytis pareigos išspręsti bylas per protingą terminą.⁴³⁷ Jei byla neišsprendžiama per protingą terminą, atsiranda teisė pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone (žr. **7.3 skirsnį**).⁴³⁸ Valstybės privalo užtikrinti konkrečias teisinės priemones, kuriomis asmenys galėtų siekti teisinės gynybos

435 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2010), *Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*, 2010 m. vasario 24 d. Taip pat žr. Europos Taryba, Europos Žmogaus Teisių Teismo kanceliarija, *Annual Report 2014*, p. 174–175.

436 EŽTT, *Stögmüller prieš Austriją*, Nr. 1602/62, 1969 m. lapkričio 10 d., p. 5.

437 EŽTT, *Scuderi prieš Italiją*, Nr. 12986/87, 1993 m. rugpjūčio 24 d., p. 16. EŽTT, *Jama prieš Slovėniją*, Nr. 48163/08, 2012 m. liepos 19 d., p. 36.

438 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2010), *Recommendation Rec(2010)3 to member states on enforcement*. Taip pat žr. Europos Taryba, CEPEJ (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*. Ataskaitose nustatomi ir vertinami pagrindiniai principai, numatyti teismo praktikoje, susijusioje su „protingu terminu“.

priemonių dėl per ilgų procedūrų; šios pareigos nevykdymas yra atskiras 13 straipsnio pažeidimas.⁴³⁹

Nei ET, nei ES teisėje nenumatyta konkreči „protingo termino“ trukmė. Bylos vertinamos individualiai ir atsižvelgiant į individualias aplinkybes. Vertinimas atliekamas pagal EŽTT praktikoje nustatytus kriterijus, kuriuos taiko ir ESTT. Visų pirma EŽTT nustato laikotarpį, į kurį reikia atsižvelgti nustatant proceso trukmę. Tada jis svarsto, ar laiko trukmė yra protinga (žr. **7.2 skirsnį**).⁴⁴⁰ **1 skyriuje** (t. y. jame pateiktoje **schemeje**) apžvelgtas ryšys tarp ES pagrindinių teisių chartijoje ir EŽTK numatytų teisių – dėl šio ryšio toliau nurodytos ET teisės nuostatos galioja ir ES teisėje pagal 47 straipsnį.

Principas, pagal kurį reikalaujama, kad teismo posėdis įvyktų per protingą terminą, galioja ir ES vykdomoms administracinėms procedūroms.⁴⁴¹ Tai nurodyta ir ES pagrindinių teisių chartijos 41 straipsnyje, kuris suteikia visiems piliečiams teisę į bešališką, sąžiningą savo reikalų sprendimą ES įstaigose ir institucijose per protingą terminą.

7.1.1. Proceso trukmės nustatymas nebaudžiamajame procese

Nebaudžiamosiose bylose šis terminas paprastai prasideda nuo bylos iškėlimo tribunole momento.⁴⁴² Tačiau kartais jis pradedamas skaičiuoti prieš teismo proceso pradžią.⁴⁴³ Tai gali įvykti tik išimtinėmis aplinkybėmis – pavyzdžiui, kai tam tikri preliminarūs veiksmai yra būtina proceso įžanga.⁴⁴⁴ Pavyzdžiui, jei pareiškėjas privalo kreiptis į administracinę įstaigą prieš pareikšdamas ieškinį teisme, laikas, į kurį atsižvelgiama, gali apimti ir šį laikotarpį.⁴⁴⁵ Laikotarpis apima visą procesą, įskaitant apeliaciją.⁴⁴⁶

439 EŽTT, *Kudła prieš Lenkiją*, Nr. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d., p. 159–160.

440 EŽTT, *Kudła prieš Lenkiją*, Nr. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d., p. 124.

441 Taip pat žr. ESTT, *Imperial Chemical Industries Ltd prieš Europos Komisiją*, T-214/06, 2012 m. birželio 5 d., p. 284.

442 EŽTT, *Poiss prieš Austriją*, Nr. 9816/82, 1987 m. balandžio 23 d., p. 50.

443 EŽTT, *Golder prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d., p. 32.

444 EŽTT, *Blake prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 68890/01, 2006 m. rugsėjo 26 d., p. 40.

445 EŽTT, *König prieš Vokietiją*, Nr. 6232/73, 1978 m. birželio 28 d., p. 98.

446 EŽTT, *Poiss prieš Austriją*, Nr. 9816/82, 1987 m. balandžio 23 d., p. 50.

Laikas pasibaigia, kai sprendimas įsiteisėja (tai apima žalos nustatymą po sprendimo priėmimo).⁴⁴⁷ Vertindamas, ar trukmė protinga, EŽTT atsižvelgia į proceso visumą.⁴⁴⁸ Skaičiuojant atitinkamą laikotarpį iki proceso pabaigos, sprendimo vykdymas ar priverstinio jo vykdymo procedūros laikomos neatsiejama bylos dalimi.⁴⁴⁹

Pavyzdys. Byloje *Oršuš ir kt. prieš Kroatiją*⁴⁵⁰ pareiškėjai buvo 15 romų kilometrų mokinių, lankiusių dvi pradinės mokyklas nuo 1996 iki 2000 m. Kartais jie lankė tik romų klases. 2002 m. balandžio 19 d. jie pareiškė ieškinį mokykloms dėl diskriminacijos rasės pagrindu ir teisės į mokslų pažeidimo. 2002 m. rugsėjį teismas atmetė skundą, o apeliacinė instancija šį sprendimą paliko galioti. 2007 m. vasario 7 d. Konstitucinis Teismas atmetė pareiškėjų skundą. Jie skundėsi dėl proceso trukmės.

EŽTT pažymėjo, kad procesas prasidėjo 2002 m. balandžio 19 d. ir, išnagrinėjus bylą savivaldybės ir apygardos teismuose, baigėsi Konstitucinio Teismo sprendimu 2007 m. vasario 7 d. Teismas nustatė, kad nors byla pirmosios instancijos ir apeliaciniame teismuose buvo išnagrinėta greitai, procesas Konstituciniame Teisme truko ketverius metus vieną mėnesį ir 18 dienų. EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis.

Svarstydamas proceso trukmės konstituciniuose teismuose klausimą, EŽTT atsižvelgia į jų ypatingą „Konstitucijos sergėtojo“ vaidmenį.⁴⁵¹ Ar proceso trukmės protingumas gali būti vertinamas atsižvelgiant į procesą konstituciniame teisme, nustatoma tikrinant, ar proceso rezultatas gali paveikti ginčo baigtį bendrosios kompetencijos teismuose.⁴⁵²

Kai bylos šalis miršta ir kitas asmuo paskelbia apie savo ketinimą tęsti procesą kaip pradinio pareiškėjo įpėdinis, tiriant proceso trukmę gali būti atsižvelgta į

447 EŽTT, *Guincho prieš Portugaliją*, Nr. 8990/80, 1984 m. liepos 10 d.

448 EŽTT, *Dobbertin prieš Prancūziją*, Nr. 13089/87, 1993 m. vasario 25 d., p. 44.

449 EŽTT, *Martins Moreira prieš Portugaliją*, Nr. 11371/85, 1988 m. spalio 26 d., p. 44.

450 EŽTT, *Oršuš ir kt. prieš Kroatiją*, Nr. 15766/03, 2010 m. kovo 16 d.

451 Ten pat, p. 109.

452 EŽTT, *Süssmann prieš Vokietiją*, Nr. 20024/92, 1996 m. rugsėjo 16 d., p. 39.

proceso visumą.⁴⁵³ Ir priešingai, kai asmuo savo vardu įstoja į bylą kaip trečioji šalis, laikas skaičiuojamas nuo jo įstojimo į bylą šiais tikslais.⁴⁵⁴

7.1.2. Proceso trukmės nustatymas baudžiamajame procese

Protingos trukmės reikalavimu baudžiamajame procese siekiama užtikrinti, kad „kaltinamieji per ilgai nejaustų netikrumo dėl jiems pareikštų baudžiamųjų kaltinimų“.⁴⁵⁵ Baudžiamosiose bylose laikas pradedamas skaičiuoti nuo momento, kai asmeniui pareiškiami kaltinimai.⁴⁵⁶ Tai yra nuo momento, kai tai „smarkiai paveikia“ kaltinamojo padėtį.⁴⁵⁷ Reikia pažymėti, kad laiko skaičiavimas gali prasidėti anksčiau, nei byla perduodama teismui – pavyzdžiui, nuo arešto⁴⁵⁸ arba ikiteisminio tyrimo pradžios.⁴⁵⁹

Pavyzdys. Byloje *Malkov prieš Estiją*⁴⁶⁰ pareiškėjas buvo nuteistas už taksisto nužudymą 2008 m. Baudžiamasis tyrimas buvo pradėtas 1998 m. rugpjūčio 6 d. Pareiškėjas pateikė skundą dėl per ilgą proceso.

EŽTT pakartojo, kad baudžiamosiose bylose laikas pradedamas skaičiuoti iš karto, kai asmeniui pateikiami kaltinimai, o tai gali įvykti prieš bylai patenkant į teismą. Sąvoka „pateikti kaltinimus“ atitinka patikrinimą, ar smarkiai paveikta įtariamojo padėtis. Teismas pradžios data laikė 2001 m. rugpjūčio 17-ąją – dieną, kai policijos tyrėjas parengė kaltinimus pareiškėjui ir jis buvo pripažintas bėgliu. Procesas baigėsi 2009 m. balandžio 22 d., kai Aukščiausiasis Teismas atmetė pareiškėjo apeliaciją. Iš viso procesas truko septynerius metus ir aštuonis mėnesius ir buvo vykdomas trimis jurisdikcijos lygiais. Procesas truko pernelyg ilgai ir buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis. Tai buvo ištaisyta sutrumpinant pareiškėjo bausmę.

453 EŽTT, *Scordino prieš Italiją (Nr. 1)*, Nr. 36813/97, 2006 m. kovo 29 d., p. 220.

454 Ten pat.

455 EŽTT, *Wemhoff prieš Vokietiją*, Nr. 2122/64, 1968 m. birželio 27 d., p. 18.

456 EŽTT, *Tychko prieš Rusiją*, Nr. 56097/07, 2015 m. birželio 11 d., p. 63.

457 EŽTT, *Eckle prieš Vokietiją*, Nr. 8130/78, 1982 m. liepos 15 d.

458 EŽTT, *Wemhoff prieš Vokietiją*, Nr. 2122/64, 1968 m. birželio 27 d., p. 19.

459 EŽTT, *Ringeisen prieš Austriją*, Nr. 2614/65, 1971 m. liepos 16 d., p. 110.

460 EŽTT, *Malkov prieš Estiją*, Nr. 31407/07, 2010 m. vasario 4 d.

Protingos trukmės reikalavimas galioja visam atitinkamam procesui, įskaitant procesą apeliacinėje instancijoje.⁴⁶¹ Taigi laikas trunka tol, kol priimamas teismo sprendimas, kuriuo užbaigiama byla; tai gali būti apeliacinės instancijos teismo sprendimas dėl bylos esmės.⁴⁶² Baudžiamasis kaltinimas „nustatomas“ tik tada, kai skiriama galutinė bausmė.⁴⁶³ Pagal 6 straipsnį teismo sprendimo vykdymas laikomas neatsiejama teismo proceso dalimi; jis apima ir išteisinamojo nuosprendžio įgyvendinimą.⁴⁶⁴

7.2. Kriterijai, lemiantys proceso trukmės protingumą

Pagrindiniai aspektai

- Baudžiamojo ir nebaudžiamojo proceso trukmės protingumas priklauso nuo konkrečių kiekvienos bylos aplinkybių.
- Protingumas baudžiamajame ir nebaudžiamajame procese vertinamas pagal šiuos keturis kriterijus: bylos sudėtingumą; skundą pateikusios šalies elgesį; nacionalinių valdžios institucijų elgesį ir grėsmės skundą pateikusiai šaliai svarbą.

Būdas nustatyti, ar procesas buvo nepagrįstai ilgas, apibūdinamas kaip „labiau pragmatinis nei mokslinis“.⁴⁶⁵ **Pagal ET ir ES teisę** ir baudžiamajame, ir nebaudžiamajame procese proceso trukmės protingumas priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių.⁴⁶⁶

Protingumas baudžiamajame ir nebaudžiamajame procesuose vertinamas pagal keturis kriterijus:

- (i) bylos sudėtingumą;
- (ii) skundą pateikusios šalies elgesį;

461 EŽTT, *König prieš Vokietiją*, Nr. 6232/73, 1978 m. birželio 28 d., p. 98.

462 EŽTT, *Neumeister prieš Austriją*, Nr. 1936/63, 1968 m. birželio 27 d., p. 19.

463 EŽTT, *Eckle prieš Vokietiją*, Nr. 8130/78, 1982 m. liepos 15 d., p. 77.

464 EŽTT, *Assanidze prieš Gruziją*, Nr. 71503/01, 2004 m. balandžio 8 d., p. 181-182.

465 Generalinės advokatės E. Sharpston išvada ESTT byloje *Groupe Gascogne SA prieš Europos Komisiją*, C-58/12, 2013 m. gegužės 30 d., p. 72-73.

466 EŽTT, *König prieš Vokietiją*, Nr. 6232/73, 1978 m. birželio 28 d., p. 110.

(iii) atitinkamų valdžios institucijų elgesį;

(iv) kas gresia skundą pateikusiai šaliai (žr. 7.2.1–7.2.4 skirsnius).⁴⁶⁷

Taikydamas šiuos kriterijus, EŽTT, pavyzdžiui, laikė, kad 10 metų⁴⁶⁸ ir 13 metų⁴⁶⁹ yra neprotinga baudžiamojo proceso trukmė. Be to, jis laikė, kad 10 metų – neprotinga civilinio proceso,⁴⁷⁰ o 7 metai – drausminių procedūrų trukmė.⁴⁷¹ Bylos gali būti nagrinėjamos įvairiais jurisdikciniais lygiais (pavyzdžiui, apeliacine tvarka). Svarstant protingumą, į tai atsižvelgiama. Svarstant, kas yra protinga, atsižvelgiama į augantį delsimo kiekviename lygyje poveikį.⁴⁷²

Tačiau būtina pasiekti pusiausvyrą tarp spartos ir gero teisingumo vykdymo. Pavyzdžiui, greito sprendimo poreikis byloje neturėtų pažeisti kaltinamojo teisių į gynybą (žr. 4.2.4 skirsnį apie pakankamą laiką ir galimybes pasirengti gynybai).⁴⁷³

Pavyzdys. Byloje *Starokadomskiy prieš Rusiją (Nr. 2)*⁴⁷⁴ pareiškėjas buvo kaltinamas nužudymu sunkinančiomis aplinkybėmis 1998 m. vasarį. Vėliau jis buvo apkaltintas kitais smurtiniais nusikaltimais kartu su keliais kitais įtariamaisiais. 2004 m. lapkritį pareiškėjas buvo nuteistas už kelis nusikaltimus, įskaitant sąmokslą įvykdyti žmogžudystę. Apeliacinis teismas paliko galioti apkaltinamąjį nuosprendį ir galiausiai 2005 m. lapkritį pareiškėjas buvo nuteistas dešimt metų kalėti. Pareiškėjas skundėsi, kad baudžiamojo proceso trukmė buvo neprotinga.

Nebuvo jokių požymių, kad į nacionalinio teismo argumentaciją būtų buvęs įtrauktas „protingos trukmės“ reikalavimas. 6 straipsnyje numatyta pareiga užbaigti baudžiamąjį procesą per protingą terminą, tačiau jame taip pat numatytas bendresnis gero teisingumo vykdymo principas. Šiuo atveju

467 Pavyzdžiui, EŽTT, *Frydlander prieš Prancūziją*, Nr. 30979/96, 2000 m. birželio 27 d., p. 43 (įdarbinimas).

468 EŽTT, *Milasi prieš Italiją*, Nr. 10527/83, 1987 m. birželio 25 d.

469 EŽTT, *Baggetta prieš Italiją*, Nr. 10256/83, 1987 m. birželio 25 d.

470 EŽTT, *Capuano prieš Italiją*, Nr. 9381/81, 1987 m. birželio 25 d.

471 EŽTT, *Kincses prieš Vengriją*, Nr. 66232/10, 2015 m. sausio 27 d.

472 EŽTT, *Deumeland prieš Vokietiją*, Nr. 9384/81, 1986 m. gegužės 29 d., p. 90.

473 EŽTT, *Boddaert prieš Belgiją*, Nr. 12919/87, 1992 m. spalio 12 d., p. 39.

474 EŽTT, *Starokadomskiy prieš Rusiją (Nr. 2)*, Nr. 27455/06, 2014 m. kovo 13 d.

teismas nebuvo įsitikinęs, kad valdžios institucijos sėkmingai išlaikė tinkamą pusiausvyrą tarp įvairių šio pagrindinio reikalavimo aspektų. Pareiškėjas buvo suimtas, todėl reikėjo ypač didelio rūpestingumo. Teismas nustatė, kad buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis.

ESTT taikė tokius pačius kriterijus procesui ES Bendrajame Teisme.⁴⁷⁵ Be to, ESTT nusprendė, kad ES teisės nuostatose nenumatytas pateisinimas valstybėms narėms, nesilaikančioms protingos trukmės principo.

Pavyzdys. Byloje *Ufficio IVA di Piacenza prieš Belvedere Costruzioni Srl*⁴⁷⁶ susiklostė tokia situacija: viename Italijos įstatyme buvo numatyta, kad tam tikras mokestis susijęs procesas trečiosios instancijos mokesčių teisme automatiškai pasibaigia praėjus dešimčiai metų nuo tada, kai jis pradėtas pirmojoje instancijoje. Buvo nuspręsta, kad tai neprieštarauja ES teisei.

ESTT pažymėjo, jog pareiga užtikrinti veiksmingą Europos Sąjungos išteklių surinkimą negali prieštarauti ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje ir EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje numatytam principui, kad sprendimas turi būti priimtas per protingą terminą.

7.2.1. Bylos sudėtingumas

Sudėtingumas gali būti būdingas ir faktams, ir teisei. Bylos sudėtingumą gali lemti pareiškėjo sveikatos būklė,⁴⁷⁷ didelės apimties įrodymai,⁴⁷⁸ sudėtingi teisiniai klausimai,⁴⁷⁹ būtinybė apklausti daug liudytojų⁴⁸⁰ ar daug paveiktų asmenų.⁴⁸¹ Kai kurios bylos gali pasirodyti sudėtingesnės dėl savo pobūdžio – pavyzdžiui, jei jos susijusios ir su bendruomenės, ir su asmens interesais.⁴⁸²

475 ESTT, *Groupe Gascogne SA prieš Europos Komisiją*, C-58/12 P, 2013 m. lapkričio 26 d., p. 82–88.

476 ESTT, *Ufficio IVA di Piacenza prieš Belvedere Costruzioni Srl.*, C-500/10, 2012 m. kovo 29 d., p. 23.

477 EŽTT, *Yaikov prieš Rusiją*, Nr. 39317/05, 2015 m. birželio 18 d., p. 76.

478 EŽTT, *Eckle prieš Vokietiją*, Nr. 8130/78, 1982 m. liepos 15 d.

479 EŽTT, *Breinesberger ir Wenzelhuemer prieš Austriją*, Nr. 46601/07, 2012 m. lapkričio 27 d., p. 30–33.

480 EŽTT, *Mitev prieš Bulgariją*, Nr. 40063/98, 2004 m. gruodžio 22 d., p. 99.

481 EŽTT, *Papachelas prieš Graikiją*, Nr. 31423/96, 1999 m. kovo 25 d., p. 39 (faktų sudėtingumas).

482 EŽTT, *Wiesinger prieš Austriją*, Nr. 11796/85, 1991 m. spalio 30 d., p. 55.

Tačiau vien tai, kad byla laikoma labai sudėtinga, nereiškia, jog ilga proceso trukmė bus laikoma tinkama.⁴⁸³

Pavyzdys. Byloje *Matoń prieš Lenkiją*⁴⁸⁴ pareiškėjui 2000 m. birželio 19 d. buvo pareikšti kaltinimai dėl prekybos narkotikais, neteisėto šaunamojo ginklo laikymo ir dalyvavimo organizuotoje nusikalstamoje grupuotėje. Byloje buvo 36 kaltinamieji ir 147 liudytojai. Pareiškėjas buvo nuteistas 2008 m. Jis pateikė skundą apygardos teismui, kuris dar nebuvo išnagrinėjęs jo apeliacijos, kai jau byla buvo svarstoma EŽTT. Be to, pareiškėjas pateikė skundą apeliaciniam teismui ir teigė, kad buvo pažeista jo teisė į bylos nagrinėjimą per protingą terminą. Teismas skundą atmetė.

EŽTT sutiko, kad byla buvo labai sudėtinga, joje dalyvavo daug kaltinamųjų, o įrodymų apimtis buvo didelė. Tačiau jis nurodė, kad tai savaime negali pateisinti bendros baudžiamojo proceso trukmės. Netgi atsižvelgiant į didelius sunkumus, su kuriais susidūrė vietos institucijos, jos privalėjo organizuoti bylos nagrinėjimą veiksmingai ir užtikrinti EŽTK numatytų garantijų laikymąsi. Baudžiamuoju procesu, trukusiu ilgiau nei aštuonerius metus, buvo pažeistas protingo termino reikalavimas. Buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnis.

Taigi, nors sudėtingoms byloms išspręsti reikia daugiau laiko, sudėtingumas nebūtinai pateisina ilgą procesą.⁴⁸⁵

7.2.2. Skundą pateikusios šalies elgesys

Skundą pateikusios šalies elgesys yra objektyvi proceso ypatybė, kurios valstybė nekontroliuoja. Todėl į ją būtina atsižvelgti nustatant, ar viršytas protingas terminas.⁴⁸⁶

Asmenų negalima kaltinti už tai, kad jie naudojasi savo teisėmis arba jiems prieinamomis apeliacijos galimybėmis.⁴⁸⁷ Nereikalaujama, kad jie aktyviai

483 EŽTT, *Ferrantelli ir Santangelo prieš Italiją*, Nr. 19874/92, 1996 m. rugpjūčio 7 d., p. 42. Taip pat žr. EŽTT, *Ringeisen prieš Austriją*, Nr. 2614/65, 1971 m. liepos 16 d., p. 110.

484 EŽTT, *Matoń prieš Lenkiją*, Nr. 30279/07, 2009 m. birželio 9 d.

485 Europos Taryba, CEPEJ (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, p. 20.

486 EŽTT, *Wiesinger prieš Austriją*, Nr. 11796/85, 1991 m. spalio 30 d., p. 57.

487 EŽTT, *Gubkin prieš Rusiją*, Nr. 36941/02, 2009 m. balandžio 23 d., p. 167. Taip pat žr. EŽTT, *Moiseyev prieš Rusiją*, Nr. 62936/00, 2008 m. spalio 9 d., p. 192.

bendradarbiautų, siekdami pagreitinti prieš juos vykdomą procesą.⁴⁸⁸ Pareiškėjo pareiga yra kruopščiai vykdyti veiksmus, susijusius su byla, susilaikyti nuo vilkinimo ir pasinaudoti galimybėmis sutrumpinti procesą.⁴⁸⁹

Pavyzdys. Byloje *Veliyev prieš Rusiją*⁴⁹⁰ pareiškėjas buvo areštuotas ir sulaikytas 2004 m. vasario 26 d. dėl įtarimų dalyvavus keliuose organizuotose ginkluotuose apiplėšimuose. Pirmosios instancijos teismas priėmė sprendimą 2006 m. birželio 21 d. Apeliacinė instancija patvirtino apkaltinamąjį nuosprendį. Vyriausybė argumentavo, kad procesas užsitęsė dėl tyčinių kartu kaltinamo asmens veiksmų, vertimo iš rusų į azerbaidžaniečių kalbą ir retkarčiais pasitaikiusių pareiškėjo, kartu kaltinamo kito asmens ir advokatų ligų.

EŽTT pakartojo, kad pareiškėjas neprivalo aktyviai bendradarbiauti su teisminėmis institucijomis ir negali būti kritikuojamas už naudojimąsi visomis šalyje prieinamomis teisinės gynybos priemonėmis. Šiuo atveju pareiškėjas reikšmingai neprisidėjo prie proceso trukmės ir atsakingomis už tam tikrą delsimą galėjo būti laikomos nacionalinės institucijos. 6 straipsnyje reikalaujama, kad procesas vyktų greitai; be to, jame numatytas bendras tinkamo teisingumo vykdymo principas. Nacionalinės valdžios institucijos neužtikrino tinkamos pusiausvyros tarp įvairių šio pagrindinio reikalavimo aspektų ir taip pažeidė EŽTK 6 straipsnį.

Asmens elgesys, galintis lemti delsimą, apima pabėgimą nuo teisingumo vykdymo. Todėl paprastai pabėgęs kaltinamasis negali skųstis dėl nepagrįstos proceso trukmės, išskyrus atvejus, kai turi tam pateisinamą priežastį.⁴⁹¹ Pareiškėjo elgesiu negalima pateisinti valdžios institucijų neveikimo laikotarpių.

7.2.3. Nacionalinės valdžios institucijų elgesys

Būtina atsižvelgti į delsimą, už kurį atsako valstybė,⁴⁹² tačiau reikia rūpestingai apsvarstyti, kam priskirti atitinkamą atsakomybę. Pavyzdžiui, jei bylos

488 EŽTT, *Eckle prieš Vokietiją*, Nr. 8130/78, 1982 m. liepos 15 d., p. 82.

489 EŽTT, *Unión Alimentaria Sanders SA prieš Ispaniją*, Nr. 11681/85, 1989 m. liepos 7 d., p. 35.

490 EŽTT, *Veliyev prieš Rusiją*, Nr. 24202/05, 2010 m. birželio 24 d.

491 EŽTT, *Vayıç prieš Turkiją*, Nr. 18078/02, 2006 m. birželio 20 d., p. 44.

492 EŽTT, *Buchholz prieš Vokietiją*, Nr. 7759/77, 1981 m. gegužės 6 d., p. 49. Taip pat žr. EŽTT, *Yagtzilar ir kt. prieš Graikiją*, Nr. 41727/98, 2001 m. gruodžio 6 d.

nagrinėjimas užtrunka dėl to, kad ESTT pateikiamas prašymas priimti prejudicinį sprendimą, valstybė nelaikoma kalta.⁴⁹³

Valstybės privalo taip sutvarkyti savo teises sistemas, kad būtų užtikrinta teisė gauti galutinį sprendimą per protingą terminą.⁴⁹⁴ Tačiau pagrindinė atsakomybė už bylos parengimą ir greitą teismo proceso vykdymą tenka teisėjui.⁴⁹⁵ EŽTT nustatė, kad pasikartojantys teisėjų keitimai „negali atleisti valstybės nuo atsakomybės už gero teisingumo vykdymo užtikrinimą“.⁴⁹⁶ Per ilgos proceso trukmės taip pat negalima pateisinti nuolatine bylų perkrova.⁴⁹⁷ Valstybė atsako už visas valdžios institucijas – ne tik už teismus.⁴⁹⁸

Pavyzdys. Byloje *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. ir kt. prieš Portugaliją*⁴⁹⁹ 1999 m. rugsėjo 17 d. Porto baudžiamojo persekiojimo institucijos pradėjo pareiškėjų finansinės veiklos tyrimą. Po to buvo iškeltos dvi atskiros baudžiamosios bylos Porto ir Barseloso baudžiamuosiuose teismuose. Kol EŽTT nagrinėjo bylą, abi šios bylos dar nebuvo svarstomos.

EŽTT pažymėjo, kad procesas trunka jau daugiau nei 14 metų. Be to, bylų nagrinėjimas nevyko maždaug ketverius metus nuo 1999 m. gruodžio, kai pareiškėjai tapo kaltinamaisiais, iki 2003 m. balandžio ir lapkričio mėnesių, kai jiems buvo pareikšti kaltinimai. Vėliau, nuo 2003 ir 2005 m., kai buvo nustatyta teismo posėdžio data, buvo delsiama dar dvejus metus. Tai parodė, kad nuo pradžių nacionalinės valdžios institucijos nesprendė pareiškėjų bylos deramai rūpestingai. Teismas nurodė, kad siekdami procesinio veiksmingumo nacionaliniai teismai gali pagrįstai laukti, kol bus išspręstos lygiagrečiai nagrinėjamos bylos, tačiau turi būti užtikrinamas proporcingumas, antraip kaltinamajam būtų ilgam sukeliamas netikrumas. Jis nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 6 straipsnis.

493 EŽTT, *Pafitis ir kt. prieš Graikiją*, Nr. 20323/92, 1998 m. vasario 26 d., p. 95.

494 EŽTT, *Cocchiarella prieš Italiją*, Nr. 64886/01, 2006 m. kovo 29 d., p. 119. Baudžiamoji byla – EŽTT, *Dobbertin prieš Prancūziją*, Nr. 13089/87, 1993 m. vasario 25 d., p. 44.

495 EŽTT, *Capuano prieš Italiją*, Nr. 9381/81, 1987 m. birželio 25 d., p. 30–31.

496 EŽTT, *Lechner and Hess prieš Austriją*, Nr. 9316/81, 1987 m. balandžio 23 d., p. 58.

497 EŽTT, *Probstmeier prieš Vokietiją*, Nr. 20950/92, 1997 m. liepos 1 d., p. 64.

498 EŽTT, *Martins Moreira prieš Portugaliją*, Nr. 11371/85, 1988 m. spalio 26 d., p. 60.

499 EŽTT, *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. ir kt. prieš Portugaliją*, Nr. 56637/10 ir kt., 2014 m. spalio 30 d.

Laikiniai teismo laiku neišnagrinėjamos bylos nesukelia atsakomybės valstybei, jei ji nedelsdama imasi tinkamų taisomųjų priemonių šiai problemai spręsti.⁵⁰⁰ Spręsdamos vėlavimo išnagrinėti bylas problemą, valstybės gali nustatyti laikinąsias priemones, pavyzdžiui, galimybę pasirinkti spręsti bylas tam tikra tvarka.⁵⁰¹ Tačiau jei šie laikini veiksmai neatneša rezultatų, valstybės turi priimti efektyvesnes priemones problemai spręsti.⁵⁰² Jos turi ieškoti būdų užtikrinti, kad teisminės sistemos nesukurtų proceso delsos.

Perspektyvi praktika

Proceso trukmės trypinimas išklausančias teismo paslaugomis besinaudojančius asmenis

Švedijoje vykdant projektą „Kokybiškas teismo valdymas“ buvo sėkmingai sutrumpinta proceso trukmė apeliaciniuose ir apylinkės teismuose. Projektu buvo siekiama gauti vidinį teisėjų ir teismo darbuotojų vertinimą apie teismo valdymą. Be to, buvo siekiama gauti išorinį kaltinamųjų, liudytojų ir advokatų vertinimą. Šis dialogas vyko atliekant apklausas, pildant klausimynus ir dirbant mažose grupėse. Buvo sureaguota į pasiūlymus pagerinti teismo bylų valdymą ir bylų nagrinėjimo terminai sutrumpinti.

Carboni, N. (2014), „From Quality to Access to Justice: Improving the Functioning of European Judicial Systems“, *Civil and Legal Sciences*, t. 3, 4 leidimas, p. 4.

7.2.4. Kas gresia skundą pateikusiam asmeniui

Dar vienas kriterijus, į kurį reikia atsižvelgti vertinant proceso trukmę, yra to, kas gresia skundą pateikusiam asmeniui, svarba. Griežtesnis standartas taikomas, jei kaltinamasis yra suimtas; tokiu atveju valdžios institucijos privalo elgtis

500 EŽTT, *Probstmeier prieš Vokietiją*, Nr. 20950/92, 1997 m. liepos 1 d., p. 64. Taip pat žr. Europos Taryba, CEPEJ (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, p. 3.

501 EŽTT, *Zimmermann ir Steiner prieš Šveicariją*, Nr. 8737/79, 1983 m. liepos 13 d., p. 29. Taip pat žr. EŽTT, *Rutkowski ir kt. prieš Lenkiją*, Nr. 72287/10, 13927/11 ir 46187/11, 2015 m. liepos 7 d., p. 207–210. Baudžiamoji byla – EŽTT, *Milasi prieš Italiją*, Nr. 10527/83, 1987 m. birželio 25 d., p. 18.

502 EŽTT, *Zimmermann ir Steiner prieš Šveicariją*, Nr. 8737/79, 1983 m. liepos 13 d., p. 29.

„ypač rūpestingai“.⁵⁰³ Bylos, susijusios su vaikais ar gyvybei pavojų keliančiomis ligomis, taip pat turi būti nagrinėjamos greičiau.⁵⁰⁴

Perspektyvi praktika

Proceso pagreitinimas

Espo rajone Suomijoje baudžiamieji teismai rengė vadinamąsias „Jouko“ dienas, per kurias vaikų byloms buvo teikiama pirmenybė ir jos buvo automatiškai perkeliamos į eilės pradžią. Taip procesas buvo sutrumpintas, o jame dalyvaujantys vaikai patyrė mažiau streso.

Šaltinis: FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, p. 35.

Pavyzdžiui, nagrinėdamas prašymą dėl vaiko grąžinimo į Norvegiją pagal Konvenciją dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų, EŽTT pabrėžė ypač didelę laiko svarbą šios rūšies bylose, kuriose delsimas gali veiksmingai nulemti bylos baigtį.⁵⁰⁵ Be to, būtinas ypač didelis rūpestingumas bylose, kuriose spendžiama dėl kompensacijos eismo nelaimių aukoms,⁵⁰⁶ ir bylose, kuriose nagrinėjami darbo ginčai.⁵⁰⁷

Pavyzdys. Byloje *Mikulić prieš Kroatiją*⁵⁰⁸ pareiškėja ir jos motina iškėlė bylą H.P. dėl tėvystės nustatymo. Byloje buvo skirta 15 posėdžių, o šeši iš jų buvo atidėti, nes H.P. neatvyko. Be to, jis nuolat neatvykdavo atlikti DNR

503 EŽTT, *Jabłoński prieš Lenkiją*, Nr. 33492/96, 2000 m. gruodžio 21 d., p. 102. Taip pat žr. EŽTT, *Chudun prieš Rusiją*, Nr. 20641/04, 2011 m. birželio 21 d., p. 112.

504 EŽTT, *Hokkanen prieš Suomiją*, Nr. 19823/92, 1994 m. rugsėjo 23 d., p. 72 („ypač kad bylos dėl [vaiko] globos būtų išnagrinėtos greitai“). Taip pat žr. EŽTT, *X prieš Prancūziją*, Nr. 18020/91, 1992 m. kovo 31 d., p. 45 (bylą derėtų nagrinėti skubiai dėl tikėtinos atitinkamų asmenų gyvenimo trukmės).

505 EŽTT, *Hoholm prieš Slovakiją*, Nr. 35632/13, 2015 m. sausio 13 d., p. 51.

506 EŽTT, *Martins Moreira prieš Portugaliją*, Nr. 11371/85, 1988 m. spalio 26 d.

507 EŽTT, *Vocaturu prieš Italiją*, Nr. 11891/85, 1991 m. gegužės 24 d., p. 17; EŽTT, *Bauer prieš Slovėniją*, Nr. 75402/01, 2006 m. kovo 9 d., p. 19. Išsamesnę informaciją apie bylas, kuriose būtinas ypač didelis rūpestingumas, taip pat žr. Europos Taryba, (CEPEJ) (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, p. 3. Taip pat žr. Europos Taryba, (CEPEJ) (2013), *States appeal and supreme courts’ lengths of proceedings*.

508 EŽTT, *Mikulić prieš Kroatiją*, Nr. 53176/99, 2002 m. vasario 7 d.

tyrimo. Kai byla pateko į EŽTT, procesas vyko jau ketverius metus ir vis dar tęsėsi.

Byloje pagrindinis dėmesys buvo skiriamas galimam 8 straipsnio pažeidimui, tačiau EŽTT pakartojo, kad byloje, susijusiose su civiliniu statusu ir teismumu, būtina laikytis ypač didelio rūpestingumo. Čia, atsižvelgiant į tai, kas grėsė pareiškėjai, ir į tai, jog ji turėjo teisę reikalauti iš teismo nustatyti arba paneigti tėvystę, kad išnyktų netikrumas dėl jos tikrojo tėvo nustatymo, pagal 6 straipsnį reikėjo, kad kompetentingos nacionalinės institucijos veiktų ypač rūpestingai. Buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis.

7.3. Teisinės gynybos priemonės ilgai trunkančio proceso atveju

7 skyriuje aptariama teisė į bylos išnagrinėjimą per protingą terminą.⁵⁰⁹ Šiame skirsnyje analizuojamas EŽTT požiūris į veiksmingos teisinės gynybos priemonės suteikimą, kai procesas pernelyg ilgas. Reikia pažymėti, kad valstybės skatinamos užkirsti kelią ilgam procesui – pavyzdžiui, reorganizuojant teisinės sistemas, užuot atlyginus žalą sumokant kompensaciją. EŽTT nurodė, kad pirmenybė teikiama teisinės gynybos priemonėms, kurių paskirtis – pagreitinti procesą ir užkirsti kelią pernelyg ilgai jo trukmei, nes taip išvengiama kitų pažeidimų tame pačiame procese.⁵¹⁰

Pavyzdys. Byloje *Scordino prieš Italiją (Nr. 1)*⁵¹¹ buvo prašoma priteisti kompensaciją už eksproprijuotą žemę. Taip pat buvo pareikštas skundas dėl proceso trukmės: procesas tęsėsi aštuonerius su puse metų dviejose teismo instancijose.

Kalbėdamas apie veiksmingą teisinės gynybos priemonę EŽTT nurodė, kad priemonės, kuriomis galima ištaisyti pažeidimus, gali būti įvairių rūšių. Kai kurios valstybės renkasi derinti skirtingas teisinės gynybos priemones,

509 Protingumą lemiantys veiksniai nurodyti EŽTT praktikoje; žr., pvz., EŽTT, *Kemmache prieš Prancūziją (Nr. 1 ir 2)*, Nr. 12325/86 ir 14992/89, 1991 m. lapkričio 27 d., p. 60. ESTT laikėsi tokio pat požiūrio. Žr. ESTT, *Baustahlgewebe GmbH prieš Europos Bendrijų Komisiją*, C-185/95 P, 1998 m. gruodžio 17 d., p. 29.

510 EŽTT, *Scordino prieš Italiją (Nr. 1)*, Nr. 36813/97, 2006 m. kovo 29 d., p. 183; EŽTT, *Kudła prieš Lenkiją*, Nr. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d., p. 152.

511 EŽTT, *Scordino prieš Italiją (Nr. 1)*, Nr. 36813/97, 2006 m. kovo 29 d., p. 106–108 ir 201–205.

skirtas procesui pagreitinoti, su kompensacija. Valstybėms suteikiama teisė priimti tam tikrus sprendimus savo nuožiūra; jei nustatyta kompensacinė teisinės gynybos priemonė atitinka EŽTK, ji nelaikoma neveiksminga. Yra stipri prielaida, kurią visgi galima paneigti, kad per ilgą procesą padaro nepiniginę žalą. Tačiau kompensacijos dydis priklauso nuo nacionalinės teisinės gynybos priemonės savybių ir veiksmingumo.

Pagal ET teisę pirmenybė teikiama prevencinėms teisinės gynybos priemonėms – pavyzdžiui, toms, kuriomis pagreitinamas procesas ar nedelsiant skiriama posėdžio data. Tačiau kompensacinės teisinės gynybos priemonės gali būti veiksmingos, kai procesas jau trunka pernelyg ilgai ir prevencinės priemonės neegzistuoja.⁵¹² Baudžiamosiose bylose EŽTT gali nustatyti, kad veiksminga teisinės gynybos priemonė yra baismės sutrumpinimas.⁵¹³

Pagal ES teisę ESTT nėra priėmus sprendimų dėl proceso nacionaliniuose teismuose trukmės pagal ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnį, tačiau sutinka, kad kompensacija yra veiksminga teisinės gynybos priemonė, kai pažeidžiamas 47 straipsnis svarstant bylą ESTT Bendrajame Teisme.

Pavyzdys. Byloje *Groupe Gascogne prieš Komisiją*⁵¹⁴ ESTT svarstė atvejus, susijusius su pernelyg ilgai vykstančiu procesu ir tinkama teisinės gynybos priemone, susijusia su procesu Bendrajame Teisme (BT).

ESTT padarė išvadą, kad kai Europos Sąjungos teismas pažeidžia savo pareigą išnagrinėti bylas per protingą terminą, numatytą ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje, sankcija turi būti BT pareikštas ieškiny, kuriuo prašoma priteisti kompensaciją. Tai yra veiksminga teisinės gynybos priemonė.

2010 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas išleido rekomendaciją, kurioje valstybėms pateikiamos su šiuo klausimu susijusios praktinės gairės dėl žalos atlyginimo.⁵¹⁵ Pagrindinis dėmesys joje teikiamas proceso paspartinimui.

512 EŽTT, *McFarlane prieš Airiją*, Nr. 31333/06, 2010 m. rugsėjo 10 d., p. 108.

513 EŽTT, *Orchowski prieš Lenkiją*, Nr. 17885/04, 2009 m. spalio 22 d., ir *Norbert Sikorski prieš Lenkiją*, Nr. 17559/05, 2009 m. spalio 22 d.

514 ESTT, *Groupe Gascogne SA prieš Europos Komisiją*, C-58/12 P, 2013 m. lapkričio 26 d., p. 82–88.

515 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2010), *Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*, 2010 m. vasario 24 d.

8

Teisė į teisingumą pasirinktose tikslinėse srityse

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Asmenys su negalia		
<p>Pagrindinių teisių chartija, 6 straipsnis (teisė į laisvę ir saugumą), 20 straipsnis (lygybė prieš įstatymą), 21 straipsnis (nediskriminavimas) ir 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą)</p> <p>Aukų teisių direktyva (2012/29/ES)</p> <p>Direktyva dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese (2010/64/ES)</p> <p>Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (2012/13/ES)</p> <p>Direktyva dėl teisės turėti advokatą (2013/48/ES)</p>	<p>Teisė į teisingumą</p>	<p>EŽTK 5 straipsnis (teisė į laisvę ir saugumą), 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) ir 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas)</p> <p>EŽTT, <i>A.K. ir L. prieš Kroatiją</i>, Nr. 37956/11, 2013 m.</p>
	<p>Teisinis veiksnumas</p>	<p>EŽTT, <i>Shtukurov prieš Rusiją</i>, Nr. 44009/05, 2008 m.</p>

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Nusikaltimo aukos		
<p>Pagrindinių teisių chartija, 47 straipsnis ESTT, <i>Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino</i>, C-105/03, 2005 m. Pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties (2001/220/TVR) Aukų teisių direktyva (2012/29/ES) Direktyva dėl kompensavimo (2004/80/EB)</p>		<p>EŽTK 13 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę) EŽTT, <i>Dink prieš Turkiją</i>, Nr. 2668/07 ir kt., 2010 m. Konvencija dėl kompensacijos smurtinių nusikaltimų aukoms (CETS Nr. 116)</p>
Kaliniai ir suimtieji		
<p>Pagrindinių teisių chartija, 6 straipsnis Direktyva dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese (2010/64/ES) Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (2012/13/ES) Direktyva dėl teisės turėti advokatą (2013/48/ES)</p>	<p>Teisė kreiptis į teismą ir advokatą</p>	<p>EŽTK 5 straipsnis</p>
<p>Pagrindinių teisių chartija, 6 straipsnis</p>	<p>Teisė apskųsti laisvės atėmimą</p>	<p>EŽTK 5 straipsnio 1, 3 ir 4 dalys EŽTT, <i>Stanev prieš Bulgariją</i>, Nr. 36760/06, 2012 m. EŽTT, <i>Hassan ir kt. prieš Prancūziją</i>, Nr. 46695/10 ir 54588/10, 2014 m.</p>
<p>Pagrindinių teisių chartija, 6 straipsnis</p>	<p>Kompensacija už neteisėtą laisvės suvaržymą</p>	<p>EŽTK 5 straipsnio 5 dalis</p>

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Aplinkos apsaugos teisė		
<p>ESTT, <i>Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV prieš Bezirksregierung Arnsberg</i>, C-115/09, 2011 m.</p> <p>Direktyva dėl visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką (2003/4/EB)</p> <p>Direktyva dėl visuomenės dalyvavimo (2003/35/EB)</p> <p>Reglamentas (EB) Nr. 1367/2006 dėl Orhuso konvencijos taikymo</p>		<p>EŽTT, <i>Tătar prieš Rumuniją</i>, Nr. 67021/01, 2009 m.</p> <p>Europos socialinė chartija, 11 straipsnis (teisė į sveikatos apsaugą)</p>
E. teisingumas		
<p>ESTT, <i>Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA</i>, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m.</p> <p>Reglamentas (EB) Nr. 1896/2006, nustatantis Europos mokėjimo įsakymo procedūrą</p> <p>Reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą</p>		<p>EŽTT, <i>Lawyer Partners a.s. prieš Slovakiją</i>, Nr. 54252/07 ir kt., 2009 m.</p>

Šiame skyriuje nagrinėjama teisė į teisingumą, galiojanti pasirinktoms grupėms ir pasirinktose tikslinėse srityse, kurioms ET ir ES teisėje buvo sukurti specialūs principai: asmenims su negalia (8.1 skirsnis), nusikaltimo aukoms (8.2 skirsnis), kaliniams ir suimtiesiems (8.3 skirsnis), aplinkos teisei (8.4 skirsnis) ir e. teisingumui (8.5 skirsnis). Kitos grupės (konkrečiai – vaikai ir neteisėti migrantai) yra aptartos FRA ir EŽTT vadovuose apie Europos teisę, susijusią su prieglobsčiu, sienomis ir imigracija, ir apie Europos teisę, susijusią su vaiko teisėmis.⁵¹⁶ Reikia pažymėti, kad teisės nuostatos, aptartos 1–7 skyriuose, galioja ir 8 skyriui. 8 skyriuje nagrinėjamos papildomos priemonės, kuriomis galima užtikrinti, kad asmenys galėtų pasinaudoti teise į teisingumą.

⁵¹⁶ FRA (2014), *Europos prieglobsčio, sienų ir imigracijos teisės vadovas*, ir FRA (2015), *Handbook on European law relating to the rights of the child*.

8.1. Asmenys su negalia

Pagrindiniai aspektai

- ET ir ES teisė grindžiama JT neįgaliųjų teisių konvencija (NTK) ir jos principais.
- ES pagrindinių teisių chartijos 20 straipsnis, kuriuo patvirtinama, kad prieš įstatymą visi lygūs, ir 21 straipsnis, kuriuo uždraudžiama diskriminacija dėl negalios, sustiprina asmenų su negalia teisę į teisingumą. Pagal ET teisę EŽTK 14 straipsnyje draudžiama su EŽTK teisėmis susijusi diskriminacija įvairiais pagrindais. Jame negalia tiesiogiai neįvardyta, tačiau EŽTT yra įtraukęs negalią į savo pagal minėtą straipsnį saugomų „kitų“ pagrindų aiškinimą.
- Pagrindinis NTK principas yra prieinamumas. NTK šalys privalo užtikrinti asmenims su negalia lygų su kitais fizinės aplinkos, informacijos, ryšių bei paslaugų ir infrastruktūros prieinamumą. Be to, NTK reikalaujama sudaryti tinkamas sąlygas, kad asmenims su negalia būtų užtikrinta galimybė kreiptis į teismą ir lygiai su kitais asmenimis dalyvauti teisiniuose procesiniuose santykiuose.
- NTK, EŽTK ir ES pagrindinių teisių chartijoje numatytos procesinės apsaugos priemonės, skirtos asmenims, sulaukytiems dėl psichikos sveikatos problemų, ir tam, kad teisiškai neveiksnūs asmenys galėtų siekti teisingumo.

Asmenys su negalia, siekdami teisingumo, susiduria su tam tikromis kliūtimis. Todėl valstybėms kyla papildoma pareiga užtikrinti, kad asmenys su negalia galėtų visa apimtimi pasinaudoti savo teisėmis į teisingumą.⁵¹⁷ Šiame skirsnyje analizuojamos kelios pagrindinės problemos, įskaitant prieinamumą ir teisinį veiksmumą. **8.3 skirsnyje** aptartas nesavanoriškas asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, sulaikymas – klausimas, kurį dažnai sprendžia EŽTT.⁵¹⁸

NTK 1 straipsnyje neįgalieji apibrėžti kaip asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, „kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“. NTK patvirtinama, kad asmenys su negalia

517 Žr., pavyzdžiui, Europos Tarybos žmogaus teisių komisaras (2008), *Human rights and disability: equal rights for all*, p. 3.4, ir Rekomendaciją Nr. 4. Taip pat žr. Europos Taryba, CEPEJ (2010), *Access to justice in Europe*, CEPEJ Studies Nr. 9.

518 EŽTT, *Gorshkov prieš Ukrainą*, Nr. 67531/01, 2005 m. lapkričio 8 d., p. 44. FRA (2012), *Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems*, p. 18-19.

turi lygias teises – jie nėra labdaros gavėjai. NTK ratifikavo ES ir 25 jos valstybės narės.⁵¹⁹

8.1.1. Teisė į teisingumą

Perspektyvi praktika

Rekomendacijos policijai dėl pagalbos asmenims su negalia

Ispanijoje *Guardia Civil* sukūrė specialų vadovą policijos pareigūnams, kad padėtų jiems geriau teikti paslaugas asmenims, turintiems intelektualinę negalią.

Žr. Carrasco, A., ir kt. (2013), „*Guía de intervención policial con personas con discapacidad intelectual*“, Fundación Carmen Pardo-Valcarce, Madridas.

Prieinamumas yra pagrindinis NTK principas ir „gyvybiškai svarbi veiksmingo ir lygaus neįgaliųjų naudojimosi skirtingomis civilinėmis, politinėmis, ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis prielaida.“ Pagal 9 straipsnį konvencijos šalys privalo užtikrinti asmenims su negalia lygiai su kitais viešai prieinamos fizinės aplinkos (pavyzdžiui, pastatų), informacijos ir ryšių, paslaugų ir infrastruktūros prieinamumą. NTK šalys privalo teikti tinkamos formos pagalbą, įskaitant vadovus, skaitytuvus ir profesionalius ženklų kalbos vertėjus, prieinamumui užtikrinti. Teisė kreiptis į teismą būtų pažeista, jei pareiškėjui būtų neįmanoma fiziškai į jį patekti – pavyzdžiui, dėl riboto judumo.⁵²⁰

Teisė dalyvauti procese yra esminė teisės į teisingumą dalis.⁵²¹ NTK 13 straipsnyje garantuojama veiksminga teisė į teisingumą. Tai reiškia, kad asmenys su negalia turi tokias pačias teises kaip ir kiti asmenys, besinaudojantys teismo paslaugomis, kreiptis į teismą, paduoti į teismą kitus asmenis, būti liudytojais ir dalyvauti procesuose, kurie vyksta teisme. Reikalaujama sudaryti tinkamas sąlygas, kad asmenims su negalia būtų užtikrinta galimybė naudotis šiomis teisėmis lygiai su kitais asmenimis. Todėl prireikus NTK šalys privalo imtis tin-

519 FRA internetinėje ratifikavimo lentelėje nurodyta, kurios valstybės ją ratifikavo. Kitoje internetinėje lentelėje išvardytos JT NTK 33 straipsnyje nurodytos institucijos (institucijos, atliekančios konvencijos įgyvendinimo stebėseną).

520 EŽTT, *Farcaș prieš Rumuniją*, Nr. 32596/04, 2010 m. rugsėjo 14 d., p. 48.

521 FRA ataskaitoje apie teisę į teisingumą diskriminacijos bylose pateikiamos rekomendacijos dėl struktūrų, procedūrų ir priemonių, supaprastinančių teisės į teisingumą įgyvendinimą. Žr. FRA (2012), *Access to justice in cases of discrimination in the EU – Steps to further equality*.

kamų priemonių, kad suteiktų asmeniui su negalia galimybę kreiptis į teismą ir dalyvauti teisingumo procese. Pagalba gali apimti ženklų kalbos, prieinamų formatų dokumentų, Brailio ar lengvai skaitomo rašto naudojimą ir kt.⁵²² 13 straipsnyje taip pat reikalaujama tinkamų mokymų teismo, policijos ir kalėjimo darbuotojams.

Pagal ET teisę asmenys su negalia turi teisę į teisingumą pagal EŽTK 6 straipsnį. 14 straipsniu su nuorodomis į „kitus“ pagrindus asmenys su negalia taip pat apsaugomi nuo diskriminacijos naudojantis savo teisėmis.⁵²³ Tačiau 14 straipsnyje numatyta teisė nėra savarankiška: juo draudžiama diskriminacija dėl negalios tik įgyvendinant EŽTK numatytas materialines teises. O EŽTK 12 protokolu apsauga nuo diskriminacijos išplečiama iki bet kokių teisių, suteikiamų pagal nacionalinę teisę, ir bet kokio valdžios institucijos veiksmo, todėl jo apimtis yra platesnė nei 14 straipsnio,⁵²⁴ tačiau jis galioja tik jį ratifikavusioms valstybėms.⁵²⁵

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje numatyta bendroji teisė į teisingumą. Asmenys su negalia nuo diskriminacijos taip pat saugomi Chartijos 20 straipsniu, kuriame patvirtinama, kad prieš įstatymą visi yra lygūs, ir 21 straipsniu, kuriuo uždraudžiama diskriminacija dėl negalios.

Pagal ET ir ES teisę diskriminacijos draudimas reiškia, jog valstybės privalo imtis pozityvių veiksmų siekdamos užtikrinti, kad asmenys su negalia galėtų praktiškai pasinaudoti savo teisėmis. Kokie veiksmai reikalingi, priklauso nuo aplinkybių. Pavyzdžiui, asmenims su negalia gali prireikti skirti nemokamą teisinį atstovavimą, kad būtų užtikrinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, jei asmenims sunku suprasti sudėtingą procesą (žr. 3.1.2 ir 3.2.3 skirsnius).⁵²⁶

522 Pavyzdžiui, žr. 2010 m. spalio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2010/64/ES dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese, OL L 280, 2010, ir 2013 m. lapkričio 27 d. Europos Komisijos rekomendaciją dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose, OL C 378, 2013.

523 EŽTT, *Glor prieš Šveicariją*, Nr. 13444/04, 2009 m. balandžio 30 d.

524 ET protokolą Nr. 12 prie Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, CETS Nr. 177, Roma, 2000 11 4, p. 1-3.

525 Dabartinis protokolą Nr. 12 prie EŽTK ratifikavusių valstybių sąrašas pateiktas: http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/177/signatures?p_auth=w7ZQNTfu.

526 EŽTT, *Nenov prieš Bulgariją*, Nr. 33738/02, 2009 m. liepos 16 d., p. 52.

Pavyzdys. Byloje *A.K. ir L. prieš Kroatiją*⁵²⁷ vaikas netrukus po gimimo su motinos sutikimu buvo atiduotas globai. Iš motinos buvo atimtos motinystės teisės remiantis tuo, kad ji turėjo nedidelę intelektualinę negalią ir negalėjo tinkamai rūpintis savo sūnumi. Buvo pateiktas prašymas grąžinti motinystės teises, tačiau jis buvo atmestas, nes jos sūnų jau buvo įsivaikinę tretieji asmenys. Motinai nebuvo pranešta apie įvaikinimo procesą, ir ji jame nedalyvavo.

EŽTT nustatė, kad nacionalinės valdžios institucijos turėjo užtikrinti tinkamą motinos interesų apsaugą proceso metu. Atsižvelgiant į asmenines aplinkybes, buvo aišku, kad motina negalėjo gerai suprasti visų šio proceso teisinių pasekmių ar tinkamai pateikti savo argumentų, tačiau nacionalinis teismas leido jai likti neatstovaujamai. Teismas išreiškė nuomonę, jog sunku sutikti, kad motina, kurios kalbos sutrikimu ir ribotu žodynu buvo remtasi kaip pagrindū nuogastavimams, kad ji negalės mokyti savo vaiko tinkamai kalbėti, galėtų apginti savo poziciją procese dėl motinystės teisių. Tai buvo 8 straipsnio pažeidimas.

Be to, **pagal ES teisę** antriniuose ES teisės aktuose numatytos konkrečios teisės asmenims su negalia. Aukų teisių direktyvoje (žr. **8.2 skirsnį**) numatyta, kad aukoms, turinčioms negalią, turi būti suteiktos galimybės pasinaudoti visomis direktyvoje numatytomis teisėmis.⁵²⁸ ES taip pat yra priėmusi teisės aktų, kuriuose numatytos specialios apsaugos priemonės asmenims su negalia baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese įpareigoja valstybes nars užtikrinti, kad informacija būtų pateikiama paprasta ir lengvai suprantama kalba, atsižvelgiant į ypatingus pažeidžiamų įtariamųjų arba pažeidžiamų kaltinamųjų poreikius.⁵²⁹ Direktyvoje dėl teisės į vertimo žodžiu ir raštu paslaugas baudžiamajame procese reikalaujama teikti tinkamą pagalbą asmenims, turintiems klausos ar kalbos sutrikimų.⁵³⁰ Be to, Direktyvoje dėl teisės turėti advokatą reikalaujama, kad valstybės narės užtikrintų jos taikymą atsižvelgiant į ypatingus pažeidžiamų įtariamųjų arba pažeidžiamų kaltinamųjų poreikius.⁵³¹ Galiausiai Komisija

527 EŽTT, *A.K. ir L. prieš Kroatiją*, Nr. 37956/11, 2013 m. sausio 8 d.

528 *Direktyva 2012/29/ES*, 15 konstatuojamoji dalis.

529 *Direktyva 2012/13/ES*, 3 straipsnio 2 dalis.

530 *Direktyva 2010/64/ES*, 2 straipsnio 3 dalis.

531 *Direktyva 2013/48/ES*, 13 straipsnis.

priėmė rekomendaciją, kurioje ji rekomenduoja pažeidžiamiems įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamajame procese taikyti procesines apsaugos priemones.⁵³²

8.1.2. Veiksnumas

Daugeliui asmenų, turinčių intelektualinę ir prichosocialinę negalią, svarbus klausimas gali būti ir teisinis veiksnumas. NTK 12 straipsnyje pripažįstama, kad asmenys su negalia yra „teisiniai subjektai“ ir turi teisinį veiksnumą lygiai su kitais asmenimis. Tarptautiniu mastu pripažintos teisinio veiksnumo sąvokos apibrėžties nėra. Jis apibūdinamas taip: „asmens priimtų sprendimų teisinis pripažinimas, padarantis asmenį teisės subjektu ir teisių bei pareigų turėtoju“.⁵³³ Šio pripažinimo reikia siekiant įsitikinti, kad asmens sprendimai turi teisinę galią. Iš teisės į teisingumą perspektyvos veiksnumo trūkumas gali neleisti asmeniui pradėti bylinėjimosi ar pasisamdyti advokato, kad galėtų siekti teisingumo.

Valstybės privalo užtikrinti, kad asmenys, kuriems trūksta veiksnumo, galėtų veiksmingai dalyvauti procese.⁵³⁴ Pagal EŽTK 6 straipsnį reikalaujama, kad pareiškėjas dalyvautų procese, kuriame turi būti nustatomas jo teisinis veiksnumas.

Pavyzdys. Byloje *Shtukaturov prieš Rusiją*,⁵³⁵ pareiškėjas buvo sirgęs psichikos liga. Pareiškėjo motina kreipėsi į teismą dėl jo teisinio veiksnumo panaikinimo. Ji teigė, kad sūnus negali savarankiškai gyventi ir jam reikia globėjo. Pareiškėjas nebuvo oficialiai informuotas apie bylą. Teismas išnagrinėjo prašymą posėdyje, kuriame dalyvavo apylinkės prokuroras ir psichiatrijos ligoninės, į kurią pareiškėjas buvo anksčiau tais metais paguldintas, atstovas. Pareiškėjui nebuvo pranešta apie posėdį, ir jis jame nedalyvavo. Pareiškėjas buvo pripažintas teisiškai neveiksniu, o jo motina buvo paskirta globėja. Vėliau pareiškėjas susisiekė su advokatu. Šio nuomone, pareiškėjas galėjo visiškai suprasti sudėtingus teisinius klausimus. Buvo

532 2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose, OL 378, 2013.

533 Žr. FRA (2013), *Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems*, p. 9.

534 EŽTT, *Zehentner prieš Austriją*, Nr. 20082/02, 2009 m. liepos 16 d., p. 65 ir 78.

535 EŽTT, *Shtukaturov prieš Rusiją*, Nr. 44009/05, 2008 m. kovo 27 d.

pateikta apeliacija, tačiau teismas ją atmetė nenagrinėjęs, motyvuodamas tuo, kad pareiškėjas buvo teisiškai neveiksnius ir apeliaciją galėjo teikti tik per savo oficialų globėją. Motina buvo paguldžiusi pareiškėją į psichiatrijos ligoninę, ten jam nebuvo leidžiama susitikti su advokatu, galop uždrausta kontaktuoti su visu išoriniu pasauliu. Advokato pastangos pasiekti, kad pareiškėjas būtų paleistas iš ligoninės, buvo bevaisės. Buvo pateiktas skundas EŽTT. Šis, vadovaudamasis Teismo 39 taisykle, nusprendė, kad pareiškėjui ir jo advokatui turi būti suteikta pakankamai laiko ir galimybių susitikti ir pasirengti nagrinėjamai bylai. Rusijos valdžios institucijos atsisakė tai vykdyti. Pareiškėjas buvo išrašytas iš ligoninės 2006 m. gegužę, tačiau, atrodo, vėliau vėl į ją paguldytas motinos prašymu.

Teismas nustatė, kad buvo pažeista EŽTK 6 straipsnio 1 dalis. Pareiškėjui buvo svarbi veiksnio byla, nes ji buvo susijusi su jo asmenine autonomija beveik visose gyvenimo srityse ir reikė galimus jo laisvės apribojimus. Pareiškėjo dalyvavimas buvo būtinas ir tam, kad jis galėtų pristatyti savo bylą ir kad teisėjas galėtų susidaryti asmeninę nuomonę apie jo psichinę būklę. Atitinkamai teisėjo sprendimas išspręsti bylą pagal dokumentinius įrodymus nematant ir negirdint pareiškėjo, kuris, nepaisant būklės, buvo gana savarankiškas, buvo neprotingas ir pažeidė procesinio rungimosi principą. Ligoninės atstovo ir apygardos prokuroro, kuris per visą dešimtį minučių posėdį išliko pasyvus, dalyvavimas nepadarė proceso pagrįsto rungimosi principu. Be to, pareiškėjas negalėjo apskųsti sprendimo, nes jo skundas buvo atmestas neišnagrinėtas. Apibendrinant pažymėtina, kad byla apygardos teisme buvo nagrinėjama neteisingai.

Asmens dalyvavimas posėdyje, kuriame svarstomas veiksnio klausimas, yra itin svarbus dėl dviejų priežasčių: pirma, kad pareiškėjas galėtų pateikti savo argumentus, antra, kad teisėjas galėtų susidaryti nuomonę apie jo psichikos būklę.⁵³⁶ Veiksnumas gali būti apribotas tik kai būtina apsaugoti atitinkamą asmenį.⁵³⁷

⁵³⁶ EŽTT, *X ir Y prieš Kroatiją*, Nr. 5193/09, 2011 m. lapkričio 3 d., p. 84–85.

⁵³⁷ Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2002), *Recommendation R(99)4 to member states on the principles concerning the legal protection of incapable adults*, 1999 m. vasario 23 d., 3 principas. Apribojimus gali prireikti po kurio laiko peržiūrėti, ypač jei to prašo pats asmuo; žr. EŽTT, *Matter prieš Slovakiją*, Nr. 31534/96, 1999 m. liepos 5 d., p. 68.

8.2. Nusikaltimo aukos

Pagrindiniai aspektai

- Pagal ET teisę aukų procesinės teisės saugomos EŽTK 13 straipsniu. Nusikaltimų aukos negali reikšti pretenzijų dėl teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, numatytų EŽTK 6 straipsnyje, išskyrus atvejus, kai jos prisijungia prie baudžiamosios bylos, siekdami pareikšti civilinį ieškinį baudžiamajame procese.
- ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu saugomos visos teisės, kylančios pagal ES teisę. Nusikaltimo aukos turi teisę į veiksmingą teisinę gynybos priemonę, kurios forma – baudžiamasis procesas. Todėl pagal Chartiją nusikaltimų aukos naudojasi ir teise į veiksmingą teisinę gynybos priemonę (EŽTK 13 straipsnis), ir teisėmis į teisingą bylos nagrinėjimą (EŽTK 6 straipsnio 1 dalis). Chartijos 47 straipsniu nusikaltimų aukoms suteikiama teisė į sąžiningą ir viešą bylos nagrinėjimą nepriklausomame tribunole, teisė gauti konsultaciją ir būti atstovaujama, teisė į teisinę pagalbą ir teisė į veiksmingą teisinę gynybą.
- ES nusikaltimų aukų direktyvoje įtvirtinti svarbūs aukų teisių į teisingą bylos nagrinėjimą ES teisėje aspektai, įskaitant teisę į konsultavimą ir emocinę paramą.
- Valstybės privalo imtis pozityvių veiksmų, kad užkirstų kelią valstybės atstovų ir privačių asmenų vykdomiems žmogaus teisių pažeidimams. Tam reikia, kad valstybės laikytų žmogaus teisių pažeidimus nusikaltimu, imtųsi veiksmų užkirsti jiems kelią ir tirtų EŽTK 2 ir 3 straipsnių ir ES pagrindinių teisių chartijos 2 ir 4 straipsnių pažeidimus.
- Kai kurioms nusikaltimų – pavyzdžiui, prekybos žmonėmis – aukoms ir EŽTK, ir ES pagrindinių teisių chartijoje bei ES antrinėje teisėje numatyta speciali papildoma apsauga.

Šiame skirsnyje nagrinėjama nusikaltimų aukų teisė į teisingumą. Aukų teisė į teisingumą ne visada buvo laikoma suderinama su kaltinamųjų teisių užtikrinimu, ir ši teisė tik neseniai gavo tokį patį statusą kaip ir kaltinamųjų teisės.⁵³⁸ Šiame skirsnyje aptariamos bendrosios Europos teisės nuostatos, susijusios su aukomis. Tačiau svarbu pažymėti, kad atskiros aukų grupės (pavyzdžiui, neapykantos nusikaltimų, prekybos žmonėmis aukos⁵³⁹ ir seksualinę prievartą

538 Goodey, J. (2005), *Victims And Victimology: Research, Policy and Practice*.

539 Europos Taryba, *Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, CETS Nr. 197, 2005 m. Čekijos Respublika yra vienintelė ES valstybė narė, kol kas nepatvirtinusi šios konvencijos.

patyrę vaikai⁵⁴⁰) yra specializuotų teisinių priemonių ir specifinės teismų praktikos subjektai.⁵⁴¹

Pagal ET teisę EŽTK 1 straipsniu valstybės įpareigojamos užtikrinti jų jurisdikcijoje esančių asmenų teises. Ši pareiga, aiškinama kartu su kitais straipsniais, pavyzdžiui, 2 straipsniu (teisė į gyvybę) ir 3 straipsniu (kankinimo ir nežmoniško bei žeminančio elgesio draudimas), reiškia, jog valstybės turi imtis pozityvių priemonių siekdamos užtikrinti, kad asmens teisių nepažeistų valstybių atstovai.⁵⁴²

Šios pozityvios pareigos apima privačių asmenų padaromų rimtų žmogaus teisių pažeidimų prevenciją.⁵⁴³ Pagal jas reikalaujama, kad valstybės teiktų veiksmingą apsaugą, ypač vaikams ir kitiems pažeidžiamiesiems asmenims, ir užkirstų kelią netinkamam elgesiui, apie kurį jos žino ar turi žinoti.⁵⁴⁴

Pagrindinė valstybių pareiga yra laikyti rimtus žmogaus teisių pažeidimus nusikaltimais.⁵⁴⁵ Taip yra dėl to, kad valstybės privalo panaikinti tokių nusikaltimų nebaudžiamumą.⁵⁴⁶ Pavyzdžiui, valstybės privalo užtikrinti teisę į gyvybę numatydamos veiksmingas baudžiamąsias nuostatas, atgrasančias daryti pažeidimus prieš asmenį, ir teisėsaugos mechanizmus, kad užkirstų kelią šių nuostatų pažeidimams, juos sustabdytų ir už juos nubaustų.⁵⁴⁷ Panašios pareigos atsiranda pagal 3 straipsnį.⁵⁴⁸ Tai apima netinkamą privačių asmenų elgesį.⁵⁴⁹ Tačiau kad netinkamas elgesys patektų į 3 straipsnio taikymo sritį, jis

540 Europos Taryba, *Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinės prievartos ir išnaudojimo*, CETS 201, 2007.

541 Pavyzdžiui, žr. EŽTT, *Ciorcan ir kt. prieš Rumuniją*, Nr. 29414/09 ir 44841/09, 2015 m. sausio 27 d. (nusikaltimas dėl rasinių motyvų); EŽTT, *Rantsev prieš Kiprą ir Rusiją*, Nr. 25965/04, 2010 m. sausio 7 d. (prekyba žmonėmis); EŽTT, *P. ir S. prieš Lenkiją*, Nr. 57375/08, 2012 m. spalio 30 d. (nuo seksualinės prievartos nukentėję vaikai).

542 EŽTT, *Nachova ir kt. prieš Bulgariją*, Nr. 43577/98 ir 43579/98, 2005 m. liepos 6 d., p. 93–97.

543 EŽTT, *M. ir kt. prieš Italiją ir Bulgariją*, Nr. 40020/03, 2012 m. liepos 31 d., p. 99–100.

544 EŽTT, *Z ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 29392/95, 2001 m. gegužės 10 d., p. 73.

545 EŽTT, *X ir Y prieš Nyderlandus*, Nr. 8978/80, 1985 m. kovo 26 d.

546 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2011), *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on eradicating impunity for serious human rights violations*, 2011 m. kovo 30 d.

547 EŽTT, *Osman prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 23452/94, 1998 m. spalio 28 d., p. 115. Taip pat žr. *Menson prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 47916/99, 2003 m. gegužės 6 d., p. 1.

548 EŽTT, *Valiulienė prieš Lietuvą*, Nr. 33234/07, 2013 m. kovo 26 d., p. 74.

549 EŽTT, *Mehmet Ümit Erdem prieš Turkiją*, Nr. 42234/02, 2008 m. liepos 17 d., p. 26.

turi pasiekti minimalų sunkumo lygį.⁵⁵⁰ Valstybių pozityvios pareigos taip pat galioja tais atvejais, susijusiais su rimtais asmens intergalumo ir orumo pažeidimais – pavyzdžiui, seksualiniais nusikaltimais.⁵⁵¹ Be to, kad būtų galima apsaugoti šias teises, valstybės privalo užtikrinti veiksmingą EŽTK 2 ir 3 straipsnių pažeidimo tyrimą.⁵⁵² Valstybė privalo veikti savo iniciatyva ir pradėti tyrimą, ji neturėtų pasikliauti aukos iniciatyva.⁵⁵³

Neatlikus akivaizdžiai reikalingos tyrimo dalies, taip pat gali būti pažeistas 2 straipsnis.⁵⁵⁴ Iš tiesų EŽTT yra nustatęs, kad „šio standarto gali neatitikti bet koks tyrimo trūkumas, kenkiantis jo galimybės nustatyti nusikaltėlių ar nusikaltėlius“.⁵⁵⁵

Pavyzdys. Byloje *Dink prieš Turkiją*⁵⁵⁶ pareiškėjai buvo armėnų kilmės Turkijos piliečio, pagrindinio turkų ir armėnų savaitraščio redaktoriaus, giminaičiai. Jis rašė straipsnių seriją apie armėnų tapatybę. Ekstremalieji Turkijos nacionalistai sureagavo į šiuos straipsnius demonstracijomis, grasinamais laiškais ir pateikdami baudžiamąjį skundą. F. Dink buvo pripažintas kaltu dėl „turkiškumo“ juodinimo; jam buvo skirta lygtinė įkalinimo bausmė. Vėliau jis buvo nužudytas. Keli tyrimai ir procesai, per kuriuos buvo siekiama nustatyti, ar policija žinojo apie nužudymo planą, buvo nutraukti.

Turint omenyje reakciją į F. Dink straipsnius, saugumo pajėgos galėjo pagrįstai būti laikomos informuotomis apie jam reiškiamą intensyvų priešišumą. Be to, paaiškėjo, kad policijos skyriai buvo informuoti apie pasikėsinimo nužudyti tikimybę ir netgi apie tariamų nusikaltimo iniciatorių tapatybę. Nepaisant to, valstybė nesiėmė protingų priemonių užkirsti kelią tikram ir tiesioginiam pavojui gyvybei ir taip pažeidė EŽTK 2 straipsnį.

550 EŽTT, *Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 13134/87, 1993 m. kovo 25 d., p. 30. Naujesnė byla – EŽTT, *Rumour prieš Italiją*, Nr. 72964/10, 2014 m. gegužės 27 d., p. 57.

551 EŽTT, *X ir Y prieš Nyderlandus*, Nr. 8978/80, 1985 m. kovo 26 d.

552 EŽTT, *Gäfgen prieš Vokietiją*, Nr. 22978/05, 2010 m. birželio 1 d., p. 17.

553 EŽTT, *Cadiroglu prieš Turkiją*, Nr. 15762/10, 2013 m. rugsėjo 3 d., p. 30.

554 EŽTT, *Kolevi prieš Bulgariją*, Nr. 1108/02, 2009 m. lapkričio 5 d., p. 201.

555 EŽTT, *Ramsahai ir kt. prieš Nyderlandus*, Nr. 52391/99, 2007 m. gegužės 15 d., p. 324.

556 EŽTT, *Dink prieš Turkiją*, Nr. 2668/07 ir kt., 2010 m. rugsėjo 14 d.p. 64.

Nusikaltimo aukos turi teisę į veiksmingą teisinės gynybos priemonę, kurios forma – baudžiamasis procesas. Baudžiamojo proceso nebuvimas gali pažeisti EŽTK 13 straipsnį.⁵⁵⁷ Baudžiamosios sistemos prieinamumo nepakanka; valstybė taip pat privalo užtikrinti, kad sistema būtų veiksminga.⁵⁵⁸ Pavyzdžiui, jei gynyba, kuria gali naudotis kaltinamasis, yra pernelyg plati, baudžiamoji teisė gali neveiksmingai užtikrinti aukos teises.⁵⁵⁹ Be to, nors EŽTK 6 straipsnyje aiškiai neaptarta aukų padėtis, pagal teisingo bylos nagrinėjimo principus reikia, kad atitinkamais atvejais būtų pripažintos nusikaltimo aukos teisės ir užtikrinta jų pusiausvyrą su gynybos teisėmis.⁵⁶⁰

Perspektyvi praktika

Parama aukoms, turinčioms mokymosi sutrikimų

Portugalijos paramos aukoms asociacija (APAV) teikia paramą nusikaltimų aukoms, jų šeimoms ir draugams. Be bendro pobūdžio paramos, APAV taip pat teikia specializuotas paslaugas, pavyzdžiui, teisinę, psichologinę ir socialinę paramą. Be to, APAV atlieka tam tikrą vaidmenį nusikaltimų prevencijoje, vykdydama informavimo ir prevencijos kampanijas, skirtas įvairioms auditorijoms, dažniausiai mokykloms. Taip pat ji dirba nemokamą teisinį darbą, nors jos paskirtis nėra atstovauti aukoms teismo bylose.

Šaltinis: FRA (2015), „Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims“, p. 114.

ES teisėje numatyta tokia pati apsauga. Pirmiau nurodytos EŽTK teisės taip pat nurodytos ES pagrindinių teisių chartijoje: 2 straipsnyje (teisė į gyvybę), 4 straipsnyje (kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio arba bausmių draudimas) ir 7 straipsnyje (teisių į privatų ir šeimos gyvenimą apsauga). Chartijos 52 straipsnio 3 dalies išaiškinimai patvirtina, kad šios teisės atitinka EŽTK numatytas teises ir joms turi būti teikiama tokia pati reikšmė ir apimtis (žr. 1 skyrių ir schemą).

Tačiau ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje taip pat numatytos nusikaltimų aukų teisės į teisingą bylos nagrinėjimą. 47 straipsnis taikomas visoms

557 EŽTT, *A prieš Kroatiją*, Nr. 55164/08, 2010 m. spalio 14 d., p. 78 ir 87.

558 EŽTT, *M.C. prieš Bulgariją*, Nr. 39272/98, 2003 m. gruodžio 4 d., p. 150–151.

559 EŽTT, *A. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 100/1997/884/1096, 1998 m. rugsėjo 23 d., p. 24.

560 EŽTT, *Doorson prieš Nyderlandus*, Nr. 20524/92, 1996 m. kovo 26 d., p. 70; EŽTT, *Y. prieš Slovėniją*, Nr. 41107/10, 2015 m. gegužės 28 d.

teisėms, numatytoms ES teisėje. Tai reiškia, kad kai remiamasi Chartijoje numatytais teisėmis ar kai teisės yra numatytos pirminės ar antrinės ES teisės aktuose (pavyzdžiui, direktyvose), 47 straipsnyje numatytos teisės bus taikomos. Pagal Chartijos 47 straipsnį teisė į teisingą bylos nagrinėjimą apima ir teisę į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą nepriklausomame tribunole, teisę gauti konsultaciją ir būti atstovaujama, teisę į teisinę pagalbą ir teisę į veiksmingą teisinės gynybos priemonę. ES valstybės narės privalo teikti veiksmingą šių teisių teisminę apsaugą nacionaliniu lygmeniu (žr. **1 skyrių** ir **5.1 skirsnį** apie veiksmingos teisinės gynybos priemonės reikšmę). Veiksmingumo principas reiškia, kad nacionalinėje teisėje neturi būti neįmanoma ar pernelyg sunku įgyvendinti ES teisėje numatytas teises.⁵⁶¹

Pagal ES teisę nusikaltimo aukų teisės yra įtvirtintos ir Direktyvoje 2012/29/ES (Nusikaltimo aukų direktyva), kuri pakeitė Pamatinį sprendimą dėl nukentėjusiųjų padėties (tebegaliojantį Danijai).⁵⁶² Nusikaltimų aukų direktyvoje nustatyti minimalieji nusikaltimų aukų teisių, pagalbos joms ir jų apsaugos standartai. Joje nurodyta, kad „nusikaltimas – tai neteisėta veika prieš visuomenę ir aukų asmens teisių pažeidimas“ (9 konstatuojamoji dalis). 2 straipsnyje sąvoka „auka“ apibrėžiama plačiai: i) fizinis asmuo, kuris tiesiogiai dėl nusikaltamos veikos patyrė žalą, įskaitant fizinę, psichinę ar emocinę žalą arba ekonominius nuostolius; ii) asmens, kurio mirtis tiesiogiai susijusi su nusikalstama veika, šeimos nariai, kurie patyrė žalą dėl to asmens mirties.⁵⁶³

Nusikaltimų aukų direktyva įpareigoja valstybes nars teikti aukoms paramos paslaugas (8 ir 9 straipsniai) ir suteikti tam tikras teises į teisingą bylos nagrinėjimą – teisę būti išklaustam (10 straipsnis) ir teisę į teisinę pagalbą (13 straipsnis). Į ją taip pat įtraukta naujų nuostatų, susijusių su teise į sprendimo nevykdyti baudžiamojo persekiojimo peržiūrą (11 straipsnis) ir išplėstų nuostatų, susijusių su specialiaisiais apsaugos poreikiais (22–24 straipsniai).

561 ESTT, *Rewe-Zentralfinanz eG ir Rewe-Zentral AG prieš Landwirtschaftskammer für das Saarland*, C-33/76, 1976 m. gruodžio 16 d. Naujesnė byla – ESTT, *Mohamed Aziz prieš Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*, C-415/11, 2013 m. kovo 14 d., p. 50, ir ESTT, *Unicaja Banco SA prieš José Hidalgo Rueda ir kt., Caixabank SA prieš Manuel María Rueda, Ledesma ir kt., Caixabank SA prieš José Labella Crespo ir kt., Caixabank SA prieš Alberto Galán Luna ir kt.*, sujungtos bylos C-482/13, C-484/13, C-485/13, C-487/13, 2015 m. sausio 21 d.

562 Direktyva 2012/29/ES, OL L 82, 2001 m. kovo 22 d.; 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose, OL C 187, 2011.

563 Pamatinis sprendimas neapima šeimos narių aukos mirties atveju. Direktyvoje pateikta sąvoka yra panaši į dokumente Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2006), *Recommendation Rec(2006)8 to member states on assistance to crime victim*, 2006 m. birželio 14 d., 1.1 punkte pateiktą sąvoką.

Aukoms turi būti teikiama praktinė parama, suteikianti joms galimybę siekti teisingumo.⁵⁶⁴ Tai apima pagalbos aukoms teikimą, aukų informavimą apie jų teises ir pakankamą teisėsaugos personalo mokymą.

ESTT nėra peržiūrėjęs bylų, kuriose buvo nagrinėtos aukų teisės, numatytos ES pagrindinių teisių chartijoje, tačiau yra nagrinėjęs bylas, susijusias su Pamatiniu sprendimu dėl aukų padėties.

Pavyzdys. *Baudžiamojoje byloje prieš Maria Pupino*⁵⁶⁵ M. Pupino, vaikų darželio auklėtoja, buvo kaltinama rimtai sužalojusi savo auklėtinius. Pamatinio sprendimo 8 straipsnis numatė specialias apsaugos priemones „pažeidžiamoms“ aukoms. Buvo pateiktas prašymas ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo.

ESTT nustatė, kad maži vaikai, su kuriais auklėtoja galbūt netinkamai elgėsi, yra „pažeidžiamos“ aukos Pamatinio sprendimo prasme. Todėl jie turėjo teisę į tame sprendime numatytą specialią apsaugą. Nacionalinis teismas turėjo aiškinti nacionalinę teisę „kiek įmanoma atsižvelgdamas į pamatiniame sprendime nurodytą formuluotę ir tikslą“.

ET ir ES teisėje taip pat numatyta pareiga sumokėti kompensaciją nusikaltimo aukoms. Ši pareiga atsiranda dėl „žalos, kylančios dėl teisių, kurias valstybė privalėjo saugoti, ir kurių ji nesugebėjo užtikrinti, pažeidimo“.⁵⁶⁶ **5.2.1 skirsnyje** išsamiai apžvelgiama EŽTT ir ESTT praktika, susijusi su kompensavimu apskritai, tačiau nusikaltimų aukoms galioja ir papildomos specialiosios nuostatos. Pavyzdžiui, Nusikaltimų aukų direktyvos 16 straipsnyje taip pat aptartas kompensavimas, o ES kompensavimo direktyvoje numatyta bendradarbiavimo sistema, skirta kompensacijos gavimo procedūrai nusikaltimų aukoms supaprastinti tarptautinėse situacijose.⁵⁶⁷ Be to, Europos Tarybos konvencijoje dėl kompensacijos smurtinių nusikaltimų aukoms numatyti minimalieji standartai,

⁵⁶⁴ Aukų teisės į paramą išsamiai aptartos FRA (2015), *Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis*.

⁵⁶⁵ ESTT, *Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino*, C-105/03, 2005 m. birželio 16 d.

⁵⁶⁶ 1988 m. gruodžio 6 d. generalinio advokato išvada ESTT byloje *Ian William Cowan prieš Trésor public*, C-186/87, 1989 m. vasario 2 d. Byloje buvo nagrinėjami daug platesni principai nei aukų teisės.

⁵⁶⁷ 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms, OL L 26, 2004.

susiję su valstybinėmis kompensacijomis nusikaltimų aukoms.⁵⁶⁸ Galiausiai kelias rekomendacijas, susijusias su nusikaltimų aukomis, pateikė Europos Tarybos Ministrų Komitetas.⁵⁶⁹

8.3. Kaliniai ir sulaikyti bei suimti asmenys

Pagrindiniai aspektai

- Kaliniams ir sulaikytiems bei suimtiems asmenims reikalinga galimybė kreiptis į teismą, kad jie galėtų gintis baudžiamosiose bylose ar reikšti ieškinį civilinėse bylose. Be to, jie turi teisę į teisinį atstovavimą bylose dėl lygtinio paleidimo ir drausminės bylose.
- EŽTK 5 straipsnio 1, 3 ir 4 dalyse ir ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnyje numatytos specialios apsaugos priemonės kaliniams. 5 straipsnio 1 dalyje garantuojama teisė į laisvę, 5 straipsnio 3 dalyje reikalaujama, kad sulaikytas asmuo būtų nedelsiant pristatytas teisėjui, o 5 straipsnio 4 dalimi sulaikytiems ir suimtiems asmenims suteikiama teisė iškelti bylą dėl sulaikymo ar suėmimo teisėtumo. Nors ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnyje tai aiškiai nenurodyta, su Chartija susiję išaiškinimai patvirtina, kad 6 straipsniu užtikrinamos visos teisės, numatytos EŽTK 5 straipsnyje.
- EŽTK 5 straipsnio 5 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnyje numatyta teisė į kompensaciją už neteisėtą sulaikymą, suėmimą ar kalinimą.

Kaliniams ir sulaikytiems bei suimtiems asmenims gali prireikti apskųsti savo sulaikymą ar kalinimą, paskirtą bausmę ar kalinimo sąlygas. Be to, jie turi teisę į advokato pagalbą bylose dėl lygtinio paleidimo ir drausminės bylose. Kaliniai ir sulaikyti bei suimti asmenys taip pat gali turėti kreiptis į teismą, kad šis išspręstų įvairius civilinės teisės klausimus ir nustatytų pareigas, susijusias su jų gyvenimu už kalėjimo ribų, pavyzdžiui, įdarbinimo, baudų, skolų ir šeimos problemų klausimus. Tačiau būdami kalėjime kaliniai ir suimtieji turi ribotas praktines galimybes gauti teisinę informaciją, konsultacijas ar būti atstovaujami. Be to, kalinių pažeidžiamumą gali lemti kitos problemos: jie gali turėti

568 Europos Taryba, *Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes*, CETS Nr. 116, 1983 m.

569 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2006), *Recommendation Rec(2006)8 to member states on assistance to crime victims*, 2006 m. birželio 14 d.; Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2005), *Recommendation Rec(2005)9 to member states on the protection of witnesses and collaborators of justice*, 2005 m. balandžio 20 d. Taip pat žr. Europos Taryba, CEPEJ (2008), *Checklist for promoting the quality of justice and the court*, p. 19–21 (teismų prieinamumas).

negalią, psichikos sveikatos problemų ar „labai mažą sėkmingo mokymosi patirtį“.⁵⁷⁰ Šiame skirsnyje nurodomos kai kurios Europos teisės nuostatos, susijusios su į teisingumą suimtiesiems ar asmenims, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė.⁵⁷¹

Reikia pažymėti, kad JT taip pat sukūrė neįpareigojančias gaires asmenims, laikomiems bet kokios formos nelaisvėje: Pagrindinių standartų asmenims, iš kurių atima laisvė, projektą.⁵⁷² Rekomendacijose patvirtinama, kad *habeas corpus* prašymus (prašymus, kuriuos teismams pateikė asmenys, prieštaraujantys dėl savo ar kito asmens sulaikymo ar kalinimo) turi nagrinėti kompetentingas, nepriklausomas ir bešališkas teismas.⁵⁷³ Dokumente taip pat pateiktos rekomendacijos dėl teisinio atstovavimo ir teisinės pagalbos⁵⁷⁴ ir sulaikyto asmens teisės susisiekti su advokatais, šeimos nariais ir kitais suinteresuotaisiais asmenimis.⁵⁷⁵

8.3.1. Teisė kreiptis į teismą ir advokatą

Apie teisę į teisinę pagalbą ir teisę gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam rašoma 3 ir 4 skyriuose. Šios teisės aptartos ir šiame skyriuje, nes kaliniai ir suimtieji susiduria su tam tikrais sunkumais.

570 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (1989), *Recommendation Rec(89)12 to member states on Education in Prison*, 1989 m. spalio 13 d.

571 Tai pagrįsta sąvoka „kalinys“, numatyta 10.1 taisyklėje šiame dokumente: Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2006), *Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules*, 2006 m. sausio 11 d. Žr. 8.1 skirsinį, kuriame rašoma apie sulaikymą ir psichikos ligonius.

572 JT, *Draft basic principles and guidelines on remedies and procedures on the right of anyone deprived of his or her liberty by arrest or detention to bring proceedings before the court*.

573 6 principas ir 4 rekomendacija. Taip pat žr. 14 rekomendaciją apie valdžios institucijų pareigą pateisinti sulaikymo būtinybę ir proporcingumą.

574 9 principas ir 8 rekomendacija.

575 10 principas.

Perspektyvi praktika

Kalinių, turinčių mokymosi sutrikimų, teisės į teisingumą stiprinimas

Velse iš kelių institucijų sudaryta grupė, įskaitant svarbiausius neįgalųjų labdaros fondus, *Prison Reform Trust*, policiją, kalėjimo ir prokuratūros tarnybą ir Velse vyriausybę, parengė vadovą apie teisę į teisingumą. Juo siekiama prisidėti prie poreikį atitinkančio ir tinkamo suaugusiųjų, turinčių mokymosi sutrikimų, priežiūros Velse baudžiamosios teisės sistemoje. Be to, jis turi padėti sveikatos, socialinės rūpybos ir baudžiamojo teisingumo sričių komisarams, planuotojams ir specialistams gerinti paslaugų teikimą.

Šaltinis: „Access to justice: A Guidebook supporting the responsive and appropriate management of adults with a learning disability in the criminal justice system in Wales“, 2013 m.

Pagal ET teisę kaliniai turi teisę kreiptis į teismus nebaudžiamosiose bylose, o kartu ir į advokatą (žr. 2.1 skirsnį).⁵⁷⁶ Bet kokie kalinio teisės turėti advokatą apribojimai turi būti „proporcingi siekiamam tikslui“ ir negali „pažeisti pačios teisės esmės“.⁵⁷⁷ Kad būtų galima veiksmingai teikti teisinę konsultaciją, būtinas konfidencialus bendravimas; tai gali sukelti praktinių sunkumų kaliniams asmenims (žr. 4.2.1 ir 4.2.4 skirsnius). Reikia pažymėti, kad jei skaitomas teisinis susirašinėjimas, gali būti pažeistas EŽTK 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, būsto neliečiamybę ir susirašinėjimo slaptumą), išskyrus išimtines aplinkybes – pavyzdžiui, kai yra protingas pagrindas manyti, kad laiško turinys gali kelti pavojų teismo ar kitų asmenų saugumui.⁵⁷⁸

Kalbant apie drausmines procedūras taip pat cituojamas EŽTK 6 straipsnis.⁵⁷⁹ Tai pagrindžia Europos kalinimo taisyklių 59 straipsnio c punktą, kuriame nurodyta, kad drausminėmis pražangomis kaltinami kaliniai turi turėti galimybę gintis asmeniškai arba pasinaudoti advokato pagalba, jeigu to reikia teisingumo interesais.

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis sutampa su EŽTK 6 straipsnyje numatytais teisėmis.⁵⁸⁰ Be to, antrinėje ES teisėje

576 EŽTT, *Golder prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d.

577 EŽTT, *Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8225/78, 1985 m. gegužės 28 d., p. 57.

578 EŽTT, *Piechowicz prieš Lenkiją*, Nr. 20071/07, 2012 m. balandžio 17 d., p. 239–240.

579 EŽTT, *Gülmez prieš Turkiją*, Nr. 16330/02, 2008 m. gegužės 20 d., p. 37–39.

580 ES pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 3 dalis.

numatytos konkrečios įtariamųjų ar kaltinamųjų teisės baudžiamajame procese – pavyzdžiui, teisė į informaciją, vertimą žodžiu ir raštu ir galimybę turėti advokatą.⁵⁸¹

8.3.2. Teisė apskusti laisvės atėmimą

Sulaikymo teisėtumas dažnai svarstomas EŽTT. Sulaikymas apima ir nesavavolišką žmonių, turinčių psichosocialinę negalią, sulaikymą.⁵⁸² Tokiais atvejais reikia objektyvių medicininių įrodymų ir praktiškai bei teisiškai veiksmingų procedūrinių apsaugos priemonių, įskaitant teisinį atstovavimą.⁵⁸³

Pavyzdys. Byloje *Stanev prieš Bulgariją*⁵⁸⁴ 2000 m. teismas pripažino, jog pareiškėjas iš dalies neveiksnius, remdamasis tuo, kad jis sirgo šizofrenija. 2002 m. pareiškėjui prieš jo valią buvo skirta dalinė globa ir jis buvo uždarytas į tolimus socialinės globos namus žmonėms, turintiems „psichikos sutrikimų“. Po oficialių vizitų 2003 ir 2004 m. Europos komitetas prieš kankinimą ir nežmonišką elgesį padarė išvadą, kad sąlygos globos namuose prilygo nežmoniškam ir žeminančiam elgesiui. Pareiškėjas per savo advokatą prašė prokuroro ir mero pateikti ieškinį dėl dalinės globos panaikinimo, tačiau jo prašymas buvo atmestas. Jo globėjas taip pat atsisakė pateikti tokį ieškinį. 2006 m. advokato iniciatyva pareiškėją ištyrė nepriklausomas psichiatras. Jis padarė išvadą, kad šizofrenijos diagnozė buvo netiksli. Psichiatro nuomone, pareiškėjo uždarymas socialinės globos namuose labai pakenkė jo sveikatai.

EŽTT padarė išvadą, kad sprendimas uždaryti pareiškėją į globos namus be išankstinio jo sutikimo pagal Bulgarijos teisę negaliojo. Tai buvo pakankamas pagrindas Teismui nustatyti, kad laisvės atėmimas prieštaravo EŽTK 5 straipsnio 1 daliai. Vyriausybė neįrodė, kad šalyje egzistavo EŽTK 5 straipsnio 4 dalyje numatyta teisinė gynybos priemonė: tiesioginė galimybė pareiškėjui apskusti jo uždarymą į socialinės globos namus ir tolesnį

581 Direktyva 2010/64/ES (negalioja Danijai); Direktyva 2012/13/ES (negalioja Danijai); Direktyva 2013/48/ES (negalioja Airijai, Jungtinei Karalystei ir Danijai).

582 EŽTT, *Gorshkov prieš Ukrainą*, Nr. 67531/01, 2005 m. lapkričio 8 d., p. 44. FRA (2012), *Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems*, p. 18–19.

583 EŽTT, *Winterwerp prieš Nyderlandus*, Nr. 6301/73, 1979 m. spalio 24 d., p. 39, ir EŽTT, *Megyeri prieš Vokietiją*, Nr. 13770/88, 1992 m. gegužės 12 d., p. 23.

584 EŽTT, *Stanev prieš Bulgariją*, Nr. 36760/06, 2012 m. sausio 17 d.

šios priemonės įgyvendinimą. Įstatymuose nebuvo numatyta automatiškai periodiškai peržiūrėti uždarymą į globos namus ir teismai šiuo klausimu neužsiėmė. Be to, kadangi pareiškėjo uždarymas į globos namus pagal Bulgarijos teisę nebuvo laikomas laisvės atėmimu, nebuvo numatyta nacionalinių teisinės gynybos priemonių, kuriomis šį sprendimą būtų buvę galima apskūsti laisvės atėmimo prasme. Taigi buvo pažeista 5 straipsnio 4 dalis. Galiausiai, kadangi pareiškėjas neturėjo teisės į kompensaciją už neteisėtą laisvės atėmimą, EŽTT nustatė, kad buvo pažeista ir 5 straipsnio 5 dalis.

ET teisėje ir ES teisėje numatyta teisinė apsauga nuo laisvės atėmimo. EŽTK 5 straipsnio 1 dalis ir ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnis garantuoja asmens laisvę ir, remiantis su Chartija susijusiais išaiškinimais, numato tas pačias teises.⁵⁸⁵ Pagal ET teisę ir ES teisę sprendimas atimti kam nors laisvę visada turi būti priimtas „įstatymuose nustatyta tvarka“.⁵⁸⁶ Sulaikymas visada turi būti suderinamas su EŽTK 5 straipsnio 1 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnyje numatytais tikslais.⁵⁸⁷

Kaliniai turi teisę kreiptis į teismą ir apskūsti laisvės atėmimą. Siekiant užtikrinti, kad teisė kreiptis į teismą būtų įgyvendinama praktiškai ir veiksmingai, kaliniai gali turėti teisę į advokato pagalbą ir teisinę pagalbą. **Pagal ET teisę** sulaikytų ir suimtų asmenų atžvilgiu EŽTK 5 straipsnio 3 dalyje reikalaujama, kad asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, būtų „skubiai pristatytas teisėjui ar kitam pareigūnui“, kad būtų priimtas sprendimas dėl jo suėmimo arba paleidimo, kol bus nagrinėjama byla, ir užtikrinamas bylos išnagrinėjimas per protingą terminą. Šia nuostata siekiama apsaugoti nuo netinkamo elgesio ir neteisėto asmens laisvės pažeidimo.

Apie žodį „skubiai“ EŽTT yra pasakęs, kad bet koks delsimas, trunkantis ilgiau nei keturias dienas, yra per ilgas.⁵⁸⁸ Tačiau net ir trumpiau nei keturias dienas

585 *Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai*, OL C 303/17, 2007.

586 EŽTT, *Tsarenko prieš Rusiją*, Nr. 5235/09, 2011 m. kovo 3 d., p. 62.

587 EŽTT, *L.B. prieš Belgiją*, Nr. 22831/08, 2012 m. spalio 2 d., p. 92, 101. Taip pat žr. Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2006), *Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules*, ir Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2006), *Recommendation Rec(2006)13 to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse*.

588 EŽTT, *McKay prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 543/03, 2006 m. spalio 3 d., p. 47. Plg. JT Žmogaus teisių komitetas (2014), *Bendroji pastaba Nr. 35 apie 9 straipsnį (Laisvė ir saugumas)*, 2014 m. gruodžio 16 d., p. 33 (kuriame nurodyta, kad delsimas ilgiau nei 48 valandas turėtų būti „visiškai išimtinis“).

trunkantis laikotarpis gali būti nesuderinamas su skubos reikalavimu, jei konkrečios bylos aplinkybės pateisina greitesnį asmens pristatymą į teismą.⁵⁸⁹

Pavyzdys. Byloje *Hassan ir kt. prieš Prancūziją*⁵⁹⁰ devyni pareiškėjai buvo kaltinami dalyvavę piratavimo veikloje. Pareiškėjus areštavo ir laikė suimtus Prancūzijos karo pareigūnai, prieš juos išsiunčiant į Prancūziją karo lėktuvu. Jie išbuvo kontroliuojami Prancūzijos valdžios institucijų keturias dienas ir apie dvidešimt valandų vienu atveju ir šešias dienas bei šešiolika valandų kitu, prieš tai, kai juos 48 valandas laikė suimtus policijoje ir pristatė pas tyrimą atliekantį teisėją, kuris pradėjo teisminį tyrimą. Šešioms pareiškėjams buvo skirta laisvės atėmimo bausmė.

Apie EŽTK 5 straipsnio 3 dalį EŽTT pažymėjo, kad pareiškėjų arešto kontekstas buvo „nejprastas“. Jie buvo 6 000 km nuo žemyninės Prancūzijos, situacijoje, kai Somalio valdžios institucijos negalėjo jų perduoti teismui. Nebuvo jokių požymių, kad perdavimas truko ilgiau, nei reikėjo. „Visiškai išimtinės aplinkybės“ paaiškino laisvės atėmimo, kurį patyrė pareiškėjai prieš areštą ir atvykimą į Prancūzijos žemes, trukmę. Tačiau grįžusius į Prancūziją pareiškėjus policija laikė suimtus 48 valandas, užuot nedelsiant pristačiusi tyrimą atliekančiam teisėjui. Šis papildomas delsimas nebuvo pateisinamas. 5 straipsnio 3 dalimi nebuvo siekiama suteikti valdžios institucijoms „galimybę suintensyvinti savo tyrimą tam, kad būtų galima formaliai pareikšti kaltinimus įtariamiesiems“. Buvo pažeista EŽTK 5 straipsnio 3 dalis.

Sulaikytajam atvykus į teismą, jo atvejis turi būti išsamiai peržiūrėtas iš esmės.⁵⁹¹ Spręsdamas dėl suėmimo ar užstato, teisėjas privalo tinkamai atsižvelgti į nekaltumo prezumpciją, iširti visus faktus už ar prieš paleidimą ir aiškiai išdėstyti savo sprendimą.⁵⁹² Ar protinga kaltinamąjį palikti nelaisvėje, priklauso nuo bylos aplinkybių.⁵⁹³ Ne sulaikytas asmuo privalo įrodyti, kad jį reikia paleisti.⁵⁹⁴

589 EŽTT, *Gutsanovi prieš Bulgariją*, Nr. 34529/10, 2013 m. spalio 15 d., p. 154 ir 159.

590 EŽTT, *Hassan ir kt. prieš Prancūziją*, Nr. 46695/10 ir 54588/10, 2014 m. gruodžio 4 d.

591 EŽTT, *Aquilina prieš Maltą*, Nr. 25642/94, 1999 m. balandžio 29 d., p. 47.

592 EŽTT, *Bykov prieš Rusiją*, Nr. 4378/02, 2009 m. kovo 10 d., p. 63.

593 EŽTT, *Idalov prieš Rusiją*, Nr. 5826/03, 2012 m. gegužės 22 d., p. 139.

594 EŽTT, *Bykov prieš Rusiją*, Nr. 4378/02, 2009 m. kovo 10 d., p. 64.

Kita apsaugos priemonė – tai „greitumo“ reikalavimas, numatytas EŽTK 5 straipsnio 4 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnyje.⁵⁹⁵ Pagal EŽTK 5 straipsnio 4 dalį valstybės privalo nustatyti savarankiškus teisinius procesus, pagal kuriuos sulaikyti asmenys turi būti skubiai pristatyti teisėjui, o šis privalo „greitai“ spręsti dėl tolesnio suėmimo. Valstybės privalo užtikrinti, kad būtų laikomasi šių reikalavimų:

- sprendimai dėl teisinės pagalbos ir atstovavimo turi būti priimami greitai;⁵⁹⁶
- suimtas asmuo turi teisę į reguliarias peržiūras;⁵⁹⁷
- pareiškėjas galimai turi teisę į teisinį atstovavimą, kad galėtų kreiptis į teismą;⁵⁹⁸
- jei reikia, už advokato pagalbą turi sumokėti valstybė, ir ji turi būti veiksminga (žr. 4 skyrių apie teisę gauti konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujama).⁵⁹⁹

EŽTK 5 straipsnio 4 dalyje numatyta *habeas corpus* nuostata. Pagal ją reikalaujama reguliariai peržiūrėti tęsiamą suėmimą ir leidžiama suimtam asmeniui reikalauti, kad teismas apsvarstytų, ar vis dar egzistuoja suėmimo pagrindai. Suėmimo teisėtumas pagal 5 straipsnio 1 dalį nepanaikina šalims reikalavimo greitai atlikti vertinimą, numatyto 5 straipsnio 4 dalyje.⁶⁰⁰ Greitumo klausimas sprendžiamas atsižvelgiant į kiekvienos bylos aplinkybes.⁶⁰¹ Sprendžiant dėl EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje numatyto protingo termino reikalavimo, atsižvelgiama į tuos pačius veiksmus (taip pat žr. 7.2 skirsnį apie protingumo kriterijus).⁶⁰² Laikas paprastai pradedamas skaičiuoti nuo tada, kai pateikiamas prašymas paleisti, ir baigiasi, kai

595 Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai, OL C 303/17, 2007.

596 EŽTT, *L.R. prieš Prancūziją*, Nr. 33395/96, 2002 m. birželio 27 d., p. 38.

597 EŽTT, *M.H. prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 11577/09, 2013 m. spalio 22 d., p. 97–99.

598 EŽTT, *Megyeri prieš Vokietiją*, Nr. 13770/88, 1992 m. gegužės 12 d., p. 23.

599 EŽTT, *Magalhães Pereira prieš Portugaliją*, Nr. 44872/98, 2002 m. vasario 26 d., p. 54–63.

600 EŽTT, *Douiyeb prieš Nyderlandus*, Nr. 31464/96, 1999 m. rugpjūčio 4 d., p. 57.

601 EŽTT, *Mooren prieš Vokietiją*, Nr. 11364/03, 2009 m. liepos 9 d., p. 106.

602 Ten pat, p. 106.

galutinai išsprendžiamas pareiškėjo suėmimo teisėtumo klausimas.⁶⁰³ Ypatin-gas bylos sudėtingumas (pavyzdžiui, dėl sudėtingų medicininių ar įrodinėjimo klausimų) neatleidžia nacionalinių valdžios institucijų nuo pareigos laikytis pro-tingo termino reikalavimo.⁶⁰⁴ 5 straipsnio 4 dalis taip pat galioja procesui, kuris neužbaigtų pareiškėjo suėmimo, tačiau kuris leistų pakeisti jo suėmimo formą – pavyzdžiui, iš ligoninės į kalėjimą.⁶⁰⁵

Pagal ES teisę, nors ES pagrindinių teisių chartijos 6 straipsnyje tai aiškiai nenurodyta, su Chartija susiję išaiškinimai patvirtina, kad 6 straipsniu užtikri-namos visos teisės, numatytos EŽTK 5 straipsnyje. Tai reiškia, kad aiškinant 6 straipsnį svarbi EŽTT praktika, nes šis straipsnis pagal reikšmę ir apimtį aiški-namas taip pat kaip ir EŽTK 5 straipsnis.

Europos Taryba ir Europos Sąjunga išleido dokumentus, kuriais siekiama supa-prastinti leidimą kaliniams atlikti bausmę savo kilmės šalyje.⁶⁰⁶ Be to, buvo sukurti standartai, kuriais siekiama skatinti ir supaprastinti alternatyvių sank-rijų perdavimą.⁶⁰⁷ Kaliniai niekada neturėtų būti laikomi suimti vien todėl, kad

603 EŽTT, *Rehbock prieš Slovėniją*, Nr. 29462/95, 2000 m. lapkričio 28 d., p. 85.

604 EŽTT, *Frasik prieš Lenkiją*, Nr. 22933/02, 2010 m. sausio 5 d., p. 63.

605 EŽTT, *Kuttner prieš Austriją*, Nr. 7997/08, 2015 m. liepos 16 d., p. 36–38.

606 Europos Taryba, *Konvencija dėl nuteistųjų asmenų perdavimo*, CETS Nr. 112, 1983 m.; Europos Taryba, *Konvencijos dėl nuteistųjų asmenų perdavimo papildomas protokolai*, CETS Nr. 167, 1997 m.; 2008 m. lapkričio 27 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/909/TVR dėl nuosprendžių baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimo principo taikymo skiriamais laisvės atėmimo bausmės ar su laisvės atėmimu susijusias priemones, siekiant jas vykdyti Europos Sąjungoje, OL L 327, 2008 12 05, su pakeitimais, padarytais Pamatiniame sprendime 2009/299/TVR, OL L 81, 2009. Taip pat žr. EŽTT, *Somogyi prieš Vengriją*, Nr. 5770/05, 2011 m. sausio 11 d., p. 22 (pareiškėjas praleido kalėjime daugiau laiko, nei turėjo praleisti po jo bausmės perdavimo).

607 Europos Taryba, *Konvencija dėl lygtinai nuteistų ar lygtinai paleistų nusikaltėlių priežiūros*, CETS Nr. 51, 1964 m.; 2009 m. spalio 23 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2009/829/TVR dėl tarpusavio pripažinimo principo taikymo sprendimams dėl kardomųjų priemonių Europos Sąjungos valstybėse narėse kaip alternatyvos kardomajam kalinimui, OL L 294, 2009; 2008 m. lapkričio 27 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/947/JHA dėl teismo sprendimų ir sprendimų dėl lygtinio nuteisimo tarpusavio pripažinimo principo taikymo siekiant užtikrinti lygtinio atleidimo priemonių ir alternatyvių sankcijų priežiūrą, OL L 337/102, 2008. Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2010), *Recommendation Rec(2010)1 to member states on European Probation Rules*, 2010 m. sausio 20 d.; Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2000), *Recommendation Rec(2000)22 to member states on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measure*, 2000 m. lapkričio 29 d.; Europos Tarybos Ministrų Komitetas (1992), *Recommendation Rec(92)16 to member states on the European rules on community sanctions and measures*, 1992 m. spalio 19 d.

jie užsieniečiai.⁶⁰⁸ Pagal ES teisę, vadovaujantis Pamatiniu sprendimu dėl Europos arešto orderio, asmenys gali būti perkelti į kitą valstybę praktiškai automatiškai.⁶⁰⁹ Todėl ES nustatė teises direktyvose, kad sustiprintų teisę į teisingą bylos nagrinėjimą valstybėse narėse (žr. pirmiau).

8.3.3. Kompensacija už neteisėtą laisvės suvaržymą

EŽTK 5 straipsnio 5 dalyje numatyta įgyvendinama teisė į kompensaciją asmenims, sulaikytiems ir suimtiems pažeidžiant 5 straipsnį.⁶¹⁰ Vadovaujantis su ES pagrindinių teisių chartija susijusiais išaiškinimais, teisės, užtikrinamos EŽTK 5 straipsniu, saugomos Chartijos 6 straipsniu.

Teisės į konkrečią kompensacijos sumą nėra.⁶¹¹ Valstybės turi plačią nuožiūros laisvę spręsti, kokią sumą sumokėti, ir gali reikalauti įrodyti žalą.⁶¹² Tačiau automatiškas įskaičiavimas viso asmens suėmimo laikotarpio į kitą bausmę, skirtą dėl nesusijusio nusikaltimo, neatitinka teisės į kompensaciją, numatytos 5 straipsnio 5 dalyje.⁶¹³ Be to, priteista suma negali būti gerokai mažesnė nei EŽTT priteistos sumos už panašius 5 straipsnio pažeidimus.⁶¹⁴

608 Europos Tarybos Ministrų Komitetas (2012), *Recommendation Rec(2012)12 to member states concerning foreign prisoners*, 2012 m. spalio 10 d., p.13.2.b (dėl sunkumų, su kuriais gali susidurti šie kaliniai, ir elgesio su jais principų nustatymo).

609 Pamatinis sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos, OL L 190/1, 2002.

610 Taip pat žr. EŽTK 7 protokolo 3 straipsnį (apie kompensaciją, jei teisingumas vykdomas netinkamai).

611 EŽTT, *Damian-Burueana ir Damian prieš Rumuniją*, Nr. 6773/02, 2009 m. gegužės 26 d., p. 89.

612 EŽTT, *Wassink prieš Nyderlandus*, Nr. 12535/86, 1990 m. rugsėjo 27 d., p. 38.

613 EŽTT, *Włoch prieš Lenkiją (Nr. 2)*, Nr. 33475/08, 2011 m. gegužės 10 d., p. 32.

614 EŽTT, *Cristina Boicenco prieš Moldovą*, Nr. 25688/09, 2011 m. rugsėjo 27 d., p. 43.

8.4. Aplinkos apsaugos teisė

Pagrindiniai aspektai

- EŽTK negarantuojama teisė į sveiką aplinką, tačiau su aplinkos apsaugos bylomis gali būti susijusios kitos EŽTK numatytos teisės, tokios kaip teisė į pagarbą šeimos ir asmeniniam gyvenimui. EŽTT nenumatomas *actio popularis* (viešojo intereso gynimas) aplinkos apsaugai.
- ES priėmė Orhuso konvenciją. Ja į aplinkosaugos klausimų sprendimų priėmimo procesą įtraukiama visuomenė ir garantuojama teisė į teisingumą asmenims ir NVO, kai pažeidžiamos aplinkosaugos teisės ir (arba) konvencijos nuostatos.
- Nacionalinės taisyklės, apribojančios kai kurių NVO galias, gali prieštarauti ES teisei.

Aplinka apibrėžta kaip apimanti gamtinius išteklius, tokius kaip oras, vanduo, žemė, gyvūnija ir augalija; turtas, laikomas kultūros paveldu; ir būdingi kraštovaizdžio bruožai.⁶¹⁵ Aplinkos klausimai gali būti susiję su civilinėmis, politinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis teisėmis. Teisė į sveiką aplinką taip pat yra kolektyvinė teisė, nes sveika aplinka daro įtaką bendruomenėms dabar ir darys ateityje.

Pavyzdžiui, JT Orhuso konvencijos 1 straipsnyje numatyta dabartinės ir būsimos kartos teisė gyventi aplinkoje, tinkamoje sveikatai ir gerovei.⁶¹⁶ Konvencijoje numatyta, kad tam pasiekti reikalingi vadinamieji trys ramsčiai: teisė į informaciją, visuomenės dalyvavimas ir teisė į teisingumą – t. y. kliūčių teisingumui, kaip antai pernelyg didelės sprendimų apskundimo išlaidos, pašalinimas. **6.2 skirsnyje** pažymėta, kad griežtos teisinio statuso taisyklės gali sudaryti procesines kliūtis teisei į teisingumą įgyvendinti. Orhuso konvencijos 9 straipsnyje numatytos konkrečios teisės, susijusios su teise į teisingumą aplinkosaugos klausimais (trečias ramstis).

⁶¹⁵ Europos Taryba, *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment*, CETS Nr. 150, 1993 m., 2 straipsnio 10 dalis.

⁶¹⁶ JT, Europos ekonominė komisija (UNECE) (1998), *Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimanč sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais*, 1998 m. birželio 25 d. Ją ratifikavo ES ir visos ES valstybės narės, išskyrus vieną (Airiją).

Pagal ET teisę EŽTK nenumatyta teisė į sveiką aplinką, tačiau EŽTT praktika patvirtina, kad tam tikros EŽTT teisės yra susijusios su aplinkos apsaugos bylomis, pavyzdžiui, 2 straipsnis (teisė į gyvybę)⁶¹⁷ ir 8 straipsnis (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą).⁶¹⁸ Didelis aplinkos užterštumas gali paveikti asmenų gerovę ir trukdyti jiems naudotis savo namais, daryti neigiamą poveikį asmeniniam ir šeimos gyvenimui.⁶¹⁹

Pavyzdys. Byloje *Tătar prieš Rumuniją*⁶²⁰ pareiškėjai gyveno gyvenvietėje netoli šachtos aukso rūdos gavybos įrenginių. Jie pateikė kelis skundus dėl pavojaus, kuris jiems kilo dėl to, kad įmonė vykdė techninius procesus, kuriuose buvo naudojamas natrio cianidas. 2000 m., nors valdžios institucijos pareiškėjus patikino, kad saugos mechanizmai buvo pakankami, į įvairias upes, kirtusias kelias sienas, buvo išlietas didelis kiekis užteršto vandens ir tai padarė poveikį kelių šalių aplinkai. Pareiškėjai teigė, kad tarša neigiamai paveikė jų sveikatą.

EŽTT nustatė, kad bylose, susijusiose su aplinkos apsauga, 8 straipsnis taikomas, kai taršą tiesiogiai sukelia valstybė arba kai valstybės atsakomybė atsiranda dėl netinkamo privačiojo sektoriaus reguliavimo. Teismas nustatė, kad Rumunijos valdžios institucijos neatliko tinkamo išankstinio galimo pavojaus vertinimo, nepateikė atitinkamiems žmonėms tinkamos informacijos ir nesustabdė pramoninės veiklos po įvykio. Todėl buvo pažeistas 8 straipsnis. Nors 8 straipsnyje nenumatyta aiškių procedūrinių reikalavimų, sprendimų priėmimo procesas, skirtas intervencijos priemonėms įgyvendinti, turi būti sąžiningas ir rodyti deramą pagarbą šiame straipsnyje saugomo asmens interesams.

Aplinkosaugos bylose sprendimų priėmimo procese gali dalyvauti tik konkretų poveikį patyrę asmenys. *Actio popularis* – ieškinys, kuriuo siekiama apsaugoti

617 Pavyzdžiui, žr. EŽTT, *Öneryıldız prieš Turkiją*, Nr. 48939/99, 2004 m. lapkričio 30 d., p. 111-118 (apie procedūrinį 2 straipsnio aspektą).

618 Pavyzdžiui, žr. EŽTT, *Lopez Ostra prieš Ispaniją*, Nr. 16798/90, 1994 m. gruodžio 9 d., p. 58; EŽTT, *Taşkin ir kt. prieš Turkiją*, Nr. 46117/99, 2004 m. lapkričio 10 d., p. 126. Taip pat žr. Europos Taryba (2012), *Manual on Human Rights in the Environment*. Taip pat žr. Europos Taryba, *Convention on the protection of the environment through criminal law*, CETS Nr. 172, 1998 m. (kurioje reikalaujama, kad valstybės narės laikytų nusikaltimu sunkius aplinkos apsaugos pažeidimus ir bendradarbiautų vykdydamos baudžiamąjį persekiojimą).

619 EŽTT, *Guerra ir kt. prieš Italiją*, Nr. 14967/89, 1998 m. vasario 19 d., p. 60.

620 EŽTT, *Tătar prieš Rumuniją*, Nr. 67021/01, 2009 m. sausio 27 d.

ar įgyvendinti visuomenės teises (viešojo intereso gynimas), aplinkai apsaugoti nėra numatytas.⁶²¹

Perspektyvi praktika

Aplinkosauginės demokratijos skatinimas praktikoje

Lietuva buvo aukštai įvertinta pagal Aplinkos demokratijos indeksą (EDI), pagal kurį šalys vertinamos atsižvelgiant į pripažintus aplinkos standartus, ir gavo aukščiausią bendro teisinio rodiklio įvertį. Visuomenė naudojasi teise apskųsti atsisakymus teikti informaciją apie aplinką ir reikšti įvairius ieškinius dėl pažeistų teisių ar padarytos žalos. Remdama aplinkosauginę demokratiją, Lietuva ėmėsi tam tikrų priemonių nustatyti įstatymais įtvirtintas teises. Išsamiau tai aprašyta EDI interneto svetainėje.

Šaltinis: www.environmentaldemocracyindex.org/country/ltu.

EŽTT sprendimai grindžiami tarptautiniais aplinkosaugos standartais ir Orhuso konvencijoje numatytomis teisėmis.⁶²² Be to, teismas patvirtino teisės į vyriausybės informaciją svarbą, kai gali būti padarytas didelis poveikis sveikatai.⁶²³ Iš tiesų, kai vyriausybė užsiima rizikinga veikla, kuri gali turėti paslėptų neigiamų pasekmių tam tikrų asmenų sveikatai, pagal 8 straipsnį reikalaujama nustatyti veiksmingą ir prieinamą procedūrą ir suteikti šiems asmenims galimybę gauti visą reikiamą ir tinkamą informaciją.⁶²⁴ EŽTT taip pat leido asociacijai siekti teisingumo, kreipiantis su skundu dėl konkretaus ir tiesioginio pavojaus jos asmeniniam turtui ir jos narių gyvenimo būdai.⁶²⁵

Teisė į sveikatos apsaugą taip pat numatyta Europos Tarybos Europos socialinės chartijos ir pataisytos Europos socialinės chartijos 11 straipsnyje.⁶²⁶ Pagal šios chartijos papildomą protokolą, įsigaliojusį 1998 m., nacionalinės profesinės sąjungos ir darbdavių organizacijos, taip pat tam tikros Europos profesinės

621 EŽTT, *Ilhan prieš Turkiją*, Nr. 22277/93, 2000 m. birželio 27 d., p. 52–53.

622 EŽTT, *Tatar prieš Rumuniją*, Nr. 67021/01, 2009 m. sausio 27 d., p. 93, 101, 113–116 ir 118.

623 EŽTT, *McGinley ir Egan prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 21825/93 ir 23414/94, 1998 m. birželio 9 d., p. 101.

624 EŽTT, *Giacomelli prieš Italiją*, Nr. 59909/00, 2006 m. lapkričio 2 d.

625 EŽTT, *Gorraiz Lizarraga ir kt. prieš Ispaniją*, Nr. 62543/00, 2004 m. balandžio 27 d.

626 Europos Taryba, *Europos socialinė chartija*, CETS Nr. 35, 1961 m., ir Europos Taryba, *Pataisyta socialinė chartija*, CETS Nr. 163, 1996 m.

sąjungos, darbdavių organizacijos ir tarptautinės NVO turi teisę skųsti protokolo susitariančiųjų šalių pažeidimus Europos socialinių teisių komitetui. Be to, nacionalinės NVO turi teisę teikti skundus, jei atitinkama šalis padaro atitinkamą pareiškimą.

Pagal ES teisę ES pagrindinių teisių chartijos 37 straipsnyje teigiama, kad aukštas aplinkosaugos lygis ir aplinkos kokybės gerinimas turi būti integruotas į Sąjungos politiką.⁶²⁷ Be to, kaip ne kartą minėta šiame vadove, ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu suteikiama galimybė pasinaudoti teise į teisingumą dėl visų ES teisėje numatytų teisių.

Be to, teisės į teisingumą numatytos antriniuose ES teisės aktuose. Kai kurios Orhuso konvencijos nuostatos randamos Direktyvoje 2003/4/EB (teisės į informaciją ramstis), Direktyvoje 2003/35/EB (visuomenės dalyvavimo ramstis ir teisės į teisingumą ramstis) ir Reglamente (EB) Nr. 1367/2006 (pagal kurį Orhuso konvencija taikoma ES institucijoms ir įstaigoms).⁶²⁸ Dabar teisės į teisingumą taisyklės yra inkorporuotos į Poveikio aplinkai direktyvos (PAV) 10 straipsnį,⁶²⁹ kuris taikomas plačiam viešų ir privačių projektų ratui, ir Direktyvos dėl pramonės išmetamųjų teršalų 25 straipsnį.⁶³⁰

Pagal PAV 11 straipsnį reikalaujama iš valstybių narių užtikrinti peržiūros procedūrą „suinteresuotai visuomenei“, kad ši galėtų užginčyti sprendimų, kuriems taikomos visuomenės dalyvavimo nuostatos, „materialinį ar procesinį teisėtumą“. Pagal PAV 1 straipsnio 2 dalį „suinteresuota visuomenė“ – tai

627 Taip pat žr. ESS 3 straipsnio 3 dalį ir SESV 11 ir 191 straipsnius.

628 2003 m. sausio 28 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/4/EB dėl visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/313/EEB, OL L 41, 2003; 2003 m. gegužės 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/35/EB, nustatanti visuomenės dalyvavimą rengiant tam tikrus su aplinka susijusius planus ir programas ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 85/337/EEB ir 96/61/EB dėl visuomenės dalyvavimo ir teisės kreiptis į teismus, OL L 156, 2003; 2006 m. rugsėjo 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1367/2006 dėl Orhuso konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimanč sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais nuostatų taikymo Bendrijos institucijoms ir įstaigoms, OL L 264, 2006. Taip pat žr. ESTT, *Lesoochronárske zoskupenie VLK prieš Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, C-240/09, 2011 m. kovo 8 d.

629 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo, OL L 26, 2012, iš dalies pakeista 2014 m. balandžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/52/ES, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2011/92/ES dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo, OL L 124, 2014.

630 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/75/ES dėl pramoninių išmetamųjų teršalų (taršos integruotos prevencijos ir kontrolės), OL L 334, 2010.

„visuomenė, kuriai turėjo ar gali turėti poveikio sprendimų aplinkos klausimais priėmimo tvarka arba kuri yra suinteresuota ta tvarka“. Tai apima NVO. Faktas, jog pagal Orhuso konvenciją ir atitinkamas ES direktyvas reikalaujama, kad nacionaliniai teismai pripažintų ieškinius, reiškiamus NVO, atspindi šios teisės kolektyvinę svarbą.⁶³¹ Nacionalinės taisyklės, apribojančios NVO statusą, gali prieštarauti PAV direktyvos tikslams.⁶³²

Pavyzdys. Byloje *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV prieš Bezirksregierung Arnsberg* (Trianel byla)⁶³³ Trianel buvo suteiktas leidimas statyti ir eksploatuoti anglimi kūrenamą elektrinę Liunene, Vokietijoje. Siūloma elektrinė buvo netoli penkių ypatingų pagal Buveinių direktyvą saugomų teritorijų. NVO reikalavo panaikinti leidimą, argumentuodama, kad juo buvo pažeista Vokietijos teisė, į kurią buvo perkelta ši direktyva. Vokietijos teismas nustatė, kad pagal Vokietijos teisę NVO negalėjo iškelti ieškinio dėl pažeidimo. Kad ji galėtų kreiptis į teismą, turėjo būti pažeistos jos pačios teisės. Teismas kreipėsi į ESTT su klausimu, ar tai pažeidė PAV direktyvos nuostatas, susijusias su teise į teisingumą.

ESTT padarė išvadą, jog dėl pagal ES teisę priimtų teisės aktų, kuriuose buvo numatytos aiškios pareigos šioje srityje, valstybė narė negalėjo reikalauti, kad aplinkosaugos organizacijos teisinis statusas priklausytų nuo individualių teisių sąvokos.

Įprasta kliūtis, trukdanti įgyvendinti teisę į teisingumą, yra ieškinio pateikimo išlaidos. Ir pagal ES teisę, ir pagal Orhuso konvenciją valstybės narės ir susitariančios šalys įpareigojamos užtikrinti, kad aplinkosaugos bylos nebūtų „neleistinai brangios“.⁶³⁴ Nacionaliniai teismai negali išimtinai vertinti atskirų ieškovo

631 ESTT, *Antoine Boxus ir kt. prieš Région wallonne*, sujungtos bylos C-128/09, C-129/09, C-130/09, C-131/09, C-134/09 ir C-135/09, 2011 m. spalio 18 d., p. 44–46, 51. Apie statusą apskritai žr. Europos Parlamento Vidaus politikos generalinis direktoratas (2012), *Standing up for your right(s) in Europe: A Comparative study on Legal Standing (Locus Standi) before the EU and Member States' Courts*.

632 ESTT, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsforening prieš Stockholms kommun genom dess marknämnd*, C-263/08, 2009 m. spalio 15 d.

633 ESTT, *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV prieš Bezirksregierung Arnsberg*, C-115/09, 2011 m. gegužės 12 d.

634 JT, UNECE (1998), *Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimančias sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais*, 1998 m. birželio 25 d., 9 straipsnio 4 dalis (teisingumo nuostatų priėmimas).

finansinių išteklių; jie privalo atsižvelgti ir į daugelį kitų veiksnių, įskaitant ar ieškovas turi pagrįstą tikimybę laimėti, to, kas gresia jam ir aplinkos apsaugai, svarbą, atitinkamo įstatymo sudėtingumą, taip pat ar galima pasinaudoti valstybės finansavimu ar kitomis apsaugos nuo išlaidų programomis.⁶³⁵ Tikintis, kad teismai pasinaudos savo teisine diskrecija atsisakyti priteisti bylą pralaimėjusiai šaliai išlaidas, sukuriamas teisinis netikrumas ir veiksmingai neperkeliami ES teisiniai reikalavimai.⁶³⁶

8.5. E. teisingumas

Pagrindiniai aspektai

- Technologijos gali padidinti teismo proceso veiksmingumą ir skaidrumą ir palengvinti asmenų teisės į teisingumą įgyvendinimą. Tačiau dėl jų taip pat kyla grėsmė pažeisti kai kurių asmenų (pavyzdžiui, neturinčių interneto) teisę į teisingumą, jei jomis visiškai pakeičiamos tradicinės procedūros.
- ESTT nurodė, kad „elektroninės priemonės“ negali būti vienintelės priemonės, kurioomis galima vykdyti procedūras, nes dėl jų kai kuriems asmenims gali būti neįmanoma įgyvendinti savo teises.

Technologijos gali padidinti teismo proceso veiksmingumą ir skaidrumą ir palengvinti asmenų teisės į teisingumą įgyvendinimą. Sąvoka „e. teisingumas“ apima daugybę iniciatyvų, įskaitant elektroninio pašto naudojimą, ieškinių teikimą internetu, informacijos (įskaitant teismų praktiką) teikimą internetu, vaizdo ir konferencinius posėdžius, registracijos ir bylos eigos stebėjimą internetu ir galimybę teisėjams ar kitiems sprendimus priimančioms asmenims gauti informaciją elektroniniu būdu. Šiame skirsnyje aprašomi e. teisingumo reikalavimai ir pateikiami konkretūs tokių iniciatyvų, vykdomų pagal ES teisę, pavyzdžiai.

Pagal ET teisę EŽTK nenumatoma jokių konkrečių reikalavimų, susijusių su e. teisingumu, tačiau įgyvendinamoms e. teisingumo iniciatyvoms taikomos

635 ESTT, *The Queen, prašant David Edwards ir Lilian Pallikaropoulos prieš Environment Agency ir kt.*, C-260/11, 2013 m. balandžio 11 d., p. 46.

636 ESTT, *Europos Bendrijų Komisija prieš Airiją*, C-427/07, 2009 m. liepos 16 d., p. 94. Taip pat žr. ESTT, *Europos Komisija prieš Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Jungtinę Karalystę*, C-530/11, 2014 m. vasario 13 d., p. 54–58.

taisyklės, susijusios su EŽTK 6 straipsnyje numatyta teise kreiptis į teismą ir teise į teisingą bylos nagrinėjimą.

Pavyzdys. Byloje *Lawyer Partners a.s. prieš Slovakiją*⁶³⁷ pareiškėja, uždaroji akcinė bendrovė, norėjo pareikšti daugiau nei 70 000 civilinių ieškinių dėl skolos išieškojimo. Kadangi ieškinių skaičius buvo didžiulis, ji įrašė juos į DVD ir nusiuntė teismui su aiškinamuoju raštu. Nors nacionaliniai įstatymai leido reikšti ieškinius tokiu būdu, teismas atsisakė juos registruoti, remdamasis tuo, kad neturi reikiamos įrangos. Skundas Konstituciniam Teismui buvo atmestas, nes jis buvo pateiktas praleidus dviejų mėnesių senaties terminą.

EŽTT pažymėjo, kad, jei būtų atspausdintas, bendrovės ieškinys ir pagrindiamieji dokumentai sudarytų daugiau kaip 40 mln. puslapių. Tokiomis aplinkybėmis jos pasirinkta ieškinių reiškinio forma negalėjo būti laikoma netinkama. Nacionalinėje teisėje buvo numatyta teikti ieškinius elektroniniu būdu, o pareiškėjo įmonė negalėjo būti kritikuojama dėl to, kad pasinaudojo šia galimybe. Atsisakydamas užregistruoti ieškinius, teismas neproporcingai apribojo jos teises kreiptis į teismą.

ES „elektroninė vieno langelio paslauga teisingumo srityje“ Europos e. teisingumo portale šiuo metu suteikia asmenims galimybę reikšti tarptautinius ieškinius ar mokėjimo nurodymus internetu pagal ES antrinę teisę. Reglamente Nr. 1896/2006 numatyta Europos mokėjimo įsakymo (EMO) procedūra.⁶³⁸ Ši procedūra supaprastina tarptautines civilines ir komercines bylas, susijusias su piniginiiais reikalavimais. Europos mokėjimo įsakymas pripažįstamas ir įgyvendinamas visose ES valstybėse narėse, išskyrus Daniją, ir jo nereikia pripažinti vykdytinu. Tai suteikia galimybę kreditoriams pareikšti ieškinį neatvykstant į teismą, naudojantis standartinėmis formomis, kurias galima pateikti ir išsiųsti kompetentingam teismui.

Pagal Reglamentą (EB) Nr. 861/2007 ieškinius galima teikti ir per Europos e. teisingumo portalą, naudojantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūra. Taip siekiama pagerinti ir supaprastinti civilinių ir komercinių

637 EŽTT, *Lawyer Partners a.s. prieš Slovakiją*, Nr. 54252/07 ir kt., 2009 m. birželio 16 d.

638 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1896/2006, nustatantis Europos mokėjimo įsakymo procedūrą, OL L 399, 2006.

bylų, kuriose reiškiami reikalavimai neviršija 2 000 EUR, procedūras.⁶³⁹ Ieškinų dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūra galioja visoms ES valstybėms narėms, išskyrus Daniją. Ši procedūra vykdoma raštu, išskyrus atvejus, kai teismas mano, kad būtinas nagrinėjimas žodžiu.⁶⁴⁰ Pagal šią procedūrą, siekiant paspartinti bylinėjimąsi, šalims ir teismui nustatyti terminai. Ja galima naudotis reiškiant piniginius ir nepiniguinius reikalavimus. Pagal šią procedūrą gautas teismo sprendimas paprastai automatiškai pripažįstamas ir įgyvendinamas kitoje valstybėje narėje.

Teisingumo vykdymą gali padėti supaprastinti ir vaizdo konferencijos ir posėdžiai. Pavyzdžiui, Europos teisminės priežiūros orderis suteikia galimybę ES valstybėms narėms išduoti teisminės priežiūros orderius dėl išleidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų priežiūros jų gyvenamojoje vietoje, kol vyksta bylos nagrinėjimas.⁶⁴¹ 19 straipsnio 4 dalyje numatyta galimybė naudoti telefono ir vaizdo konferencijas, jei pagal nacionalinę teisę reikalaujama, kad išdavusi valstybė narė išklaustytų kaltinamąjį prieš pakeisdama priežiūros priemones ar išduodama arešto orderį. ES teisės aktais skatinama vykdyti posėdžius per vaizdo konferencijas.⁶⁴²

639 2007 m. liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą, OL L 199, 2007.

640 Reglamentas (EB) Nr. 861/2007, 5 straipsnio 1 dalis.

641 Kita FRA ataskaita detaliau nagrinės tai, kaip ES teisė dėl asmenų, laukiančių teismo, perkėlimo yra įgyvendinama praktikoje.

642 2009 m. spalio 23 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2009/829/TVR dėl tarpusavio pripažinimo principo taikymo sprendimams dėl kardomųjų priemonių Europos Sąjungos valstybėse narėse kaip alternatyvos kardomajam kalinimui, OL L 294, 2009. Taip pat žr. Direktyvos 2012/29/ES 17 straipsnį; 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos akto, nustatančio Konvenciją dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose tarp valstybių narių Europos Sąjungoje, OL C 197, 2000, 10 straipsnį; 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose, OL L 174, 2001, 10 straipsnio 4 dalį ir 17 straipsnio 4 dalį (kuriomis siekiama pagerinti, supaprastinti ir pagreitinti teismų bendradarbiavimą renkant įrodymus); 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyvos 2004/80/EB dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms, OL L 261, 2004, 9 straipsnio 1 dalį ir 2007 m. liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 861/2007, nustatančio Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą, 8 straipsnį ir 9 straipsnio 1 dalį.

Perspektyvi praktika

Bausmės skyrimo vizualizacija: internetinė priemonė teisės į teisingumą įgyvendinimui supaprastinti

Jungtinės Karalystės teisingumo ministerija Tarptautiniuose vaizdo ryšių apdovanojimuose buvo paminėta už interaktyvų vadovą, padedantį žmonėms suprasti bausmės skyrimą – „Pabūkite teisėju“. Ši priemonė supaprastina teisės į teisingumą įgyvendinimą, supažindindama žmones su teismų procedūromis ne teismo salėje.

Šaltinis: FRA (2012), „Fundamental rights: challenges and achievements in 2011 – FRA Annual report“, p. 207.

Tačiau ne kiekvienas gali naudotis technologinėmis naujovėmis, taigi svarbu, kad jos egzistuotų šalia tradicinės sistemos. ESTT patvirtino, kad procedūros, prieinamos tik „elektroninėmis priemonėmis“, gali neleisti kai kuriems žmonėms pasinaudoti savo teisėmis.⁶⁴³

Pavyzdys. Byloje *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA*⁶⁴⁴ ESTT svarstė keturis sujungtus prašymus priimti prejudicinį sprendimą, kuriuos pateikė *Giudice di Pace di Ischia* dėl išlygų, pagal kurias mėginimas susitarti be teismo buvo privaloma sąlyga, kad tam tikri ginčai būtų priimti nacionaliniuose teismuose. Šios išlygos buvo priimtos pagal Universalųjų paslaugų direktyvą.⁶⁴⁵ ESTT svarstė, ar šie privalomi reikalavimai neprieštaravo veiksmingos teisminės apsaugos principui.

Sprendimas, susijęs su šiais privalomais reikalavimais, išsamiai aprašytas [2.4.2 skirsnyje](#). Svarstydamas šį klausimą, ESTT taip pat pažymėjo, kad tam tikriems asmenims pasinaudoti Universalųjų paslaugų direktyva praktikoje gali būti neįmanoma ar labai sunku, pavyzdžiui, tiems, kurie neturi prieigos prie interneto, jei sprendimo procedūra būtų prieinama tik elektroninėmis priemonėmis.

643 ESTT, *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA*, sujungtos bylos C-317/08, C-318/08, C-319/08 ir C-320/08, 2010 m. kovo 18 d., p. 58.

644 ESTT, *Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA*, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m. kovo 18 d., p. 67.

645 2002 m. kovo 7 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/22/EB dėl universaliųjų paslaugų ir paslaugų gavėjų teisių, susijusių su elektroninių ryšių tinklais ir paslaugomis, OL L 108, 2002.

Papildoma medžiaga

1 skyrius

Anagnostou, D. (2013), *EŽTK: Implementing Strasbourg's judgment on domestic policy*, Edinburgh University Press, Edinburgas.

Bratza, N. (2013), „The European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union: a process of mutual enrichment“, Rosas, A., ir kt. (red.), *Court of Justice and construction of Europe: analyses and perspectives on sixty years of case-law*, T.M.C. Asser Press, Haga.

Brillat, R. (2009), „The European Social Charter“ Alfredsson, G., ir kt. (red.), *International Human Rights Monitoring Mechanisms*, Martinus Nijhoff, Leidenas.

Carrera, S., De Somer, M., ir Petkova, B. (2012), „The Court of Justice of the European Union as a Fundamental Rights Tribunal – Challenges for the Effective Delivery of Fundamental Rights in the Area of Freedom, Security and Justice“, *Liberty and Security in Europe Papers*, Europos politikos studijų centras, Nr. 49.

Coutron, L., ir Picheral, C. (red.) (2012), *Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne et Convention européenne des droits de l'homme*, Bruylant, Briuselis.

Craig, P. (2010), *The Lisbon Treaty. Law, Politics, and Treaty Reform*, Oxford University Press, Oksfordas.

ESTT, *Reflets*, skelbiama: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7063/.

Francioni, F. (2007), *Access to Justice as a Human Right*, Oxford University Press, Niujorkas.

Jungtinių Tautų vystymo programa (2005), „*Programming for Justice: Access for All: A Practitioner’s Guide to a Human Rights-Based Approach to Access to Justice*“, UNDP, Bankokas.

Klamert, M. (2014), *The Principle of Loyalty in EU Law*, Oxford University Press, Oksfordas.

Lavranos, N. (2013), „The ECJ’s Judgments in Melloni and Åkerberg Fransson: Une mMénage à tTrois dDifficulté“, *European Law Reporter*, Nr. 4, p. 133–141.

Meyer, J. (red.) (2014), *Charta der Grundrechte der Europäischen Union*, 4-as leidimas, Nomos, Baden Badenas.

Pech, L. (2010), „A Union founded on the Rule of Law: Meaning and Reality of the Rule of Law as Constitutional Principle of EU Law“, *European Constitutional Law Review*, t. 6, Nr. 3, p. 359–396.

Stricker, A. (2010), *Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention und der gemeinsamen Verfassungsüberlieferungen für den Grundrechtsschutz der Europäischen Union*, Peter Lang, Frankfurtas prie Maino.

Timmermans, C. (2013), „Fundamental rights protection in Europe before and after accession of the European Union to the European Convention on Human Rights“, van Dijk, P., van Roosmalen, M., *ir kt.* (red.), *Fundamental Rights and Principles*, Intersentia, Antverpenas.

2 skyrius

Adams, S., ir Parras, F. J., (2013), „The European Stability Mechanism through the legal meanderings of Union’s constitutionalism: Comment on Pringle“, *European Law Review*, t. 8, Nr. 6, p. 848–865.

Benöhr, I. (2014), „Collective Redress in the Field of European Consumer Law“, *Legal Issues of Economic Integration*, t. 14, Nr. 3, p. 243–256.

De Palo, G., ir Trevor, M. (2012), *EU Mediation Law and Practice*, Oxford University Press, Oksfordas.

Doobay, A. (2013), „The right to a fair trial in light of the recent ECtHR and CJEU case-law“, *ERA Forum*, t. 14, Nr. 2, p. 251–262.

Flattery, J. (2010), „Balancing efficiency and justice in EU competition law: elements of procedural fairness and their impact on the right to a fair hearing“, *Competition Law Review*, t. 7, Nr. 1, p. 53–58.

FRA (2012), *Bringing rights to life: The fundamental rights landscape of the European Union*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

FRA, *Charterpedia*, skelbiama: http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/info-baseFrontEndCountryHome.do?btnCountryLinkHome_1.

Galetta, D. (2010), *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?*, Springer, Heidelbergas.

Gilliaux, P. (2012), *Droit(s) européen(s) à un procès équitable*, Bruylant, Briuselis.

Hodges, S. (2014), „Consumer ombudsmen: better regulation and dispute resolution“, *ERA Forum*, t. 15, Nr. 4, p. 593–608.

Luzak, J. (2014), „Online consumer contracts“, *ERA Forum*, t. 15, Nr. 3, p. 381–392.

Müller, L. F. (2015), *Richterliche Unabhängigkeit und Unparteilichkeit nach Art. 6 EMRK.: Anforderungen der Europäischen Menschenrechtskonvention und spezifische Probleme in den östlichen Europaratsstaaten*, Duncker & Humblot, Berlynas.

Peers, S., Ward, A. ir kt. (red.) (2013), *Commentary on Charter of Fundamental Rights*, Hart Publishing, Oksfordas.

Polakiewicz, J. (2009–2010), „European Union action on procedural rights and the European Convention on Human Rights“, *Human Rights Law Journal*, t. 30, Nr. 1–2, p. 12–16.

Stürner, M., Inchausti Gascón, F., Caponi, R. (red.) (2014), *The Role of Consumer ADR in the Administration of Justice. New Trends in Access to Justice under EU Direktyva 2013/11*, Sellier, Miunchenas.

Vitkauskas, D., ir Dikov, G. (2012), *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights*, Europos Taryba, Strasbūras.

Wróblewska, S. (2014), *European Consumer Access to Justice Revisited*, Cambridge University Press, Kembridžas.

3 ir 4 skyriai

Cape, E., Namoradze, N., Smith, R., ir Spronken, T. (2010), *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia, Kembridžas.

Engström, J. (2011), „The Principle of Effective Judicial Protection after the Lisbon Treaty: Reflection in the light of case C-279/09 DEB“, *Review of European Administrative Law*, t. 4, Nr. 2, p. 53–68.

Europos Taryba (2013), *Guide to a fair trial: civil limb*, Europos Taryba, Strasbūras.

Europos Taryba (2014), *Guide to a fair trial: civil limb*, Europos Taryba, Strasbūras.

FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

Grabenwarter, C., ir Pabel, K. (2012), *Europäische Menschenrechtskonvention*, 5-as leidimas, C. H. Beck, Miunchenas.

Harris, D., O’Boyle, M., Warbrick, C., ir Bates, E. (2014), *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oksfordas.

Kiraly, L., ir Squires, N. (2011), „Legal aid in the EU: from the Brussels Convention of 1968 to the Legal Aid Direktyva of 2003“, *Coventry Law Journal*, t. 16, Nr. 2, p. 28–47.

Mole, N., ir Harby, C., Europos Taryba (2007), „Le droit à un procès équitable: Un guide sur la mise en œuvre de l'Article 6 de la Convention européenne des Droits de l'Homme“, *Précis sur les droits de l'homme*, Nr. 3.

Oliver, P. (2011), „Case C-279/09 DEB v. Germany“, *Common Market Law Review*, t. 48, p. 2023–2040.

Rainey, B., Wicks, E., ir Ovey, C. (2014), *The European Convention on Human Rights*, Oxford University Publishing, Oksfordas.

Sayers, D. (2014), „Protecting Fair Trial Rights in Criminal Cases in the European Union: Where does the Roadmap take Us?“, *Human Rights Law Review*, t. 14, Nr. 4, p. 733–760.

Trechsel, S. (2005), *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, Oksfordas.

5 skyrius

Biondi, A., ir Farley, P. (2009), *The Right to Damages in European Law*, Alphen on the Rhine, Kluwer Law International, Alfenas prie Reino.

Buyse, A. (2009), „Lost and Regained? Restitution as a remedy for human rights“, *Heidelberg Journal of International Law*, t. 68, p. 129–153.

De Hert, P., ir Korenica, F. (2012), „The doctrine of equivalent protection: its life and legitimacy before and after the European Union's accession to the European Convention on Human Rights“, *German Law Journal*, t. 13, Nr. 7, p. 874–895.

Europos Taryba (2013), *Guide to good practice in respect of domestic remedies*, Europos Taryba, Strasbūras.

Gutman, K. (2011), „The evolution of the action for damages against the European Union and its place in the system of judicial protection“, *Common Market Law Review*, t. 48, Nr. 3, p. 695–750.

Karpenstein, U., ir Mayer, C. F. (2012), *Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten: Kommentar*, C.H. Beck, Miunchenas.

Keller, H., ir Marti, C. (2013), „Interim Relief Compared: Use of Interim Measures by the UN Human Rights Committee and the European Court of Human Rights“, *Heidelberg Journal of International Law*, t. 73, p. 325–372.

Kuijjer, M. (2014), *Effective remedies as a fundamental right*, Escuela Judicial Española & European Judicial Training Network, Barcelona.

Le Sueur, A. (2012), „Designing Redress: Who Does it, How and Why?“, *Asia Pacific Law Review*, t. 20, Nr. 1, p. 17–44.

Lenaerts, K., Maselis, I., ir Gutman, K. (2014), *EU procedural law*, Oxford University Press, Oksfordas.

Mak, C. (2012), „Rights and Remedies – Article 47 EUCFR and Effective Judicial Protection in European Private Law Matters“, *Amsterdam Law school Research Paper*, Nr. 2012–88.

Marguénaud, J. P. (2012), *La cour européenne des droits de l’homme*, 6-as leidimas, Dalloz, Paryžius.

McBride, J. (2009), *Access to justice for migrants and asylum-seekers in Europe*, Europos Teisės reikalų komitetas, Europos Taryba, Strasbūras.

Peers, S. (2012), „Sanctions for infringement of EU law after the Treaty of Lisbon“, *European Public Law*, t. 18, p. 33.

Peers, S. (2014), „Reconciling the Dublin system with European fundamental rights and the Charter“, *ERA Forum*, t. 15, Nr. 4, p. 485–494.

Schlote, M. (2014), „The San Giorgio „cause of action““, *British Tax Review*, Nr. 2, p. 103–113.

Van Gerven, W. (2000), „Of Rights, Remedies and Procedures“, *Common Market Law Review*, t. 37, 3 leidimas, p. 501–536.

Wakefield, J. (2010), „Retrench and Reform: The Action for Damages“, Eeckhout, P., ir Tridimas, T. (red.), *Yearbook of European Law*, t. 28.

Ward, A. (2011), „National and EC Remedies under the EU Treaty; Limits and the Role of the ECHR“, Barnard, C., ir Odudu, O. (red.), *The Outer Limits of the Treaty*, Hart Publishing, Oksfordas.

Ward, A. (2012), „Damages under the EU Charter of Fundamental Rights“, *ERA Forum*, t. 12, Nr. 4, p. 589–611.

6 skyrius

Balthasarv, S. (2010), „Locus Standi Rules for Challenge to Regulatory Acts by Private Applicants: the new Article 263(4)“, *European Law Review*, t. 35, Nr. 4, p. 542–550.

Carboni, N. (2014), „From Quality to Access to Justice: Improving the Functioning of European Judicial Systems“, *Civil and Legal Sciences*, t. 3, Nr. 4.

FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

Kloth, M. (2010), *Immunities and the right of access to the court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, Leidenas.

Nascimbene, B. (2009), „European judicial cooperation in criminal matters: what protection for individuals under the Lisbon Treaty?“, *ERA Forum*, t. 10, Nr. 3, p. 397–407.

Reich, N. (2013), *General Principles of EU Civil Law*, Intersentia, Antverpenas.

7 skyrius

Edel, F. (2007), *The length of civil and criminal proceedings in the case law of the European Court of Human Rights*, Europos Taryba, Strasbūras.

Europos veiksmingo teisingumo komisija (CEPEJ) (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, Europos Taryba, Strasbūras.

Greer, S. (2006), *The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge University Press, Kembridžas.

Henzelin, M., ir Rordorf, H. (2014), „When Does the Length of Criminal Proceedings Become Unreasonable According to the European Court of Human Rights?“, *New Journal of European Criminal Law*, t. 5, Nr. 1, p. 78–109.

Mahoney, P. (2004), „The right to a fair trial in criminal matters under Article 6 ECHR“, *Judicial Studies Institute Journal*, t. 4, Nr. 2, p. 107–129.

Meyer-Ladewig, J. (2011), *EMRK Europäische Menschenrechtskonvention – Handkommentar*, 3-ias leidimas, Nomos, Baden-Badenas.

Nicolas, M. (2012), *Le droit au délai raisonnable devant les juridictions pénales internationales*, Peter Lang, Frankfurtas prie Maino.

Van Dijk, P., Van Hoof, G. J. H., Van Rijn, A., ir Zwaak, L. (red.) (2006), *Theory and Practice of the European Convention on Human rights*, Intersentia, Antverpenas.

8 skyrius

Bartlett, P., ir kt. (red.) (2006), *Mental Disability and the European Convention on Human Rights*, Martinus Nijhoff, Leidenas.

Cojocariu, C. (2011), „Handicapping rules: The overly restrictive application of admissibility criteria by the European Court of Human Rights to complaints concerning disabled people“, *European Human Rights Law Review*, Nr. 6, p. 686.

Contini, F., ir Lanzara, G. (2014), *The Circulation of Agency in e-Justice*, Springer, Dordrechtas.

Easton, S. (2011), *Prisoners' rights: principles and practice*, Taylor & Francis, Abingdonas.

Europos Taryba (2012), *Manual on Human Rights and the Environment*, Europos Taryba, Strasbūras.

FRA (2012), *Access to justice in cases of discrimination in the EU: Steps to further equality*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

FRA (2012), *Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

FRA (2013), *Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

FRA (2015), *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

FRA, EŽTT (2014), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

FRA, EŽTT (2015), *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Leidinių biuras, Liuksemburgas.

Gavrielidis, T. (red.) (2014), *A victim-led criminal justice system: addressing the paradox*, IARS Publications, Londonas.

Gramatikov, M., ir Klaming, L. (2011), „Getting divorced online: Procedural and outcome justice in online divorce mediation“, *Journal of Law and Family Studies*, t. 13, Nr. 2, p. 1–30.

Harding, A. (2007), *Access to environmental justice: a comparative study*, Brill, Londonas.

Young, L. (2014), *The Young Review: Improving outcomes for young black and/or Muslim men in the Criminal Justice System*, Barrow Cadbury Trust, Londonas.

Lindsay, W. R., Taylor, J. L., ir Sturmey, P. (2004), *Offenders with Developmental Disabilities*, Wiley, Čičesteris.

Londono, P. (2007), „Positive obligations, criminal procedure and rape cases“, *European Human Rights Law Review*, Nr. 2, p. 158–171.

Lupo, G., ir Bailey, J. (2014), „Designing and Implementing e-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples“, *Laws*, t. 3, Nr. 2, p. 353–387.

Ng, G. (2013), „Experimenting with European Payment Order and of European Small Claims Procedure“, Contini, F., ir Lanzara, G. (red.), *Building Interoperability for European Civil Proceedings online*, CLUEB, Bolonė.

Ochoa, J. C. (2013), *The Rights of Victims in Criminal Justice Proceedings for Serious Human Rights Violations*, Martinus Nijhoff, Leidenas.

Pallemaerts, M. (2009), *The Aarhus Convention at ten. Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law*, Europa Law Publishing, Groningenas.

Perlin, M. (2011), *International human rights and mental disability law: when the silenced are heard*, Oxford University Press, Niujorkas.

Smith, R. (2014), *Digital delivery of legal services to people on low incomes*, The Legal Education Foundation, Londonas.

Starmer, K. (2014), „Human rights, victims and the prosecution of crime in the 21st century“, *Criminal Law Review*, Nr. 11, p. 777–787.

Taylor, J. L., ir Lindsay, W. R. (2010), „Understanding and treating offenders with learning disabilities: a review of recent developments“, *Journal of Learning Disabilities and Offending Behaviour*, t. 1, Nr. 1, p. 6.

The Harris Review (2015), „Changing prisons, saving lives: report of the independent review into self-inflicted deaths in custody of 18-24 year olds“, *Command Paper 9087*.

Van Zyl Smit, D., ir Snacken, S. (2011), *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights Paperback*, Oxford University Press, Oksfordas.

Velicogna, M., Errera, A., ir Derlange, S. (2013), „Building e-Justice in Continental Europe: The TéléRecours Experience in France“, *Utrecht Law Review*, t. 9, Nr. 1, p. 38–59.

Teismų praktika

Atrinkta Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

Teisė kreiptis į teismą

EŽTT

Golder prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d.

Julius Kloiber Schlachthof GmbH ir kt prieš Austriją, Nr. 21565/07, 21572/07, 21575/07 ir 21580/07, 2013 m. balandžio 4 d.

ESTT

Antoine Boxus ir kt. prieš Région wallonne, sujungtos bylos C-128/09, C-129/09, C-130/09, C-131/09, C 134/09 ir C-135/09, 2011 m. spalio 18 d.

Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou v. Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou, C-363/11, 2012 m. gruodžio 19 d.

Valeri Harriev Belov prieš CHEZ Elektro Bulgaria AD ir kt. (dalyvaujant Bulgarijai ir Europos Komisijai), C-394/11, 2013 m. sausio 31 d.

Teismų nepriklausomumas ir bešališkumas

EŽTT

Ibrahim Gürkan prieš Turkiją, Nr. 10987/10, 2012 m. liepos 3 d.

Maktouf ir Damjanović prieš Bosniją ir Hercegoviną, Nr. 2312/08 ir 34179/08, 2013 m. liepos 18 d.

ESTT

Chronopost SA ir La Poste prieš Union française de l'express (UFEX) ir kt., sujungtos bylos C-341/06 P ir C-342/06 P, 2008 m. liepos 1 d.

Graham J. Wilson prieš Ordre des avocats du barreau de Luxembourg, C-506/04, 2006 m. rugsėjo 19 d.

Teisingas ir viešas bylos nagrinėjimas

EŽTT

Khrabrova prieš Rusiją, Nr. 18498/04, 2012 m. spalio 2 d.

Užkauskas prieš Lietuvą, Nr. 16965/04, 2010 m. liepos 6 d.

Neteisminės įstaigos ir alternatyvus ginčų sprendimas

EŽTT

Suda prieš Čekijos Respubliką, Nr. 1643/06, 2010 m. spalio 28 d.

ESTT

Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m. kovo 18 d.

Nemokama teisinė pagalba nebaudžiamajame procese

EŽTT

Airey prieš Airiją, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d.

McVicar prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 46311/99, 2002 m. gegužės 7 d.

ESTT

DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Bundesrepublik Deutschland, C-279/09, 2010 m. gruodžio 22 d.

Nemokama teisinė pagalba baudžiamajame procese

EŽTT

Tsonyo Tsonev prieš Bulgariją (Nr. 2), Nr. 2376/03, 2010 m. sausio 14 d.

Twalib prieš Graikiją, Nr. 24294/94, 1998 m. birželio 9 d.

Zdravko Stanev prieš Bulgariją, Nr. 32238/04, 2012 m. lapkričio 6 d.

Teisė gauti teisinę pagalbą, būti ginamam ir atstovaujama nebaudžiamajame procese

EŽTT

Anghel prieš Italiją, Nr. 5968/09, 2013 m. birželio 25 d.

Bertuzzi prieš Prancūziją, Nr. 36378/97, 2003 m. vasario 13 d.

Teisė gauti teisinę pagalbą, būti ginamam ir atstovaujama baudžiamosiose bylose

EŽTT

Aras prieš Turkiją (Nr. 2), Nr. 15065/07, 2014 m. lapkričio 18 d.

Lagerblom prieš Švediją, Nr. 26891/95, 2003 m. sausio 14 d.

Lanz prieš Austriją, Nr. 24430/94, 2002 m. sausio 31 d.

Pishchalnikov prieš Rusiją, Nr. 7025/04, 2009 m. rugsėjo 24 d.

Salduz prieš Turkiją, Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d.

ESTT

Ordre des barreaux francophones et germanophone ir kt. prieš Conseil des ministres, C-305/05, 2007 m. birželio 26 d.

Teisė atstovauti sau pačiam

EŽTT

Galstyan prieš Armėniją, Nr. 26986/03, 2007 m. lapkričio 15 d.

Veiksmingos teisinės gynybos priemonės reikalavimai

EŽTT

McFarlane prieš Airiją, Nr. 31333/06, 2010 m. rugsėjo 10 d.

Ramirez Sanchez prieš Prancūziją, Nr. 59450/00, 2006 m. liepos 4 d.

Rotaru prieš Rumuniją, Nr. 28341/95, 2000 m. gegužės 4 d.

Yarashonen prieš Turkiją, Nr. 72710/11, 2014 m. birželio 24 d.

ESTT

Brahim Samba Diouf prieš Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration, C-69/10, 2011 m. liepos 28 d.

Inuit Tapiriit Kanatami ir kt. prieš Europos Parlamentą ir Europos Sąjungos Tarybą, C-583/11 P, 2013 m. spalio 3 d.

Sofiane Fahas prieš Europos Sąjungos Tarybą, T-49/07, 2010 m. gruodžio 7 d.

Konkrečių teisinės gynybos priemonių pavyzdžiai

EŽTT

Ananyev ir kt. prieš Rusiją, Nr. 42525/07 ir 60800/08, 2012 m. sausio 10 d. (kompensacija)

Brosa prieš Vokietiją, Nr. 5709/09, 2014 m. balandžio 17 d. (įsakymas)

Burdov prieš Rusiją (Nr. 2), Nr. 33509/04, 2009 m. sausio 15 d. (kompensacija)

ESTT

Andrea Francovich ir Danila Bonifaci ir kt. prieš Italijos Respubliką, sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, 1991 m. lapkričio 19 d. (kompensacija)

Gebr. Weber GmbH prieš Jürgen Wittmer ir Ingrid Putz prieš Medianess Electronics GmbH, sujungtos bylos C-65/09 ir C-87/09, 2011 m. birželio 16 d. (tam tikro veiksmo atlikimas vykdant prievolę)

UPC Telekabel Wien GmbH prieš Constantin Film Verleih GmbH ir Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH, C-314/12, 2014 m. kovo 27 d. (įsakymas)

Teisės į teisingumą apribojimai

EŽTT

Bogdel prieš Lietuvą, Nr. 41248/06, 2013 m. lapkričio 26 d. (senaties terminai)

C.G.I.L. ir Cofferati (Nr. 2) prieš Italiją, Nr. 2/08, 2010 m. balandžio 6 d. (imunitetas)

Harrison Mckee prieš Vengriją, Nr. 22840/07, 2014 m. birželio 3 d. (teisėtas tikslas ir proporcingumas)

Klouvi prieš Prancūziją, Nr. 30754/03, 2011 m. birželio 30 d. (kliūtys, susijusios su įrodymais)

Maširević prieš Serbiją, Nr. 30671/08, 2014 m. vasario 11 d. (perteklinis formalizmas)

Poirot prieš Prancūziją, Nr. 29938/07, 2011 m. gruodžio 15 d. (perteklinis formalizmas)

Stankov prieš Bulgariją, Nr. 68490/01, 2007 m. liepos 12 d. (teismo mokesčiai)

Yuriy Nikolayevich Ivanov prieš Ukrainą, Nr. 40450/04, 2009 m. spalio 15 d. (vėlavimas vykdyti galutinius sprendimus)

ESTT

Europos Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę, C-530/11, 2014 m. vasario 13 d. (teismo mokesčiai)

Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH, C-415/10, 2012 m. balandžio 19 d. (kliūtys, susijusios su įrodymais)

Q-Beef NV prieš Belgische Staat ir *Frans Bosschaert prieš Belgische Staat ir kt.*, sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, 2011 m. rugsėjo 8 d. (senaties terminai)

Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, *Filomena Califano prieš Wind SpA*, *Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA* ir *Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA*, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m. kovo 18 d. (teisėtas tikslas ir proporcingumas)

Bendros proceso trukmės nustatymas

EŽTT

Malkov prieš Estiją, Nr. 31407/07, 2010 m. vasario 4 d. (baudžiamoji)

Oršuš ir kt. prieš Kroatiją, Nr. 15766/03, 2010 m. kovo 16 d. (nebaudžiamoji)

Kriterijai, lemiantys proceso trukmės protingumą

EŽTT

Matoń prieš Lenkiją, Nr. 30279/07, 2009 m. birželio 9 d. (bylos sudėtingumas)

Mikulić prieš Kroatiją, Nr. 53176/99, 2002 m. vasario 7 d. (kas gresia pareiškėjui)

Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. ir kt. prieš Portugaliją, Nr. 56637/10 ir kt., 2014 m. spalio 30 d. (nacionalinių institucijų elgesys)

Starokadomskiy prieš Rusiją (Nr. 2), Nr. 27455/06, 2014 m. kovo 13 d.

Veliyev prieš Rusiją, Nr. 24202/05, 2010 m. birželio 24 d. (pareiškėjo elgesys)

ESTT

Ufficio IVA di Piacenza prieš Belvedere Costruzioni Srl., C-500/10, 2012 m. kovo 29 d. (bendrosios taisyklės)

Teisinės gynybos priemonės per ilgo proceso atveju

EŽTT

Scordino prieš Italiją (Nr. 1), Nr. 36813/97, 2006 m. kovo 29 d.,

ESTT

Groupe Gascogne SA prieš Europos Komisiją, C-58/12 P, 2013 m. lapkričio 26 d.

Neįgalieji

EŽTT

A.K. ir L. prieš Kroatiją, Nr. 37956/11, 2013 m. sausio 8 d.

Shtukaturov prieš Rusiją, Nr. 44009/05, 2008 m. kovo 27 d.

Nusikaltimo aukos

EŽTT

Dink prieš Turkiją, Nr. 2668/07 ir kt., 2010 m. rugsėjo 14 d.

ESTT

Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino, C-105/03, 2005 m. birželio 16 d.

Kaliniai ir iki teismo kalinami asmenys

EŽTT

Hassan ir kt. prieš Prancūziją, Nr. 46695/10 ir 54588/10, 2014 m. gruodžio 4 d.

Stanev prieš Bulgariją, Nr. 36760/06, 2012 m. sausio 27 d.

Aplinkos apsaugos teisė

EŽTT

Tătar prieš Rumuniją, Nr. 67021/01, 2009 m. sausio 27 d.

ESTT

Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV prieš Bezirksregierung Arnsberg, C-115/09, 2011 m. gegužės 12 d.

E. teisingumas

EŽTT

Lawyer Partners a.s. prieš Slovakiją, Nr. 54252/07 ir kt., 2009 m. birželio 16 d.

ESTT

Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA, sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m. kovo 18 d.

Rodyklė

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

<i>Åklagaren prieš Hans Åkerberg Fransson</i> , C-617/10, 2013 m. gegužės 7 d.	20
<i>Andrea Francovich ir Danila Bonifaci ir kt. prieš Italijos Respubliką</i> , sujungtos bylos C-6/90 ir C-9/90, 1991 m. lapkričio 19 d.	93, 107
<i>Antoine Boxus, Willy Roua, Guido Durllet ir kt., Paul Fastrez, Henriette Fastrez, Philippe Daras, Association des riverains et habitants des communes proches de l'aéroport BSCA (Brussels South Charleroi Airport) (ARACH), Bernard Page, Léon L'Hoir, Nadine Dartois prieš Région wallonne</i> , sujungtos bylos C-128/09–C-131/09, C-134/09 ir C-135/09, 2011 m. spalio 18 d.	23, 29, 181
<i>Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León prieš Anuntis Segundamano España SL</i> , C-413/12, 2013 m. gruodžio 5 d.	25
<i>Association de médiation sociale prieš Union locale des syndicats CGT ir kt.</i> , C-176/12, 2014 m. sausio 15 d.	20
<i>Baudžiamoji byla prieš Emil Eredics ir Mária Vassné Sápi</i> , C-205/09, 2010 m. spalio 21 d.	55
<i>Baudžiamoji byla prieš Magatte Gueye ir Valentin Salmerón Sánchez</i> , sujungtos bylos C-483/09 ir C-1/10, 2011 m. rugsėjo 15 d.	55
<i>Baudžiamoji byla prieš Maria Pupino</i> , C-105/03, 2005 m. birželio 16 d.	154, 167
<i>Baustahlgewebe GmbH prieš Europos Bendrijų Komisiją</i> , C-185/95 P, 1998 m. gruodžio 17 d.	151
<i>Brahim Samba Diouf prieš Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i> , C-69/10, 2011 m. liepos 28 d.	93, 103

<i>Brasserie du Pêcheur SA prieš Bundesrepublik Deutschland ir The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd ir kt.,</i> sujungtos bylos C-46/93 ir C-48/93, 1996 m. kovo 5 d.....	108, 109
<i>Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV prieš Bezirksregierung Arnsberg,</i> C-115/09, 2011 m. gegužės 12 d.....	155, 181
<i>Camera di Commercio, Industria, Artigianato e Agricoltura (CCIAA) di Cosenza prieš Grillo Star Srl,</i> C-443/09, 2012 m. balandžio 19 d.....	33
<i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD v. Komisia za zashtita ot diskriminatsia,</i> C-83/14, 2015 m. liepos 16 d.....	128
<i>Chronopost SA ir La Poste prieš Union française de l'express (UFEX) ir kt.,</i> sujungtos bylos C-341/06 P ir C-342/06 P, 2008 m. liepos 1 d.....	23, 39
<i>Courage Ltd prieš Bernard Crehan ir Bernard Crehan prieš Courage Ltd ir kt.,</i> C-453/99, 2001 m. rugsėjo 20 d.....	108
<i>Cruciano Siragusa prieš Regione Sicilia - Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo,</i> C-206/13, 2014 m. kovo 6 d.....	20
<i>DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH prieš Bundesrepublik Deutschland,</i> C-279/09, 2010 m. gruodžio 22 d.....	29, 57, 58, 61
<i>Dieter Krombach prieš André Bamberski,</i> C-7/98, 2000 m. kovo 28 d.....	81
<i>Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening prieš Stockholms kommun genom dess marknämnd,</i> C-263/08, 2009 m. spalio 15 d.....	181
<i>Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH prieš Bundesbaugesellschaft Berlin mbH,</i> C-54/96, 1997 m. rugsėjo 17 d.....	32, 103
<i>Dr. Pamela Mary Enderby prieš Frenchay Health Authority ir Secretary of State for Health,</i> C-127/92, 1993 m. spalio 27 d.....	128
<i>Edilizia Industriale Siderurgica Srl (Edis) prieš Ministero delle Finanze,</i> C-231/96, 1998 m. rugsėjo 15 d.....	130
<i>Epitropos tou Elegktikou Synedriou sto Ypourgeio Politismou kai Tourismou v. Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou,</i> C-363/11, 2012 m. gruodžio 19 d.....	23, 33
<i>ET Agrokonsulting-04-Velko Stoyanov prieš Izpalnitelen direktor na Darzhaven fond Zemedelie - Razplashtatelna agentsia,</i> C-93/12, 2013 m. birželio 27 d.....	104
<i>Europese Gemeenschap prieš Otis NV ir kt.,</i> C-199/11, 2012 m. lapkričio 6 d.....	28, 41
<i>Europos Bendrijų Komisija prieš Airija,</i> C-427/07, 2009 m. liepos 16 d.....	182

<i>Europos Komisija prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę</i> , C-530/11, 2014 m. vasario 13 d.	115, 122, 182
<i>Evropaiki Dynamiki – Proigmena Systimata Tilepikoinonion Pliroforikis kai Tilematikis AE prieš European Investment Bank (EIB)</i> , T-461/08, 2011 m. rugsėjo 20 d.	99
<i>Flaminio Costa prieš E.N.E.L.</i> , C-6/64, 1964 m. liepos 15 d.	18
<i>Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH</i> , C-415/10, 2012 m. balandžio 19 d.	116, 128
<i>Gebr. Weber GmbH prieš Jürgen Wittmer ir Ingrid Putz prieš Medianess Electronics GmbH</i> , sujungtos bylos C-65/09 ir C-87/09, 2011 m. birželio 16 d.	93, 110
<i>Gerhard Köbler prieš Austrijos Respubliką</i> , C-224/01, 2003 m. rugsėjo 30 d.	108, 109
<i>Graham J. Wilson prieš Ordre des avocats du barreau de Luxembourg</i> , C-506/04, 2006 m. rugsėjo 19 d.	23, 36, 39
<i>GREP GmbH prieš Freistaat Bayern</i> , C-156/12, 2012 m. birželio 13 d.	61
<i>Groupe Gascogne SA prieš Europos Komisija</i> , C-58/12, 2013 m. gegužės 30 d.	138, 143, 145, 152
<i>Guy Denuit ir Betty Cordenier prieš Transorient - Mosaïque Voyages et Culture SA.</i> , C-125/04, 2005 m. sausio 27 d.	33
<i>Hoechst AG prieš Europos Bendrijų Komisija</i> , sujungtos bylos C-46/87 ir C-227/88, 1989 m. rugsėjo 21 d.	78
<i>Hristo Byankov prieš Glaven sekretar na Ministerstvo na vatreshnite raboti</i> , C-249/11, 2012 m. spalio 4 d.	99
<i>Ian William Cowan prieš Trésor public</i> , C-186/87, 1989 m. vasario 2 d.	167
<i>Imperial Chemical Industries Ltd prieš Europos Komisija</i> , T-214/06, 2012 m. birželio 5 d.	140
<i>Inuit Tapiriit Kanatami ir kt. prieš Europos Parlamentą ir Europos Sąjungos Tarybą</i> , C-583/11 P, 2013 m. spalio 3 d.	19, 93, 100
<i>Jan Sneller prieš DAS Nederlandse Rechtsbijstand Verzekeringsmaatschappij NV</i> , C-442/12, 2013 m. lapkričio 7 d.	78
<i>Josef Köllensperger GmbH & Co. KG ir Atzwanger AG prieš Gemeindeverband Bezirkskrankenhaus Schwaz</i> , C-103/97, 1999 m. vasario 4 d.	37
<i>Juan Carlos Sánchez Morcillo ir María del Carmen Abril García prieš Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA</i> , C-169/14, 2014 m. liepos 17 d.	100

<i>Katarina Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist</i> , C-407/98, 2000 m. liepos 6 d.....	37
<i>Küçükdeveci prieš Swedex GmbH & Co. KG</i> , C-555/07, 2010 m. sausio 19 d.	20
<i>Lesoochránárske zoskupenie VLK prieš Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky</i> , C-240/09, 2011 m. kovo 8 d.	180
<i>M. Helen Marshall prieš Southampton ir South-West Hampshire Area Health Authority</i> , C-271/91, 1993 m. rugpjūčio 2 d.....	109
<i>Marguerite Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i> , C-222/84, 1986 m. gegužės 15 d.....	97
<i>Merck Canada Inc. prieš Accord Healthcare Ltd ir kt.</i> , C-555/13, 2014 m. vasario 13 d.	33
<i>Mohamed Aziz prieš Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)</i> , C-415/11, 2013 m. kovo 14 d.	99, 166
<i>Nils Draehmpaehl prieš Urania Immobilienservice OHG</i> , C-180/95, 1997 m. balandžio 22 d.....	109
<i>Nóra Baczó ir János István Vizsnyiczai prieš Raiffeisen Bank Zrt</i> , C-567/13, 2015 m. vasario 12 d.	25
<i>NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos prieš Nyderlandų vidaus pajamų tarnyba</i> , C 26/62, 1963 m. vasario 5 d.....	107
<i>Ordre des barreaux francophones et germanophone ir kt. prieš Conseil des ministres</i> , C-305/05, 2007 m. birželio 26 d.	76, 81
<i>Parti écologiste „Les Verts“ prieš Europos Parlamentas</i> , C-294/83, 1986 m. balandžio 23 d.....	97
<i>Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS prieš Belgijos valstybę</i> , C-312/93, 1995 m. gruodžio 14 d.....	99
<i>Pierre Corbiau prieš Administration des contributions</i> , C-24/92, 1993 m. kovo 30 d.	36
<i>Q-Beef NV prieš Belgische Staat ir Frans Bosschaert prieš Belgische Staat ir kt.</i> , sujungtos bylos C-89/10 ir C-96/10, 2011 m. rugsėjo 8 d.....	116, 130
<i>Quelle AG prieš Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände</i> , C-404/06, 2008 m. balandžio 17 d.....	111
<i>Rewe-Zentralfinanz eG ir Rewe-Zentral AG prieš Landwirtschaftskammer für das Saarland</i> , C-33/76, 1976 m. gruodžio 16 d.	99, 166
<i>Rosalba Alassini prieš Telecom Italia SpA, Filomena Califano prieš Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono prieš Telecom Italia SpA ir Multiservice Srl prieš Telecom Italia SpA</i> , sujungtos bylos C-317/08–C-320/08, 2010 m. kovo 18 d.	24, 54, 115, 119, 155, 185

<i>Rosalba Palmisani prieš Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS),</i> C-261/95, 1997 m. liepos 10 d.....	130
<i>Scarlet Extended SA prieš Société belge des auteurs, compositeurs et</i> <i>éditeurs SCRL (SABAM),</i> C-70/10, 2011 m. lapkričio 24 d.....	111
<i>Shirley Preston ir kt. prieš Wolverhampton Healthcare NHS Trust ir</i> <i>kt. ir Dorothy Fletcher ir kt. prieš Midland Bank plc,</i> C-78/98, 2000 m. gegužės 16 d.....	109
<i>Sofiane Fahas prieš Europos Sąjungos Tarybą,</i> T-49/07, 2010 m. gruodžio 7 d.	93, 97
<i>Stefano Melloni prieš Ministerio Fiscal,</i> C-399/11, 2013 m. vasario 26 d.....	45, 47, 90
<i>Texdata Software GmbH,</i> C-418/11, 2013 m. rugsėjo 26 d.....	61
<i>The Queen prieš Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd</i> <i>ir kt.,</i> C-213/89, 1990 m. birželio 19 d.....	99
<i>The Queen, prašant David Edwards ir Lilian Pallikaropoulos prieš</i> <i>Environment Agency ir kt.,</i> C-260/11, 2013 m. balandžio 11 d.....	122, 182
<i>Thomas Pringle prieš Government of Ireland, Airija ir The Attorney General,</i> C-370/12, 2012 m. lapkričio 27 d.....	28
<i>Trade Agency Ltd prieš Seramico Investments Ltd,</i> C-619/10, 2012 m. rugsėjo 6 d.....	28, 44, 61
<i>Ufficio IVA di Piacenza prieš Belvedere Costruzioni Srl.,</i> C-500/10, 2012 m. kovo 29 d.....	137, 145
<i>Unibet (London) Ltd ir Unibet (International) Ltd prieš Justitiekanslern,</i> C-432/05, 2007 m. kovo 13 d.....	29
<i>Unicaja Banco SA prieš José Hidalgo Rueda ir kt., Caixabank SA prieš</i> <i>Manuel María Rueda, Ledesma ir kt., Caixabank SA prieš José</i> <i>Labella Crespo ir kt., Caixabank SA prieš Alberto Galán Luna ir</i> <i>kt.,</i> sujungtos bylos C-482/13, C-484/13, C-485/13 ir C-487/13, 2015 m. sausio 21 d.....	99, 166
<i>Unión de Pequeños Agricultores prieš Europos Sąjungos Tarybą,</i> C-50/00 P, 2002 m. liepos 25 d.....	97, 99
<i>UPC Telekabel Wien GmbH prieš Constantin Film Verleih GmbH ir Wega</i> <i>Filmproduktionsgesellschaft mbH,</i> C-314/12, 2014 m. kovo 27 d.....	94, 113
<i>Ute Reindl prieš Bezirkshauptmannschaft Innsbruck,</i> C-443/13, 2014 m. lapkričio 13 d.	119
<i>Valeri Harriev Belov prieš CHEZ Elektro Bulgaria AD ir kt. (dalyvaujant</i> <i>Bulgarijai ir Europos Komisijai),</i> C-394/11, 2013 m. sausio 31 d.....	23, 33

<i>Volker und Markus Schecke GbR ir Hartmut Eifert prieš Land Hessen,</i> C-92/09 ir C-93/09, 2010 m. lapkričio 9 d.	119
<i>Yassin Abdullah Kadi ir Al Barakaat International Foundation prieš Europos Sąjungos Tarybą ir Europos Bendrijų Komisiją, sujungtos bylos</i> C-402/05 P ir C-415/05 P, 2008 m. rugsėjo 3 d.	97
<i>ZZ prieš Secretary of State for the Home Department, C-300/11,</i> 2013 m. birželio 4 d.	43

Europos žmogaus teisių teismo praktika

<i>A prieš Kroatiją, Nr. 55164/08, 2010 m. spalio 14 d. ....</i>	165
<i>A. prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 100/1997/884/1096, 1998 m. rugsėjo 23 d. ....</i>	165
<i>A. prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 35373/97, 2002 m. gruodžio 17 d. ....</i>	59, 118, 131
<i>A.B. prieš Slovakiją, Nr. 41784/98, 2003 m. kovo 4 d. ....</i>	64
<i>A.K. ir L. prieš Kroatiją, Nr. 37956/11, 2013 m. sausio 8 d. ....</i>	153, 159
<i>A.K. prieš Lichtenšteiną, Nr. 38191/12, 2015 m. liepos 9 d. ....</i>	39
<i>A.T. prieš Liuksemburgą, Nr. 30460/13, 2015 m. balandžio 9 d. ....</i>	79, 82, 87
<i>Abdollahi prieš Turkiją, Nr. 23980/08, 2009 m. lapkričio 3 d. ....</i>	111
<i>Aerts prieš Belgiją, Nr. 25357/94, 1998 m. liepos 30 d. ....</i>	60
<i>Airey prieš Airiją, Nr. 6289/73, 1979 m. spalio 9 d. ....</i>	57, 58, 60, 64, 76
<i>Al-Adsani prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 35763/97, 2001 m. lapkričio 21 d. ....</i>	132
<i>Albert ir Le Compte prieš Belgiją, Nr. 7299/75 ir 7496/76,</i> 1983 m. vasario 10 d.	31
<i>Ališić ir kt. prieš Bosniją ir Hercegoviną, Kroatiją, Serbiją, Slovėniją ir buvusiąją Jugoslavijos Respubliką Makedoniją, Nr. 60642/08,</i> 2014 m. liepos 16 d.	102
<i>Allan Jacobsson prieš Švediją, Nr. 16970/90, 1998 m. vasario 19 d. ....</i>	45
<i>Al-Skeini ir kt. prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 55721/07, 2011 m. liepos 7 d. ....</i>	18
<i>Ananyev ir kt. prieš Rusiją, Nr. 42525/07 ir 60800/08,</i> 2012 m. spalio 10 d.	93, 107
<i>Anghel prieš Italiją, Nr. 5968/09, 2013 m. birželio 25 d. ....</i>	73, 77
<i>Aquilina prieš Maltą, Nr. 25642/94, 1999 m. balandžio 29 d. ....</i>	173
<i>Aras prieš Turkiją (Nr. 2), Nr. 15065/07, 2014 m. lapkričio 18 d. ....</i>	73, 83
<i>Artico prieš Italiją, Nr. 6694/74, 1980 m. gegužės 13 d. ....</i>	26, 70, 71, 84
<i>Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 8225/78,</i> 1985 m. gegužės 28 d.	28, 118, 170
<i>Assanidze prieš Gruziją, Nr. 71503/01, 2004 m. balandžio 8 d. ....</i>	143

<i>B. ir P. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 36337/97 ir 35974/97, 2001 m. balandžio 24 d.....	47
<i>Baggetta prieš Italiją</i> , Nr. 10256/83, 1987 m. birželio 25 d.....	144
<i>Bauer prieš Slovėniją</i> , Nr. 75402/01, 2006 m. kovo 9 d.....	150
<i>Beaumont prieš Prancūziją</i> , Nr. 15287/89, 1994 m. lapkričio 24 d.....	35
<i>Becker prieš Austriją</i> , Nr. 19844/08, 2015 m. birželio 11 d.....	46
<i>Bėleš ir kt. prieš Čekijos Respubliką</i> , Nr. 47273/99, 2002 m. lapkričio 12 d.....	26, 124
<i>Belilos prieš Šveicariją</i> , Nr. 10328/83, 1988 m. balandžio 29 d.....	30
<i>Benham prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 19380/92, 1996 m. birželio 10 d.....	70
<i>Bentham prieš Nyderlandus</i> , Nr. 8848/80, 1985 m. spalio 23 d.....	31, 32
<i>Bertuzzi prieš Prancūziją</i> , Nr. 36378/97, 2003 m. vasario 13 d.....	73, 77
<i>Blake prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 68890/01, 2006 m. rugsėjo 26 d.....	140
<i>Boddaert prieš Belgiją</i> , Nr. 12919/87, 1992 m. spalio 12 d.....	144
<i>Bogdel prieš Lietuvą</i> , Nr. 41248/06, 2013 m. lapkričio 26 d.....	116, 129
<i>Boulois prieš Liuksemburgą</i> , Nr. 37575/04, 2012 m. balandžio 3 d.....	27
<i>Brandstetter prieš Austriją</i> , Nr. 11170/84, 12876/87 ir 13468/87, 1991 m. rugpjūčio 28 d.....	43
<i>Breinesberger ir Wenzelhuemer prieš Austriją</i> , Nr. 46601/07, 2012 m. lapkričio 27 d.....	145
<i>Brennan prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 39846/98, 2001 m. spalio 16 d.....	80
<i>Brosa prieš Vokietiją</i> , Nr. 5709/09, 2014 m. balandžio 17 d.....	94, 112
<i>Buchholz prieš Vokietiją</i> , Nr. 7759/77, 1981 m. gegužės 6 d.....	147
<i>Budayeva ir kt. prieš Rusiją</i> , Nr. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ir 15343/02, 2008 m. kovo 20 d.....	100
<i>Burdov prieš Rusiją (Nr. 2)</i> , Nr. 33509/04, 2009 m. sausio 15 d.....	106, 116
<i>Bykov prieš Rusiją</i> , Nr. 4378/02, 2009 m. kovo 10 d.....	173
<i>C.G.I.L. ir Cofferati (Nr. 2) prieš Italiją</i> , Nr. 2/08, 2010 m. balandžio 6 d.....	116, 131
<i>Cadiroğlu prieš Turkiją</i> , Nr. 15762/10, 2013 m. rugsėjo 3 d.....	164
<i>Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 7819/77 ir 7878/77, 1984 m. birželio 28 d.....	30, 32, 35, 36, 86
<i>Capuano prieš Italiją</i> , Nr. 9381/81, 1987 m. birželio 25 d.....	144, 148
<i>Chahal prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d.....	103
<i>Chudun prieš Rusiją</i> , Nr. 20641/04, 2011 m. birželio 21 d.....	150
<i>Ciorcan ir kt. prieš Rumuniją</i> , Nr. 29414/09 ir 44841/09, 2015 m. sausio 27 d.....	163

<i>Clinique des Acacias ir kt. prieš Prancūziją</i> , Nr. 65399/01, 65406/01, 65405/01 ir 65407/01, 2005 m. spalio 13 d.....	43
<i>Cocchiarella prieš Italiją</i> , Nr. 64886/01, 2006 m. kovo 29 d.....	148
<i>Cordova prieš Italiją (Nr. 2)</i> , Nr. 45649/99, 2003 m. sausio 30 d.....	131
<i>Correia de Matos prieš Portugaliją</i> , Nr. 48188/99, 2001 m. lapkričio 15 d.....	90
<i>Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 13134/87, 1993 m. kovo 25 d.....	98, 164
<i>Cristina Boicenco prieš Moldovą</i> , Nr. 25688/09, 2011 m. rugsėjo 27 d.....	176
<i>Croissant prieš Vokietiją</i> , Nr. 13611/88, 1992 m. rugsėjo 25 d.....	67, 85, 90
<i>Czekalla prieš Portugaliją</i> , Nr. 38830/97, 2002 m. spalio 10 d.....	71, 84
<i>Damian-Burueana ir Damian prieš Rumuniją</i> , Nr. 6773/02, 2009 m. gegužės 26 d.....	176
<i>Daud prieš Portugaliją</i> , Nr. 22600/93, 1998 m. balandžio 21 d.....	84
<i>Dayanan prieš Turkiją</i> , Nr. 7377/03, 2009 m. spalio 13 d.....	80, 86
<i>De Souza Ribeiro prieš Prancūziją</i> , Nr. 22689/07, 2012 m. gruodžio 13 d.....	100
<i>Del Sol prieš Prancūziją</i> , Nr. 46800/99, 2002 m. vasario 26 d.....	59
<i>Deumeland prieš Vokietiją</i> , Nr. 9384/81, 1986 m. gegužės 29 d.....	144
<i>Diennet prieš Prancūziją</i> , Nr. 18160/91, 1995 m. rugsėjo 26 d.....	47
<i>Dink prieš Turkiją</i> , Nr. 2668/07 ir kt., 2010 m. rugsėjo 14 d.....	154, 164
<i>Dobbertin prieš Prancūziją</i> , Nr. 13089/87, 1993 m. vasario 25 d.....	141, 148
<i>Doorson prieš Nyderlandus</i> , Nr. 20524/92, 1996 m. kovo 26 d.....	165
<i>Douiyeb prieš Nyderlandus</i> , Nr. 31464/96, 1999 m. rugpjūčio 4 d.....	174
<i>DRAFT - OVA a.s. prieš Slovakiją</i> , Nr. 72493/10, 2015 m. birželio 9 d.....	35
<i>Eckle prieš Vokietiją</i> , Nr. 8130/78, 1982 m. liepos 15 d.....	142, 143, 145, 147
<i>Éditions Plon prieš Prancūziją</i> , Nr. 58148/00, 2004 m. rugpjūčio 18 d.....	111
<i>Edwards prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 13071/87, 1992 m. gruodžio 16 d.....	40
<i>Engel ir kt. prieš Nyderlandus</i> , Nr. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ir 5370/72, 1976 m. birželio 8 d.....	27
<i>Er ir kt. prieš Turkiją</i> , Nr. 23016/04, 2012 m. liepos 31 d.....	18
<i>Ezeh ir Connors prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 39665/98 ir 40086/98, 2003 m. spalio 9 d.....	27
<i>Farçaş prieš Rumuniją</i> , Nr. 32596/04, 2010 m. rugsėjo 14 d.....	157
<i>Fayed prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 17101/90, 1994 m. rugsėjo 21 d.....	132
<i>Ferrantelli ir Santangelo prieš Italiją</i> , Nr. 19874/92, 1996 m. rugpjūčio 7 d.....	146
<i>Ferrazzini prieš Italiją</i> , Nr. 44759/98, 2001 m. liepos 12 d.....	27
<i>Fey prieš Austriją</i> , Nr. 14396/88, 1993 m. vasario 24 d.....	38

<i>Findlay prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 22107/93, 1997 m. vasario 25 d.....	34
<i>Frasik prieš Lenkiją</i> , Nr. 22933/02, 2010 m. sausio 5 d.....	175
<i>Fruni prieš Slovakiją</i> , Nr. 8014/07, 2011 m. birželio 21 d.....	36
<i>Frydlander prieš Prancūziją</i> , Nr. 30979/96, 2000 m. birželio 27 d.....	144
<i>Gäfgen prieš Vokietiją</i> , Nr. 22978/05, 2010 m. birželio 1 d.....	164
<i>Galina Kostova prieš Bulgariją</i> , Nr. 36181/05, 2013 m. lapkričio 12 d.....	31
<i>Galstyan prieš Armėniją</i> , Nr. 26986/03, 2007 m. lapkričio 15 d.....	74, 91
<i>García Ruiz prieš Ispaniją</i> , Nr. 30544/96, 1999 m. sausio 21 d.....	44
<i>Gautrin ir kt. prieš Prancūziją</i> , Nr. 21257/93, 1998 m. gegužės 20 d.....	38
<i>George Kempers prieš Austriją</i> , Nr. 21842/93. Komisijos ataskaita, priimta 1998 m. sausis 14 d.....	80
<i>Giacomelli prieš Italiją</i> , Nr. 59909/00, 2006 m. lapkričio 2 d.....	179
<i>Glaser prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 32346/96, 2000 m. rugsėjo 19 d.....	63
<i>Glor prieš Šveicariją</i> , Nr. 13444/04, 2009 m. balandžio 30 d.....	158
<i>Gnahré prieš Prancūziją</i> , Nr. 40031/98, 2000 m. rugsėjo 19 d.....	64
<i>Goddi prieš Italiją</i> , Nr. 8966/80, 1984 m. balandžio 9 d.....	79
<i>Golder prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d.....	23, 26, 140, 170
<i>Gorraiz Lizarraga ir kt. prieš Ispaniją</i> , Nr. 62543/00, 2004 m. balandžio 27 d.....	179
<i>Gorshkov prieš Ukrainą</i> , Nr. 67531/01, 2005 m. lapkričio 8 d.....	156, 171
<i>Granger prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 11932/86, 1990 m. kovo 28 d.....	70
<i>Granos Organicos Nacionales S.A. prieš Vokietiją</i> , Nr. 19508/07, 2012 m. kovo 22 d.....	60
<i>Gubkin prieš Rusiją</i> , Nr. 36941/02, 2009 m. balandžio 23 d.....	146
<i>Guerra ir kt. prieš Italiją</i> , Nr. 14967/89, 1998 m. vasario 19 d.....	178
<i>Guincho prieš Portugaliją</i> , Nr. 8990/80, 1984 m. liepos 10 d.....	141
<i>Gülmez prieš Turkiją</i> , Nr. 16330/02, 2008 m. gegužės 20 d.....	170
<i>Gurgurov prieš Moldovą</i> , Nr. 7045/08, 2009 m. birželio 16 d.....	127
<i>Gutsanovi prieš Bulgariją</i> , Nr. 34529/10, 2013 m. spalio 15 d.....	173
<i>Hadjianastassiou prieš Graikiją</i> , Nr. 12945/87, 1992 m. gruodžio 16 d.....	44
<i>Håkansson ir Stuesson prieš Švediją</i> , Nr. 11855/85, 1990 m. vasario 21 d.....	47
<i>Hansen prieš Norvegiją</i> , Nr. 15319/09, 2014 m. spalio 2 d.....	45
<i>Harrison Mckee prieš Vengriją</i> , Nr. 22840/07, 2014 m. birželio 3 d.....	115, 118
<i>Hassan ir kt. prieš Prancūziją</i> , Nr. 46695/10 ir 54588/10, 2014 m. gruodžio 4 d.....	154, 173

<i>Henryk Urban ir Ryszard Urban prieš Lenkiją</i> , Nr. 23614/08, 2010 m. lapkričio 30 d.	36
<i>Hermi prieš Italiją</i> , Nr. 18114/02, 2006 m. spalio 18 d.	46
<i>Hirvisaari prieš Suomiją</i> , Nr. 49684/99, 2001 m. rugsėjo 27 d.	44
<i>Hoholm prieš Slovakiją</i> , Nr. 35632/13, 2015 m. sausio 13 d.	150
<i>Hokkanen prieš Suomiją</i> , Nr. 19823/92, 1994 m. rugsėjo 23 d.	150
<i>Hornsby prieš Graikiją</i> , Nr. 18357/91, 1997 m. kovo 19 d.	41, 133
<i>Ibrahim Gürkan prieš Turkiją</i> , Nr. 10987/10, 2012 m. liepos 3 d.	23, 32, 37
<i>Idalov prieš Rusiją</i> , Nr. 5826/03, 2012 m. gegužės 22 d.	173
<i>Iglin prieš Ukrainą</i> , Nr. 39908/05, 2012 m. sausio 12 d.	86
<i>Ilhan prieš Turkiją</i> , Nr. 22277/93, 2000 m. birželio 27 d.	179
<i>Imbrioscia prieš Šveicariją</i> , Nr. 13972/88, 1993 m. lapkričio 24 d.	83, 84
<i>Jabłoński prieš Lenkiją</i> , Nr. 33492/96, 2000 m. gruodžio 21 d.	150
<i>Jama prieš Slovėniją</i> , Nr. 48163/08, 2012 m. liepos 19 d.	139
<i>Janosevic prieš Švediją</i> , Nr. 34619/97, 2002 m. liepos 23 d.	26
<i>Jodko prieš Lietuvą</i> , Nr. 39350/98, 1999 m. rugsėjo 7 d.	44
<i>John Murray prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 18731/91, 1996 m. vasario 8 d.	79
<i>Jones ir kt. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 34356/06 ir 40528/06, 2014 m. sausio 14 d.	132
<i>Julius Kloiber Schlachthof GmbH ir kt. prieš Austriją</i> , Nr. 21565/07, 21572/07, 21575/07 ir 21580/07, 2013 m. balandžio 4 d.	23, 30
<i>Jussila prieš Suomiją</i> , Nr. 73053/01, 2006 m. lapkričio 23 d.	45, 46
<i>Karahalios prieš Graikiją</i> , Nr. 62503/00, 2003 m. gruodžio 11 d.	134
<i>Kemmache prieš Prancūziją (Nr. 1 ir 2)</i> , Nr. 12325/86 ir 14992/89, 1991 m. lapkričio 27 d.	151
<i>Khalfaoui prieš Prancūziją</i> , Nr. 34791/97, 1999 m. gruodžio 14 d.	26
<i>Khan prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 35394/97, 2000 m. gegužės 12 d.	103
<i>Khrabrova prieš Rusiją</i> , Nr. 18498/04, 2012 m. spalio 2 d.	24, 47
<i>Kijewska prieš Lenkiją</i> , Nr. 73002/01, 2007 m. rugsėjo 6 d.	117, 121
<i>Kincses prieš Vengriją</i> , Nr. 66232/10, 2015 m. sausio 27 d.	144
<i>Kirilova ir kt. prieš Bulgariją</i> , Nr. 42908/98, 44038/98, 44816/98 ir 7319/02, 2005 m. birželio 9 d.	107
<i>Klass ir kt. prieš Vokietiją</i> , Nr. 5029/71, 1978 m. rugsėjo 6 d.	97
<i>Kleyn ir kt. prieš Nyderlandus</i> , Nr. 39343/98, 39651/98, 43147/98 ir 46664/99, 2003 m. gegužės 6 d.	38
<i>Klouvi prieš Prancūziją</i> , Nr. 30754/03, 2011 m. birželio 30 d.	116, 127

<i>Kolevi prieš Bulgariją</i> , Nr. 1108/02, 2009 m. lapkričio 5 d.....	164
<i>König prieš Vokietiją</i> , Nr. 6232/73, 1978 m. birželio 28 d.....	27, 140, 143
<i>Koottummel prieš Austriją</i> , Nr. 49616/06, 2009 m. gruodžio 10 d.....	46
<i>Krasuski prieš Lenkiją</i> , Nr. 61444/00, 2005 m. birželio 14 d.....	101
<i>Krčmář prieš Čekijos Respubliką</i> , Nr. 35376/97, 2000 m. kovo 3 d., ...	43
<i>Kremzow prieš Austriją</i> , Nr. 12350/86, 1993 m. rugsėjo 21 d.....	46
<i>Kreuz prieš Lenkiją</i> , Nr. 28249/95, 2001 m. birželio 19 d.....	121
<i>Kudła prieš Lenkiją</i> , Nr. 30210/96, 2000 m. spalio 26 d.....	97, 100, 102, 140, 151
<i>Kutic prieš Kroatiją</i> , Nr. 48778/99, 2002 m. kovo 1 d.....	28
<i>Kuttner prieš Austriją</i> , Nr. 7997/08, 2015 m. liepos 16 d.....	175
<i>Kyprianou prieš Kiprą</i> , Nr. 73797/01, 2005 m. gruodžio 15 d.....	38
<i>L.B. prieš Belgiją</i> , Nr. 22831/08, 2012 m. spalio 2 d.....	172
<i>L.R. prieš Prancūziją</i> , Nr. 33395/96, 2002 m. birželio 27 d.....	174
<i>Lagerblom prieš Švediją</i> , Nr. 26891/95, 2003 m. sausio 14 d.....	66, 73, 85
<i>Langborger prieš Švediją</i> , Nr. 11179/84, 1989 m. birželio 22 d.....	36
<i>Lanz prieš Austriją</i> , Nr. 24430/94, 2002 m. sausio 31 d.....	74, 81
<i>Lawyer Partners a.s. prieš Slovakiją</i> , Nr. 54252/07 ir kt., 2009 m. birželio 16 d.....	155, 183
<i>Lechner and Hess prieš Austriją</i> , Nr. 9316/81, 1987 m. balandžio 23 d.....	148
<i>Lithgow ir kt. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ir 9405/81, 1986 m. liepos 8 d.....	30, 31, 32
<i>Lopez Ostra prieš Ispaniją</i> , Nr. 16798/90, 1994 m. gruodžio 9 d.....	178
<i>M. ir kt. prieš Italiją ir Bulgariją</i> , Nr. 40020/03, 2012 m. liepos 31 d.....	163
<i>M.C. prieš Bulgariją</i> , Nr. 39272/98, 2003 m. gruodžio 4 d.....	165
<i>M.H. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 11577/09, 2013 m. spalio 22 d.....	174
<i>M.S.S. prieš Belgiją ir Graikiją</i> , Nr. 30696/09, 2011 m. sausio 21 d.....	98
<i>Maaouia prieš Prancūziją</i> , Nr. 39652/98, 2000 m. spalio 5 d.....	28
<i>Magalhães Pereira prieš Portugaliją</i> , Nr. 44872/98, 2002 m. vasario 26 d.....	174
<i>Maktouf ir Damjanović prieš Bosniją ir Hercegoviną</i> , Nr. 2312/08 ir 34179/08, 2013 m. liepos 18 d.....	23, 35
<i>Malkov prieš Estiją</i> , Nr. 31407/07, 2010 m. vasario 4 d.....	137, 142
<i>Martinie prieš Prancūziją</i> , Nr. 58675/00, 2006 m. balandžio 12 d.....	39
<i>Martins Moreira prieš Portugaliją</i> , Nr. 11371/85, 1988 m. spalio 26 d.....	141, 148, 150
<i>Maširević prieš Serbiją</i> , Nr. 30671/08, 2014 m. vasario 11 d.....	115, 124

<i>Matoń prieš Lenkiją</i> , Nr. 30279/07, 2009 m. birželio 9 d.....	137, 146
<i>Matter prieš Slovakiją</i> , Nr. 31534/96, 1999 m. liepos 5 d.....	161
<i>Mayzit prieš Rusiją</i> , Nr. 63378/00, 2005 m. sausio 20 d.....	85
<i>McFarlane prieš Airiją</i> , Nr. 31333/06, 2010 m. rugsėjo 10 d.....	93, 98, 152
<i>McGinley ir Egan prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 21825/93 ir 23414/94, 1998 m. birželio 9 d.....	179
<i>McKay prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 543/03, 2006 m. spalio 3 d.....	172
<i>McVicar prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 46311/99, 2002 m. gegužės 7 d.....	57, 64, 65, 77
<i>Mefteh ir kt. prieš Prancūziją</i> , Nr. 32911/96, 35237/97 ir 34595/97, 2002 m. liepos 26 d.....	67, 85
<i>Megyeri prieš Vokietiją</i> , Nr. 13770/88, 1992 m. gegužės 12 d.....	83, 171, 174
<i>Mehmet Ümit Erdem prieš Turkiją</i> , Nr. 42234/02, 2008 m. liepos 17 d.....	163
<i>Melin prieš Prancūziją</i> , Nr. 12914/87, 1993 m. birželio 22 d.....	91
<i>Menson prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 47916/99, 2003 m. gegužės 6 d.....	163
<i>Micallef prieš Malta</i> , Nr. 17056/06, 2009 m. spalio 15 d.....	38
<i>Mikulić prieš Kroatiją</i> , Nr. 53176/99, 2002 m. vasario 7 d.....	137, 150
<i>Milasi prieš Italiją</i> , Nr. 10527/83, 1987 m. birželio 25 d.....	144, 149
<i>Miragall Escolano ir kt. prieš Ispaniją</i> , Nr. 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 ir 41509/98, 2000 m. gegužės 25 d.....	124
<i>Mirosław Orzechowski prieš Lenkiją</i> , Nr. 13526/07, 2009 m. sausio 13 d.....	64
<i>Mitev prieš Bulgariją</i> , Nr. 40063/98, 2004 m. gruodžio 22 d.....	145
<i>Moiseyev prieš Rusiją</i> , Nr. 62936/00, 2008 m. spalio 9 d.....	146
<i>Momčilović prieš Kroatiją</i> , Nr. 11239/11, 2015 m. kovo 26 d.....	50
<i>Monnell ir Morris prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 9562/81 ir 9818/82, 1987 m. kovo 2 d.....	45, 70
<i>Mooren prieš Vokietiją</i> , Nr. 11364/03, 2009 m. liepos 9 d.....	174
<i>Morice prieš Prancūziją</i> , Nr. 29369/10, 2015 m. balandžio 23 d.....	38
<i>Mosley prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 48009/08, 2011 m. gegužės 10 d.....	111
<i>MPP Golub prieš Ukrainą</i> , Nr. 6778/05, 2005 m. spalio 18 d.....	129
<i>Nachova ir kt. prieš Bulgariją</i> , Nr. 43577/98 ir 43579/98, 2005 m. liepos 6 d.....	163
<i>Nenov prieš Bulgariją</i> , Nr. 33738/02, 2009 m. liepos 16 d.....	64, 158
<i>Neumeister prieš Austriją</i> , Nr. 1936/63, 1968 m. birželio 27 d.....	143
<i>Norbert Sikorski prieš Lenkiją</i> , Nr. 17559/05, 2009 m. spalio 22 d.....	152
<i>Öcalan prieš Turkiją</i> , Nr. 46221/99, 2005 m. gegužės 12 d.....	86

<i>Oleksandr Volkov prieš Ukrainą</i> , Nr. 21722/11, 2013 m. sausio 9 d.	49
<i>Öneryıldız prieš Turkiją</i> , Nr. 48939/99, 2004 m. lapkričio 30 d.	178
<i>Orchowski prieš Lenkiją</i> , Nr. 17885/04, 2009 m. spalio 22 d.	152
<i>Oršuš ir kt. prieš Kroatiją</i> , Nr. 15766/03, 2010 m. kovo 16 d.	137, 141
<i>Osman prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 23452/94, 1998 m. spalio 28 d.	163
<i>Öztürk prieš Vokietiją</i> , Nr. 8544/79, 1984 m. vasario 21 d.	27
<i>P. ir S. prieš Lenkiją</i> , Nr. 57375/08, 2012 m. spalio 30 d.	163
<i>P., C. ir S. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 56547/00, 2002 m. liepos 1 d.	60
<i>Pafitis ir kt. prieš Graikiją</i> , Nr. 20323/92, 1998 m. vasario 26 d.	148
<i>Pakelli prieš Vokietiją</i> , Nr. 8398/78, 1983 m. balandžio 25 d.	67, 70
<i>Panovits prieš Kiprą</i> , Nr. 4268/04, 2008 m. gruodžio 11 d.	83, 88
<i>Papachelas prieš Graikiją</i> , Nr. 31423/96, 1999 m. kovo 25 d.	145
<i>Papon prieš Prancūziją (Nr. 2)</i> , Nr. 54210/00, 2002 m. liepos 25 d.	118
<i>Parlov-Tkalčić prieš Kroatiją</i> , Nr. 24810/06, 2009 m. gruodžio 22 d.	34
<i>Perdigão prieš Portugaliją</i> , Nr. 24768/06, 2010 m. lapkričio 16 d.	121
<i>Perks ir kt. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 ir 28456/95, 1999 m. spalio 12 d.	70
<i>Pescador Valero prieš Ispaniją</i> , Nr. 62435/00, 2003 m. birželio 17 d.	38
<i>Pham Hoang prieš Prancūziją</i> , Nr. 13191/87, 1992 m. rugsėjo 25 d.	69
<i>Philis prieš Graikiją</i> , Nr. 16598/90, 1992 m. liepos 1 d.	90
<i>Piechowicz prieš Lenkiją</i> , Nr. 20071/07, 2012 m. balandžio 17 d.	170
<i>Pierre-Bloch prieš Prancūziją</i> , Nr. 24194/94, 1997 m. spalio 21 d.	28
<i>Pincová ir Pinc prieš Čekijos Respubliką</i> , Nr. 36548/97, 2002 m. lapkričio 5 d.	107
<i>Pishchalnikov prieš Rusiją</i> , Nr. 7025/04, 2009 m. rugsėjo 24 d.	74, 80, 87, 88
<i>Poirot prieš Prancūziją</i> , Nr. 29938/07, 2011 m. gruodžio 15 d.	115, 123
<i>Poiss prieš Austriją</i> , Nr. 9816/82, 1987 m. balandžio 23 d.	140
<i>Pretto prieš Italiją</i> , Nr. 7984/77, 1983 m. gruodžio 8 d.	45
<i>Probstmeier prieš Vokietiją</i> , Nr. 20950/92, 1997 m. liepos 1 d.	148, 149
<i>Procola prieš Liuksemburgą</i> , Nr. 14570/89, 1995 m. rugsėjo 28 d.	38
<i>Quaranta prieš Šveicariją</i> , Nr. 12744/87, 1991 m. gegužės 24 d.	69, 70, 79
<i>R. D. prieš Lenkiją</i> , Nr. 29692/96 ir 34612/97, 2001 m. gruodžio 18 d.	68
<i>Radkov prieš Bulgariją (Nr. 2)</i> , Nr. 18382/05, 2011 m. vasario 10 d.	106
<i>Ramirez Sanchez prieš Prancūziją</i> , Nr. 59450/00, 2006 m. liepos 4 d.	93, 102
<i>Ramsahai ir kt. prieš Nyderlandus</i> , Nr. 52391/99, 2007 m. gegužės 15 d.	164

<i>Rantsev prieš Kiprą ir Rusiją</i> , Nr. 25965/04, 2010 m. sausio 7 d.	163
<i>Regent Company prieš Ukrainą</i> , Nr. 773/03, 2008 m. balandžio 3 d.	51
<i>Rehbock prieš Slovėniją</i> , Nr. 29462/95, 2000 m. lapkričio 28 d.	175
<i>Ringeisen prieš Austriją</i> , Nr. 2614/65, 1971 m. liepos 16 d.	76, 142, 146
<i>Rodrigues Da Silva ir Hoogkamer prieš Nyderlandus</i> , Nr. 50435/99, 2006 m. sausio 31 d.	125
<i>Rotaru prieš Rumuniją</i> , Nr. 28341/95, 2000 m. gegužės 4 d.	93, 96
<i>Rowe ir Davis prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 28901/95, 2000 m. vasario 16 d.	43
<i>Ruiz-Mateos prieš Ispaniją</i> , Nr. 12952/87, 1993 m. birželio 23 d.	41, 43
<i>Rumour prieš Italiją</i> , Nr. 72964/10, 2014 m. gegužės 27 d.	164
<i>Rutkowski ir kt. prieš Lenkiją</i> , Nr. 72287/10, 13927/11 ir 46187/11, 2015 m. liepos 7 d.	149
<i>S. prieš Šveicariją</i> , Nr. 12629/87 ir 13965/88, 1991 m. lapkričio 28 d.	80
<i>S.C. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 60958/00, 2004 m. birželio 15 d.	82, 83
<i>Sacleanu prieš Rumuniją</i> , Nr. 73970/01, 2005 m. rugsėjo 6 d.	134
<i>Saint-Paul Luxembourg S.A. prieš Liuksemburgą</i> , Nr. 26419/10, 2013 m. balandžio 18 d.	118
<i>Sakhnovskiy prieš Rusiją</i> , Nr. 21272/03, 2010 m. lapkričio 2 d.	80, 88
<i>Salabiaku prieš Prancūziją</i> , Nr. 10519/83, 10519/83, 1988 m. gruodžio 6 d.	127
<i>Salduz prieš Turkiją</i> , Nr. 36391/02, 2008 m. lapkričio 27 d.	66, 73, 79
<i>Şaman prieš Turkiją</i> , Nr. 35292/05, 2011 m. balandžio 5 d.	88
<i>Santambrogio prieš Italiją</i> , Nr. 61945/00, 2004 m. rugsėjo 21 d.	63
<i>Scordino prieš Italiją (Nr. 1)</i> , Nr. 36813/97, 2006 m. kovo 29 d.	18, 133, 138, 142, 151
<i>Scuderi prieš Italiją</i> , Nr. 12986/87, 1993 m. rugpjūčio 24 d.	139
<i>Shtukurov prieš Rusiją</i> , Nr. 44009/05, 2008 m. kovo 27 d.	153, 160
<i>Shulgin prieš Ukrainą</i> , Nr. 29912/05, 2011 m. gruodžio 8 d.	124
<i>Siałkowska prieš Lenkiją</i> , Nr. 8932/05, 2007 m. kovo 22 d.	64
<i>Silver ir kt. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 ir 7136/75, 1983 m. kovo 25 d.	103
<i>Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. ir kt. prieš Portugaliją</i> , Nr. 56637/10 ir kt., 2014 m. spalio 30 d.	137, 148
<i>Somogyi prieš Vengriją</i> , Nr. 5770/05, 2011 m. sausio 11 d.	175
<i>Sotiris and Nikos Koutras ATTEE prieš Graikiją</i> , Nr. 39442/98, 2000 m. lapkričio 16 d.	124
<i>Sramek prieš Austriją</i> , Nr. 8790/79, 1984 m. spalio 22 d.	31

<i>Stanev prieš Bulgariją</i> , Nr. 36760/06, 2012 m. sausio 17 d.	154, 171
<i>Stankiewicz prieš Lenkiją</i> , Nr. 46917/99, 2006 m. balandžio 6 d.	123
<i>Stankov prieš Bulgariją</i> , Nr. 68490/01, 2007 m. liepos 12 d.	115, 121
<i>Starokadomskiy prieš Rusiją (Nr. 2)</i> , Nr. 27455/06, 2014 m. kovo 13 d.	137, 144
<i>Staroszczyk prieš Lenkiją</i> , Nr. 59519/00, 2007 m. kovo 22 d.	63, 77
<i>Steel ir Morris prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 68416/01, 2005 m. vasario 15 d.	63, 64, 76
<i>Stögmüller prieš Austriją</i> , Nr. 1602/62, 1969 m. lapkričio 10 d.	139
<i>Stubbings ir kt. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 22083/93 ir 22095/93, 1996 m. spalio 22 d.	101, 129
<i>Suda prieš Čekijos Respubliką</i> , Nr. 1643/06, 2010 m. spalio 28 d.	24, 52
<i>Suominen prieš Suomiją</i> , Nr. 37801/97, 2003 m. liepos 1 d.	44
<i>Süssmann prieš Vokietiją</i> , Nr. 20024/92, 1996 m. rugsėjo 16 d.	141
<i>T. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 24724/94, 1999 m. gruodžio 16 d.	76
<i>Taşkın ir kt. prieš Turkiją</i> , Nr. 46117/99, 2004 m. lapkričio 10 d.	178
<i>Tătar prieš Rumuniją</i> , Nr. 67021/01, 2009 m. sausio 27 d.	155, 178, 179
<i>Taxquet prieš Belgiją</i> , Nr. 926/05, 2010 m. lapkričio 16 d.	44
<i>Tierce ir kt. prieš San Mariną</i> , Nr. 24954/94, 24971/94, 24972/94, 2000 m. liepos 25 d.	45
<i>Tolstoy Miloslavsky prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 18139/91, 1995 m. liepos 13 d.	123
<i>Torreggiani ir kt. prieš Italiją</i> , Nr. 43517/09, 2013 m. sausio 8 d.	105
<i>Tripodi prieš Italiją</i> , Nr. 13743/88, 1994 m. vasario 22 d.	84
<i>Tsarenko prieš Rusiją</i> , Nr. 5235/09, 2011 m. kovo 3 d.	172
<i>Tsonyo Tsonov prieš Bulgariją (Nr. 2)</i> , Nr. 2376/03, 2010 m. sausio 14 d.	57, 68
<i>Twalib prieš Graikiją</i> , Nr. 24294/94, 1998 m. birželio 9 d.	57, 68, 84
<i>Tychko prieš Rusiją</i> , Nr. 56097/07, 2015 m. birželio 11 d.	142
<i>Unión Alimentaria Sanders SA prieš Ispaniją</i> , Nr. 11681/85, 1989 m. liepos 7 d. ..	147
<i>Užkauskas prieš Lietuvą</i> , Nr. 16965/04, 2010 m. liepos 6 d.	24, 43
<i>V. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 24888/94, 1999 m. gruodžio 16 d.	76
<i>Valiulienė prieš Lietuvą</i> , Nr. 33234/07, 2013 m. kovo 26 d.	163
<i>Valová, Slezák and Slezák prieš Slovakiją</i> , Nr. 44925/98, 2004 m. birželio 1 d.	46
<i>Vamvakas prieš Graikiją (Nr. 2)</i> , Nr. 2870/11, 2015 m. balandžio 9 d.	84
<i>Van Mechelen ir kt. prieš Nyderlandus</i> , Nr. 21363/93, 21364/93, 21427/93 ir 22056/93, 1997 m. balandžio 23 d.	118
<i>Vayiç prieš Turkiją</i> , Nr. 18078/02, 2006 m. birželio 20 d.	147

<i>Veliyev prieš Rusiją</i> , Nr. 24202/05, 2010 m. birželio 24 d.....	137, 147
<i>Vermeulen prieš Belgiją</i> , Nr. 19075/91, 1996 m. vasario 20 d.....	43
<i>Vocaturu prieš Italiją</i> , Nr. 11891/85, 1991 m. gegužės 24 d.....	150
<i>VP Diffusion Sarl prieš Prancūziją</i> , Nr. 14565/04, 2008 m. rugpjūčio 26 d.....	61
<i>Vučković ir kt. prieš Serbiją</i> , Nr. 17153/11 ir 29, kitos bylos, 2014 m. kovo 25 d. ...	98
<i>Wassink prieš Nyderlandus</i> , Nr. 12535/86, 1990 m. rugsėjo 27 d.....	176
<i>Weber prieš Šveicariją</i> , Nr. 11034/84, 1990 m. gegužės 22 d.....	27
<i>Wemhoff prieš Vokietiją</i> , Nr. 2122/64, 1968 m. birželio 27 d.....	142
<i>Werner prieš Austriją</i> , Nr. 21835/93, 1997 m. lapkričio 24 d.....	43
<i>Wiesinger prieš Austriją</i> , Nr. 11796/85, 1991 m. spalio 30 d.....	145, 146
<i>Winterwerp prieš Nyderlandus</i> , Nr. 6301/73, 1979 m. spalio 24 d.....	171
<i>Włoch prieš Lenkiją (Nr. 2)</i> , Nr. 33475/08, 2011 m. gegužės 10 d.....	176
<i>X ir Y prieš Kroatiją</i> , Nr. 5193/09, 2011 m. lapkričio 3 d.....	161
<i>X ir Y prieš Nyderlandus</i> , Nr. 8978/80, 1985 m. kovo 26 d.....	163, 164
<i>X prieš Prancūziją</i> , Nr. 18020/91, 1992 m. kovo 31 d.....	150
<i>Y. prieš Slovėniją</i> , Nr. 41107/10, 2015 m. gegužės 28 d.....	165
<i>Yagtzilar ir kt. prieš Graikiją</i> , Nr. 41727/98, 2001 m. gruodžio 6 d.....	147
<i>Yaikov prieš Russia</i> , Nr. 39317/05, 2015 m. birželio 18 d.....	145
<i>Yarashonen prieš Turkiją</i> , Nr. 72710/11, 2014 m. birželio 24 d.....	93, 101
<i>Yevgeniy Petrenko prieš Ukrainą</i> , Nr. 55749/08, 2015 m. sausio 29 d.....	79
<i>Yuriy Nikolayevich Ivanov prieš Ukrainą</i> , Nr. 40450/04, 2009 m. spalio 15 d.....	106, 116, 133
<i>Z ir kt. prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 29392/95, 2001 m. gegužės 10 d.....	102, 163
<i>Zdravko Stanev prieš Bulgariją</i> , Nr. 32238/04, 2012 m. lapkričio 6 d.....	57, 69, 70
<i>Zehentner prieš Austriją</i> , Nr. 20082/02, 2009 m. liepos 16 d.....	160
<i>Ziliberg prieš Moldovą</i> , Nr. 61821/00, 2005 m. vasario 1 d.....	27
<i>Zimmermann ir Steiner prieš Šveicariją</i> , Nr. 8737/79, 1983 m. liepos 13 d.....	149
<i>Zumtobel prieš Austriją</i> , Nr. 12235/86, 1993 m. rugsėjo 21 d.....	49

JT Žmogaus teisių komiteto praktika

<i>Casanovas prieš Prancūziją</i> , Pranešimas Nr. 1514/2006, 2008 m. spalio 28 d. išvada.....	121
<i>Czernin prieš Čekijos Respubliką</i> , Pranešimas Nr. 823/1998, 2005 m. kovo 29 d. išvada.....	41, 133

Daug informacijos apie Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrą (FRA) yra pasiekama Internete. Ji prieinama FRA internetiniame puslapyje fra.europa.eu.

Daugiau informacijos apie Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką yra prieinama Teismo internetiniame puslapyje echr.coe.int. HUDOC paieškos portale yra prieinami Teismo sprendimai ir nutartys anglų ir/arba prancūzų kalbomis, vertimai į papildomas kalbas, teisinės santraukos, pranešimai spaudai ir kita informacija apie Teismo darbą.

KAIP ĮSIGYTI EUROPOS SĄJUNGOS LEIDINIŲ

Nemokamų leidinių galite įsigyti:

- vieną egzempliorių:
svetainėje *EU Bookshop* (<http://bookshop.europa.eu>);
- daugiau negu vieną egzempliorių / plakatą / žemėlapi:
Europos Sąjungos atstovybėse (http://ec.europa.eu/represent_lt.htm),
ES nepriklausančių šalių delegacijose (http://eeas.europa.eu/delegations/index_lt.htm),
susisiekę su tarnyba *Europe Direct* (http://europa.eu/europedirect/index_lt.htm)
arba paskambinę numeriu 00 800 6 7 8 9 10 11 (nemokamai visoje ES (*)).

(*). Informacija teikiama nemokamai, daugelis skambučių taip pat nemokami (nors kai kurie ryšio paslaugų teikėjai gali imti mokesť, taip pat gali reikėti mokėti, jeigu skambinsite taksofonu arba viešbučio telefonu).

Parduodamų leidinių galite įsigyti:

- svetainėje *EU Bookshop* (<http://bookshop.europa.eu>).

Kaip įsigyti Europos Tarybos leidinių?

Europos Tarybos leidinių biuras leidžia leidinius visomis šios organizacijos darbo sričių temomis, įskaitant žmogaus teises, teisės mokslą, sveikatą, etiką, socialinius reikalus, aplinką, švietimą, kultūrą, sportą, jaunimą ir architektūros paveldą. Knygų ir elektroninių leidinių iš didelio jos darbų katalogo galima užsisakyti Internetu (<http://book.coe.int/>).

Virtualios skaityklos naudotojai gali nemokamai susipažinti su ką tik išleistų svarbiausių leidinių ištraukomis arba visu kai kurių oficialių dokumentų tekstu.

Informacija apie Europos Tarybos konvencijas, taip pat nesutrumpinti jų tekstai skelbiami Sutarčių biuro internetinėje svetainėje <http://conventions.coe.int/>.

Teisė į teisingumą yra svarbus teisės viršenybės elementas. Ji suteikia asmenims galimybę apsaugoti nuo savo teisių pažeidimų, ištaisyti civilinės teisės pažeidimus, išlaikyti vykdomąją valdžią atsakingą ir apsiginti baudžiamajame procese. Šiame vadove apibendrinami pagrindiniai Europos teisės principai teisės į teisingumą srityje, didžiausią dėmesį skiriant civilinei ir baudžiamajai teisei. Juo siekiama skleisti informaciją apie atitinkamus Europos Sąjungos (ES) ir Europos Tarybos teisės standartus, visų pirma nustatytus Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Šis leidinys – tai praktinis vadovas teisininkams, teisėjams ir kitiems teisės specialistams, dalyvaujantiems nagrinėjant ginčus ES ir Europos Tarybos valstybėse narėse, taip pat asmenims, dirbantiems nevyriausybinėse organizacijose, ir kitiems subjektams, užsiimantiems teisingumo vykdymu.

EUROPOS SĄJUNGOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ AGENTŪRA
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vienna – Austria
Tel. +43 (1) 580 30-60 – Faks. +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS
EUROPOS TARYBA
67075 Strasbourg Cedex – Prancūzija
Tel. +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faks. +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

